studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ANUL XVII — 1964

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

1

ANUL XVII
1964

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. A. OTETEA (*redactor responsabil*); EUGEN STĂNESCU, (*redactor responsabil adjunct*); acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, acad. C. DAICOVICIU, MIRON CONSTANTINESCU, L. BANYAI, V. CHERESTEȘIU, V. POPOVICI (membri); NICOLAIE FOTINO (*secretar de redacție*).

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite Comitetului de redacție al revistei pe adresa:
București, B-dul Aviatorilor nr. 1
Telefon 18.25.86.

Studii, tomul XVII, nr. 1, pag. 1 — 215, anul 1964

www.dacoromanica.ro

SUMAR

Pag.

STUDII

GH. I. IONIŢĂ, M. VALEA şi C. ENEA, Lupta muncitorilor mineri din Valea Jiului împotriva exploatării capitaliste şi a dictaturii militare-fasciste 5

CONSTANTIN ŞERBAN, Contribuţii cu privire la problema pieţei interne a Ţării Româneşti şi Moldovei în timpul feudalismului dezvoltat (secolele XV—XVIII) . 27

NOTE ŞI COMUNICĂRI

MARGOT HEGEMANN (Leipzig). Cîteva date privind aşa-numitul pact al petrolului (mai 1940) 45

N. ADĂNILOAIE, Ştiri noi despre Ioan Roată 49

G. G. FLORESCU, Aspecte privind dezvoltarea relaţiilor internaţionale ale Principatelor Unite (1859—1866) 67

D. MIOC şi N. STOICESCU, Măsurile medievale de greutate din Ţara Românească. Instrumentele de măsurat capacitatea şi greutatea 87

R. POPA, Păcuiul lui Soare. O aşezare dunăreană cu trăsături urbane în veacurile XIII—XIV 107

STUDII DOCUMENTARE

Cercetările din R.P.R. privind istoria statului şi dreptului din ţara noastră (1948—1963) (I) (*Vl. Hanga*) 117

DISCUŢII

Istoriografia modernă a Romîniei. Încercare de periodizare şi fixare a principalelor curente şi tendinţe (*Ştefan Pascu* şi *Eugen Stănescu*) 133

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

De la Comitetul naţional al istoricilor din Republica Populară Romînă (*V. Maciu*); Congresul al V-lea internaţional al slaviştilor (Sofia, 17—23 septembrie 1963); Centenarul primului curs de limbă şi literatură romînă înfiinţat la Universitatea din Torino; 15 ani de existenţă a Editurii Academiei Republicii Populare Romîne (*V. Curticăpeanu*); Cronică 159

RECENZII

* * * *Istoriile domnilor Ţării Româneşti* de Radu Popescu Vornicul. Introducere şi ediţie critică, întocmită de Const. Grecescu, Bucureşti, Edit. Acad. R.P.R., 1963, CX + 338 p. (*D. Mioc*). 169

K. B. VINOGRADOV, *Буржуазная историография первой мировой войны*, Moscova, Edit. pentru literatură social-economică, 1962, 400 p. (*N. Copoiu*) 172

www.dacoromanica.ro

* * * *Początky państwa Polskiego. Księga tysięciolecie* (Începuturile statului polonez. Cartea mileniului), vol. I—II, Poznań, 1962, 428 + 368 p. (*P. P. Panaitescu*) . . 177

REVISTA REVISTELOR

„Средние века. Сборник", Academia de Ştiinţe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, Edit. Acad. de Ştiinţe a U.R.S.S., 1962—1963, nr. XXI—XXIII, 936 p. (*L. Deméný*) 183
„The English Historical Review", Ed. Longmans, Londra, vol. LXXVIII, 1963, nr. 306—309, 832 p. (*S. Columbeanu*) 188

ÎNSEMNĂRI

Istoria Romîniei. — * * * *Dicţionar enciclopedic romîn*, vol. I, A—C, Bucureşti, Edit. politică, 1962, 880 p. + 55 hărţi şi planşe (*I.C.*); I. VÎNTU şi G. G. FLORESCU, *Valoarea constituţională a rezoluţiilor Adunărilor ad-hoc din Principatele Romîne (1857)*, în „Studii şi cercetări juridice", an. VIII (1963), nr. 3, p. 499—517 (*L.P.M.*). **Istoria universală.** — I. I. POLOSIN, *Социально-политическая история России XVI — начала XVII века*, Moscova, Edit. Acad. de Ştiinţe a U.R.S.S., 1963, 384 p. (*F.C.*); DIMITĂR ANGHELOV, *Богомилството в България* (Bogomilismul în Bulgaria), *Държавно издателство „Наука и изкуство"*, Sofia, 1961, 317 p. (*A.C.*); PHILIPPI CALLIMACHI, *Historia de rege Vladislao*, edidit Irmina Lichońska, commentariis historicis illustravit Thaddeus Kowaleski, in linguam Polonam traduxit Anna Komornicka, Varsoviae, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961, 215 p. (Academia Scientiarum Polona, Institutum Studiis Classicis Promovendis) (*Ş.P.*); KREKIĆ B., *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au moyen âge*, Paris — La Haye, Mouton & Co., 1961, 440 p. (École pratique des hautes études, Sorbonne, VIe section) (*P.S.*); V. I. ANTIUHINA-MOSKOVCENKO, *История Франции, 1870—1918*, Moscova, 1963, 811 p. (*M.P.*); JEAN DAUTRY şi LUCIEN SCHELER, *Le Comité Central Républicain des vingt arrondissements de Paris (septembre 1870 — mai 1871)*, Paris, Editions Sociales, 1960, 268 < —271 > p. (*S.C.*); ANDRÉ LEGUAI, *Les ducs de Bourbon pendant la crise monarchique du XVe siècle — contribution à l'étude des apanages*, Société Les Belles Lettres, Paris, 1962, XVIII + 219 p. (*R.C.*); H. L. TREFOUSSE, *Что произошло в Пирл-Харборе ?* (traducere din limba engleză), Moscova, Edit. militară a Ministerului Apărării al U.R.S.S., 1961, 350 p. (*F.C.*); Z. M. SOLONŢOV, *Дипломатическая борьба США за господство на море и противоречия империалистических держав (1918—1945)*, Moscova, IMO, 1962, 416 p. (*A.L.*). **Bizantinologie.** — WERNER OHNSORGE, *Abendland und Byzanz*, Weimar, Böhlhausverlag, 1958, VII + 573 p. (*E.St.*); E. E. LIPŞIŢ, *Очерки истории византийского общества и культуры VIII — первая половина IX века*, Moscova—Leningrad, Edit. Acad. de Ştiinţe a U.R.S.S., 1961, 482 p. (*Gh.C.*); * * * *Византийская книга Эпарха. Вступительная статья, перевод, комментарии М. Я. Сюзюмова*, Moscova, Изд. восточной литературы, 1962, 295 p. (*Gh. Z.*); KOSTAS K. KIRRÍS, Αἱ γλώσσαι τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας ἀπὸ τῶν ἀρχῶν μέχρι τῆς Δ' σταυροφορίας (Limbile folosite de diplomaţia bizantină de la începuturile ei pînă la cruciada a IV-a), extras din „Σύνδεσμος Ἑλλήνων Φιλολόγων Κύπρου ΣΤΑΣΙΝΟΥ" („Uniunea filologilor greci din Cipru-Stasinos"), vol. I, 1963, Nicosia, p. 105—120 (*O. C*). **Bibliografie, arhivistică, muzeografie.** — EMANUEL TURCZYNSKI, *Elemente der rumänischen Volkskunst*, în *Die Volkskultur der südosteuropäischen Völker Südosteuropa*, Jahrbuch, 6. Band, München, 1962, p. 116—124 (*E.St.*); ATIYA, AZIZ S., *The Crusade Historiography and Bibliography*, Bloomington, Indiana University Press, 1962, 170 p. (*P.S.*); * * * *Südosteuropa-Bibliographie*, vol. II, partea I—II, München, R. Oldenbourg, 1960—1962, 696 p. (*A.I.*) 195

www.dacoromanica.ro

S T U D I I

LUPTA MUNCITORILOR MINERI DIN VALEA JIULUI ÎMPOTRIVA EXPLOATĂRII CAPITALISTE ŞI A DICTATURII MILITARE-FASCISTE

DE

GH. I. IONIŢĂ, M. VALEA şi C. ENEA

În anii 1941—1944, teroarea fascistă, pierderile înregistrate pe front, jaful hitlerist au produs puternice nemulţumiri în sînul maselor largi populare din Romînia, grăbind procesul de radicalizare a acestora. În anii întunecaţi ai dictaturii fasciste, cînd clasele exploatatoare au împins ţara în prăpastia războiului antisovietic, Partidul Comunist din Romînia a fost acea forţă politică de neînvins care, polarizînd în jurul şi sub conducerea sa toate forţele antifasciste din interiorul ţării, „...*s-a ridicat în apărarea intereselor naţionale, pentru ieşirea Romîniei din acest război şi întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste*" [1].

Înrobirea şi jefuirea economică a Romîniei de către Germania hitleristă au avut consecinţe dintre cele mai dezastruoase asupra poporului nostru. Jefuirea producţiei naţionale a determinat o gravă restrîngere a consumului intern, creşterea masivă a preţurilor în interior, dezvoltarea vertiginoasă a inflaţiei, dezorganizarea crescîndă a finanţelor publice, înrăutăţirea deosebită a nivelului de trai al oamenilor muncii. Înrobirea şi jefuirea economică a Romîniei de către Germania hitleristă şi împingerea ţării în războiul hitlerist au lovit grav în masele largi populare şi, în primul rînd, în clasa muncitoare.

Exprimînd interesele vitale ale poporului romîn, clasa muncitoare, sub conducerea partidului comunist, a ridicat sus steagul luptei împotriva fascismului, împotriva dictaturii militare-fasciste, a aservirii şi jefuirii economice a Romîniei de către Germania hitleristă. Punîndu-şi viaţa în primejdie, comuniştii au organizat lupta oamenilor muncii contra jafului hitlerist şi terorii fasciste, pentru sabotarea maşinii de război hitleriste, au chemat întregul popor la lupta pentru răsturnarea dictaturii militare-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări 1959—1961*, Bucureşti, Edit. politică, 1961, p. 437.

www.dacoromanica.ro

fasciste, pentru scoaterea țării din războiul antisovietic și alăturarea la coaliția antihitleristă [2].

★

Loviți de consecințele dezastruoase ale exploatării capitaliste, ale dictaturii militare-fasciste și ale războiului hitlerist, s-au ridicat la luptă în această perioadă, la chemarea și sub conducerea P.C.R. [3], și minerii Văii Jiului, angajați ai celor două mari societăți carbonifere „Petroșeni" și „Lonea" care dețineau minele de cărbuni de la Lupeni, Petroșeni, Petrila, Aninoasa și Lonea [4]. Munca de la om la om dusă de comuniști

[2] Detalii în legătură cu mișcarea de rezistență a maselor muncitoare din țara noastră împotriva fascismului și a războiului hitlerist vezi în articolul lui N. Goldberger și Gh. Zaharia, *Caracterul național și internațional al mișcării de rezistență din Romînia*, în „Anal. Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1962, nr. 3, p. 112—146.

[3] În cursul anului 1940, delegați ai C.C. al P.C.R. și ai Comitetului regional Banat al P.C.R. au venit în mai multe rînduri în Valea Jiului pentru a stabili măsuri privind înființarea unor noi organizații de partid și activizarea celor existente (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 821, f. 69,70; vezi și Arh. Procuraturii orașului Deva, dosar 14/1940). Adoptarea unor asemenea măsuri era cu atît mai necesară, cu cît în anul 1940 și apoi la începutul lui 1941 au avut loc aici mai multe căderi, ca urmare a acțiunilor trădătoare ale elementelor capitulante și lașe strecurate în munci de răspundere în partid. Măsurile luate au dus la întărirea muncii de partid, ajungîndu-se ca, spre finele anului 1941, înseși organele siguranței să constate că, „în anul 1941, mișcarea comunistă se caracterizează printr-o activitate conspirativă destul de intensă" (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 804, f. 37).

[4] La sfîrșitul anului 1940 și începutul lui 1941 situația efectivului lucrătorilor mineri din Valea Jiului se prezenta — după date extrase din Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 341, f. 114 — astfel: la Societatea „Petroșeni" lucrau în total 9 065 de muncitori și 724 de funcționari. În cadrul acestei societăți, muncitorii erau repartizați după cum urmează:

Exploatarea sau serviciul	Lucrători		Total
	calificați	necalificați	
Mina Petrila	1 410	650	2 060
„ Aninoasa	1 309	454	1 763
„ Lupeni	2 051	838	2 889
Preparația Petrila	173	422	595
„ Lupeni	68	193	261
Serv. mașinilor	7	4	11
„ construcții Petroșeni	60	114	174
„ construcții Lupeni	38	73	111
Direcț. tehn. și adm.	2	22	24
Laboratorul Lupeni	—	2	2
Cărăușie	12	1	13
Serv. Coloniilor Vulcan	18	31	49
Serv. P.D.E. Vulcan	87	62	149
Atelierele Petroșeni	210	308	518
Moara Lupeni	2	8	10
Fabrica Fittinguri Petroșeni	13	62	75
Aprovizionare	4	222	226
Dir. administrativă	—	8	8
Prelucrare Petrila	46	81	127
Total	5 510	3 555	9 065

În aceiași timp, în cadrul societății „Lonea" erau angajați 1142 de muncitori și 80 de funcționari.

www.dacoromanica.ro

ca şi materialele propagandistice editate şi difuzate de ei printre mineri au avut o mare importanţă în întreţinerea unei permanente stări de spirit antifasciste şi antirăzboinice a maselor de muncitori. Subliniind, de pildă, că „mizeria şi prigoana asupra noastră (a minerilor — *n.n.*) e mai groaznică ca oricînd", că „scumpetea este insuportabilă", că „presiunea impozitelor şi a chiriilor este un nou atentat", unul dintre manifestele comuniste difuzate în rîndul minerilor din Valea Jiului în ianuarie 1941 se încheia cu chemările : „Proletarilor, la luptă !", „Se apropie ceasul victoriei noastre !", „Trăiască comunismul !", „Trăiască dictatura proletariatului !" [5].

Autorităţile fasciste, recunoscînd ele însele că „în regiunea Petroşeni (Valea Jiului — *n.n.*) comuniştii au organizaţii bine puse la punct, iar propagandiştii lor activează intens" [6], făceau tot mai greu faţă manifestărilor combative de luptă ale minerilor. Regimului militar introdus în septembrie 1940 de dictatura fascistă la exploatările carbonifere de pe Valea Jiului [7], ca şi în celelalte întreprinderi din ţară, întregului arsenal de măsuri de teroare instituite de guvernanţi minerii le-au răspuns cu nesupunere şi luptă. Trecerea minerilor la forme de luptă din ce în ce mai complexe a avut loc în condiţiile în care în Valea Jiului regimul fascist se dovedea a fi incapabil să rezolve doleanţele muncitorilor cu privire la lipsa acută de alimente [8], îmbrăcăminte şi încălţăminte [9] şi scumpetea lor, salarizarea mizeră [10], înăsprirea sistemului de reţineri [11] şi amenzi nejustificate [12], lipsa măsurilor de protecţie a muncii care genera producerea, la scurte intervale, a unor accidente ce se soldau de fiecare dată cu morţi şi răniţi [13] etc.

La 22 februarie 1941, cînd Comandamentul militar al regiunii miniere Petroşeni a luat severe măsuri de pedepsire cu carcera a celor ce „absentau" şi „întîrziau" de la serviciu [14], cazuri devenite frecvente în ultimul timp, agitaţiile minerilor au crescut în aşa măsură încît, la 2 martie, autorităţile au fost nevoite să anuleze aceste pedepse [15], în locul lor trecîndu-se la

---

[5] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 878, f. 173, 174; dosar 3 874, f. 384.

[6] Ibidem, dosar 3 888, f. 29.

[7] Ibidem, fond 77, dosar 7 275, f. 352—355.

[8] Arhivele statului Petroşeni, dosar conţinînd rapoarte lunare de activitate pe anul 1941 ale Societăţii carbonifere „Petroşeni". „Lipsa de alimente : porumb, grîu, carne, cartofi, varză etc. — nota un raport — a dus acolo că agitaţia muncitorilor a luat un caracter foarte grav, în special către sfîrşitul lunii (martie — *n.n.*), cu efecte dezastruoase asupra randamentului şi producţiei". „Exploatările nu pot lua măsuri pentru lichidarea scăderii randamentelor, deoarece toţi muncitorii declară că nemîncaţi nu pot lucra şi constatăm şi noi că aceste afirmaţiuni sînt adevărate", nota în încheiere acelaşi raport.

[9] „Mulţi mineri lucrează desculţi — sublinia un raport al siguranţei din 1941 — căci n-au bani să-şi ia bocanci" (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 804, f. 41).

[10] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 381, f. 1.

[11] La începutul anului 1941, de pildă, societăţile carbonifere din Valea Jiului au dispus ca celor ce lipsesc de la lucru, pe lîngă amendă, să li se reţină şi jumătate din raţia de alimente la care aveau dreptul.

[12] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 804, f. 41.

[13] Ibidem.

[14] Absentarea nemotivată sau întîrzierea la lucru erau cele mai răspîndite forme de rezistenţă a muncitorilor, forme de sabotare a producţiei de război.

[15] Arhiva C. C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 275, f. 352—355.

www.dacoromanica.ro

aplicarea prevederilor Codului muncii care amendau cu 10% din salariul pe o zi pe cel în cauză [16].

Agitațiile minerilor au continuat însă. „Imediat după ce s-a sistat aplicarea pedepselor disciplinare, infracțiuni diferite s-au produs zilnic..." [17]. În fața acestei situații, Comandamentul militar al regiunii miniere Petroșeni a cerut permisiunea guvernului de a aplica din nou pedepsele cu încarcerarea [18]. În fața tribunalelor militare au fost aduse grupuri de mineri care refuzau să se prezinte la lucru. La 10 martie 1941, de pildă, 8 mineri din Aninoasa au fost judecați pentru refuzul de a intra în mină și îndemnarea celorlalți muncitori de a proceda la fel [19].

La alte mine, de exemplu la Lupeni, minerii au organizat la începutul lunii martie sabotarea fățișă a producției, provocînd defectarea ascensorului de la puț, fapt ce a stîrnit neliniștea conducerii minei și a autorităților militare. Față de această acțiune, mai mulți mineri au fost trimiși spre judecare în fața Consiliului de război al Corpului 7 Armată [20]. O dată cu ei, aceleiași instanțe i-au fost înaintați și minerii care, pentru sabotarea producției de război, au defectat funicularul de la Lupeni [21]. „La Lupeni — notau cu îngrijorare autoritățile fasciste — atitudinea muncitorilor este tot mai ostilă față de măsurile luate prin militarizare" [22].

Această situație era caracteristică tuturor exploatărilor miniere din Valea Jiului. Documentele vremii atestă existența în perioada de după 15 martie 1941 a unui mare număr de absențe nemotivate [23] la toate exploatările miniere [24], simbolizînd un aspect foarte semnificativ al sabotării de către mineri a producției societăților capitaliste.

Pentru aducerea cu forța la lucru a minerilor, autoritățile au adoptat felurite măsuri. Patrule de soldați păzeau zilnic intrările în mină, primind rapoarte la începutul și la sfîrșitul schimbului de muncă asupra situației prezentării minerilor la lucru. „Cei ce lipsesc sînt băgați la carceră — nota un document —, iar cei ce nu încap acolo sînt aruncați într-un beci plin cu apă de 20—30 cm și ținuți acolo 4—5 ore" [25]. Circulația dintr-o loca-

[16] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 275, f. 352—355.

[17] Ibidem.

[18] Ibidem.

[19] Ibidem.

[20] Ibidem.

[21] Ibidem.

[22] Ibidem, f. 358.

[23] Faptul că nu dispunem de date complete ne îngreunează stabilirea numărului de ore nelucrate de minerii din Valea Jiului, ca urmare a sabotajului organizat. Din datele pe care le deținem este cert că numărul acestor ore a fost extrem de mare.

[24] La 23 mai 1941, de pildă, la Lupeni, în schimbul de la ora 22,00, din cei 715 mineri au intrat în lucru doar 622, la Aninoasa 671 din 764. La 29 mai, la Lupeni, în schimbul de dimineața au fost 275 de absenți, iar la Aninoasa 102 (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 275, f. 58—130).

[25] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 381, f. 2.

www.dacoromanica.ro

litate minieră în alta, continua raportul, se face cu autorizație, fapt pentru care situația minerilor se menține foarte agitată [26].

Alarmate, autoritățile au întreprins anchete peste anchete spre a da impresia că se interesează de cauzele nemulțumirilor minerilor. După ce la 10 martie minerii, delegați ai muncitorilor de la toate exploatările Văii Jiului, au cerut subsecretarului de stat al muncii, sosit la Petroșeni : majorarea salariilor, scăderea impozitelor pe salariu etc. [27], nefiindu-le satisfăcută nici una dintre revendicări, ei au expus din nou revendicările în cadrul unei consfătuiri care a avut loc între 19 și 22 martie între delegații minerilor și reprezentanții Ministerului Muncii [28]. Rapoartele încheiate de autorități cu prilejul acestor anchete consemnau cu neliniște starea de spirit revoluționară a maselor de mineri, faptul că în sînul lor cuvîntul partidului comunist avea o influență mereu crescîndă [29].

O acțiune îndrăzneață, cu efecte pozitive asupra ridicării pe o treaptă mai înaltă a stării de spirit revoluționare a minerilor din întreagă Valea Jiului, au întreprins, la 29 martie 1941, cei 200 de mineri detașați de la Societatea „Mica" la Societatea „Petroșeni" din ordinul guvernului, în scopul asigurării producției curente de cărbune care să poată satisface livrările pentru C.F.R. [30]. Trimițîndu-și delegații în fața Direcției minelor și a Comandamentului militar al regiunii miniere Petroșeni, minerii au cerut să fie înapoiați Societății „Mica", nemaiputînd suporta regimul de teroare existent pe Valea Jiului [31]. Cererea fiindu-le refuzată, minerii au acționat curajos, părăsind lucrul. „Cu toate că am pus în vedere acestei delegații să comunice muncitorilor că ordinele Marelui Stat-Major ordonă că nici un muncitor nu poate să părăsească lucrul, Societatea « Petroșeni » fiind militarizată — constatau cu neliniște autoritățile —, totuși, în ziua de 1 aprilie aproape toți muncitorii nu s-au prezentat la lucru și cea mai mare parte din muncitori au părăsit localitățile Petrila și Aninoasa încă în zilele de 29, 30 și 31 martie" [32], plecînd spre Brad și spre celelalte centre în care locuiau. Repetatelor încercări ale autorităților fasciste de a aduce cu forța pe acești muncitori în minele din Valea Jiului aceștia le-au răspuns cu nesupunere. Această acțiune a constituit, pe de o parte, un răspuns al muncitorilor la măsurile de teroare fascistă exercitată asupra lor de către patroni și autorități, iar pe de altă parte un impuls dat mișcării minerilor din Valea Jiului, care se convingeau astfel o dată mai mult că, în fața combativității revoluționare a maselor, autoritățile erau nevoite să dea înapoi.

Evenimentul care a constituit însă întruchiparea cea mai elocventă a combativității minerilor, a capacității lor de organizare și acțiune l-a constituit, prin proporții și semnificație, greva generală a minerilor din Valea Jiului din 15 aprilie—5 mai 1941. Fără a intra în amănuntele legate

---

[26] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7381, f. 2.
[27] Ibidem, fond 16, dosar 3 821, f. 35.
[28] Ibidem, dosar 3 799, f. 246.
[29] Ibidem.
[30] Ibidem, fond 77, dosar 7 275, f. 352—355.
[31] Ibidem.
[32] Arhivele statului Petroșeni, fond Societatea „Petroșeni", dosar 2/1941, f. 367.

www.dacoromanica.ro

de desfășurarea acestei acțiuni [33] într-un sector economic de importanță vitală, se cuvine a fi subliniat faptul că amploarea grevei, datorită conducerii ei de către comuniști, participării la ea, alături de comuniști, a muncitorilor social-democrați și a celor fără de partid, solidarizării altor categorii de muncitori cu minerii greviști, atitudinii hotărîte în favoarea grevei a femeilor și tineretului, a înspăimîntat organele dictaturii militare-fasciste, care au procedat pe loc la luarea unor măsuri dintre cele mai brutale [34]. „Să fie arestați și pedepsiți toți instigatorii din Valea Jiului, dicta cu severitate Antonescu, căpetenia dictaturii miliatare-fasciste. Dacă nu sînt motive de judecată, să fie internați în lagăr de muncă și puși la regim sever" [35].

Desfășurată în condițiile dictaturii antonesciene, greva minerilor din Valea Jiului din aprilie—mai 1941 a fost cea mai mare ridicare la luptă a clasei noastre muncitoare atît prin durată cît și prin amploare, în ajunul tîrîrii țării noastre în războiul hitlerist.

Lovind în producția de război a țării [36], prin pagubele aduse aprovizionării cu cărbuni, ea a exprimat înaltele sentimente patriotice ale muncitorimii minere, poziția ei antifascistă și antirăzboinică, constituind un imbold și un exemplu însuflețitor, concretizat ulterior în lupta clasei muncitoare, sub conducerea P.C.R., împotriva războiului hitlerist, pentru apărarea independenței și suveranității țării.

Agitațiile printre mineri au continuat zile-n șir și după încetarea grevei. La 19 mai, o delegație de mineri a fost trimisă de muncitori la București spre a prezenta Ministerului Muncii un memoriu de revendicări conținînd aceleași doleanțe nesatisfăcute pentru care intraseră în grevă în urmă cu o lună [37]. Este important de precizat că, pentru a-și putea trimite delegația la București, minerii au trebuit să înfrîngă prin acțiune hotărîtă opoziția Comandamentului militar al regiunii miniere Petroșeni, care refuza autorizarea delegației [38].

Combativitatea minerilor, însuflețiți de exemplul mobilizator al comuniștilor [39], a obligat Societatea „Petroșeni" să procedeze, la 1 iunie

---

[33] Detalii în legătură cu desfășurarea acestei acțiuni greviste sînt conținute în studiul lui M. Valea, *Greva muncitorilor mineri din Valea Jiului din aprilie 1941*, în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din Romînia*, Edit. C.C.S., 1957, p. 275, și în comunicarea lui V. Trandaf, *Noi documente privitoare la greva muncitorilor din Valea Jiului (1941)*, în „Revista arhivelor", 1959, nr. 2, p. 84—116.

[34] În urma aplicării acestor măsuri au fost arestați, condamnați și închiși un mare număr de mineri împotriva cărora n-au putut fi găsite alte temeiuri decît acela de a se fi ridicat la luptă pentru pîine și un trai omenesc (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 800, f. 147—148).

[35] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 384, f. 92.

[36] Ibidem, dosar 7 391, f. 29.

[37] Ibidem, fond 16, dosar 3 804, f. 4. Memoriul cerea majorarea salariilor, asigurarea aprovizionării cu alimente și îmbrăcăminte, ajutor de boală, măsuri de protecție a muncii, încetarea folosirii bătăii și a terorizării minerilor de către patroni, tratament omenos din partea șefilor etc.

[38] Ibidem.

[39] Ibidem, fond 16, dosar 3 877, f. 1—23; dosar 3 800, f. 147—148. „Este de remarcat că acolo (Valea Jiului — *n.n.*) situația este foarte delicată, spiritele printre muncitori fiind foarte agitate", apreciau, de pildă, autoritățile la 5 iunie 1941, într-un raport adresat Direcției generale a poliției (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dosar 835, f. 146).

www.dacoromanica.ro

1941, la denunțarea contractului colectiv, în vederea încheierii unui nou contract [40]. Acest fapt, s-a produs în condiții în care, în toate exploatările carbonifere din Valea Jiului, acțiunile revendicative ale minerilor se întețeau [41].

Stării de spirit deja agitate a minerilor li s-au adăugat știrile cu privire la intenția Societății „Petroșeni" de a prevedea în noul contract colectiv desființarea consumului [42], ca și încetarea obligativității societății de a asigura muncitorilor locuințe și a le furniza combustibil și lumină electrică [43]. La 20 iunie 1941, poliția nota cu neliniște că „muncitorimea este frământată cu gîndul că noul contract colectiv nu îi va satisface dorințele" [44], ci, dimpotrivă, îi va agrava și mai mult condițiile de muncă și trai.

Încă din primele zile ale dezlănțuirii războiului hitlerist P.C.R. considera că „sarcina de răspundere istorică a P.C.R. față de poporul romîn constă în organizarea luptei în Romînia alături de marele popor sovietic și celelalte popoare cotropite, pentru zdrobirea fascismului sîngeros german, a slugilor sale din toate țările, pentru alungarea hitleriștilor din Romînia... pentru Romînia liberă și independentă" [45]. Pornind de la faptul că în doborîrea dictaturii militare-fasciste și alungarea armatelor germano-fasciste din Romînia erau interesați în mod obiectiv toți patrioții, P.C.R. a elaborat linia sa tactică cu privire la lupta pentru crearea unui front patriotic îndreptat spre eliberarea națională a Romîniei de sub jugul fascist, linie tactică care a fost adusă la cunoștința maselor printr-o serie de documente elaborate în această perioadă de partid [46]. P.C.R. sublinia că rolul de conducător al Frontului patriotic trebuia să-i revină clasei muncitoare, cea mai interesată clasă în salvarea țării de sub jugul fascismului german și al slugilor lui din țară.

Începute la 26 iunie 1941, în condiții în care printre mineri se resimțeau primele reacții de nemulțumire în legătură cu începutul războiului antisovietic, tratativele în vederea încheierii noului contract colectiv s-au caracterizat prin îndîrjita opunere a delegaților minerilor față de propunerile societății, fapt care a determinat înaintarea chestiunii spre rezolvare Înaltei Curți de Casație [47]. Discuțiile duse aici, între 10 și 15 iulie

[40] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 873, f. 95.

[41] Ibidem, fond 5, dosar 835, f. 393.

[42] Consumul asigura minerilor aprovizionarea cu alimente și îmbrăcăminte în anumite rații la prețuri sub nivelul pieței.

[43] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 383, f. 302, 373, 376, 379, 385, 389 și 407.

[44] Ibidem.

[45] *Documente din istoria P.C.R.*, ed. a 2-a, București, E.S.P.L.P., 1953, p. 345.

[46] Vezi Circulara C.C. al P.C.R. din 8 iulie 1941 și Platforma C.C. al P.C.R. din 6 septembrie 1941, în *Documente din istoria P.C.R.*, ed. cit., 1953, p. 344—346.

[47] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 383, f. 373 și 376.

www.dacoromanica.ro

1941, s-au soldat cu încheierea, la 15 iulie 1941, a noului contract colectiv, care însemna un compromis [48]. Principala problemă discutată — aprovizionarea minerilor prin consum — era „rezolvată" prin rămînerea în continuare în funcție a consumului, care urma însă să desfacă mărfurile la prețurile pieței [49], scumpite enorm în acele zile [50] față de salariile mărite prin contractul colectiv cu 23%. „În urma acestui fapt se vede printre muncitori o stare de enervare și îngrijorare" [51], constata după scurt timp comisariatul de poliție din Petroșeni.

Efectul imediat al nemulțumirilor minerilor, expresie a protestului lor hotărît, l-a constituit absentarea în masă de la lucru în zilele care au urmat încheierii contractului colectiv [52]. Aceste acțiuni au determinat conducerile societăților miniere să convoace, la 26 iulie 1941, la „Cazinoul muncitoresc" din Petroșeni, pe delegații Inspectoratului muncii și ai minerilor [53]. Încercărilor Inspectoratului muncii de a-i convinge pe mineri de justețea prevederilor noului contract colectiv delegații minerilor le-au opus un memoriu în care cereau : ajutor de familie minerului atunci cînd acesta este bolnav, salariu pentru minerul concediat forțat, distribuirea de către consum a alimentelor pe lunile din urmă, în care nu fuseseră distribuite, acordarea de împuterniciri permanente delegaților minerilor spre a-i reprezenta la tratative, încetarea concedierilor, asigurarea fiecărui miner cu un număr de 25 de posturi lunar etc. [54].

Neluarea în considerație de către societăți și autoritățile fasciste a doleanțelor minerilor și, în consecință, nesatisfacerea nici uneia dintre revendicările formulate au determinat continuarea luptei minerilor. La 7 august, delegații lor, convocați de Inspectoratul general al muncii, au prezentat de pe aceleași poziții combative revendicările minerilor, nedînd înapoi nici un pas [55].

Este semnificativ faptul că în permanență minerii împleteau lupta împotriva exploatării capitaliste cu lupta împotriva dictaturii militare-fasciste. Cu mare îngrijorare raporta, de pildă, la 7 august 1941 poliția din Petroșeni că minerii absentează în masă de la conferințele anticomuniste, fasciste, organizate de Comandamentul militar al regiunii miniere Petroșeni în fiecare duminică în Aninoasa [56].

---

[48] Arhiva C. C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 383, f. 385 și 389. Originalul contractului colectiv se află în Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 2 873, f. 289.

[49] Ibidem, fond 16, dosar 2 873, f. 319.

[50] Făina de grîu, de pildă, s-a scumpit de la 8,50 lei kg la 30 de lei ; costumul de haine de lucru de la 400 la 1 800 de lei, iar perechea de bocanci de la 360 la 1 350 de lei (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 2 873, f. 289).

[51] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 2 873, f. 319.

[52] Ibidem, fond 77, dosar 7 384, f. 270 și 271.

[53] Ibidem, fond 16, dosar 3 873, f. 285.

[54] Ibidem.

[55] Ibidem, fond 77, dosar, 7384, f. 270—271.

[56] Ibidem, fond 16, dosar 3 888, f. 103.

www.dacoromanica.ro

La fel de semnificative pe această linie sînt şi acţiunile întreprinse de mineri în spiritul chemărilor partidului comunist care adresa maselor lozinca : „Nici un ban pentru împrumutul de război, pentru împrumutul subjugării poporului romîn ! În locul bonurilor de împrumut vrem pîine, pace şi libertate ! Sabotaţi producţia de război !"[57]. Sabotînd producţia, absentînd nemotivat de la lucru [58], luptînd împotriva prevederilor noului contract colectiv [59], în special împotriva salarizării inferioare preţurilor de pe piaţă [60], acţionînd tot mai hotărît împotriva măsurilor de teroare întreprinse de organele dictaturii militare-fasciste [61], minerii din Valea Jiului răspundeau chemărilor înflăcărate ale P.C.R., organizatorul şi conducătorul luptei întregului popor împotriva dictaturii militare-fasciste şi a războiului hitlerist.

Este de subliniat faptul că aceste acţiuni dădeau puternice lovituri capitaliştilor, care astfel erau puşi în faţa unor mari greutăţi în ceea ce priveşte putinţa de a rezolva problema satisfacerii depline a cererii de cărbune necesar războiului [62]. În luna decembrie 1941, de pildă, în cele 26 de zile lucrătoare a fost realizată pe întreaga societate „Petroşeni" o producţie de 187 200 de tone cărbune, cantitate mult inferioară celei planificate, care nu reuşea să acopere cu 5 760 de tone nici cota destinată C.F.R.-ului [63].

În nerealizarea producţiei de război a capitaliştilor un rol deosebit l-a avut aplicarea, către finele anului 1941, a unor noi forme de rezistenţă a muncitorilor, ale căror consecinţe înseşi autorităţile administrative şi represive erau nevoite să le recunoască [64]. „Nemulţumirile muncitorilor au

---

[57] „Presa liberă" din 24 septembrie 1941.

[58] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 72, dosar 7 385, f. 18.

[59] Arhivele statului Petroşeni, dosarul „Circulări pe 1941", circulara din 29 septembrie 1941 a Direcţiei minelor.

[60] La 26 octombrie 1941, de exemplu, siguranţa raporta că minerii din Valea Jiului, la plata salariilor ce s-a făcut în zilele de 15—16 octombrie 1941, „au rămas nemulţumiţi, pentru faptul că venitul lor din această lună nu acoperă existenţa, rămînînd mai departe datori la Consumul societăţii" (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 874, f. 242).

[61] Arhivele statului Petroşeni, fondul prefecturii, dosar 6, f. 7.

[62] Arhivele statului Petroşeni, cota II 148, Dare de seamă a Consiliului de administraţie al Societăţii „Petroşeni" pe anul 1941.

[63] Arhivele statului Petroşeni, dosar 54, privind mobilizarea întreprinderilor.

[64] Este foarte semnificativ, în acest sens, raportul încheiat în luna decembrie 1941 de către directorul tehnic al Societăţii „Petroşeni", în care se arăta : „Toate randamentele arată o scădere faţă de luna precedentă, atît din cauza condiţiilor grele de lucru, în special la minele Aninoasa şi Lupeni, cît şi, în general, la toate exploatările, din cauza nemulţumirilor muncitorilor cauzate de lipsurile de aprovizionare şi salarizării".

Nerezolvarea doleanţelor minerilor, continua raportul, a „...condus la o nemulţumire profundă a muncitorilor, care se manifestă deocamdată numai prin scăderea de randament şi refuzul muncitorilor de a mai face posturi (de a intra în schimb — *n.n.*) sau chiar ore suplimentare. Muncitorii refuză, în special la Aninoasa, să rămînă la lucru o oră suplimentară (cu toate că este plătită ca suplimentară) pe motivul că sînt atît de flămînzi, încît nici în timpul normal de lucru nu pot lucra în mod obişnuit. Dacă am şti că motivul invocat nu este real, am putea lua măsuri, însă în situaţia actuală ar fi riscant să aplicăm sancţiuni, cu atît mai mult cu cît vedem că foarte mulţi muncitori vin la lucru fără mîncarea obişnuită sau în cantităţi cu totul reduse. În cîteva vizite făcute personal pe la locuinţele muncitorilor am constatat o scădere considerabilă a standardului lor de viaţă. Este, desigur, foarte greu de apreciat cît anume din scăderea de producţie şi randament se datoreşte nemulţumirii muncitorilor şi cît stării abatajelor, dar credem că starea de spirit este responsabilă pentru o scădere cu cel puţin 10 % a producţiei şi a randamentelor, cu atît mai mult cu cît în mod normal un defect al insta-

www.dacoromanica.ro

ajuns foarte mari în ultimul timp — aprecia siguranța la finele anului 1941 — și nu este exclus ca, dacă se va continua cu neglijarea, mai ales a aprovizionării lor, să se manifeste prin greve" [65]. „Muncitorimea luptă cu mari greutăți materiale, nota un alt raport. Standardul de viață al muncitorimii este scăzut și insuficiența hrănirii produce debilitate și incapacitate de muncă" [66].

Neliniștite la rîndul lor de cursul pe care-l luau acțiunile muncitorești, autoritățile hitleriste au cerut guvernului fascist romîn să ia aspre măsuri împotriva oricăror mișcări revoluționare. La sfîrșitul anului 1941, de pildă, îngrijorat de creșterea stării de spirit antihitleriste în Valea Jiului, Rödler (înalt ofițer al Serviciului special al armatei germane) a cerut guvernului romîn să vegheze „la măsurile de ordine, siguranță, liniște socială și economică în special... în regiunea Petroșeni" [67]. În zilele imediat următoare, Mihai Antonescu a convocat o conferință cu comandanții militari și șefii de servicii din Valea Jiului, în cadrul căreia au fost adoptate noi hotărîri în vederea reprimării oricăror acțiuni de rezistență ale minerilor.

La începutul anului 1942, în toate minele din Valea Jiului se constată o scădere simțitoare a randamentului producției. Nemulțumirile din pricina concedierilor definitive și temporare, a insuficienței hranei, a scumpetei mereu în creștere, a lipsei de îmbrăcăminte călduroasă de iarnă făceau ca minerii să se agite tot mai hotărît [68]. Aceste nemulțumiri caracterizează, de fapt, situația minerilor și în lunile următoare [69]. „Nemulțumirea lucrătorilor din cauza scumpetei mari și a salariilor insuficiente se accentuează" [70], aprecia conducerea societății „Petroșeni" la finele lunii aprilie 1942.

Sintetizînd revendicările celor aproape 10 600 de muncitori mineri cîți existau în Valea Jiului în acel timp, la jumătatea lunii mai a fost adresat lui Antonescu, căpetenia dictaturii militare-fasciste, un memoriu în care se spunea : „Salariile cu care sînt retribuiți azi muncitorii exploatărilor Societății « Petroșeni » și « Lonea » din Valea Jiului, în multe cazuri nu acoperă nici cel puțin satisfacerea necesităților minime ale familiilor mai numeroase, astfel încît la plata salariilor totalul reținerilor adesea întrece cîștigul realizat și muncitorul constată că de pe urma muncii sale nu numai că nu primește nici un ban, dar rămîne dator, datorie ce se raportează cîștigului lunilor următoare" [71].

---

lațiilor mecanice era acoperit de un efort suplimentar pe care muncitorii nu-l precupețeau înainte, dar îl refuză azi" (Arhivele statului Petroșeni, dosar conținînd rapoarte de activitate ale Societății „Petroșeni", raport pe luna decembrie 1941).

[65] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 821, f. 9.

[66] Ibidem, dosar 3 873, f. 405.

[67] Arhiva M.A.E., vol. 85 (nota privind convorbirea din 17 decembrie 1941 între M. Antonescu și Rödler).

[68] Arhiva Procuraturii din Deva, dosar 15/1942 ; vezi și Arh. st. Petroșeni, dosar conținînd rapoarte de activitate ale societății „Petroșeni" pe anul 1942, raportul pe luna ianuarie 1942.

[69] Arh. st. Petroșeni, dosar conținînd rapoarte de activitate ale Societății „Petroșeni" pe anul 1942. rapoartele pe lunile februarie, martie și aprilie 1942.

[70] Ibidem. raport pe luna aprilie 1942.

[71] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 397, f. 16—18.

www.dacoromanica.ro

În memoriu se sublinia că viața minerilor nu a înregistrat nici o îmbunătățire prin contractul colectiv încheiat în iulie 1941, ci, dimpotrivă, a continuat să se înrăutățească. De atunci, deși au fost repetate „cererile și încercările noastre la societățile patronale în vederea obținerii majorării salariilor, și prin aceasta asigurarea unui trai mai omenesc în actualele stări excepționale, au rămas și continuă să rămînă fără rezultat" [72].

Este important de subliniat că acest memoriu — ca și altele asemenea lui — a rămas fără un rezultat practic, folosirea căii memoriilor fiind, în general, una dintre metodele de luptă ce nu pot aduce clasei muncitoare satisfacerea revendicărilor sale. Și în această perioadă (1941—1944), ca și în anii anteriori, numai în măsura în care muncitorii mineri au folosit forme combative de luptă (greve, demonstrații etc.) ei au putut obține satisfacerea revendicărilor lor.

În luna mai se produce o scădere simțitoare a producției minelor, căci „efectivul lucrătorilor este în lentă, dar continuă scădere din cauza dezertărilor. — după cum aprecia un raport al Societății « Petroșeni » — Absențe zilnice pentru caz de boală sînt în continuă creștere, de la 400—450 zilnic, cîte am avut la cele trei exploatări miniere în lunile ianuarie — martie, s-au ridicat la 628 zilnic în luna mai" [73].

Asigurarea producției de cărbune devenise într-adevăr problematică în condiții în care rezistența minerilor îmbrăca tot mai mult forma absentării de la lucru. O situație cu totul specială se crease ca urmare a lipsei brațelor de muncă. În această situație, autoritățile fasciste, paralel cu încercările de a aduce pe muncitori cu forța la minele de cărbuni din Valea Jiului, s-au orientat și spre găsirea unor noi surse de mînă de lucru [74]. În acest sens, în mai multe rînduri, a fost cerută aducerea în această regiune a unor detașamente de prizonieri de război sovietici, spre a fi folosiți la lucru în mină [75]. Din diferite regiuni ale țării sînt aduși muncitori la lucru, în baza unor ordine de rechiziție forțată. Ajunși aci și îndemnați să intre la lucru în mină, mulți din ei refuzau, așa cum în ziua de 8 iunie 1942 au refuzat cei 96 de muncitori aduși cu forța din Vatra Dornei [76]. Pentru aducerea lor în mină, autoritățile obligau pe

---

[72] Arhiva C. C. al P.M.R., fond 77, dosar 7397, f. 16—18.

[73] Arh. st. Petroșeni, dosarul „Mobilizarea întreprinderilor". Adresa din 6 iunie 1942 a Societății „Petroșeni" către Inspectoratul minier.

[74] Printre metodele folosite pentru asigurarea minelor cu mîna de lucru necesară a fost și recrutarea unor efective de muncitori din alte regiuni ale țării. Sosiți aici, nu toți cei recrutați corespundeau însă condițiilor pretinse de societate, astfel că, de multe ori, aceștia erau nevoiți să facă cale întoarsă. Așa, de pildă, din cei 120 de muncitori recomandați, în februarie 1941, de prefectura județului Caraș, numai 11 din ei au fost găsiți apți pentru a coborî în mină, restul nefiind angajați (Arh. st. Petroșeni, dosar conținînd adrese ale Inspectoratului Muncii Petroșeni din 1940—1941, adresa din 4 februarie 1941).

[75] Încă în iunie 1941, guvernul fascist preconiza instalarea unui lagăr de prizonieri sovietici la Vulcan. Instalarea primelor lagăre de prizonieri a avut loc însă abia în vara anului 1942 : la Lonea (cu un efectiv de 89 de prizonieri aduși din Germania) și Petroșeni (cu un efectiv de 900 de prizonieri aduși din Germania). Ulterior, între 8 august și 1 decembrie 1942, au mai fost aduși 1 155 de prizonieri de la lagărele din țară (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 874, f. 101—103 ; dosar 3 941, f. 8—10 ; vezi și Arh. st. Petroșeni, rapoartele Societății „Petroșeni" pe lunile septembrie—decembrie 1942).

[76] Arh. st. Petroșeni, dosarul „Mina Lupeni", fascicula scrisori ieșite în anul 1942.

www.dacoromanica.ro

muncitori să semneze ordinele de angajare în prezența reprezentanților poliției [77].

Introduși cu forța în mină, muncitorii luau repede legătura cu minerii localnici și, împreună, organizau diverse forme de rezistență. La 4 iunie, de pildă, la mina Lupeni, în sectorul III, la grupa Poboreni, o parte din minerii primului schimb au părăsit lucrul, determinînd scăderea randamentului producției la 3,55 tone post în loc de 5 tone post cît era normal [78]. Scăderea randamentului producției ar fi fost cu mult mai mare dacă autoritățile nu ar fi luat pe loc toate măsurile de aducere cu forța la lucru a minerilor greviști și de întărire a efectivului cu noi muncitori [79]. Totodată, au fost adoptate măsuri drastice de represiune împotriva greviștilor, organizatorii lor fiind retrogradați sau licențiați din serviciu [80]. „Starea de spirit a minerilor — raporta la 24 iunie siguranța din Petroșeni — este îngrijorătoare" [81]. Exemplul greviștilor din 4 iunie a fost urmat și de alte echipe de mineri. La 13 iulie, schimbul III de la aceeași mină, fiind în inferioritate numerică din cauza neprezentării la lucru a minerilor, a fost dispusă repartizarea celor veniți la lucru pe lîngă grupa Furnea (abatajul 5/III). În semn de solidaritate cu cei neprezentați la lucru, tovarășii lor de schimb au refuzat însă și ei să lucreze în acea zi [82].

Tot mai numeroase devin în a doua jumătate a anului 1942 cazurile de părăsire a lucrului de către mineri. La 3 august, de pildă, Inspectoratul regional de poliție Alba-Iulia, raporta cu neliniște că minerii din Valea Jiului părăsesc minele și pleacă după lucru în alte regiuni ale țării, neținînd seama că Valea Jiului este militarizată, neținînd cont nici de faptul că livretele militare [83] le rămîn neridicate de la Comandamentul militar al societăților [84]. Un alt raport aprecia că numai în luna august, la un număr de 10 588 de muncitori ce lucrau în minele din Valea Jiului, s-au înregistrat 1 332 de absențe de la schimb mai mult ca în luna iulie [85]. „Randamentul producției de cărbune este mereu în regres — raporta poliția din Petroșeni la 29 august 1942 —, deși se depune toată stăruința (din partea autorităților. — *n.n.*) pentru a-l mări. Cauza este slaba hrănire a muncitorilor, slăbirea forței lor fizice de pe urma supraefortului" [86]. În continuare, raportul nu putea să nu sublinieze că „simpatia pentru mișcarea comunistă s-a evidențiat cu ocazia venirii în localitate a unui însemnat număr de prizonieri ruși, care au fost plasați în serviciul întreprinderilor miniere și care au fost bine primiți de muncitori" [87].

---

[77] Arh. st. Petroșeni, dosarul „Mina Lupeni", fascicula scrisori ieșite în anul 1942.
[78] Ibidem.
[79] Ibidem.
[80] Ibidem, adresa din 14 iulie 1942 a Societății „Petroșeni" către direcția minelor.
[81] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 420, f. 185, 278.
[82] Arh. st. Petroșeni, dosarul „Mina Lupeni", fascicula scrisori ieșite în anul 1942.
[83] Comandamentul militar reținuse special livretele militare ale minerilor pentru a-i împiedica pe muncitori să părăsească localitatea.
[84] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 420, f. 278, 374—376.
[85] Arh. st. Petroșeni, fondul Societății „Petroșeni", dosar conținînd rapoarte de activitate ale Societății „Petroșeni" pe anul 1942, raportul pe luna august 1942.
[86] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dosar 830, f. 18.
[87] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

Între muncitorii localnici şi prizonierii sovietici aduşi în lagărele de muncă de pe Valea Jiului s-au statornicit relaţii de prietenie. Ascultînd glasul mobilizator al P.C.R., care arăta în aceste zile : „Organizaţi aprovizionarea sistematică a prizonierilor cu mîncare, tutun şi de-ale îmbrăcămintei ! Ocrotirea frăţească a prizonierilor sovietici este astăzi o sfîntă datorie patriotică a tuturora" [88], muncitorii din Valea Jiului s-au apropiat tot mai mult de prizonierii sovietici, ajutîndu-i cu alimente şi îmbrăcăminte, discutînd cu ei situaţia de pe front aşa cum o aflau din materialele propagandistice editate de P.C.R., interesîndu-se la aceştia asupra realităţilor din ţara constructorilor socialismului [89].

Glasul P.C.R. pătrundea tot mai insistent printre mineri prin intermediul ziarului „Romînia liberă" ce apărea în Banat şi al altor publicaţii comuniste, ca şi cu ajutorul manifestelor ce erau difuzate din mînă în mînă. Lozincile însufleţitoare, ca : „Muncitori, luptaţi pentru încetarea războiului ! Lucraţi încet şi prost" !, „La luptă contra nemţilor !", „Fraţi muncitori ! nu mai lucraţi pentru Germania, căci Hitler şi Antonescu ne-au adus în cea mai neagră mizerie !" [90], erau tot mai intens făcute cunoscute maselor de mineri din Petroşeni, Lupeni, Aninoasa, Lonea, Vulcan, Petrila. Pentru activitatea desfăşurată pe linia editării şi difuzării de manifeste comuniste, numeroşi mineri au fost concediaţi din serviciu „Vă rugăm a ţine seama ca ei să nu mai fie reprimiţi în serviciu" [91] era formula care însoţea fiecare licenţiere din lucru a minerilor, pentru activitate comunistă.

Efectul practic al vibrantelor chemări lansate de partidul comunist în rîndul minerilor îl constituia intensificarea acţiunilor lor revoluţionare de rezistenţă faţă de ordinele autorităţilor fasciste. Conducerea minelor Văii Jiului — remarca la 3 noiembrie 1942 un raport al Ministerului Înzestrării Armatei — reclamă „că lucrătorii lipsesc nemotivat de la lucru sau părăsesc serviciul fără voie. Această stare de lucruri face ca randamentul să sufere tocmai azi cînd nevoile timpului cer un maxim de producţie" [92]. Înţelegînd prin „nevoile timpului" producţia de cărbune necesară ducerii războiului hitlerist, în care Romînia fusese tîrîtă împotriva voinţei oamenilor muncii, conducerea minelor Văii Jiului recunoştea de fapt, în acest raport, incapacitatea ei de a mai putea asigura cantitatea de cărbune cerută de căpeteniile fasciste ale statului, incapacitate datorată tocmai ostilităţii pe care minerii o manifestau făţiş faţă de exploatatorii capitalişti, dictatura militară-fascistă şi războiul hitlerist.

În asemenea condiţii, caracterizate de sporirea dîrzeniei muncitorilor, la 20 noiembrie 1942 a avut loc denunţarea contractului colectiv aflat în vigoare pentru perioada 1 iulie—31 decembrie 1942 [93]. „Salariile actuale — au declarat delegaţii minerilor cu acest prilej — nu mai corespund scumpetei ce s-a produs între timp, care, în loc de a se opri şi

[88] „Presa liberă" din 24 noiembrie 1941.
[89] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 941, f. 8—10.
[90] Ibidem, dosar 3 800, f. 154 ; dosar 3 874, f. 470 ; vezi şi „Romînia liberă" (Banat) din septembrie 1942.
[91] Arhiva Combinatului carbonifer al Văii Jiului, dosar conţinînd circulare din 1942, circulara nr. 295 din 5 octombrie 1942.
[92] Ibidem, circulara nr. 327 din 3 noiembrie 1942 a Ministerului Înzestrării Armatei.
[93] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dosar 841, f. 8, 18, 25, 266, 457.

www.dacoromanica.ro

stabiliza, este în continuă creștere, agravînd tot mai mult condițiile de viață ale muncitorilor din Valea Jiului" [94].

Un rol important în pregătirea minerilor cu problemele ce le stăteau în față în momentul începerii tratativelor pentru încheierea noului contract colectiv l-a avut întrunirea convocată de organizația P.C.R. din Valea Jiului la sfîrșitul lunii noiembrie 1942 la Lupeni [95]. În cadrul întrunirii au fost analizate probleme privind atitudinea delegaților minerilor la tratative, sarcinile luptei împotriva fascismului și războiului hitlerist, au fost făcute cunoscute ultimele știri legate de situația frontului [96].

Începute la 4 decembrie 1942, la București, tratativele pentru încheierea noului contract colectiv au continuat cu întreruperi pînă la 18 decembrie, cînd se ajunsese la stadiul de trecere la redactarea noului contract [97]. Manevrînd în direcția împiedicării încheierii unui contract colectiv care să țină cont de doleanțele muncitorilor mineri, reprezentanții societăților miniere, cu acordul autorităților fasciste, au dispus amînarea semnării contractului pînă la apariția deciziei ministeriale, care, conform promisiunilor Ministerului Muncii, avea să stabilească o nouă salarizare în industria carboniferă [98].

La aflarea veștilor privind amînarea semnării contractului colectiv, s-au produs noi agitații în sînul minerilor de pe Valea Jiului. „Lipsa de încălțăminte, insuficiența salariului, rația de făină prea mică și munca intensă sînt subiecte curente în discuțiile acestor muncitori" [99], raporta, la 14 decembrie 1942, poliția din Petroșeni.

Rapoartele alcătuite de autoritățile militare la finele anului 1942 semnalau „În privința traiului și a îmbrăcămintei — nota unul din rapoarte —, muncitorii se plîng de un salariu prea mic... Pe cînd muncitorul duce tot greul, susținîndu-și viața prin munca grea și istovitoare și aerul nesănătos din mină, este retribuit cu un salariu care abia îi ajunge ca să trăiască de pe o zi pe alta și de multe ori nu-și poate întreține familia" [100]. Referindu-se la relațiile dintre patroni și mineri, înșeși organele de poliție erau nevoite să recunoască că „raportul dintre conducători și muncitori este raportul dintre stăpîni și sclavi" [101].

La începutul anului 1943 știrile aduse de pe front de soldații romîni, mineri de meserie, ce veneau dintr-acolo, cu privire la tratamentul inuman [102] la care erau supuși din partea ofițerilor hitleriști, produceau indignare în rîndul familiilor lor și al populației civile [103]. Erau în creștere agitațiile în rîndul văduvelor de război, care, rămase cu 3—4 copii de întreținut, primiseră o pensie sub orice limită de întreținere [104].

[94] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 910, f. 344.
[95] Ibidem.
[96] Ibidem, fond 5, dosar 84, f. 25, 226.
[97] Ibidem, f. 226.
[98] Ibidem, f. 76.
[99] Ibidem.
[100] Ibidem, fond 16, dosar 3 799, f. 243—245.
[101] Ibidem.
[102] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 910, f. 358.
[103] Arhiva Procuraturii orășenești din Deva, dosar 14/1943.
[104] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3910, f. 358.

www.dacoromanica.ro

Se întețesc în această perioadă acțiunile de fraternizare ale minerilor Văii Jiului cu prizonierii sovietici aduși la muncă aci, fapt privit cu deosebită neliniște de autorități [105]. De asemenea, muncitorii se interesau despre stările din Rusia" [106].

Chemările P.C.R. adresate minerilor cu privire la necesitatea sabotării producției [107] erau urmate de acțiuni concrete de sabotaj, despre al căror număr mereu în creștere vorbesc nenumăratele rapoarte ale autorităților [108]. Și în această perioadă, se mențin principalele forme ale sabotării producției : absentarea de la lucru și încetinirea ritmului producției. „În cadrul lunii ianuarie și februarie (1943 — *n.n.*) au fost aduși la raport, la sediul Comandamentului militar al regiunii miniere Petroșeni, muncitorii de la toate exploatările existente în Valea Jiului, care, în cursul anului 1942, au avut mai mult de 20 de zile absență. Acești muncitori au fost escortați de militari din localitatea exploatării unde lucrau pînă la Comandament [109].

Puternice nemulțumiri se manifestau în rîndul minerilor din pricina amînării la infinit a încheierii noului contract colectiv. Protestînd împotriva tergiversării încheierii noului contract colectiv, minerii au adresat Ministerului Muncii un memoriu conținînd revendicările lor vitale, sub amenințarea că dacă nu-l va rezolva se vor adresa Comisiei de arbitraj și, dacă nici așa nu vor obține satisfacție, vor declara grevă [110].

Răspuns la acest memoriu minerii n-au primit, la fel cum nu au primit nici la cel adresat, în mai 1943, Președinției Consiliului de Miniștri [111]. Autoritățile au luat însă cele mai severe măsuri de reprimare a oricăror încercări de ridicare la luptă ale minerilor. Noi măsuri au luat autoritățile fasciste și pentru împiedicarea contactelor între prizonierii sovietici și mineri. La 2 iunie 1942, siguranța din Petroșeni cerea chiar guvernului să aprobe mutarea lagărului de prizonieri din Vulcan într-o altă regiune a țării, „deoarece prizonierii au contact zilnic cu masa muncitorească, care majoritatea înclină spre curentul comunist" [112]. Noi măsuri au fost luate și pentru împiedicarea evadărilor de prizonieri sovietici din lagăre [113], considerate de autorități ca fiind în exclusivitate mijlocite de mineri [114].

La jumătatea lunii iunie 1943, ca urmare a profundelor nemulțumiri existente în rîndurile minerilor, au fost însărcinate două delegații spre a

---

[105] Arh. st. Petroșeni, fondul Societății „Petroșeni", dosar 2/1943, f. 1.

[106] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 911, f. 104.

[107] Ibidem, fond 16, dosar 3 873. f. 377.

[108] Arh. st. Petroșeni, fondul Societății „Petroșeni", dosar 1/1943, f. 190, 316, 427, 477.

[109] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 422, f. 8.

[110] Ibidem, fond 16, dosar 3 873, f. 71, 72.

[111] Ibidem, dosar 3 804, f. 58.

[112] Ibidem, dosar 3 943, f. 99.

[113] Împotriva minerilor bănuiți de a fi înlesnit evadarea unor prizonieri sovietici au fost luate aspre măsuri de represiune, mergîndu-se pînă la condamnarea lor la mulți ani de închisoare (Arh. st. Petroșeni, dosar conținînd circulare pe anul 1943, circulara nr. 276 din 5 noiembrie 1943).

[114] Arhiva C.C. al P.M.R. fond 16, dosar 3 873, f. 219, 466; Arh. st. Petroșeni, fondul Societății „Petroșeni", dosar 6/1943, f. 324.

www.dacoromanica.ro

prezenta noi memorii Ministerului Muncii și Ministerului Sănătății și Ocrotirilor sociale. Primul memoriu, adresat Ministerului Muncii, protesta împotriva treptatei ridicări a prețurilor alimentelor și îmbrăcămintei, fapt pentru care nivelul salariilor minerilor stabilit, prin decizia ministerială nr. 110 din 19 februarie 1943 [115], în baza cifrelor Comisariatului General al Prețurilor devenise în ultimul timp cu totul nesatisfăcătoare. „Pentru a putea face față scumpetei [116], mulți dintre noi am fost obligați a ne îngloda în datorii", preciza memoriul [117].

Al doilea memoriu, cel adresat Ministerului Sănătății și Ocrotirilor Sociale, se referea în special asupra unor probleme ca: acordarea de ajutoare de boală, majorarea pensiilor, mărirea fondului destinat îmbunătățirii situației sanitare locale etc. [118].

Sosită la 28 iunie 1943 la București, delegația minerilor a prezentat ambele memorii [119]. După discuții care au durat cîteva zile, la 7 iulie delegații s-au întors în Valea Jiului aducînd cu ei promisiunea revizuirii salariilor după stabilirea prețurilor la noua recoltă și a apropiatei instituiri a unei anchete pentru cercetarea la fața locului a problemelor ridicate în ambele memorii [120].

Măsurile în favoarea minerilor au întîrziat însă să fie luate. Autoritățile fasciste de acord cu societățile miniere au luat însă noi măsuri de intensificare a exploatării capitaliste a muncitorilor. Printr-un ordin din 9 august 1943 al Comandamentului militar al regiunii miniere Petroșeni, a fost introdusă ziua de muncă de 12 ore pe zi [121], fapt primit cu proteste

---

[115] „Monitorul Oficial" (partea I), nr. 43 din 20 februarie 1943.

[116] Memoriul era însoțit de un tabel ce prezenta comparativ prețurile diferitelor produse în decembrie 1942 și iunie 1943. Din acest tabel extragem următoarele:

Denumirea	Preț în decembrie 1942	Preț în iunie 1943	Scumpire
Făină de grîu	32	44	37%
Zahăr tos	110	140,50	28%
Săpun de rufe	96	146	52%
Cartofi	15	25	67%
Pînză	320	728	127%
Lapte	30	40	33%
Sare	4,50	7,50	67%
Ouă	9	13	44%

[117] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 419, f. 3, 4, 7; Arh. st. Petroșeni, fondul Societății „Petroșeni", dosar 6/1943, f. 278.

[118] Iluminatul, încălzitul, locuința etc. — nota un raport al poliției Petroșeni — „sînt plătite (de mineri — *n.n.*) din leafa lor cu sume fantastice, din care cauză ei nu pot face față cheltuielilor lunare cu leafa și mai rămîn și datori" (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 425, f. 81).

[119] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7419, f. 7.

[120] Ibidem, f. 13, 14, 22.

[121] Arh. st. Petroșeni, dosar conținînd circulare din anul 1943, circulara nr. 194/1943.

www.dacoromanica.ro

vehemente de muncitori. Pentru reprimarea oricărei rezistențe a minerilor autoritățile fasciste au dispus în acele zile aducerea în Valea Jiului a încă 4 companii de poliție și jandarmi, ceea ce a sporit și mai mult spiritul de revoltă al muncitorilor [122]. Părăsirea lucrului de către mineri se intensifică în aceste condiții. „Situația nu poate continua și, dacă în luna septembrie efectivul nu va crește prin întoarcerea dezertorilor la lucru — se arăta într-un raport al Societății „Petroșeni" —, va trebui să reducem producția și să oprim exploatarea la unele sectoare..."[123], fapt care neliniștea în primul rînd autoritățile fasciste, interesate în asigurarea în bune condiții a producției de război.

Cazurile de nesupunere ale minerilor s-au înmulțit în acele zile și ca urmare a știrilor sosite de pe front cu privire la insuccesele armatelor fasciste și la victoriile răsunătoare ale trupelor sovietice, căci, așa cum nota un raport al poliției din Petroșeni: „Atît minerii, cît și prizonierii sovietici din Valea Jiului sînt în curent cu tot mersul războiului" [124].

Victoriile repurtate pe fronturi în anii 1942—1943 de către coaliția antihitleristă, și în primul rînd de Uniunea Sovietică, au provocat o profundă criză politică și militară a dictaturii fasciste antonesciene, au ascuțit contradicțiile interne ale regimului burghezo-moșieresc și au dat un puternic impuls luptei antifasciste, stării de spirit antihitleriste din rîndurile maselor. De altfel, însuși dictatorul fascist era nevoit să recunoască în aprilie 1943, la o conferință a comandanților de mari unități militare, dificultățile prin care trecea statul fascist [125]. În aceste condiții, comuniștii au desfășurat o activitate perseverentă pentru a strînge laolaltă toate forțele patriotice într-un front comun de luptă, pe baza unei platforme largi, în vederea răsturnării dictaturii militare-fasciste, eliberării țării și întoarcerii armelor împotriva Germaniei hitleriste.

În vara anului 1943, în urma unei analize multilaterale și profunde a situației economice, politice și militare a Romîniei în condițiile crizei politice și militare în care intrase dictatura militară-fascistă, cadrele de bază ale partidului comunist, în frunte cu tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, au ajuns la concluzia că singura cale posibilă pentru doborîrea dictaturii militare-fasciste de către forțele patriotice și pentru salvarea națională a Romîniei era insurecția armată. În luna august 1943, cadrele de bază ale partidului au elaborat planul de organizare a insurecției armate pentru răsturnarea dictaturii militare-fasciste, scoaterea țării din războiul hitlerist și alăturarea ei la coaliția antihitleristă în frunte cu Uniunea Sovietică, pentru formarea unui guvern democratic.

În aceste împrejurări, pe baza sarcinilor stabilite de partidul comunist, s-a intensificat și lupta minerilor din Valea Jiului împotriva exploa-

---

[122] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 425, f. 8.

[123] Arhiva Combinatului carbonifer al Văii Jiului, raport lunar de activitate al Societății „Petroșeni" pe luna august 1943.

[124] Arh. st. Petroșeni, fondul Societății „Petroșeni", dosar 2/1943, f. 15 (nota informativă a poliției Petroșeni din 25 august 1943).

[125] Arh. st. București, fondul Președinției Consiliului de Miniștri, pachet 82, dosar 190, f. 11.

www.dacoromanica.ro

tării capitaliste și dictaturii militare-fasciste. La unele exploatări miniere se produc noi acțiuni de rezistență contra exploatării capitaliste și a autorităților fasciste. Vii acțiuni de protest au avut loc la punctele Aninoasa și Priboi contra cronometrării muncii în deficitul muncitorilor și deci contra salarizării lor neconforme cu lucrul efectuat [126].

Devenită îngrijorătoare pentru autorități, situația aceasta a determinat convocarea, la 15 septembrie 1943, a unei consfătuiri a reprezentanților Ministerului Muncii cu patronii și cu delegații minerilor din Valea Jiului [127]. Ca un rezultat al combativității minerilor, în consfătuire patronii au fost obligați să accepte majorarea salariilor de la 1 august cu 15%. Cîteva zile mai tîrziu, la 22 septembrie, delegații minerilor au smuls prin lupta lor Comisiei mixte a reprezentanților Președinției Consiliului de Miniștri, Ministerului de Interne și Ministerului Muncii, sosiți la Petroșeni, promisiunea modificării articolului 17 din Legea asigurărilor sociale [128]. Minerii au primit cu acest prilej asigurări privind modificarea unor taxe, asigurarea unui tratament medical competent etc. [129].

Nesatisfăcîndu-li-se aceste promisiuni, minerii au prezentat un nou memoriu și l-au trimis lui Antonescu care-și anunțase vizita în Valea Jiului pentru 26 octombrie 1943 [130]. Redactat în termeni foarte categorici, memoriul nu a putut lăsa indiferent pe șeful statului, care, contramandîndu-și vizita, a însărcinat pe reprezentantul său să facă o anchetă la fața locului [131]. Sosit la 3 noiembrie 1943 în Valea Jiului, acesta a convocat pe delegații minerilor într-o consfătuire. Minerii au expus hotărît revendicările lor în cadrul consfătuirii : îmbunătățirea condițiilor de muncă și trai, încetarea terorizării minerilor [132], asigurarea condițiilor de transport pentru minerii ce locuiau la distanțe mai mari [133], asistență medicală etc. Rămași în așteptarea satisfacerii revendicărilor lor, expuse în cadrul consfătuirii din 3 noiembrie, minerii au constatat în zilele următoare că nici una din doleanțe nu le-a fost rezolvată.

Sfîrșitul anului 1943 îi găsea pe minerii din Valea Jiului în plină ofensivă în lupta împotriva exploatării capitaliste și a măsurilor dictaturii militare-fasciste. Combativitatea manifestată de ei în timpul luptei fusese determinantă în zăgăzuirea acțiunilor întreprinse de patroni pentru încheierea contractului colectiv în condiții dictate de interesele lor. Problema încheierii unui nou contract colectiv rămînea deschisă rezolvării ei pe calea luptei pe care minerii o desfășurau hotărît sub conducerea comuniștilor.

---

[126] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 421, f. 3.
[127] Ibidem, fond 16, dosar 3 873, f. 194.
[128] Ibidem.
[129] Ibidem.
[130] Ibidem, fond 77, dosar 7 419, f. 22.
[131] Ibidem, fond 16, dosar 3 804, f. 56, 57.
[132] Ei au protestat împotriva folosirii carcerelor și aplicării a 25 de lovituri minerilor ce nu se supuneau ordinelor patronului (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 431, f. 105).
[133] În consfătuire, minerii au ridicat din nou problema necesității punerii la îndemîna celor ce locuiau în comunele Iscroni, Vulcan și Coroești a mijloacelor de transport necesare pentru a putea ajunge la timp la minele din Aninoasa, unde lucrau (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 873, f. 56, 57).

www.dacoromanica.ro

Semnalînd că marea majoritate a minerilor „nutresc idei comuniste", poliția din Lupeni atrăgea atenția asupra faptului că ei privesc cu multă simpatie faptul „că situația frontului s-a schimbat foarte mult față de anul trecut" și că așteaptă cu nerăbdare eliberarea țării de sub jugul fascist, eliberare care le va aduce pentru totdeauna un trai îmbelșugat, o țară fără exploatați și exploatatori [134]. Această încredere a lor le sporea combativitatea în acțiunile ce le întreprindeau. La 16 decembrie 1943, în cadrul unei consfătuiri convocate de Inspectoratul muncii cu delegații minerilor, aceștia au ripostat energic atunci cînd li s-au adus la cunoștință unele măsuri neînsemnate stabilite ca urmare a anchetei întreprinse la 22 septembrie [135]. Ridicîndu-se împotriva sistemului de anchete și arătînd că, deși în ultimii trei ani s-au făcut foarte multe din acestea, „nu s-a rezolvat nimic din ele" [136], delegații minerilor au prezentat un nou program de revendicări [137].

În zilele următoare, minerii au întreprins noi acțiuni. La 23 decembrie 1943, la Preparația Lupeni muncitorii au organizat un sabotaj al producției, tăind cablul funicularului; în aceste condiții, funicularul a stat oprit timp de 13 ore [138]. Această acțiune, ca și celelalte asemănătoare au determinat autoritățile polițienești să raporteze la centru, la finele anului 1943, că, „în această vale a Jiului, problema comunistă constituie o problemă veșnic actuală și un teren pentru supravegheri continue pentru organele polițienești" [139].

Agitațiile minerilor din Valea Jiului au continuat să se manifeste cu intensitate și la începutul anului 1944 [140], în special, după cum nota la 13 februarie 1944 poliția din Petroșeni, „din cauza continuelor nemulțumiri pe care le manifestă acești muncitori pe tema salariilor, a aprovizionărilor cu articole de îmbrăcăminte și încălțăminte, mai ales în timpurile actuale cînd se întîmpină greutăți mari în ceea ce privește aprovizionarea cu astfel de articole, deoarece, cu toate că se găsesc pe piață, totuși prețul lor este destul de mare și astfel muncitorii, cu salariile ce primesc, numai cu greu pot face față celor necesare existenței, mai ales cei cu familii numeroase" [141].

La Cîmpul lui Neag și Uricani, minerii au ripostat energic hitleriștilor care devastau pădurile din împrejurimi cărînd lemne cu camioanele în gara Lupeni [142]. Ei au protestat, de asemenea, împotriva aroganței cu care hitleriștii tratau populația muncitoare din aceste localități.

Noi acțiuni întreprind minerii la Aninoasa, unde, în locul prizonierilor sovietici, au fost aduși la lucru concentrați din diverse regiuni ale

---

[134] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 873, f. 318.
[135] Ibidem, dosar 3 874, f. 257.
[136] Ibidem, dosar 3 804, f. 56, 57.
[137] Ibidem, dosar 3 874, f. 257.
[138] Ibidem, dosar 3 940, f. 56, 90.
[139] Ibidem, dosar 3 870, f. 15.
[140] Arhiva Procuraturii orașului Deva, dosarele 1/1944, 2/1944, 13/1944.
[141] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 941, f. 12.
[142] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

țării [143]. Concentrații aduși aci din județul Gorj și, asemenea lor, și cei din alte județe au refuzat în mai multe rînduri să intre în lucru [144]. „Sesizat, comandantul militar al Văii Jiului a intervenit, dar fără rezultat" [145], consemnau înseși organele de poliție din Petroșeni.

Ca urmare a rezistenței și a sabotajului organizat de muncitori, se produce o scădere vizibilă a producției de cărbune. În luna aprilie 1944, de pildă, s-a realizat o producție cu 2 715 tone mai mică ca cea din luna martie a aceluiași an. Pe schimb s-a realizat în această lună o producție de 245,25 de tone, față de 266,66 de tone cît s-a realizat în luna precedentă [146].

O tot mai rodnică activitate desfășoară în rîndul minerilor activiștii P.C.R. Manifestele partidului comunist aduceau în rîndul minerilor lozincile actuale de luptă. În noaptea de 26/27 aprilie 1944, în Aninoasa, la sectorul 3 Priboi și 3 Piscu, au fost difuzate manifeste conținînd lozincile: „Muncitorime minieră, de 1 Mai cereți 8 ore de lucru, că voi lucrați 16 !", „Vrem salariu mărit ! ", „Vrem pace cu sovieticii ! ", „Jos Antonescu ! " [147].

Răspunzînd chemării P.C.R., minerii își sporesc eforturile lor în lupta împotriva exploatării capitaliste și a dictaturii militare-fasciste. La 25 mai 1944 o delegație de mineri a prezentat Inspectoratului muncii din regiune un memoriu în care se cereau: mărirea salariilor la nivelul scumpetei, anularea taxelor pentru apărare pasivă, oprirea scumpetei care a crescut [148] enorm în răstimp de un an etc. [149]. Cu acest prilej, minerii au protestat în primul rînd împotriva reținerilor mari ce li se făcuseră la 16 mai, atunci cînd le fuseseră achitate salariile, rețineri datorită cărora 80% dintre ei fuseseră nevoiți să rămînă datori față de societăți [150]. Delegații au atras atenția autorităților că desperarea îi va duce pe mineri la acțiuni greviste, care vor dovedi combativitatea lor în luptă [151].

Din Lupeni, la 29 iulie 1944, poliția anunța că minerii au însărcinat o delegație care a fost trimisă la București spre a cere satisfacerea imediată a revendicărilor lor, sub amenințarea începerii unor greve [152]. Agitații puternice semnalau autoritățile în vara anului 1944 în întreaga vale a Jiului. Comuniștii au dese întruniri în diverse case conspirative, raporta la 22 iunie 1944 Comisariatul de poliție Petroșeni Siguranței generale, și, în cadrul lor, discută sarcinile ce le stau în față pentru următoarele luni [153].

---

[143] Temîndu-se de strîngerea de la zi la zi a relațiilor de prietenie între localnici și prizonierii sovietici, autoritățile fasciste au dispus, la începutul anului 1944, încartiruirea tuturor prizonierilor în lagărul central de la Vulcan.

[144] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 941, f. 12.

[145] Ibidem.

[146] Arh. st. Petroșeni, dosar conținînd rapoarte de activitate ale Societății „Lonea", raport din luna aprilie 1944.

[147] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 16, dosar 3 939, f. 124; dosar 3 943, f. 68.

[148] Minerii au prezentat un tabel înfățișînd creșterea prețurilor în perioada 1 august 1943—1 mai 1944 (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 435, f. 1, 2).

[149] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 435, f. 1, 2.

[150] Ibidem, fond 5, dosar 830, f. 48.

[151] Ibidem.

[152] Ibidem, fond 77, dosar 7 438, f. 53—55, 57.

[153] Arh. st. Petroșeni, fondul prefecturii, dosar 1/1944, f. 3.

www.dacoromanica.ro

Efervescența revoluționară ce caracteriza starea de spirit a minerilor din Valea Jiului în vara anului 1944, situație ce reiese foarte semnificativ din numeroasele documente ale vremii [154], purta în sine înțelegerea adîncă de către muncitori a evenimentelor petrecute pe front, nerăbdarea cu care ei așteptau sfîrșitul războiului, înfrîngerea Germaniei hitleriste. „Muncitorii — nota poliția din Deva la 22 august 1944, în pragul insurecției armate — așteaptă cu multă nerăbdare căderea actualului guvern (antonescian — *n.n.*), o parte din ei sînt chiar gata să comită acte de sabotaj pentru a grăbi prăbușirea acestuia" [155]. „Ura contra regimului (antonescian — *n.n.*) și a războiului (hitlerist — *n.n.*) — continua nota — crește în fiecare zi" [156].

Aceste aprecieri, foarte semnificative de altfel pentru momentele în care erau făcute, erau însoțite de statistici amănunțite dovedind „situația economică precară" [157] a țării. Munca dusă de P.C.R. în rîndul minerilor în acești ani de cruntă teroare își găsea reflectarea, între altele, în scăderea producției miniere și lovirea în acest fel în producția de război a țării. Față de producția trimestrială medie de 622 533 de tone de cărbune realizate în 1943, în primul trimestru al anului 1944 nu s-au realizat decît 601 574 de tone, iar în al doilea trimestru 516 588 de tone [158]. Această scădere a randamentului producției, ca și scăderile înregistrate în întreaga perioadă a anilor 1941—1944, constituiau una din consecințele activității desfășurate de P.C.R. pentru mobilizarea minerilor în acțiunea de sabotare a producției de război capitaliste.

Numeroasele acțiuni revendicative și protestatare organizate de minerii din Valea Jiului în acești ani, din care unele s-au ridicat pînă la grevă, au întruchipat hotărîrea muncitorilor mineri de a se situa alături de întregul popor muncitor în lupta împotriva exploatării capitaliste, dictaturii militare-fasciste și războiului hitlerist.

Răsturnînd dictatura militară-fascistă, poporul romîn a devenit un participant activ la războiul antihitlerist. „*Insurecția armată victorioasă din august 1944 a deschis o eră nouă în istoria poporului romîn, a însemnat începutul revoluției populare, care a schimbat din temelii viața țării*" [159].

★

Insurecția armată din august 1944 a găsit pe minerii Văii Jiului în plină ofensivă contra exploatării capitaliste, a dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist. Salutînd cu satisfacție și entuziasm realizarea acestui măreț eveniment istoric, minerii s-au angajat în acele zile în fața partidului comunist să nu precupețească nici un efort, să învingă greu-

---

[154] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 77, dosar 7 437, f. 57.
[155] Ibidem, f. 59.
[156] Ibidem.
[157] Ibidem, fond 10, dosar 3 873, f. 319.
[158] Arhiva Combinatului carbonifer al Văii Jiului, dare de seamă a Consiliului de administrație al Societății „Petroșeni" pe anul 1944.
[159] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări 1959—1961*, București, Edit. politică, 1961, p. 440.

www.dacoromanica.ro

tățile de tot felul, să lupte împotriva sabotajului reacțiunii pentru a sprijini cu hotărîre efortul de război al țării. Muncind cu eroism și abnegație, minerii, alături de celelalte detașamente ale clasei noastre muncitoare, au înscris în acele zile pagini glorioase, pline de avînt patriotic și inițiativă creatoare.

Dînd o înaltă apreciere eforturilor eroice făcute de minerii din Valea Jiului în perioada războiului antihitlerist, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej spunea, la 29 iunie 1952, cu prilejul Consfătuirii pe țară a muncitorilor mineri din industria carboniferă: „Călătoria mea în Valea Jiului [160] și întîlnirile cu muncitorii mineri mi-au rămas pentru totdeauna întipărite în minte. Am văzut atunci — Romînia abia fusese eliberată de sub ghiarele lui Hitler — minerii flămînzi, goi, desculți, într-o stare de mizerie nemaipomenită, urmare a exploatării capitaliste și a războiului criminal de jaf. Și acești oameni flămînzi și desculți, cărora noi nu le puteam promite nimic, pentru că nu este în obiceiul nostru și pentru că condițiile nu ne permiteau, acești tovarăși au răspuns ca un singur om la chemarea Comitetului Central al partidului, și producția a început să crească necontenit... *Trebuie să arătăm astăzi că minerii au respectat angajamentul luat și au dovedit în fapt că își respectă cuvîntul și au asigurat aprovizionarea frontului antihitlerist, a transporturilor, a industriei cu cărbune. Trebuie să subliniem că aceasta a dovedit înaltul lor patriotism, încrederea deplină în partidul comunist*" [161].

Munca plină de abnegație a minerilor și a celorlalte detașamente de frunte ale clasei muncitoare pentru sprijinirea efortului de război al țării împotriva Germaniei hitleriste a intrat în istorie ca o faptă eroică săvîrșită de clasa noastră muncitoare, sub conducerea gloriosului partid al comuniștilor, pentru cucerirea independenței reale și depline a țării, pentru apărarea și dezvoltarea libertăților cucerite prin insurecția armată antifascistă victorioasă din august 1944.

---

[160] Este vorba de călătoria făcută de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej din însărcinarea C.C. al P.C.R. în Valea Jiului, la sfîrșitul lunii noiembrie 1944, în scopul ajutorării concrete a organizațiilor P.C.R. și sindicale de acolo în stabilirea măsurilor politico-organizatorice menite să asigure mărirea producției, în găsirea celor mai indicate metode care să ducă la mobilizarea tuturor muncitorilor, inginerilor și tehnicienilor în vederea obținerii unei cît mai înalte productivități a muncii.

[161] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, București, E.S.P.L.P., 1955, ed. a 4-a, p. 475—476.

www.dacoromanica.ro

CONTRIBUȚII CU PRIVIRE LA PROBLEMA PIEȚEI INTERNE A ȚĂRII ROMÎNEȘTI ȘI MOLDOVEI ÎN TIMPUL FEUDALISMULUI DEZVOLTAT (SECOLELE XV—XVIII)

DE

CONSTANTIN ȘERBAN

Recenta elaborare a volumelor tratatului *Istoria Romîniei* referitoare la epoca feudalismului a dezvăluit istoricilor noștri necesitatea acordării unei atenții deosebite problemei pieței și pieței interne pe teritoriul țărilor romîne. Aceasta s-a dovedit cu atît mai necesar, cu cît în istoriografia actuală există o serie de importante studii, articole și monografii consacrate problemei producției de mărfuri, orașelor și comerțului care au strînsă contingență cu problema pieței și a pieței interne [1].

Piața și piața internă sînt două noțiuni ca sferă și conținut apropiate una de alta : prima se referă la sfera circulației de mărfuri, pe un teritoriu de importanță locală a doua la sfera circulației de mărfuri în cadrul unei singure țări. Apariția și dezvoltarea pieței în formațiunile social-economice precapitaliste a avut loc o dată cu apariția și creșterea producției de mărfuri. Transformarea produselor țăranilor și meșteșugarilor în mărfuri, în condițiile economiei naturale, s-a făcut la început întîmplător, primele mărfuri provenind din surplusul de produse [2]. Ulterior, contactul cu piața a transformat atît pe țărani, cît și pe meșteșugari în producători de mărfuri [3].

Prima formă a pieței a fost piața locală, apărută concomitent la sate și orașe. Schimbul dintre produsele țărănești și acelea ale meșteșuga-

[1] Vezi aprecierile asupra acestor lucrări în articole consacrate istoriografiei actuale : H. Chircă, R. Manolescu și Șt. Olteanu, *Dezvoltarea social-economică a țărilor romîne în vremea feudalismului dezvoltat*, „Studii", 1962, nr. 6, p. 1 457—1 478; S. Columbeanu și C. Șerban, *Destrămarea feudalismului și începuturile capitalismului*, „Studii", 1962, nr. 6. p. 1 527—1 543.

[2] F. Engels, *Completare și adaos la volumul al III-lea al „Capitalului"* (1895) în K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea I, București, E.S.P.L.P., 1956, p. 34; V. I. Lenin, *Opere complete*. vol. 3, București, Edit. politică, 1961, p. 325.

[3] V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. III, p. 325; *Istoria universală*, în zece volume, București, Edit. științifică, 1960, vol. III, p. 307.

www.dacoromanica.ro

rilor avea loc la început, „fără mijlocirea negustorului, în zilele de tîrg la oraşe, unde ţăranul vinde şi face cumpărături" [4]. În perioada feudalismului timpuriu, pe piaţa locală a oraşului, volumul mărfurilor schimbate între ţărani şi meşteşugari era mic datorită faptului că orăşenii posedau întinse terenuri agricole şi mulţi dintre ei practicau agricultura. De aceea surplusul mărfurilor meşteşugăreşti din oraşe se îndrepta în bună parte în regiuni mai îndepărtate ale ţării şi chiar peste hotare. În acelaşi timp, la sate, schimbul de mărfuri era cu totul redus, pentru că industria casnică producea în mare parte tot ceea ce ţăranii aveau nevoie pentru gospodăriile lor. „Familia — scrie F. Engels referindu-se la această perioadă — nu se îndeletnicea numai cu cultivarea pămîntului şi creşterea vitelor, ea şi prelucra produsele acestora, prefăcîndu-le în articole de consum, ea măcina încă pe alocuri singură, cu ajutorul rîşniţei, cocea pîine, torcea, vopsea, ţesea in şi lînă, tăbăcea pielea, construia şi repara clădiri de lemn, făcea unelte şi vase, nu rareori lucra tîmplăria şi fierăria; astfel că familia sau grupa familială îşi acoperea în general singură nevoile" [5].

Ulterior, pe măsură ce s-a adîncit diviziunea socială a muncii şi a sporit destrămarea economiei naturale, a crescut o dată cu volumul mărfurilor meşteşugăreşti şi ţărăneşti realizate la oraşe şi sate şi numărul pieţelor locale unde se produceau şi se vindeau aceste mărfuri. În epoca feudalismului aşadar, oraşele, dar mai ales satele, prin numărul lor excesiv de mare în comparaţie cu al oraşelor, formau „*o reţea de mici pieţe locale, care lega minuscule grupuri de mici producători, fărîmiţaţi atît prin modul izolat de a-şi duce gospodăria, cît şi printr-o mulţime de bariere feudale existente între ei...*" [6]. Separarea din ce în ce mai mult a meşteşugurilor de agricultură şi dezvoltarea oraşelor a determinat încetul cu încetul concentrarea reţelei pieţelor locale în pieţe regionale, adică pieţe care cuprindeau o anumită regiune, mai mult sau mai puţin întinsă. Sub acest aspect se prezenta iniţial piaţa internă, lărgirea sau extinderea ei fiind în raport direct cu dezvoltarea producţiei de mărfuri şi în raport invers cu urcarea sau scăderea preţului mărfurilor intrate în circuitul comercial [7].

Desăvîrşirea acestui proces istoric, contopirea tuturor pieţelor locale într-o piaţă internă unică, a fost condiţionată de apariţia economiei de mărfuri, de gradul de dezvoltare a capitalismului [8].

În comparaţie cu situaţia din Apusul Europei, la noi, ca şi în ţările vecine, apariţia pieţei interne şi unificarea ei s-a produs mai tîrziu. Astfel, în Rusia pieţele locale apărute încă din secolele al IX-lea şi al X-lea [9] se contopesc într-o piaţă naţională, adică piaţa statului naţional, abia în secolul al XVII-lea, drept rezultat al schimbului „tot mai intens dintre

[4] F. Engels, *op. cit.*, p. 35.

[5] *Ibidem*, p. 34; E. A. Kosminski şi S. D. Skazkin, *Istoria evului mediu*, partea I, Bucureşti, 1955, p. 341.

[6] V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. III, p. 372.

[7] L. V. Danilova şi V. T. Paşuto, *Товарное производство на Руси (до XVII-в)* „Вопросы Истории", 1954, nr. 1, p. 161.

[8] K. Marx, *op. cit.*, vol. III, p. 121; V. I. Lenin, *op. cit.*, vol. III, p. 56.

[9] P. I. Leascenko, *Istoria economiei naţionale a U.R.S.S.*, vol. I, *Formaţiunile precapitaliste*, Bucureşti, E.S.P.L.P., 1955, p. 123.

www.dacoromanica.ro

diferitele regiuni, de circulația mărfurilor care crește treptat, de concentrarea micilor piețe locale într-o singură piață a întregii Rusii [10]".

Cercetări recente au stabilit pe bază de materiale de arhivă că în secolul al XVII-lea orașele rusești ca piețe locale erau totodată și puternice centre negustorești și meșteșugărești care stabiliseră legături comerciale intense nu numai cu satele din apropiere, ci și cu orașele și regiunile din cele mai îndepărtate teritorii ale țării[11], iar în secolul al XVIII-lea orașul Moscova, care, deși cedase întîietatea politică Petersburgului, devenise centrul unificării pieței întregi a Rusiei [12].

În regiunile sud-dunărene piețele locale se constituiseră din vremea feudalizării Imperiului bizantin, iar în secolele XII—XIV se ajunsese la formarea piețelor regionale[13]. După instaurarea dominației otomane în Serbia și Bulgaria, procesul formării și extinderii pieței interne a fost frînat timp de cîteva sute de ani. Din această cauză, la jumătatea secolului al XVIII-lea se mențineau în Bulgaria piețe locale risipite, care nu începuseră încă să se unească într-o singură piață a întregii țări [14]. O situație similară întîlnim în aceeași vreme și în Serbia. Referindu-se la piedica imensă pe care a constituit-o regimul feudal otoman pentru dezvoltarea economică a acestor țări, F. Engels arăta că „stăpînirea otomană, ca oricare altă stăpînire orientală, este incompatibilă cu orînduirea capitalistă, plusvaloarea obținută nu este prin nimic asigurată împotriva mîinilor rapace ale satrapilor și pașalelor; nu există prima condiție principală a achiziționării burgheze—asigurarea persoanei negustorului și a proprietății sale..." [15].

În Ungaria, piețele locale[16] care luaseră naștere în secolul al XIII-lea — cu tot avîntul economic pe care l-a cunoscut această țară în secolul al XIV-lea—n-au apucat să se concentreze într-o piață internă unică datorită preponderenței elementelor feudale [17]. După transformarea Ungariei în pașalîc turcesc în secolul al XVI-lea, procesul de dezvoltare a pieței interne a fost frînat două secole, pînă în secolul al XVIII-lea, cînd Ungaria este integrată pieței interne a Imperiului austriac [18].

Cît privește Polonia, deși piețele locale au apărut în această țară în secolele al XI-lea și al XII-lea[19], formarea piețelor regionale și extinderea pieței

---

[10] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 1, București, Edit. politică, 1960, p. 151.

[11] L. V. Danilova și V. T. Pașuto, *op. cit.*, p. 161; A. T. Merzon și I. A. Tihonov, *Рынок Устюга Великого в период складывания всероссийского рынка (XVII век)*, Moscova, 1960, p. 148—286.

[12] V. V. Kafengaus, *Очерки внутреннего рынка России первой половины XVIII века*, Moscova, 1958, p. 191—231.

[13] E. A. Kosminski și S. D. Skazkin, *op. cit.*, partea a II-a, p. 695.

[14] *История Болгарии в двух томах*, Moscova, 1954, vol. I, p. 190; I. Nathan, *История экономического развития Болгарии*, Moscova, 1961, p. 137, 151—152.

[15] K. Marx și F. Engels, *Opere* (ed. rusă), vol. XVI, p. II, p. 22.

[16] E. A. Kosminski și S. D. Skazkin, *op. cit.*, partea a II-a, p. 663.

[17] *Ibidem*, p. 665.

[18] *Istoria modernă*, vol. I, 1640—1789, București, 1954, p. 366; T. Vittman, „*Эволюция цен*" *и ее влияние на Венерию во второй половине XVI-е* „Средние века", XX (1961), p. 166—188.

[19] E. A. Kosminski și S. D. Skazkin, *op. cit.*, partea a II-a, p. 635; *История Польши в трех томах*, vol. I, Moscova, 1956, p. 67.

www.dacoromanica.ro

interne au început abia în secolul al XIV-lea. În a doua jumătate a secolului al XV-lea şi în prima jumătate a secolului următor aproape întreaga producţie a meşteşugarilor poloni se realiza în cadrul pieţei interne[20]. Deşi procesul de dezvoltare a pieţei interne înregistrează simţitoare progrese, totuşi ea nu cuprindea nici pe departe întreaga ţară, drept urmare a faptului că în această vreme, „a început lupta pentru profiturile pe care le aducea dezvoltarea pieţei interne şi a celei externe", al cărei rezultat „a fost determinat de preponderenţa politică a şleahtei"[21]. Din această cauză, cu tot avîntul economic cunoscut în secolul al XVI-lea şi la începutul secolului al XVII-lea, în Polonia s-a intensificat exploatarea feudală şi au fost subminate forţele de producţie ale ţării[22], fapt care a împiedicat unificarea pieţei interne pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cînd s-a produs dezmembrarea statului polonez.

★

Investigaţiile întreprinse pentru a identifica primele elemente ale pieţei interne în Ţara Romînească şi Moldova la începutul perioadei feudalismului dezvoltat se izbesc în prezent de sărăcia mărturiilor documentare care se referă direct sau indirect la această problemă. În schimb, aceleaşi mărturii documentare ne oferă preţioase amănunte asupra dezvoltării economice, sociale şi politice, pe baza lor putîndu-se stabili că trăsătura caracteristică a economiei feudale din această perioadă este economia naturală[23], „căreia îi corespundea în domeniul social-politic fărîmiţarea feudală"[24].

Fărîmiţarea feudală a fost o etapă necesară în istoria Ţării Romîneşti şi Moldovei, ca şi în istoria altor ţări[25]. Cu toate aspectele ei negative, fărîmiţarea feudală, care în istoria celor două ţări romîne a durat aproape două secole, a fost totuşi o perioadă de consolidare a proprietăţii feudale şi de dezvoltare accentuată a forţelor de producţie. Întărirea proprietăţii feudale a dus la predominarea unei noi forme de rentă, renta în natură, iar dezvoltarea forţelor de producţie la creşterea productivităţii muncii[26]. Toate acestea explică coexistenţa, timp de cîteva secole de-a rîndul, în economia feudalismului dezvoltat a economiei naturale şi a producţiei de mărfuri[27].

În condiţii similare a apărut piaţa internă, sub forma unor numeroase pieţe locale, răspîndite pe tot întinsul teritoriilor Ţării Romîneşti şi Moldovei, ale căror hotare se fixaseră în cursul veacului al XIV-lea. Principalele pieţe locale sînt în această vreme oraşele şi tîrgurile. Apărute înainte de formarea

---

[20] *История Польши в трех томах*, p. 155.
[21] E. A. Kosminski şi S. D. Skazkin, *op. cit.*, partea a II-a, p. 653.
[22] *Istoria modernă*, vol. I, p. 409.
[23] B. F. Porşnev, *Studii de economie politică a feudalismului*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1957, p. 96.
[24] *Istoria Romîniei*, vol. II, Bucureşti, Edit. Academiei R.P.R., 1962, p. 284.
[25] L. V. Danilova şi V. T. Paşuto, *op. cit.*, p. 123.
[26] D. Mioc, H. Chircă şi Şt. Ştefănescu, *L'évolution de la rente feodale en Valachie et en Moldavie du XIV au XVIII siècle*, în *Nouvelles etudes d'histoire*, vol. II, Bucureşti, 1960, p. 229.
[27] B. F. Porşnev, *op. cit.*, p. 96.

www.dacoromanica.ro

statelor feudale Țara Românească și Moldova, orașele, care în majoritatea cazurilor s-au numit inițial tîrguri, denumire păstrată de unele din ele în tot cursul existenței lor, au fost aproape de la început centre nu numai ale producției de mărfuri, ci și ale unei importante activități comerciale[28].

În perioada feudalismului dezvoltat se cunosc cîteva zeci de orașe și tîrguri în Țara Românească și Moldova, care sînt în același timp tot atîtea piețe locale. Cu toate că în această vreme orașele și tîrgurile aveau o populație care încă nu se desprinsese decît în mică măsură de preocupările agricole și își procura multe dintre produsele necesare traiului de pe ogoarele aflate pe moșia orașului, totuși se constată încă din secolul al XV-lea începutul schimbului dintre sat și oraș.

Pe piețele locale ale orașelor și tîrgurilor ajungeau produsele industriei extractive ale gospodăriilor feudale, mai ales ale mănăstirilor. Pentru prima jumătate a secolului al XV-lea, mărturiile documentare extrem de reduse indică un slab schimb de mărfuri. Ne referim la două hrisoave din vremea lui Mircea cel Bătrîn și a fiului său Mihai, prin care mănăstirea Cozia obținuse dreptul de a-și vinde excedentul de produse de pe moșiile sale, cu căruțele din loc în loc prin țară[29], comerțul ambulant fiind în această vreme forma tipică a comerțului feudal.

O restrînsă circulație la sate au în același timp și produsele meșteșugărești din orașe, întrucît puținii meșteșugari autohtoni existenți în tîrguri și orașe nu trecuseră încă la producția pentru piață decît întîmplător, producția la comandă avînd „în general o largă sferă de manifestare"[30]. Documentele din prima jumătate a secolului al XV-lea referitoare la comerțul cu mărfuri al orașelor din Țara Românească menționează mai ales produsele obținute din agricultură, pescuit și creșterea vitelor, care făceau obiectul tranzacțiilor comerciale : pește, lînă, ceară, miere, piei crude etc. Hrisovul lui Dan voievod din 1424 acordat tîrgoviștenilor pentru exercitarea comerțului lor „pe la Severin și prin tîrgurile și la Brăila și prin toată țara"[31] stabilește plata taxelor vamale pentru măji cu ceară (o majă = 100 de ocale) achiziționate de la producători și pentru fier, șofran, bumbac și piper cumpărate de la negustori străini în schelele de la hotar sau în alte tîrguri și orașe din țară.

În schimb, pe piața internă, la orașe, în tîrguri și chiar la sate, circulau în Țara Românească și Moldova, pe baza privilegiilor acordate de domnie negustorilor brașoveni și lioveni, produse meșteșugărești provenite din Transilvania și Polonia, unde exista o puternică activitate orășenească[32].

---

[28] *Istoria Romîniei*, vol. II, p. 294.

[29] *Ibidem*.

[30] Șt. Olteanu, *Producția meșteșugărească din Moldova și Țara Românească în sec. X—XII (Probleme de bază în lumina cercetărilor recente)*, „Studii", 1962, nr. 4, p. 877.

[31] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XIII, XIV și XV, București, 1953, p. 80.

[32] Barbu T. Câmpina, *Dezvoltarea economiei feudale și începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a secolului al XV-lea în Moldova și Țara Românească*, București, 1950 (extras), p. 1 611—1 630 ; vezi și V. Neamțu, *Mărfurile mărunte în economia Moldovei din veacul al XV-lea*, „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași" (serie nouă), secțiunea a III-a (Științe sociale), V (1959), p. 1—18.

www.dacoromanica.ro

În a doua jumătate a secolului al XV-lea înmulţirea menţiunilor documentare referitoare la schimbul de mărfuri pe piaţa internă şi la legăturile comerciale dintre diferitele regiuni ale Ţării Romîneşti şi Moldovei constituie o dovadă a creşterii producţiei şi un simptom al tendinţei de lărgire a pieţei interne. Astfel, mănăstirea Cozia cumpără în 1451 sare de la „ocne", adică de la Ocna Mare, de la o distanţă de peste 30 km de reşedinţa ei, şi vinde prin diferite tîrguri şi oraşe din ţară berbeci, porci, ceară etc. [33]. În acest act pe lîngă aceste produse, sînt menţionate fierul şi postavul.

Dacă pentru postav s-ar admite că excedentele producţiei pentru consum a atelierului mănăstirii să apară pe piaţă ca marfă, pentru fier în nici un caz nu credem că poate fi un produs realizat pe domeniul acestei mănăstiri. Relativ la fier, el trebuie să fi fost achiziţionat de mănăstire de la negustori şi apoi revîndut, aşa cum procedau, şi tîrgovişteni în 1424.

După mai bine de un deceniu, în 1465, aceeaşi mănăstire cumpără sare, vin şi peşte de „prin diferite locuri din ţară"[34], de la Severin pînă la Brăila, cum se exprimă formula din actele de cancelarie, tot prin intermediul comerţului ambulant. Doi ani mai tîrziu (1467), un document relatează că această mănăstire se aproviziona cu peşte şi cu vin din regiunea aflată pe malul Dunării la Gura Ialomiţei[35], unde avea moşii, de la o distanţă de cîteva sute de kilometri de reşedinţa ei, şi care produse erau destinate nu numai consumului personalului mănăstirii, ci şi pieţei. La acestea mai putem adăuga informaţia potrivit căreia mănăstirea Tîrgşor din oraşul cu acelaşi nume cumpăra vin de la Tîrgovişte (1497), adică de la o distanţă de 40—50 km[36].

Dar produse ale domeniului feudal care apar pe piaţă mai puteau proveni şi de la moşiile unor boieri. Astfel, în 1469, boierul jupan Mihail obţinea privilegiul să aducă de la moşia sa Ruşi „dăn Tîrgovişte", adică de lîngă Tîrgovişte, pe piaţa acestui oraş produsele agricole şi acelea rezultate din creşterea vitelor, fiind scutit de „vama tîrgului"[37].

Şi în Moldova se constată desfacerea pe piaţa internă a produselor excedentare ale gospodăriilor feudale mănăstireşti şi a unor produse ale industriei extractive. Astfel, mănăstirea Moldoviţa vindea în 1453 miere, sare şi peşte în diferite locuri din ţară[38]. Scutirea de plata taxelor vamale a numai trei din carele sale care transportau asemenea mărfuri presupune că în afară de acestea mai erau şi altele. Aceeaşi mănăstire aducea în 1454 peşte din bălţile de la Dunăre, de lîngă Galaţi, şi-l transporta pentru a-l vinde la cîteva sute de kilometri distanţă de oraşe ca Tg.-Frumos, Vaslui, Iaşi, Tg.-Roman, precum şi la vaduri: vadul Tuţora vadul Călugărilor etc. Tot ea aducea miere de la Bohotin şi sare de la

[33] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XIII, XIV şi XV, p. 122.
[34] *Ibidem*, p.139.
[35] *Ibidem*, p. 141.
[36] *Ibidem*, p. 247.
[37] *Ibidem*, p. 144.
[38] *Ibidem*, A, XIV, XV, vol. I, p. 256.

www.dacoromanica.ro

Tg.-Trotuș, adică de la 200 km distanță de mănăstire[39]. În aceeași vreme (1454), mănăstirea Humor aducea care cu pește de la Galați și-l vindea „pre la tîrguri"[40], ca și mănăstirea Putna (1490), care transporta măji de pește cu carele prin tîrguri și orașe[41].

În a doua jumătate a secolului al XV-lea se constată apariția pe piața internă și a unor produse ale meșteșugurilor casnice și sătești. Astfel, în 1453, țăranii cojocari (deci meșteșugari) dintr-un sat de pe domeniul mănăstirii lui Iațco de lîngă Suceava obțin îngăduința de a umbla pretutindeni prin țară cu oale, cu pește și cu sare, precum și cu alt fel de mărfuri, cuprinse în expresia „marfă vie și moartă", pe care le puteau obține „vînzînd și cumpărînd". Sigur că piața acestor produse era tot orașul și tîrgul[42].

De un privilegiu asemănător se bucură și meșteșugarii domeniali ai episcopiei din Roman. Astfel, ei pot vinde în 1466 în „tîrguri și prin sate" pînză, oale, vase de lemn, plute, fiind scutiți de taxele vamale[43].

Aceste rare schimburi din prima jumătate și ceva mai frecvente în a doua jumătate a secolului arată că piața orașelor și tîrgurilor avea încă un caracter periodic[44]. Același caracter îl avea schimbul comercial pe domeniile feudale și la marginea hotarelor țării în bîlciuri și iarmaroace.

O dovadă o constituie faptul că în 1500 toate achizițiile pe care le fac unii negustori localnici pe piața internă pentru ca apoi să le vîndă peste hotare provin din orașe, tîrguri și sate și nici un document nu indică vreun bîlci sau iarmaroc. Dacă ne referim numai la acele centre comerciale din Țara Romînească constatăm că, în afară de cîteva, majoritatea sînt așezate foarte aproape unele de altele, în regiunea subcarpatică, între Olt și Dîmbovița[45], tocmai acolo unde se știe că așezările omenești erau mai dese decît în zona de cîmpie[46].

O altă dovadă o constituie tranzacțiile comerciale ale negustorilor străini pe piața noastră internă, care se desfășurau, prin grija puterii centrale, numai în orașe. În privilegiile comerciale date de domnii Moldovei negustorilor lioveni în 1408, 1434, 1456 sînt menționate orașele și tîrgurile moldovenești unde aceștia puteau vinde și cumpăra mărfuri, ca de exemplu: Suceava, Iași, Bacău, Baia, Tg.-Trotuș, Siret, Bîrlad, Tg.-Neamț etc.[47], iar în privilegiile acordate negustorilor din Transilvania și din țări străine în secolul al XV-lea sînt menționate aceste piețe locale sub numele de „în orice cetate sau oraș"[48]. În Țara Romînească asemenea

[39] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XIV, XV, vol. I, p. 270—271.

[40] *Ibidem*, p. 271—272.

[41] *Ibidem*, A. sec. XV, vol. 2, p. 143; vezi și pentru m-rea Pobrata (1471); *Ibidem*, A, XIV—XV, vol. 1, p. 380.

[42] *Ibidem*, A, sec. XIV, XV, vol. I, p. 260.

[43] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XV, vol. 1, p. 342—343.

[44] *Istoria economiei naționale a Romîniei*, vol. I, *Formațiunile precapitaliste*, p. 210.

[45] Radu Manolescu, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Sibiul la începutul veacului al XVI-lea* „Analele Universității C. I. Parhon", seria Științe sociale, Istorie, 1956, nr. 5, p. 251—252, 257, 258.

[46] I. Donat, *Așezările omenești din Țara Romînească în secolele XI—XVI*, „Studii", 1956, nr. 6, p. 75—95.

[47] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 630—636, 667—674, 788—796.

[48] *Ibidem*, p. 648, 759—762.

www.dacoromanica.ro

acte se întîlnesc mai ales în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Astfel, Basarab Laiotă permite în 1474 negustorilor braşoveni să vîndă mărfuri numai în oraşele Tîrgovişte, Tîrgşor şi Cîmpulung, „iar prin alte tîrguri să nu umble"[49], în timp ce un act din 1482 de la Vlad Călugărul indică cumpărarea şi vinderea mărfurilor aduse sau achiziţionate de aceştia „în orice tîrguri"[50].

Aşadar, la sfîrşitul secolului al XV-lea piaţa internă a Ţării Romîneşti şi Moldovei era extrem de îngustă. Ea se reducea la cîteva zeci de pieţe locale ale oraşelor şi tîrgurilor aşezate la mari distanţe unele de altele şi care aveau un caracter periodic, pe de o parte, şi la bîlciuri şi iarmaroace care se găseau în punctele de vamă (schele) de la hotare, pe de altă parte. Produsele a căror circulaţie este constatată pe piaţa internă provin mai mult din agricultură şi creşterea vitelor şi, cu foarte rare excepţii, sînt produse ale meşteşugurilor casnice şi domeniale, întrucît producţia meşteşugurilor din oraşe şi tîrguri se realizează cu precădere la comandă. Legătura dintre aceste pieţe locale aflate la mari distanţe unele de altele se făcea prin intermediul comerţului ambulant, forma tipică a comerţului feudal în această vreme.

★

Avîntul pe care l-a cunoscut procesul de formare a pieţei interne a Ţării Romîneşti şi Moldovei în a doua jumătate a secolului al XV-lea în condiţiile luptei pentru centralizarea statului feudal, coincisese cu afirmarea în schimbul de mărfuri a negustorilor localnici, care nu numai că au înlocuit treptat pe cei străini, cu sprijinul autorităţii centrale[51], dar au şi început în prima jumătate a secolului al XVI-lea să desfăşoare o activitate mai intensă şi în Transilvania[52].

Dar transformarea producţiei agricole şi meşteşugăreşti în marfă, care însemna antrenarea domeniilor feudale a oraşelor şi tîrgurilor în relaţiile marfă-bani, a dus la modificări esenţiale în organizarea economiei feudale în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Astfel, pe domeniile feudale se constată tot mai vădit tendinţa stăpînilor de moşii de a acapara prin orice fel de mijloace cît mai multe suprafeţe de cultură, de a-şi spori forţa de muncă cu ţăranii dependenţi şi de a-şi întări dreptul de stăpînire asupra acestora[53]. Toate acestea urmăreau obţinerea unei producţii de cereale marfă cît mai mari. Această tendinţă explică totodată acţiunile de defrişare şi despădurire întreprinse pe domeniile feudale, creşterea preţului satelor vîndute şi cumpărate într-un interval de timp relativ scurt, creşterea obligaţiilor faţă de stăpînii de moşii, limitarea dreptului

[49] I. Bogdan, *Documente şi regeste privitoare la relaţiile Ţării Romîneşti cu Braşovul şi Ungaria în sec. XV—XVI*, Bucureşti, 1902, p. 81.

[50] *Ibidem*, p. 116; vezi şi p. 118.

[51] Barbu T. Cîmpina, *Dezvoltarea economiei feudale*, p. 1 617, 1 630; *Istoria Romîniei*, vol. II, p. 458.

[52] Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 213—229; vezi de acelaşi *Schimbul de mărfuri dintre Ţara Romînească şi Braşov în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. II, 1957, p. 125—155.

[53] *Istoria Romîniei*, vol. II, p. 450.

www.dacoromanica.ro

de strămutare al țăranilor[54] și convertirea din a doua jumătate a secolului al XVI-lea pînă la mijlocul secolului al XVII-lea a rentei în produse, în rentă în muncă[55].

În același timp se constată un vădit progres, de la începutul secolului al XVI-lea mai ales, și în domeniul meșteșugurilor, unde datorită creșterii nivelului tehnic s-a trecut la o specializare mai îngustă, care a determinat apariția unui număr sporit de meșteșuguri. Cercetări recente întreprinse în acest sens au stabilit că specializarea îngustă a meșteșugurilor a cunoscut proporții mai mari la orașe și în tîrguri decît la sate și pe domeniile feudale datorită relațiilor de producție existente[56]. În comparație cu perioada anterioară specializarea producției orășenești aproape se dublase în secolul al XVI-lea, iar în secolul al XVII-lea crescuse de cîteva ori, în timp ce la sate și pe domeniile feudale era slab dezvoltată chiar în secolul al XVII-lea[57]. Aceasta a determinat o separare tot mai mare a locuitorilor orașelor și tîrgurilor de preocupările agricole, fapt care a hotărît trecerea treptată a meșteșugarilor, cu excepția unora, de la producția la comandă la producția pentru piață, pe măsură ce ne apropiem de secolul al XVIII-lea. Cît privește producția meșteșugarilor de pe domeniile feudale și de la sate, ea rămîne mai departe, în mod precumpănitor, o producție la comandă.

Începînd din secolul al XVI-lea, participarea la schimbul de mărfuri pe piața internă este mai intensă pe piața orașelor și tîrgurilor decît pe pieței locale de la sate și de pe diferite domenii feudale. Documentele din această vreme menționează știri rare despre existența unui schimb de mărfuri chiar pe moșiile mănăstirilor, care erau cele mai organizate domenii feudale. Ele se referă la vînzarea peștelui scos din bălțile de la Dunăre[58], care, în majoritatea cazurilor, aparțineau mănăstirilor din Țara Românească ca de exemplu: Cozia, Nucet, Tismana, Bistrița, Govora, Cotmeana etc. Pe moșiile mănăstirilor și ale boierilor se făcea de asemenea comerț cu vin, unt, miere, brînză, fructe, cereale, legume etc., care se aduceau mai ales la bîlciuri, numite adesea tîrguri, despre a căror existență nu aflăm în documente nici o mențiune înainte de sfîrșitul secolului al XVII-lea. Acest lucru ne face să credem că ținerea lor avea loc pe bază de tradiție, că volumul de mărfuri schimbate în cursul intervalului de timp afectat pentru aceasta era relativ mic și că se practica pe scară largă schimbul în natură, chiar la începutul secolului al XVII-lea. Frecvența schimbului în natură, pe piața internă o demonstrează vînzările și cumpărările de ocine, care se fac nu numai cu bani, ci și cu produse agricole, cu vite și cu produse meșteșugărești.

---

[54] P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țăranilor în Țările Române (pînă la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 86—92.

[55] D. Mioc, H. Chircă și Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 229.

[56] Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 875.

[57] Maria Turbatu, *Rolul meșteșugarilor de la sate în dezvoltarea producției de mărfuri în prima jumătate a sec. XVII, în Țara Românească*, „Studii", 1955, nr. 3, p. 49—64; Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 878.

[58] *Istoria României*, vol. II, p. 582.

www.dacoromanica.ro

La sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea antrenarea tot mai mult a stăpînilor de moşii în relaţiile marfă-bani prin valorificarea produselor domeniilor lor pe piaţa internă, ca şi pe cea externă, dar mai ales interesul pentru obţinerea de noi venituri prin aplicarea taxelor vamale asupra mărfurilor vîndute şi cumpărate de diferiţi producători în aceste iarmaroace şi bîlciuri au dezvoltat tendinţa exercitării unui control asupra pieţelor locale periodice. Aceste bîlciuri şi iarmaroace vechi, ca şi altele noi, funcţionau pe lîngă mănăstiri, în sate mai mari, de-a lungul unor drumuri comerciale, la marginea unor podgorii importante etc. Astfel, în Ţara Romînească asemenea bîlciuri erau pe moşia Negovani (Saac) a m-rii Sinaia, pe moşia Segarcea a m-rii cu acelaşi nume, pe moşiile Tîmna şi Fometeşti ale m-rii Hurezi, pe moşia Priboieni a mitropoliei, la dealul Tohanilor pe moşia m-rii Sf. Apostoli, iar în Moldova pe moşiile Piscu şi Cioreşti ale m-rii Neamţ, pe moşia Soveja a m-rii cu acelaşi nume etc.[59].

Unele produse ale domeniilor feudale şi, în măsură mai mică, ale gospodăriilor ţărăneşti erau desfăcute totodată şi în bîlciurile şi iarmaroacele care se ţineau în punctele de vamă de la hotarul ţării sau din oraşele apropiate de hotar. Încă de la sfîrşitul secolului al XV-lea se înfiinţaseră în Ţara Romînească iarmaroace la hotarul de nord al ţării, unde veneau să cumpere mărfuri negustorii străini şi braşoveni[60].

La începutul secolului al XVI-lea exista un tîrg periodic la vama Calafatului, al cărui venit aparţinea m-rii Tismana (1524)[61] la Cîmpulung (Muscel), aproape de vama Rucăr şi Dragoslavele, se ţinea anual un bîlci la 20 iulie, pentru al cărui venit s-au judecat, mai ales în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, m-rea Cîmpulung cu obştea oraşului[62]. În Moldova, iarmaroacele de hotar erau în secolul al XVI-lea de asemenea aproape de punctele de vamă la Tg.-Trotuş, Baia, Şipeniţ şi Leuceşti[63] etc. De obicei în bîlciurile de hotar se vindeau şi se cumpărau mai ales vite.

Cu toate acestea, elementul hotărîtor care a contribuit în cea mai mare măsură la lărgirea treptată a pieţei interne a fost comerţul de pe piaţa oraşelor şi tîrgurilor, care, începînd din secolul al XVI-lea, a luat o mare extindere atît în ce priveşte volumul mărfurilor, cît şi varietatea lor, asupra cărora aprecierile călătorilor străini sînt unanime. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea secretarul lui Petru Cercel, F. Sivori, arată că în Bucureşti erau „multe prăvălii bine aprovizionate cu mărfuri de tot felul"[64], iar I. Korobeinikov relatează că la Iaşi sînt „multe prăvălii... cu tot felul de mărfuri"[65]. Din secolul al XVII-lea s-au păstrat

[59] C. Şerban, *Comerţul Ţării Romîneşti şi al Moldovei în secolul al XVIII-lea, pînă la 1774* (în mss.).

[60] Barbu T. Cîmpina, *op. cit.*, p. 1 616.

[61] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, vol. XVI, p. 180.

[62] C. Şerban, *Lupta orăşenilor din Cîmpulung-Muscel împotriva asupririi feudale în sec. XVII—XVIII-lea*, „Studii", 1962, nr. 4, p. 953—969.

[63] L. Lehr, *Comerţul Ţării Romîneşti şi Moldovei în a doua jumătate a secolului XVII*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. IV, 1960, p. 242, 260—262.

[64] Şt. Pascu, *Petru Cercel şi Ţara Romînească la sfîrşitul sec. XVI*, Sibiu, 1944, p. 169.

[65] Gh. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, p. 36.

www.dacoromanica.ro

relații asemănătoare nu numai pentru capitalele celor două țări românești, ci și pentru alte orașe, cum ar fi Craiova, Slatina, Caracal, Pitești, Roman, Galați, Huși etc.[66].

Pe piața locală a orașelor se vindeau nu numai produse de la sate și mărfuri lucrate de meșteșugarii din orașe, dar și mărfuri străine, aduse din Peninsula Balcanică, Rusia, Polonia, Veneția etc. În catastiful unui negustor din Iași se întîlnesc în 1679 mărfuri străine ca : stofe de mătase de diferite culori și calități, postavuri, pînzeturi, articole alimentare, obiecte de uz casnic etc., pe care le cumpărau nu numai boierii ci și negustorii, meșteșugarii și unii țărani[67].

Această intensă activitate a contribuit la unele transformări în structura economică a pieței locale încă din secolul al XVI-lea. Primul simptom îl constituie apariția pieței permanente alături de piața periodică existentă pînă atunci. Această piață permanentă numită inițial „bazar" și apoi „tîrg" era formată din prăvăliile făcute din lemn și mai tîrziu din piatră pentru depozitarea și vînzarea mărfurilor.

La București, existența bazarului este menționată într-un document din 1563[68], la Buzău într-unul din 1575[69], la Craiova, Tîrgoviște, Iași, Suceava, în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea. Într-un act de la începutul secolului al XVII-lea se menționează că din vremea lui Mircea Ciobanul se făcuse „bazar" la Tg.-Jiu[70].

În secolul al XVII-lea se formează bazare și în alte orașe ca : Bacău Galați, Piatra etc. Compoziția socială a posesorilor de prăvălii aflate în piața permanentă a orașului era chiar din secolul al XVI-lea eterogenă.

Cele mai multe prăvălii din orașe aparțineau meșteșugarilor și negustorilor. Prăvăliile meșteșugarilor erau la început construcții modeste care cuprindeau atelierul și locuința acestora. Ulterior, cînd ei trec de la producția la comandă la producția pentru piață aceste prăvălii devin construcții complexe cu pivnițe și cămări pentru depozitarea materiilor prime și a mărfurilor destinate vînzării.

În general, meșteșugarii posedau cîte o prăvălie ; începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea cei înstăriți aveau două sau mai multe prăvălii, pe care deseori le închiriau celor mai săraci. Prăvălii ale meșteșugarilor și negustorilor intermediari se întîlnesc la : București, Tîrgoviște, Buzău, Iași, Suceava etc.

Pe lîngă meșteșugari și negustori au prăvălii în orașe și numeroși stăpîni de moșii. La București, la sfîrșitul secolului al XVI-lea m-rea Radu Vodă stăpînea 32 de prăvălii[71], m-rea Xeropotam de la Athos 14

---

[66] Vezi *Deodato*, în *Diplomatarum italicum*, vol. IV, 1940 ; *Evlia Celebi* în *Bul. Com. ist. Rom.*, 1937—1938 (XVII), p. 254—274 ; *Bandini* în *Codex Bandinus*, ed. V. A. Urechia, p. 196 ; N. Barsi în *Melanges de l'ecole roumaine en France*, vol. I, 1925, p. 298.

[67] C. Turcu, *Catastihul de datorii al unei dughene din Iasi la 1679*, „Studii și cercetări științifice", Iași, VI (1955), nr. 3—4, p. 177.

[68] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, sec. XVI, vol. III, p. 177.

[69] *Ibidem*, vol. IV, p. 192.

[70] *Ibidem*, B, sec. XVII, vol. I, p. 133.

[71] Radu Manolescu, *Aspecte din istoria negoțului bucureștean în sec. XVI.* „Studii", 1959, nr. 5, p. 31.

www.dacoromanica.ro

prăvălii[72], marele vornic Dragomir 22 de prăvălii[73]; erau totuşi unii dintre ei care posedau mai puţine prăvălii, ca de exemplu Preda paharnicul care nu avea decît două[74]. În aceeaşi vreme şi la Craiova marele vornic Dragomir avea 6 prăvălii, ca şi m-rea Stăneşti[75]. La hotarul dintre secolele al XV-lea şi al XVI-lea aflăm la Iaşi existenţa a două prăvălii aparţinînd m-rii Adormirea, metoh al m-rii Sf. Sava (1600)[76].

În cursul secolului al XVII-lea, interesul stăpînilor de moşii pentru achiziţionarea prăvăliilor stabile în oraşe şi tîrguri este în continuă creştere. Astfel constatăm că la Bucureşti m-rea Radu vodă a adăugat la vechile prăvălii încă 3 totalizînd 35 de prăvălii[77], m-rea Colentina stăpîneşte 11 prăvălii[78], jupîneasa Chiajna 7 prăvălii[79]. Şi în Moldova această tendinţă este vădită. Astfel, în afară de m-rea Sf. Sava[80], mai stăpînesc prăvălii în Iaşi: m-rea Barnovski[81], Sf. Ioan cel Nou[82], Aron vodă[83], Biserica Albă[84]. La Huşi, episcopia cu acelaşi nume avea o cîrciumă mare iar mai tîrziu două mai mici[85], iar la Tg.-Cotnari aveau prăvălii m-rea Pîngăraţi[86], şi Sf. Sava din Iaşi[87].

Totodată oraşul Iaşi devine în secolul al XVII-lea locul de reşedinţă al multor boieri care achiziţionează dughene şi prăvălii ca de exemplu biv vel stolnicul Iorga[88], Duca vistierul[89], vel comisul Miron Costin cronicarul[90], stolniceasa Alexandra[91]. Un anume Apostol biv sluger cumpără în 1649 dughene pe uliţa Rusească, în tîrgul lui Barnovski cu 500 de lei[92].

La început şi stăpînii de moşii foloseau aceste prăvălii pentru desfacerea unor produse agricole şi meşteşugăreşti de pe domeniile lor. Mănăstirea Iaţco de lîngă Suceava, spre exemplu, vindea în tîrg oale, sare, peşte; m-rea Voroneţ vindea la Iaşi peşte; mitropolia Moldovei desfăcea la Suceava, prin vechilul ei, vin şi rachiu; m-rea Nucet aducea la tîrgul din Tîrgovişte cereale şi vite etc.[93]. Ulterior aceste prăvălii devin izvoare de venituri prin închirierea lor pe timp limitat unor negustori şi meşteşugari.

---

[72] Radu Manolescu, *Aspecte din istoria negoţului bucureştean în sec. XVI*, „Studii" 1959, nr. 5, p. 31.
[73] *Ibidem*, p. 32.
[74] *Ibidem*, p. 34.
[75] *Istoria Romîniei*, vol. II, p. 837.
[76] Arh. st. Buc., m-rea Sf. Sava - Iaşi, CIII—1.
[77] L. Lehr, *op. cit.*, p. 297.
[78] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVII, vol. II, p. 334—335.
[79] *Ibidem*, vol. 1, p. 180.
[80] Arh. st. Buc., m-rea Sf. Sava, XXXV—A/9.
[81] Ibidem, m-rea Barnovski, II—3; V—1,2.
[82] Ibidem, m-rea Nicoriţa, IX—6.
[83] Ibidem, mss. 628, f.—47; mss. 644, f. 12.
[84] Bibl. Acad. R.P.R., CLXXXIX—72.
[85] Ibidem, mss. 543, p. 32, 35, 37, 43.
[86] Arh. st. Buc., m-rea Pîngăraţi, III—50.
[87] Ibidem, m-rea Sf. Sava-Iaşi, XLVIII—2.
[88] Bibl. Acad. R.P.R., CLXXXIX—76.
[89] Ibidem, CXCII—83.
[90] Ibidem, CXCII—82.
[91] Ibidem, CLXXXIX—65.
[92] Arh. st. Buc., m-rea Cetăţuia, XI—7.
[93] L. Lehr, *op. cit.*, p. 291.

www.dacoromanica.ro

Activitatea comercială intensă pe piața permanentă a unor orașe a contribuit la extinderea în suprafață prin înființarea a încă unui centru comercial pe lîngă cel vechi. Astfel, în secolul al XVII-lea se constată existența unui bazar *de jos* la Tîrgoviște, care implică și prezența bazarului *de sus*[94]. Tot în secolul al XVII-lea sînt de asemenea menționate în același timp la București[95] și la Buzău[96], două centre comerciale permanente, sub numele de tîrgul *de sus* și tîrgul *de jos*. În Moldova, existența concomitentă a acestor două centre comerciale stabile în cuprinsul aceluiași oraș este confirmată de documente tot în secolul al XVII-lea, dar prin alte denumiri, și anume : tîrgul *vechi*[97], considerat primul centru comercial și tîrgul *nou* al doilea. Cîteodată, pe lîngă tîrgul nou se mai cunoaște și tîrgul de sus[98]. Ele se întîlnesc la Iași, Suceava, Botoșani etc.

Extinderea teritorială a celor două centre comerciale ale pieței locale din unele orașe mari drept rezultat al unei bogate activități a producției și schimbului a sfîrșit prin contopirea lor într-o singură piață permanentă, mai largă, cunoscută în documente sub numele de tîrgul dinlăuntru. Acest proces istoric apare menționat la sfîrșitul secolului al XVII-lea la București într-un zapis de vînzare a unei prăvălii de către Nica șelarul către egumenul m-rii Cernica (1698)[99]. În secolul următor, tîrgul dinlăuntru se constituie și în alte orașe, dar numai din Țara Românească, ceea ce presupune o mai intensă activitate comercială pe piața locală a acestor orașe.

În opoziție cu piața permanentă, continuă să funcționeze în orașele și tîrgurile din Țara Românească și Moldova piața periodică, care în secolele al XVI-lea și al XVII-lea a cunoscut modificări esențiale în ceea ce privește varietatea mărfurilor vîndute sau cumpărate prin intermediul ei. De obicei pe piața periodică ținută săptămînal, într-o zi care era diferită din loc în loc, se practica schimbul de produse dintre sat și oraș. Țăranii din satele aflate la o depărtare de 15—20 km de oraș aduceau spre vînzare „la tîrg" vite, lapte, unt, brînzeturi, lînă, cereale, păsări, ouă, miere, precum și unele produse ale meșteșugului casnic și sătesc etc. Călătorul François Pavie, baron de Fourquevaux, care a străbătut Moldova la sfîrșitul secolului al XVI-lea, relatează că a întîlnit în drumul său, în apropierea orașelor șiruri de care țărănești cu mărfuri ; „pe aceste drumuri — spune el — întîlnim adesea douăzeci pînă la treizeci de căruțe laolaltă... pe fiecare era cîte o fată... am cumpărat de la ele lapte, păsări, ouă de care uneori erau pline căruțele pînă la vîrf"[100].

Piața periodică a orașelor și tîrgurilor era frecventată în același timp și de negustorii străini, care veneau mai ales la bîlciurile anuale ținute în același loc. Călătorul străin Deodato a întîlnit în 1640, la Craiova, Caracal, Slatina și Pitești „negustori veniți de la Constantinopol, iar

[94] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, sec. XVII, vol. IV, p. 367.
[95] Arh. st. Buc., Peceți 63.
[96] Arh. st. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCLII—10.
[97] Ibidem, m-rea Galata. XI—21, XIV—19.
[98] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, sec. XVII, vol. IV, p. 419—420.
[99] Arh. st. Buc., mss., 131, f. 116—116 v.
[100] N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. I, p. 39.

www.dacoromanica.ro

în Moldova, la Galaţi, negustori turci, greci, armeni, romîni şi uneori şi catolici"[101]. În aceeaşi epocă, Evlia Celebi menţionează prezenţa la bîlciul din Slatina a negustorilor proveniţi din regiuni şi mai îndepărtate din Orientul mijlociu şi din Extremul orient, deşi pentru informaţiile acestui călător trebuie să avem unele rezerve. La începutul secolului al XVIII-lea după acte oficiale, se întîlnesc în bîlciul anual de la Cîmpulung-Muscel negustori turci, armeni, nemţi, evrei şi catolici[102]. Bîlciuri importante existau la Craiova, Cîmpulung, Slatina, Focşani, Baia, Vaslui, Botoşani, Iaşi, Bîrlad, Galaţi[103].

În tîrgurile săptămînale şi anuale din oraşe se vindeau şi se cumpărau în primul rînd animale şi apoi cereale. Aceasta a determinat cu timpul apariţia unei specializări înguste în limitele pieţei periodice orăşeneşti. Începînd din secolul al XVII-lea se menţionează în documente existenţa oboarelor numite de obicei în Moldova „tîrgul boilor", „tîrgul cailor". Tot în Moldova apare şi „tîrgul făinei"[104], parte componentă a pieţei periodice. În Ţara Romînească, piaţa periodică este numită tîrgul din afară chiar din secolul al XVII-lea[105].

La importanţa crescîndă a pieţelor locale din oraşe şi tîrguri a mai contribuit şi siguranţa pe care ele o ofereau negustorilor şi mărfurilor acestora în timpul staţionării. Aceasta a constituit elementul esenţial care i-a determinat pe mulţi negustori străini să aleagă oraşele mai mari ca loc de depozit al mărfurilor destinate comerţului de tranzit[106].

Aceste depozite au fost stabilite mai întîi în pivniţele şi odăile mănăstirilor din oraşe, care prin construcţia lor, ofereau toate garanţiile pentru securitate. La începutul secolului al XVII-lea unele mănăstiri din oraşe îşi fac construcţii speciale în acest scop, numite *chervăsării*, după numele de origine orientală, *caravanserai* ajuns la noi sub forma de *carvasana*. Chervăsăria este forma iniţială pe care o cunoaşte hanul de mai tîrziu de la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi din secolul al XVIII-lea. Ele sînt întîlnite numai în Moldova de la începutul secolului al XVII-lea. Un document din 1603 se referă la chervăsăria prevăzută cu pivniţă a m-rii Sf. Sava din Iaşi[107], un altul, din 1625, la chervăsăria domnească din acelaşi oraş[108], iar un altul din 1629, la chervăsăria m-rii Sf. Ioan cel Nou[109].

În Ţara Romînească, aceste locuri de depozit de mărfuri sînt numite hanuri. Cu toate reţinerile pe care trebuie să le avem faţă de informaţiile călătorului Evlia Celebi, totuşi trebuie să admitem existenţa pe la jumătatea secolului al XVII-lea a hanurilor din Bucureşti. Acesta relatează

---

101 *Diplomatarum italicum*, IV, 1940.
102 Pinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 412.
103 C. Şerban, *Comerţul Ţării Romîneşti şi Moldovei în sec. XVIII*, p. 29—31.
104 Acad. R.P.R., LXXXIX—3; CLXXXIX—253, 254.
105 Arh. st. Buc., mss. 256, f. 119.
106 L. Lehr, *op. cit.*, p. 283—288.
107 *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVII, vol. I, p. 71.
108 *Ibidem*, vol. V.
109 Arh. st. Buc., m-rea Barnovschi, V—1,2; m-rea Nicoriţa, IX—6.

www.dacoromanica.ro

că în 1666 erau în capitala Țării Românești un număr de 7 hanuri[110]. Considerăm această cifră ca exagerată, dacă acceptăm pentru noțiunea de han locul de staționare nu numai pentru mărfuri, dar și pentru negustori. Cercetări recente în acest sens admit existența hanurilor în București în a doua jumătate a secolului al XVII-lea[111]. Construcția hanurilor în marile orașe — București, Iași și Craiova — ca locuri speciale de depozit începe la sfîrșitul secolului al XVII-lea și se extinde în cursul secolului al XVIII-lea.

Dar pe piața locală a orașelor și tîrgurilor din Țara Românească și Moldova în perioada feudalismului, pe măsura creșterii producției de mărfuri, se adînceau contradicțiile sociale din rîndurile acelor orașe care erau interesate în schimbul de mărfuri.

Pe piața orașelor și tîrgurilor, negustorii intermediari existau în secolul al XVI-lea, deși o activitate a lor nu este exclusă nici înainte de această dată. Aceștia deveniseră în a doua jumătate a secolului al XVI-lea concurenții meșteșugarilor care-și desfăceau singuri mărfurile[112]. Așa se explică constituirea meșteșugarilor din orașe în bresle, care reglementau nu numai producția, ci și desfacerea mărfurilor lor pe piața locală[113]. În secolul al XVII-lea, aceste bresle de meșteșugari se reorganizează, își modifică statutele urmărind să stăpînească piața locală cît mai trainic[114]. În același scop se organizează în bresle și negustorii intermediari[115], care împart piața locală a orașului cu meșteșugarii localnici breslași. Prin astfel de măsuri, concurența pe piața locală a orașelor era organizată. Obligați să respecte privilegiile breslelor, negustorii proveniți din rîndul meșteșugarilor de la sate și al negustorilor stăpîni de moșii și-au restrîns activitatea pe piața orașelor și tîrgurilor și și-au concentrat-o pe pieței locale de pe domeniile feudale. La aceasta a mai intervenit însă și calitatea superioară a produselor meșteșugărești lucrate la orașe și tîrguri.

Cu toate acestea, procesul de dezvoltare a pieței interne a Țării Românești și Moldovei n-a atins limitele unei piețe interne unice în perioada de dezvoltare a feudalismului, pentru că, în primul rînd, cele două țări aveau aceleași produse și în al doilea rînd pentru că fiecare era organizată în cadrul unui sistem diferit. Abia în 1846 după desființarea vămii de la Focșani se va putea trece la constituirea pieței interne unice a Principatelor române.

O altă frînă în dezvoltarea pieței interne o constituia funcționarea vămilor interne în orașe, pe domeniile feudale, în locurile obligate de trecere de la vaduri și poduri etc. Vămile interne însemnau locul unde se aplicau taxele vamale asupra producătorilor care transportau mărfuri destinate vînzării. Pe domeniile feudale, aceste taxe aparțineau stăpînului moșiei respective, iar în schelele de la hotar domniei. În orașe, inițial acest drept fusese acordat de domnie conducerii alese de obștea orașului.

---

[110] Bul. Com. ist. Rom., 1937—1938.

[111] N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 90—91.

[112] K. Marx, *Capitalul*, E.S.P.L.P., vol. III, partea I, București, 1956, p. 329.

[113] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 81.

[114] Acad. R.P.R., mss. 944.

[115] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVII, vol. II, p. 340.

www.dacoromanica.ro

Ulterior, venitul taxelor vamale din unele oraşe şi schele de la hotar a fost transmis de domnie unor stăpîni de moşie, care realizau în acest fel un important venit. Astfel, în Moldova în secolul al XV-lea m-rea Moldoviţa primise venitul vămii Moldoviţa [116] şi pietrele de ceară din Tg.-Baia [117], m-rea Bistriţa vama de la Tg.-Bîrlad [118], Tg.-Bacău [119] şi de la Tazlău [120], iar în secolul al XVI-lea m-rea Putna avea vama mică de la Suceava [121] şi pietrele de ceară de la Tg.-Siret [122], iar m-rea Neamţ pietrele de ceară de la Tg.—Neamţ [123] etc.

În Ţara Romînească, în secolul al XVI-lea, m-rea Cozia strîngea vama de la Genune [124], m-rea Tismana vama de la Calafat [125] şi vama de seu de la vadul Vidinului [126], m-rea Glavacioc jumătate din vama Prahovei şi o treime din vama Doamnei [127] şi m-rea Argeş vama de la Ocna Mică din Tîrgovişte [128] etc. În secolul al XVII-lea şi mai ales în secolul al XVIII-lea, strîngerea taxelor vamale din oraşe constituie obiectul unor numeroase procese între orăşeni, pe de o parte, şi boieri, pe de altă parte [129].

Creşterea arbitrară a taxelor vamale mai ales asupra mărfurilor aduse spre vînzare de la sate la oraşe a determinat o scădere a acestui schimb. O dovadă în acest sens o constituie poruncile domneşti de la sfîrşitul secolului al XVII-lea din Ţara Romînească, în care se arată că ţăranii din satele aflate în apropierea oraşelor nu mai voiau să vină cu produse pe piaţa oraşelor şi le desfăceau pe piaţa locală. Domnia porunceşte pîrcălabilor din oraşele respective să-i aducă pe aceştia cu sila „şi să-i pornească să meargă să facă oborul fără de voia lor", impunîndu-i la o taxă dublă în caz de recidivă [130]. Din aceste documente rezultă că la această dată aducerea produselor din aceste sate pe piaţa oraşului devenise o obligativitate pentru ţăranii producători.

Din secolul al XVII-lea însă, acordarea de către domnie a unor moşii şi vetre de oraşe ca danie stăpînilor de moşii a determinat nu numai încasarea acestor taxe vamale de noul proprietar al moşiei oraşului, dar în acelaşi timp şi introducerea obligativităţii muncii de clacă şi a dijmelor

---

116 *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XIV, XV, vol. 1, p. 21, 25, 201.
117 *Ibidem*, p. 297.
118 *Ibidem*, p. 45.
119 *Ibidem*, p. 166, 291, 310.
120 *Ibidem*, A, XVI, vol. 3, p. 68.
121 *Ibidem*, vol. 1, p. 29.
122 *Ibidem*, p. 171.
123 *Ibidem*, p. 37.
124 *Ibidem*, B, XVI, vol. I, p. 6, 26.
125 *Ibidem*, p. 14, 45, 57, 180.
126 *Ibidem*, p. 174.
127 *Ibidem*, p. 43, 85.
128 *Ibidem*, p. 117.
129 C. Şerban, *Aspecte din lupta orăşenilor în Ţara Romînească şi Moldova în sec. XVIII şi începutul sec. XIX împotriva asupririi feudale*, „Studii", 1960, nr. 6, 1961, nr. 3; *Lupta orăşenilor din Cîmpulung-Muscel împotriva asupririi feudale în sec. al XVII—XVIII-lea*, „Studii", 1962, nr. 4, p. 953—970; N. Grigoraş, *Proprietatea funciară a oraşelor moldoveneşti în timpul orînduirii feudale şi evoluţia ei*, „Studii şi cercetări ştiinţifice", Istorie, 1961, nr. 2, p. 213—231.
130 Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. III, 1962, p. 373, 377—381, 408—409.

www.dacoromanica.ro

feudale pentru locuitorii acestor orașe [131]. Aceste noi relații sociale introduse pe piața locală a orașelor și tîrgurilor frînau dezvoltarea producției de mărfuri și, implicit, lărgirea pieței interne.

Un rol negativ asupra procesului de lărgire a pieței interne l-au avut și monopolurile feudale. Unele dintre ele erau rezervate exclusiv domniei, ca de exemplu extragerea sării, păcurii, metalelor prețioase, vînzarea fierului, sării [132] și săpunului, înființarea de lumînărării. Altele erau acordate de domnie și stăpînilor de moșii, cum ar fi de exemplu morăritul, vînzarea vinului și rachiului, ținerea cîrciumilor, băcăniilor, scaunelor de carne și de pește [133]. Aceste măsuri nu puteau stimula producția de mărfuri, ci, dimpotrivă, o frînau.

În fine, o cauză tot atît de puternică a fost instaurarea dominației otomane în cele două țări romîne începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Cercetări recente cu privire la urmările dominației otomane au stabilit nu numai cuantumul haraciului și variațiile exploatării turcești, dar și regimul economic impus de Imperiul otoman Țării Romînești și Moldovei în cursul secolelor XVI—XVIII [134]. Aceste excesive obligații materiale față de Poarta otomană, atît în bani, cît și în natură, precum și modul în care se desfășurau legăturile economice turco-romîne în această perioadă, au constituit o puternică frînă în stimularea producției de mărfuri și deci, implicit, și a pieței interne.

Astfel, prin trimiterile numeroase de produse pe piața Imperiului otoman erau sustrase din circuitul intern și internațional mari cantități de mărfuri. Vinderea lor la prețurile fixate de negustorii turci se făcea sub nivelul prețurilor pieței, fapt care împiedica formarea de însemnate capitaluri comerciale autohtone, care în schimb erau realizate de cămătarii turci. Prin numeroasele abuzuri și dezordini provocate de negustorii turci în locurile de desfacere a mărfurilor, era dezorganizat schimbul de mărfuri pe piața internă. Relativ la acest din urmă aspect, al urmărilor dominației otomane, documente, mai ales de la începutul secolului al XVIII-lea menționează „gîlcevile și zurbalîcul" negustorilor în bîlciul de la Cîmpulung-Muscel unde din această cauză era trimis anual un beșleagă turc care avea sarcina să mențină ordinea și să pedepsească pe cei vinovați [135]. Asemenea beșleagă era trimis și la bîlciurile din Moldova, pentru situații similare. Pe de altă parte, negustorii turci refuzau să plătească taxele vamale în bîlciuri și în orașe — ca, de exemplu, la Bîrlad, Iași, Movilău [136] —, făceau „zurbalîc" în bîlciul pe la Botoșani [137], pretindeau încasarea

---

[131] *Istoria Romîniei*, vol. III, p. 388; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 213—231.

[132] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 366—367, 373—374, 389—390, 402, 407.

[133] Ș. Papacostea *Contribuții la problema relațiilor agrare în Țara Romînească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. III, 1959, p. 313—317.

[134] M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Romînești în sec. XV—XIX*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, 1957, p. 7—45; *Variațiile exploatării Țării Romînești de către Poarta otomană în sec. XVI—XVIII*, „Studii", 1958, nr. 3, p. 59—70; M. Alexandrescu-Dersca, *Contribution à l'étude de l'aprovisionnement de Constantinople au XVIII-e siècle*, *Studia et Acta orientalia*, I/1957, p. 13—37.

[135] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 412.

[136] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 369, 373, 408—409.

[137] *Ibidem*, p. 281—282.

www.dacoromanica.ro

de 2—3 ori mai mult a sumelor de bani împrumutate orăşenilor din Suceava, Baia, Siret [138] şi adesea săvîrşeau chiar asasinate prin tîrguri şi oraşe [139]. Toate acestea creau un climat de nesiguranţă, care primejduia mărfurile şi viaţa negustorilor şi cumpărătorilor. Deseori, din aceste motive, multe bîlciuri îşi întrerupeau activitatea normală. În memoriul boierilor munteni înaintat în 1770 guvernului rus se menţionează printre altele că bîlciul din Cîmpulung-Muscel nu s-a ţinut de multă vreme din cauza negustorilor turci: „... La Cîmpulung... se făcea bîlci o dată pe an şi unde veneau (negustori) de la Viena, de la Lipsca şi de prin alte părţi ale Europei, cum şi de prin Turcia, şi se făcea multă desfacere de mărfuri, dar de multe rele ale turcilor s-a închis acest bîlci de cît acum aproape 25 de ani..." [140].

Din cele de mai sus rezultă că în prima jumătate a secolului al XVIII-lea piaţa internă a celor două ţări romîne era formată de fapt din două pieţe interne separate una de alta. La rîndul lor, aceste pieţe interne încă nu ajunseseră să constituie o piaţă internă unică, ci erau formate din pieţe locale cu legături între ele şi din mici pieţe regionale.

Alta a fost situaţia în Transilvania, unde piaţa internă s-a constituit în secolul al XV-lea, drept rezultat al dezvoltării meşteşugurilor şi schimbului frecvent între diferitele pieţe locale şi regionale, avînd strînse legături cu pieţele interne ale Ţării Romîneşti şi Moldovei. Aceste legături deveniseră atît de intense, încît în prima jumătate a secolului al XVI-lea apăruseră chiar elementele pieţei interne unice a celor trei ţări romîne, al cărei centru era oraşul Braşov [141].

Procesul de lărgire a pieţei interne a Ţării Romîneşti şi Moldovei în a doua jumătate a secolului al XV-lea s-a continuat lent în fiecare ţară în parte, fiind puternic frînat de existenţa vămii de hotar dintre ele, de existenţa vămilor interne şi a monopolurilor feudale, de instaurarea dominaţiei otomane şi, mai ales, de identitatea produselor lor. Cît priveşte elementele pieţei interne unice a celor trei ţări romîne, acestea au continuat să ia amploare în cursul secolului al XVII-lea pînă la instaurarea stăpînirii austriece în Transilvania, care, prin politica sa economică, a creat serioase dificultăţi în desfăşurarea acestui proces.

Datorită acestui fapt, unificarea pieţei interne a celor trei ţări romîne s-a făcut ulterior în două etape: prima în 1846, prin unificarea pieţelor interne ale Ţării Romîneşti şi Moldovei, şi a doua în 1918, prin unirea Transilvaniei cu Romînia.

---

[138] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 291—303.
[139] *Ibidem*, p. 290.
[140] N. Iorga, *Despre Cantacuzini*, Bucureşti, 1902, p. 472.
[141] Şt. Pascu, *Le développement des métiers et du marché en Transylvanie au moyen âge, jusqu'à la fin du XVIe siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire", nr. 1, 1962, p. 36.

www.dacoromanica.ro

CÎTEVA DATE PRIVIND AŞA-NUMITUL PACT AL PETROLULUI (MAI 1940)

DE

MARGOT HEGEMANN (Leipzig)

În urmă cu cîţiva ani a apărut în Republica Federală Germană o carte de memorii intitulată *Sonderauftrag Südost* (Misiune specială în sud-est), care aduce unele date în ce priveşte relaţiile dintre Hitler şi Carol al II-lea în ajunul celui de-al doilea război mondial. Autorul ei, dr. ing. Hermann Neubacher, la sfîrşitul războiului a fost condamnat la moarte de un tribunal popular iugoslav, iar mai tîrziu a fost iertat. Acest Neubacher, care trăieşte astăzi la Addis-Abeba, se consideră în memoriile sale iniţiatorul tratatului referitor la petrol şi armament încheiat în mai 1940 între Germania şi Romînia. Neubacher îl înfăţişează ca pe o înţelegere obişnuită, curentă între statele imperialiste. Cercetări mai noi au arătat însă că în spatele aşa-numitului pact al petrolului se ascundea o simplă manevră înşelătoare, prin care Hitler jefuia bogăţiile Romîniei şi totodată Carol al II-lea comitea, în pofida poporului romîn, un furt nemaiauzit.

Geneza acestei situaţii a fost următoarea : între 14 noiembrie şi 21 decembrie 1939 a avut loc la Bucureşti o întîlnire între comisiile înfiinţate de guvernele Germaniei hitleriste şi Romîniei pe baza articolului 35 din tratatul de comerţ şi navigaţie din 1935, fixîndu-se la 130 000 de tone lunar exportul de ulei mineral romînesc în Germania. În protocolul secret s-a mai precizat : „Guvernul romîn garantează posibilităţile de cumpărare a cantităţii de produse de ulei mineral fixate pentru exportul în Germania"[1]. Declaraţia de garanţie a fost obţinută de germani, dată fiind experienţa trecutului, din cauza temerii că societăţile petrolifere capabile de livrări aparţinînd aproape exclusiv unor concerne engleze, olandeze, franceze, belgiene şi americane se vor opune să vîndă petrol Germaniei hitleriste.

[1] Deutsches Zentralarchiv (DZA) Potsdam, AA, Handel, Länder, Rumänien, nr. 41 655, Bl. 33—41.

Vertrauliches Protokoll über das Ergebnis der siebenten Gemeinsamen Tagung des Deutschen und des Rumänischen Regierungsausschusses vom 21. Dezember 1939.

www.dacoromanica.ro

Într-adevăr, s-au ivit greutăți în calea realizării cererilor germane de petrol din Romînia. De fapt, regii petrolului din Apus nu aveau prea mari scrupule în ce privește vinderea produselor de ulei mineral către un stat care purta război împotriva țării lor, dar voiau să obțină profitul maxim posibil. În iarna lui 1939 40, ei au sporit prețurile petrolului cu 250% în comparație cu luna august 1939 [2].

Conducătorii economiei de război germane nu puteau fi de acord cu o afacere atît de păgubitoare; de aceea au numit într-adins un reprezentant „încercat" al concernelor imperialiste, cu însărcinarea să procure neapărat petrol ieftin din Romînia. Nimeni nu putea fi mai potrivit pentru această treabă decît Neubacher, un nazist de cea mai pură speță, înzestrat cu „experiența balcanică" pe care o dobîndise ca expert financiar în numeroșii ani cît a lucrat în slujba I. G. Farbenindustrie-ului [3]. Neubacher se mută în ianuarie 1940 ca „însărcinat special pentru probleme economice pe lîngă legația germană din București", în casa de pe fosta stradă Wilson, care fusese înainte clădirea legației austriece. Această casă era denumită în cercurile oficiale din București, „cealaltă misiune", ceea ce însemna că de fapt acolo se aflau adevărații reprezentanți ai imperialismului german [4]. Neubacher însuși spunea despre el că e „un vechi revoluționar", înțelegînd prin aceasta că aparținea vechii gărzi naziste din Austria și că se afla printre cei care au netezit drumul ocupației germane din 1938 [5]. Tot el a fost acela care a predat orașul Viena lui Hitler, accentuînd cu emfază „meritele" sale personale [6].

Acest versat reprezentant al intereselor capitalului monopolist german și-a dat seama foarte curînd de mijloacele prin care putea să constrîngă pe reprezentanții guvernului romîn pentru a satisface cît mai repede exigențele celor care-i încredințaseră această misiune. Mai întîi el a amenințat pe guvernanții reacționari din București că Germania nu va livra armamentul cerut cu insistență de guvernul romîn materialul de război urmînd să fie pus la dispoziția Romîniei, numai în măsura în care guvernul ei va avea grijă ca economia germană de război să poată primi în cantități suficiente și la prețuri mici petrol romînesc. Deși Neubacher se întemeia în tratativele sale pe protocolul din 21 decembrie 1939, n-a obținut la început nimic. Ca urmare și-a intensificat presiunile, provocînd ruptura tratativelor ajunse aproape la încheiere între reprezentanții germani și statul major romîn și trimițînd acasă pe emisarii monopolurilor de armament germane [7]. După aceea șeful „celeilalte misiuni" a propus guver-

[2] DZA Potsdam, AA, Handel, Allgemeines, nr. 41 656, Die wirtschaftliche Lage der Niederlande, Rumäniens und anderer besetzter Gebiete, Bl. 83—107. Bericht Neubachers vom 8. Februar 1941 über die rumänische Mineralölwirtschaft im Jahre 1940.

[3] Cf. *Hitlers's Europa*, sub redacția lui A. Toynbee și V. M. Toynbee, Londra, 1956, p. 103, 110 și 182. Alte date biografice la Kalbe Hegemann, *Rezension über Neubacher: Sonderauftrag Südost*, în „Deutsche Aussenpolitik", 1958, H. 7.

[4] H. Neubacher, *Sonderauftrag Südost 1940—1945, Bericht eines fliegenden Diplomaten*, Göttingen, 1956, p. 39.

[5] A. G. Waldeck, *Athene Palace Bucharest. Hitler's New Order comes to Rumania*, Londra, 1943, p. 45.

[6] *Ibidem.*

[7] Neubacher, a. a. O., p. 41.

www.dacoromanica.ro

nului romîn „să scadă cam la o treime față de prețurile zilei, prețurile pentru petrol pe care trebuia să le plătească Germania" [8].

În cartea sa *Misiune specială în sud-est*, Neubacher scrie că a luat ca bază așa-numitul preț din golf (prețul petrolului din Golful Mexic) din octombrie 1939, acordînd la acesta un rabat de 30%. Cititorul profan își închipuie probabil că este vorba de o adevărată afacere și pentru Romînia. În realitate însă, prețurile de pe piața mondială au crescut din octombrie 1939 cu mai mult de 30%; prețurile pentru petrolul romînesc erau și mai ridicate, deoarece de la izbucnirea războiului în Europa acesta era deosebit de mult cerut. Cererea lui Neubacher înseamnă o reducere a prețului zilei cu 66% pentru Germania hitleristă. Era de necrezut că societățile petrolifere controlate de puterile apusene vor lua măcar în considerație o asemenea cerere. Cu toate acestea, guvernul dictaturii regale a semnat la 6 martie 1940 convenția prealabilă pentru așa-numitul pact al petrolului. Aceasta însemna că statul romîn acoperea din bugetul său diferența de preț acordată Germaniei hitleriste. Prin urmare pentru petrolul livrat Germaniei hitleriste contribuabilii romîni trebuiau să plătească sume uriașe societăților monopoliste. Ținînd seama că o bună parte din contravaloarea petrolului livrat era acoperită de către statul german fascist cu armament polonez capturat, apare pe deplin și lămurit în ce constă înșelăciunea nemaiauzită.

Pentru concernele de petrol imperialiste în schimb, pactul petrolului era o afacere cît se poate de rentabilă. Ele erau scutite de orice osteneală în ce privește desfacerea produselor, mijloacele de transport etc., datorită colaborării guvernului romîn; ele vindeau în acest fel petrolul în cantități mari și la prețurile cele mai ridicate. În mai 1940, rafinăriile dirijate de societățile occidentale au început livrarea petrolului conform prevederilor pactului, deși semnarea definitivă a acestui pact tîlhăresc a avut loc abia la 29 mai 1940 (deci, în acea perioadă cînd putea fi întrezărit succesul Germaniei hitleriste în campania de ofensivă din Franța). O societate de stat exportatoare preluase tranzacția financiară între stat și concerne. Rafinăria franceză Colombia a fost prima societate care și-a vîndut produsele Germaniei hitleriste conform înțelegerii aranjate de Neubacher. Acționarii francezi au cîștigat de pe urma benzinei vîndute Germaniei, datorită căreia tancuri și avioane hitleriste au distrus orașe franceze; e un exemplu grăitor de la sine pentru poziția antinațională și antipopulară a imperialiștilor. Dar și celelalte monopoluri ale petrolului controlate de apuseni s-au arătat deosebit de zeloase în sporirea la maximum a exportului de uleiuri minerale în Germania hitleristă. Au fost livrate în mai 1940, pentru rezervoarele germane, 102 870 de tone și în iunie 1940 121 370 de tone de produse de rafinărie, dintre care 44,2% benzină și 1,5% benzină de avion. Aceasta era o cantitate încincită, mai bine zis înșesită față de luna ianuarie 1940 [9]. În lunile iunie pînă în august 1940 s-a livrat atît petrol în Germania hitleristă, cît puteau duce mijloacele de transport

[8] Bericht Neubachers vom 8. Februar 1941 über die rumänische Mineralölwirtschaft im Jahre 1940, a.a. O., p. 17.

[9] Ibidem, p. 15 și 17 (Bezieht sich auf sämtliche Zahlenangaben dieses Zusammenhangs).

www.dacoromanica.ro

care existau [10]. Din ianuarie pînă în septembrie 1940 s-au scurs în total 2 710 000 de tone de petrol romînesc în rezervoarele [11] germane (dintr-o extracție romînească anuală de circa 6 200 000 de tone, aceasta însemna aproximativ 58%).

Pactul privitor la petrol și armament a fost în vigoare de la 1 martie pînă la 30 septembrie 1940 și a adus în acest timp numai „Ministerului de Finanțe al Reichului un surplus de bani ghiață de vreo 80 000 000 de mărci germane" [12]. Dar aceasta nu era destul. La 1 octombrie 1940 s-a renunțat de fapt la caracterul de compensație al cantităților de ulei mineral pe care le primea Germania, și anume petrol în schimb de arme, deoarece prada luată din Polonia fusese dată; cu toate acestea, clica lui Antonescu ajunsă între timp la putere dărui imperialiștilor germani în continuare o mare parte din prețul pentru produsele petrolifere. Acest act de risipire a avutului poporului a fost camuflat juridic prin intrarea în vigoare a așa-numitelor plafonări de prețuri pentru achizițiile germane. Prețul plafonat era cu 20% sub prețul minimal al zilei. Neubacher a întocmit despre aceasta o situație în raportul său către Ministerul de Externe. „Prețurile plafonate valorează în prezent oficial pentru Italia, 25% pentru Turcia și achiziții germane; în cazul Germaniei însă, prețul plafonat are doar o însemnătate teoretică, deoarece diferența dintre prețurile din pact ale uleiurilor minerale și prețurile plafonate sînt acoperite de statul romîn din plăți de impozite" [13].

Timp de 4 ani a plătit poporul romîn cu sute de milioane de lei o parte însemnată din nevoia de combustibil a Germaniei hitleriste. Timp de patru ani cercurile conducătoare din Romînia au jefuit bugetul statului în folosul fascismului și al imperialismului german. În opoziție cu acestea, poporul romîn în frunte cu clasa muncitoare din Romînia, sub conducerea partidului comunist, au luptat cu vitejie împotriva fasciștilor germani, dovedind prin aceasta încă o dată că sînt singurii reprezentanți adevărați ai intereselor naționale.

---

[10] Bericht Neubachers vom. 8. Februar 1941 über die rumänische Mineralölwirtschaft im Jahre 1940, a. a. O., p. 16.

[11] DZA Potsdam, AA, Handel, Länder, Rumänien, nr. 41 655, p. 1—2, Bericht Neubachers vom 6. November 1940 über den rumänischen Aussenhandel in den ersten Monaten 1940.

[12] Bericht Neubachers vom 8.Februar 1941, a.a. O., p. 17.

[13] Ibidem, p. 22.

www.dacoromanica.ro

ŞTIRI NOI DESPRE IOAN ROATĂ

DE

N. ADĂNILOAIE

Sărbătorirea centenarului Unirii Principatelor a prilejuit cercetări ample, referitoare atît la atitudinea claselor şi păturilor sociale ale vremii faţă de înfăptuirea actului istoric de la 24 Ianuarie 1859, cît şi la activitatea neobosită a luptătorilor unionişti.

Lucrările [1] apărute cu ocazia centenarului au scos în evidenţă faptul că rolul hotărîtor în realizarea Unirii Principatelor Romîne l-au avut masele largi populare; totodată aceste lucrări au adus precizări şi contribuţii importante la cunoaşterea activităţii unioniste desfăşurate de reprezentanţii maselor populare. Lupta hotărîtă dusă de reprezentanţii ţărănimii — deputaţii pontaşi — în Divanul ad-hoc a constituit obiectul unor lucrări şi articole speciale [2]. Cu acest prilej s-a reliefat că Ioan Roată, reprezentantul ţăranilor putneni — cunoscut multora numai ca un personaj literar oglindit în povestirile lui I. Creangă —, a fost un luptător dîrz pentru Unirea Principatelor şi pentru împroprietărirea clăcaşilor.

Cercetările întreprinse atunci au scos la iveală aspecte noi ale activităţii reprezentanţilor ţărănimii. Astfel, s-a stabilit că deputaţii clăcaşi, în afară de activitatea energică dusă în Divanul ad-hoc, păstrînd o legătură strînsă cu masele ţărăneşti, au întreprins diferite acţiuni prin judeţe, informînd pe alegătorii lor despre mersul lucrărilor şi chemînd chiar la Iaşi pe unii

[1] Vezi lucrările referitoare la această problemă în „Studii", 1959, nr. 1 şi în *Studii privind Unirea Principatelor*, Bucureşti, Edit. Acad. R.P.R., 1960. Pentru atitudinea claselor sociale, vezi îndeosebi: Chivu Stoica, *100 ani de la Unirea Ţărilor Romîne*; acad. A. Oţetea, *Însemnătatea istorică a Unirii*; V. Maciu, *Organizarea mişcării pentru Unire în anii 1855—1857 în Moldova şi Ţara Romînească*; N. Adăniloaie şi M. D. Vlad, *Rolul maselor populare în făurirea Unirii Ţărilor Romîne*, toate în „Studii", 1959, nr. 1; C. Bodea, *Lupta pentru Unire a revoluţionarilor exilaţi de la 1848*; C. C. Giurescu, *Bucureştii şi alegerea lui Al. I. Cuza*, ambele în *Studii privind Unirea Principatelor*.

[2] N. Adăniloaie, *Ţărănimea şi Unirea*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 225—290; Dan Berindei, *Cîteva ştiri noi cu privire la Ion Roată*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Istorie, Iaşi, XI, 1958, p. 152—158; Gh. Ungureanu, *Ţărănimea din Moldova şi Unirea Ţărilor Romîne*, în „Revista arhivelor", 1959, nr. 1, p. 125—134.

www.dacoromanica.ro

delegați ai ocoalelor pentru a se sfătui cu ei în privința dezbaterilor viitoare ale Adunării.

Ioan Roată, de pildă, a chemat la Iași, în timpul dezbaterilor, pe Stanciu Țețea și Stan Gardină din ocolul Gîrlele, ținutul Putna. Acest lucru dovedește că reprezentanții țărănimii clăcașe erau conștienți de marea răspundere ce apăsa pe umerii lor în privința abolirii boierescului și a viitoarei organizări a țării. După închiderea Adunării, Ioan Roată — întors la locuința sa din Cîmpuri — trimite, prin Stan Gardină, la 6 ianuarie 1858, lui Stanciu Țețea o scrisoare în care îl înștiințează că, într-o lună sau două, va cădea boierescul și se așteaptă hotărîrea celor șapte puteri asupra problemei agrare. La redactarea acestei scrisori au mai fost de față alți doi fruntași ai țărănimii clăcașe din Cîmpuri: Vasile Lupușor și Ioniță Chetreanu; ultimul fusese delegat al satului, împreună cu Ioan Roată, la alegerile din iulie 1857, la reședința ocolului Zăbrăuți. Scrisoarea fiind descoperită, administrația ținutului Putna arestează pe clăcașii Țețea și Gardină și înștiințează totodată Ministerul de Interne că Ioan Roată n-a putut fi prins întrucît este plecat din nou la Iași. Poliția din Iași arestează pe Ioan Roată, trimițîndu-l apoi sub escortă stărostiei Putna. La 17 februarie 1858, ministerul dispune ca deputatul pontaș să fie eliberat pe chezășia locuitorilor din Cîmpuri, cărora li se cerea să garanteze că Roată nu va mai „proclama lucrările desființatului Divan ad-hoc" [3].

Documentele referitoare la Ioan Roată, descoperite cu ocazia centenarului, nu ne mai ofereau nici un fel de mărturii scrise după 17 februarie 1858. De aceea s-a și afirmat — poate prea categoric — că de la această dată „se încheie șirul informațiilor inedite" despre Ioan Roată [4].

Descoperirea unor documente noi, în dosarele Arhivelor Statului din București și Focșani, completează tabloul activității lui Ioan Roată pe linia apărării intereselor clasei sale și după realizarea Unirii Principatelor.

Noile informații documentare ne arată că fostul deputat clăcaș din Putna a luptat, toată viața, pentru îmbunătățirea soartei țăranilor; a fost el însuși un țăran sărac, cinstit și modest. De aceea era iubit și respectat de ceilalți săteni și totodată disprețuit de autoritățile județene. Pentru caracterul său dîrz, Ioan Roată a fost considerat de țăranii putneni — și după înfăptuirea Unirii — drept cel mai competent reprezentant al lor, care să le apere drepturile în diferite împrejurări.

Documentele acestea noi ne ajută totodată să schițăm și o sumară biografie a fostului deputat pontaș. Din documente rezultă că Ioan Roată s-a născut în anul 1806 în satul Cîmpurile [5], din ocolul Zăbrăuți, ținutul

[3] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 152—158; N. Adăniloaie, *op. cit.*, p. 276.
[4] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 157.
[5] Satul Cîmpurile apare în documente uneori Cîmpuri, alteori Cîmpurile. În harta rusă din 1835 este menționat un singur sat Cîmpurile, împreună cu un sat învecinat numit Rotilești (vezi C. C. Giurescu, *Principatele Romîne la începutul secolului XIX*, București, Edit. științifică, 1957, p. 260). La 1864 comuna Cîmpurile s-a format din satele Cîmpurile de Sus, Cîmpurile de Jos, Rotilești și Ciurucu. În deceniile următoare, crescînd numărul locuitorilor, s-au mai format și satele: Roșculești, Fetești și Gura Văei, care de asemenea au intrat în componența comunei Cîmpurile. Astăzi comuna se numește Cîmpuri.

www.dacoromanica.ro

Putna. El a fost fiul lui Constantin și al Mărioței Roată[6], țărani clăcași pe moșia boierilor din familia Dăscălescu. Ioan Roată a fost căsătorit cu Maria Roată (născută în 1812); ei au avut mai mulți copii: Năstase, Neculai, Zoița și Maria. Aceștia, trăind pînă în preajma sau în timpul primului război mondial, au rămas încă în amintirea bătrînilor din Cîmpuri.

Ioan Roată n-a avut nici un fel de învățătură; n-a știut să citească sau să scrie. Avea însă o minte ageră, un suflet bun, dar și un „năduf" împotriva celor ce asupreau pe clăcași. Întrucît la 1857 nu numai reprezentantul țăranilor putneni, ci majoritatea deputaților pontași moldoveni nu știau carte, li s-a făcut cîte o parafă cu numele fiecăruia pentru a putea semna diversele acte ale Divanului ad-hoc. Deși Ioan Roată și-a păstrat parafa, totuși în anii următori, de obicei, el semna diferite jalbe tot prin punerea degetului în dreptul numelui său scris de altă mînă. Numai documentele din 1865, avînd un caracter, oarecum oficial, au fost semnate prin aplicarea parafei. O serie de plîngeri ale țăranilor din Cîmpuri, adresate conducerii județului Putna[7] sau Ministerului de Interne, poartă și semnătura lui Ioan Roată, uneori alături de a fiilor săi; cîteva din plîngerile acestea, avînd idei asemănătoare cu cele cuprinse în jalba deputaților pontași din octombrie 1857, lasă să se întrevadă că au fost inspirate chiar de Ioan Roată[8].

Cel mai vechi document — descoperit pînă acum în arhive — care ne atestă activitatea lui Ioan Roată este o jalbă a țăranilor din satele Cîmpuri, Rotilești și Ciurucu adresată stărostiei ținutului Putna, la 19 aprilie 1856. În această jalbă Ioan Roată — care este al doilea semnatar — și ceilalți clăcași din satele menționate se plîng stărostiei de „lipsa de pîne", de faptul că „cei mai mulți" au luat pe datorie de și-au putut hrăni familiile, pînă ce au „sfîrșit toate mijloacele". În încheiere, țăranii cer să li se „sloboază din păpușoi de rezervă" atît pentru hrana familiilor, cît și „mai vîrtos pentru sămînță"[9].

Activitatea desfășurată de Ioan Roată în anii 1857—1858 — cunoscută de altfel — îi creează fostului deputat clăcaș un mare prestigiu printre ceilalți săteni. La 24 ianuarie 1859 a fost ales vornic în satul Cîmpurile Ioniță Chetreanu, cunoscut ca fruntaș al țărănimii clăcașe, ca luptător unionist[10] și ca un „om sigur și cu bune purtări", cum îl arată consătenii săi. De aceea și prima semnătură pe actul care consfințește alegerea lui Ioniță Chetreanu și chezășia purtării sale ca vornic este a lui Ioan Roată[11].

În anii 1858 și 1859, Ioan Roată, fiind persecutat de administrația ținutului Putna, ajunge — după relatarea lui M. Kogălniceanu din 1861 — „la sapă de lemn", fapt ce-l determină să i se plîngă lui Al. Ioan Cuza, în timp ce domnitorul trecea prin Focșani, în drum spre Țara Romînească. M. Kogălniceanu — care arată că era de față la această întîlnire — men-

[6] Vezi anexa XI.
[7] Arh. st. Focșani, fond prefectura Putna, dos. 1 595/1856, f. 141.
[8] Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Com., dos. 4 111, f. 3, 4, 24, 25, 29, 30, 53—55.
[9] Arh. st. Focșani, fond prefectura Putna, dos. 1 595/1856, f. 141.
[10] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, București, Edit. Acad. R.P.R., 1961, p. 120.
[11] Arh. st. Focșani, fond prefectura Putna, dos. 34/1859, nepaginat (vezi anexa II).

www.dacoromanica.ro

ţionează că domnitorul, după ce i-a ascultat necazurile lui Ioan Roată, „l-a îndemnat să se liniştească şi i-a dat doi pumni de galbeni. Atunce Roată, cu lacrimi, mulţumi domnitorului pentru dar, însă l-a întrebat «dară onoarea mea cine mi-a da-o». Domnitorul, îmbrăţişîndu-l, i-a răspuns « vei spune ... că ai vorbit cu vodă, vei spune că domnul României te-a îmbrăţişat. Nimene nu va mai pute să mai zică că eşti dezonorat» " [12]. Din relatarea lui M. Kogălniceanu, făcută la începutul anului 1861 în Adunarea legislativă a Moldovei, s-a inspirat desigur şi I. Creangă în povestirea *Moş Ion Roată şi vodă Cuza* [13]. Spre deosebire de M. Kogălniceanu, I. Creangă, scriind această povestire în toamna anului 1882 (adică peste 20 de ani) localizează întîlnirea dintre Ioan Roată şi domnitor la Adjud, nu la Focşani.

Documentele vremii scot în relief şi faptul că, dacă Ioan Roată era persecutat şi dezonorat de administraţia ţinutului, în schimb era stimat şi preţuit de ceilalţi clăcaşi. La 23 ianuarie 1861, ţăranii din Cîmpuri şi Rotileşti l-au ales pe Ioan Roată, împreună cu alţi doi locuitori (Nica Rotilă şi Ion Mironică), în „judeţul sătesc". În procesul verbal, încheiat cu această ocazie, ţăranii precizează că pentru cei aleşi „cunoscîndu-i oameni cu buni purtări şi demni de misiunea lor", garantează cu „toată obştea" [14].

Judeţul sătesc era un fel de viitor consiliu comunal, avînd însă şi atribuţii judecătoreşti. Consiliile comunale au luat fiinţă abia în 1864.

După intrarea în vigoare a legii comunale, făcîndu-se — în aprilie 1865 — o nouă alegere de primar în comuna Cîmpurile, Ioan Roată a fost desemnat de consătenii săi ca preşedinte al „biroului alegerei". În această calitate el semnează, cu parafa, atît listele de alegători şi de numărătoare a voturilor, cît şi procesul verbal de constatare a alegerii, cu „majoritatea voturilor", a noului primar [15].

O altă parte din activitatea lui Ioan Roată se referă la împroprietărirea clăcaşilor, decretată prin legea rurală din 14 august 1864. După cum se ştie, deputatul putnean îşi crease un renume prin lupta lui pentru „oborîrea boierescului" şi împroprietărirea clăcaşilor.

În toamna anului 1864, conform articolului 24 din legea rurală, trebuia să se aleagă, în fiecare plasă, cîte o comisie formată dintr-un delegat al proprietarilor, unul al clăcaşilor şi unul al fiscului; această comisie urma să constate numărul şi categoria clăcaşilor (cu patru boi, cu doi boi, pălmaşi) de pe fiecare moşie, pentru a fi împroprietăriţi, cît şi suma de despăgubire pe care s-o primească proprietarul. După ce comisiile de plasă îşi terminau lucrările, o altă „comisie ad-hoc", formată în fiecare comună dintr-un reprezentant al proprietarului şi unul al autorităţii comunale, urma

---

[12] M. Kogălniceanu, *Discursuri parlamentare din epoca Unirii Principatelor*, ediţie îngrijită de Vladimir Diculescu, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1959, p. 297; vezi şi Dan Berindei, *op. cit.*, p. 157.

[13] De altfel, şi din prima povestire a lui I. Creangă, *Moş Ion Roată şi Unirea*, scrisă în mai 1880, rezultă că autorul cunoştea şi numele foştilor deputaţi pontaşi. Cînd I. Creangă — referindu-se la ridicarea bolovanului — scrie „du-te şi dumneata bade Pandelachi", se referă la Pandelache Croitoru, deputat clăcaş din Fălciu (N. Adăniloaie, *op. cit.*, p. 275).

[14] Arh. st. Focşani, fond prefectura Putna, dos. 57/1861, f. 5 (vezi şi anexa III).

[15] Ibidem, dos. 3/1865, f. 565.

www.dacoromanica.ro

să facă, de comun acord, alegerea și delimitarea locurilor care se cuveneau, conform legii, a fi date clăcașilor, iar apoi inginerul topograf al județului trebuia să ridice planul și să împietruiască pământul repartizat sătenilor. Consiliile comunale din Zăbrăuți l-au ales, ca reprezentant al lor, în comisia de plasă (comisia de constatare), pe Ioan Roată. La 7 octombrie, prefectul de Putna comunică Ministerului de Interne că „la despărțirea Zăbrăuților" s-a ales delegat din partea proprietarilor Iorgu Dăscălescu și „din partea consiliurilor comunale dl. Ioan Roată" [16].

Delegatul fiscului a fost Tănăsache Petrov, casierul plășii. Acesta, primind de la Iorgu Dăscălescu 4 fălci de pământ în Cîmpuri, a apărat tot interesele proprietarilor [17].

În cadrul comisiei, delegatul clăcașilor fiind pus în minoritate, proprietarii, în mod abuziv, și-au impus uneori punctul lor de vedere. Astfel, deși comuna Cîmpurile este așezată într-o regiune muntoasă, Iorgu Dăscălescu, marele proprietar din localitate (și membru în comisie), a reușit să-și claseze moșia lui și moșiile rudelor sale (Nicu Dăscălescu și C. Plitos) în categoria pămînturilor de șes, spre a primi o despăgubire mai mare și a priva pe împroprietăriți de „dreptul la pădure" [18]. Și în comisia ad-hoc de delimitare moșierii, avînd influență, și-au impus punctul de vedere și astfel unor clăcași din Cîmpuri nu li s-a dat întinderea de pământ la care aveau dreptul conform legii rurale; li s-au dat în majoritate rîpi, ponoare, stînci și povîrnișuri, iar locurile mai bune au fost oprite de proprietari [19]. În termenul prescris de lege, foștii clăcași din Cîmpuri, împreună cu Ioan Roată, au contestat lucrarea impusă comisiilor [20].

Autoritățile, sub influența proprietarilor, ignorînd contestația țăranilor, n-au întreprins nici o cercetare la fața locului. Ba mai mult, prin violență, au smuls locuitorilor din Cîmpuri o declarație prin care se arată că ar fi mulțumiți cu împroprietărirea [21]. Țăranii nu se lasă intimidați și în februarie 1865, în număr de peste o sută, merg la primărie și protestează, în scris, împotriva declarațiilor ce li s-au luat, arătînd că au fost „siliți și biciuiți de subalternii subprefecturii" pentru a se declara mulțumiți cu aplicarea legii rurale [22]. În continuare ei repetă că sînt obijduiți cu împroprietărirea și cu trecerea moșiei în categoria celor de cîmp.

În afară de faptul că noilor împroprietăriți din Cîmpuri li s-au dat locuri proaste și incomplete, contrar articolului 15 din legea rurală, nu li s-au trimis nici ingineri topografi care să ridice planul moșiilor, să hotărnicească și să pietruiască „islazurile, locurile de fîneață și arătură rămase în proprietatea sătenilor" prin aplicarea legii agrare. Cîțiva ani mai tîrziu, prefectul de Putna, într-o scrisoare către ministrul de interne, va recu-

[16] Arh. st. Buc., Min. Int., Div. rurală și comunală, dos. 2 200, f. 4.
[17] Arh. st. Buc., Min. Int., dos. 49 1882, f. 35—45.
[18] Ibidem, Div. Com., dos. 4 111, f. 29—31, 42, 52, 65, 79, 80, 92; vezi și dos. 117/1881, f. 1—2.
[19] Arh. st. Focșani, fond prefectura Putna, dos. 15 bis/1877, f. 4; Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Com., dos. 4 111, f. 29.
[20] Arh. st. Buc., Min. Int., dos. 49/1882, f. 35—40 și 52—53.
[21] Ibidem, f. 54—55.
[22] Ibidem, f. 58—59.

www.dacoromanica.ro

noaşte că la 1864, nefiind ingineri topografi îndestulători, în multe comune nu s-a putut face aplicarea articolului 15 din legea rurală, şi astfel locurile sătenilor au rămas nehotărnicite; pămînturile s-au stăpînit numai în temeiul măsurătorilor delegaţilor ambelor părţi, iar comisiile de verificare nu s-au preocupat să afle dacă întinderea era sau nu exactă [23].

Neavînd cine le delimita loturile, ţăranii din Cîmpuri l-au rugat pe Ioan Roată să facă el această împărţire a pămînturilor. Într-o declaraţie din 10 martie 1865, mai mulţi împroprietăriţi din Cîmpuri arată că s-au înţeles între ei ca pămîntul ce li „se cuvine" prin lege să fie împărţit de către „alesul nostru d. Ioan Roată" [24]. Foştii clăcaşi din celelalte sate ale plăşii Zăbrăuţi s-au hotărît şi ei să urmeze procedeul ţăranilor din Cîmpuri. În acest sens, consiliile comunale l-au angajat pe Ioan Roată „ca măsurătoarea locurilor să o facă d-lui". Pentru măsurătoarea loturilor noilor împroprietăriţi, ţăranii, de comun acord cu consiliile comunale, i-au oferit drept plată fostului deputat pontaş cîte 3 lei de falce [25].

Ioan Roată, deşi nu avea nici un fel de şcoală, fiind un om drept şi înţelept, a făcut măsurătoarea loturilor ţărăneşti în mod corect şi echitabil. Nu există nici o plîngere împotriva felului cum şi-a dus la îndeplinire această muncă. Mai tîrziu, cu ocazia cotropirii unor pămînturi din Cîmpuri de către un moşier, cerîndu-se o verificare a delimitărilor de la împroprietărire, chiar şi inginerul judeţului, trimis de prefect, a constatat că măsurătoarea din 1865 — adică acea făcută de I. Roată — era exactă [26].

Spre sfîrşitul anului 1866, prefectul judeţului Putna — probabil neliniştit din cauza popularităţii de care se bucura I. Roată prin sate — a iniţiat o campanie de şicanări şi persecuţii împotriva fostului deputat pontaş. El a ordonat subprefectului plăşii Zăbrăuţi să ceară rapoarte scrise de la primarii comunelor asupra modului în care I. Roată a făcut măsurătoarea locurilor; totodată primarilor li se cerea să menţioneze dacă I. Roată a avut vreo „autorizaţie deosebită" sau dacă el „întruneşte calităţile de inginer". Primarii au răspuns că I. Roată a fost autorizat de consiliile comunale, cu ştirea subprefectului de atunci, să facă măsurătoarea pămînturilor, pentru care să fie retribuit cu 3 lei de falce; el s-a achitat de această însărcinare, făcînd măsurătoarea cerută pe locurile indicate de „ingineri şi comisiile ad-hoc".

Subprefectul consideră insuficiente relatările primarilor şi, în raportul către prefect — referindu-se la fostul deputat pontaş —, el adaugă: „Dacă a avut vreo autorizaţie deosebită sau de întruneşte calităţile de inginer, primarii deşi nu mi-au raportat, vin însă eu a vă aduce la cunoştinţă că d. Ioan Roată nu ştie nici a scrie, cu atît mai puţin specialitatea de inginer, şi nici a avut altă autorizaţie decît înscrisul de alcătuire a comunelor" [27].

La 9 ianuarie 1867, prefectul, sub pretext că I. Roată s-ar fi însărcinat „cu o lucrare pe care nici nu o cunoaşte", dă un ordin arbitrar împo-

[23] Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Com., dos. 4 111, f. 67.
[24] Arh. st. Buc., Min. Int., dos. 49/1882, f. 56.
[25] Arh. st. Focşani, fond prefectura Putna, dos. 32/1867, f. 4.
[26] Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Com., dos. 4 111, f. 60, 64—65.
[27] Arh. st. Focşani, fond prefectura Putna, dos. 32/1867, f. 4.

www.dacoromanica.ro

triva acestuia. Astfel, el ordonă subprefectului „a chema atît pe d. Roată, cît și pe toți primarii cu care s-au alcătuit să constați banii ce va fi luat de la fiecare comună și să-l obligați a-i înapoia, care îi veți da chiar dv. în mîna fiecărui locuitor ce au răspuns aseminea bani, sub luare de dovadă, pe care să o trimiteți prefecturii..., ear dl Roată, dacă va rezista în înapoierea banilor" să fie trimis „d-lui procuror spre urmarea celor legiuite" [28].

Deși pămîntul fusese măsurat și împărțit de I. Roată locuitorilor, prefectul — ignorînd acest lucru — cerea subalternului său să spună țăranilor că „de voiesc a-și împărți pămîntul, dat lor după legea rurală, cu amănuntul, sînt liberi a-și lua ei un inginer special prin bună învoială". Cu alte cuvinte, li se interzicea țăranilor să-l plătească pe Ioan Roată — cu care se învoiseră — pentru o lucrare pe care acesta o efectuase în mod corect și li se recomanda să dea sume mari — după cum rezultă din unele documente — unui „inginer special", necunoscut de ei și de o probitate îndoielnică. Izvoarele nu ne mai oferă amănunte asupra acestui fapt. Din documente rezultă însă că, începînd din toamna anului 1866, I. Roată și consătenii lui din Cîmpuri au dus-o din ce în ce mai greu.

Anii 1866 și 1867 fiind secetoși, recolta a fost total compromisă în satele județului Putna. Lipsa de hrană a adus după sine foametea și holera, care au făcut ravagii prin sate [29]. În comuna Cîmpurile au murit, din această cauză, mulți locuitori, în special femei și copii [30]. Într-un raport al subprefectului plășii Zăbrăuți se arată că, din cei 560 de locuitori ai comunei Cîmpurile, 500 erau „lipsiți de hrană" [31]. Moșierii și arendașii au profitat de sărăcia și lipsa de bucate a sătenilor obligîndu-i să facă învoieli și împrumuturi cu dobînzi foarte mari. De pildă, pentru o chilă de porumb li se cerea țăranilor, drept dobîndă, să lucreze proprietarului 2 pogoane [32].

În anul 1867 a venit în Cîmpuri un nou moșier, care a căutat, prin spolierea țăranilor, să-și rotunjească pămînturile. Acesta — pe motiv că n-ar exista un plan topografic cu delimitări precise ale loturilor de pămînt date țăranilor prin legea rurală — și-a adus ilegal un inginer particular, chipurile să facă verificarea măsurătorilor de la 1864. Cu ajutorul autorităților și al măsurătorilor arbitrare făcute de inginer, noul moșier și-a însușit de la foștii clăcași din Cîmpuri 34 de fălci de pămînt din cel mai bun, strămutînd totodată pe 52 de țărani pe locuri cu totul neroditoare. I. Roată și consătenii săi, prin mai multe petiții adresate autorităților, au protestat împotriva abuzurilor noului moșier, descriind în același timp groaznica sărăcie în care au ajuns.

La 18 septembrie 1871, țăranii din Cîmpuri scriu ministrului de interne că au așteptat cu mare bucurie reforma agrară pentru a deveni „proprietari liberi pe brațele și ogoarele" lor, dar după trei ani au fost „șerbiți" din nou și o parte din pămînt li s-a răpit de proprietar. Ei arată că izlazul

[28] Arh. st. Focșani, fond prefectura Putna, dos. 32/1867, f. 5.
[29] Arh. st. Buc., Min. Int., Div. rurală și comunală, dos. 2 657, f. 48—49.
[30] Ibidem, dos. 49/1882, f. 35—40.
[31] Arh. st. Focșani, fond prefectura Putna, dos. 23/1866, f. 118.
[32] Într-un document oficial se arată cu această ocazie că „locuitorii sînt mai de plîns decît servii..., nu se pot bucura decît de libertatea morții" (Arh. st. Buc., Min. Int., Div. rurală și comunală, dos. 2 657, f. 48—49).

www.dacoromanica.ro

l-a luat proprietarul şi, dacă nu-i dau acestuia preţuri mari, le duce vitele la obor şi le împuşcă „mascurii şi pasările de pe cîmp". În încheiere — reluînd ideea din jalba prezentată de deputaţi în Divanul ad-hoc — ţăranii subliniază că tocmai ei, care fac „bogăţia întregii ţări", au ajuns să fie „lipsiţi de ogoarele ... proprii" [33].

Peste un an, un număr de 273 ţărani din Cîmpuri fac o altă petiţie, cu accente zguduitoare, către ministrul de interne, în care descriu „nevoile şi suferinţele cele mai grozave" care i-au „pătruns şi îngenunchiat cu desăvîrşire" de cîţiva ani. Ei arată că prin aplicarea legii rurale li s-au „luat din sarcină claca şi boierescul". „Devenind proprietari liberi — scriu ţăranii în continuare — pe pămînturile ce ni s-au dat în stăpînire, cînd inimile noastre s-au umplut de mare bucurie, şi, uitînd suferinţele trecutului, am mulţumit ... înaltului guvern pentru că am ajuns în sfîrşit a vede acea frumoasă zi pentru noi şi îmbunătăţirea soartei noastre după făgăduinţa ce ni s-au fost dat de către înaltele puteri ale Europei". Ţăranii arată apoi că, fiind lipsiţi de „cultură şi luminare", n-au ştiut să impună să li se respecte drepturile stabilite prin legea rurală, că proprietarul şi-a clasificat moşia în categoria celor de cîmp, pentru a avea un profit mai mare, iar lor li s-au dat rîpi şi ponoare care nu produc nimic; cerealele nu se fac decît rar pe acele locuri, iar unde se cultivă vin urşii şi „mănîncă porumbii de cruzi". De pe pămînturile date, ei nu pot scoate nici preţul despăgubirii clăcii pe un an; nici vorbă de hrana familiei. Lipsa de produse din anii 1866 şi 1867 şi holera i-au sărăcit cu totul. „Groaza foametei — scriau ţăranii — mai mult decît a holerei ne-au făcut să cumpărăm producte de pe la d-nii proprietari şi posesori din partea cîmpului cu orice preţ, ca să le plătim prin muncă cu braţele, numai să nu pierim de foame". În 3 ani abia au putut achita aceste produse, dar n-au putut plăti şi dările către stat, pentru care au fost executaţi şi urmăriţi „pînă ce ni s-au vîndut şi cea mai de pe urmă vacă cu a cărui lapte hrăneam şi îndulceam plînsul copiilor noştri, şi cu toate aceste neputîndu-ne plăti de toate rămăşiţele, apoi ne-am mai legat şi braţele noastre de la 3—5 ani de zile pe la d-nii proprietari ... şi tot nu ne-am putut plăti de rămăşiţe. Plîngem dară astăzi — scriu ţăranii în încheiere — nemîngîiaţi pentru că, ajunşi fiind la culmea suferinţelor în al căruia grozav jug de sărăcie şi proletariat ce ne constrînge teribil, am pierdut tot echilibru, am pierdut, în sfîrşit, chiar şi cea mai de pe urmă rază de speranţă de a ne mai putea plăti de enormele rămăşiţe ce astăzi mai figurează asupra noastră" [34]. Ţăranii au cerut să li se facă dreptate, să li se facă un scăzămînt din datoriile mari ce le aveau către stat, provenite din despăgubirea clăcii; guvernul conservator, ca de obicei, a respins petiţia ţăranilor [35].

Starea de mizerie a ţăranilor din Cîmpuri e confirmată de autorităţile comunale şi judeţene. În iunie 1873, primarul comunei Cîmpuri, într-o scrisoare către subprefect, arată că de la săteni nu se pot încasa dările căci n-au nici un venit şi şi-au vîndut munca braţelor pe cîte cinci ani înainte,

[33] Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Com., dos. 4 111, f. 3—4, 24—25.
[34] Ibidem, f. 29—30.
[35] Ibidem, f. 32.

www.dacoromanica.ro

atît ei, cît și fii lor. Alții au plecat din sat cu familii cu tot, neputînd face față dărilor și neavînd cu ce trăi și nici cu ce munci pămîntul. Neputînd plăti dările fiscale și rurale „din anii trecuți, li s-au vîndut boii și vacile, rămînînd fără de nici un cap și unghie de vită" [36]. În septembrie 1876 însuși prefectul județului — Remus N. Opreanu —, deși recunoaște că li s-a făcut țăranilor din Cîmpuri o „mare nedreptate" impunîndu-i la o insuportabilă despăgubire a clăcii pentru locuri muntoase și sterile, că „mizeria lor este cunoscută întregului județ și caseria generală de nicăieri nu împlinește mai cu greu dările cuvenite fiscului", scrie Ministerului de Interne că prefectura n-are nici o competență să-i ușureze și numai justiția poate lămuri lucrurile [37].

Țăranii, neavînd încredere în justiție, au ocolit-o, adresîndu-se în schimb prin petiții și reclamații, an de an, prefecturii, Ministerului de Interne, Camerei deputaților, domnitorului și cerînd mereu să li se facă dreptate, să li se dea pămînturile răpite și să li se reducă despăgubirea clăcii care se urcase la peste 50 000 de lei [38].

Petițiile țăranilor, aflate în diverse dosare, merg pînă în anul 1882, anul cînd a murit și Ioan Roată. Deși unele din ele sînt semnate de mai mulți săteni numele fostului deputat pontaș nu mai apare în ultimii ani.

După proclamarea independenței de stat a țării, instituindu-se ordinul „Steaua Romîniei", acesta a fost conferit și deputaților pontași. La 18 martie 1878, ministerul trimite prefectului de Putna ordinul și brevetul pe numele lui Ioan Roată, pentru a fi înmînate acestuia și a se restitui o dovadă de primire [39]. Era o recunoaștere tardivă — făcută din oportunitate politică — a meritelor foștilor luptători unioniști. Această decorație n-avea să-l scutească însă pe Ioan Roată de mizeria în care se zbătea alături de ceilalți săteni din Cîmpuri. Dovada e că la 24 ianuarie 1880 M. Gh. Flondor, prefectul de Putna, scrie lui M. Kogălniceanu că Ioan Roată „a ajuns ... cu desăvîrșire sărac" și nu mai are „nici o vită la bătrînețe" [40].

Persecutarea lui Ioan Roată de către autorități și mizeria în care era nevoit să trăiască acesta sînt mărturii grăitoare de felul cum înțelegea regimul burghezo-moșieresc să „cinstească" pe luptătorii unioniști ridicați din sînul maselor populare.

ANEXE

I

19 aprilie 1856

Jalba clăcașilor din satele Cîmpuri, Ciurucu și Rotilești — semnată și de Ioan Roată — prin care aceștia se plîng stărostiei ținutului Putna de „lipsa de pîni" și de mijloace și cer să li se „sloboază" porumb din magaziile de rezervă sătești, pentru hrană și sămînță.

[36] Arh. st. Buc., Min. Int., dos. 49/1882, f. 25—28.
[37] Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Com., dos. 4 111, f. 64—66 și 92.
[38] Ibidem, dos. 2981, f. 284; ibidem, dos. 4 111, f. 59, 60, 77—80; ibidem, dos. 49/1882, f. 35—40; ibidem, dos. 117/1881, f. 1—2.
[39] Arh. st. Focșani, fond prefectura Putna, dos. 16. f. 21.
[40] *Arhiva românească*, 111, p. 19.

www.dacoromanica.ro

Onoratei stărostii a ţinutului Putnii,
lăcuitorii satelor Ciurucu, Cîmpuri şi Rotileşti

Jalbă

Cunoscut este onoratei stărostii lipsa de pîni ce avem, căci, mai vîrtos în partea muntelui, recolta păpuşoilor, în anul încetat, cu desăvîrşire au mîncarisit; pînă acum ne-am nevoit cum am putut şi cei mai mulţi am luată pe datorii de ne-am hrănit familiile. Dar acum am sfîrşit toate mijloacele, vremea a sosit, ne trebueşti şi sămînţa de păpuşoi, de acei ce să numesc hîngăneşti, cari, numai, prosperează în partea muntelui şi de cari nu să găseşti nici un fir cu orice preţ. De aceia năzuim la mila onoratei stărosti şi plecat ne rugăm să binevoiască a porunci să ni să sloboază din păpuşoi de rezervă atît pentru hrana familiilor noastre, acum în vremea muncii, şi mai vîrtos pentru sămînţă.

856 april 19

Eu Dumitru Găuroiu
Eu Ioan Roată
Eu Grigori Roată
Eu Ioniţă Ketreanu
Eu Neculai Roată

[urmează alte 10 iscăliturі, tot prin punere de deget, după care se menţionează:]

Cîmpurile cu toată obştea

[Sigiliul satului Cîmpurile]

[urmează apoi 9 iscăliturі ale ţăranilor din satul vecin şi în continuare menţiunea:] Rotileşti cu toată obştea

[Sigiliul satului Rotileşti]

[în continuare sînt alte 11 iscăliturі urmate de menţiunea:]
Ciurucul cu toată obştea

[Sigiliul satului Ciurucul]

Scriitor, G. Dragusin

Arh. st. Focşani, fond Prefectura Putna, dos. 1 959/1856, f. 141.

II

24 ianuarie 1859

Ioan Roată „împreună cu toată obştea" locuitorilor din Cîmpuri, ocolul Zăbrăuţi, aleg vornic al satului pe Ioniţă Chetreanu.

Alegere

Noi obştia satului Cîmpurile, adunîndu-ni la un loc, am făcut alegeri di vornic satu[lui] nostru, în locul fostului pără acum Costandin Manole, pe Ioniţă Chetrean, om sigur şi cu buni purtări, pentru cari şi închizăşluim că nu va sfitirisi nici un ban din acei ci i să vor încredinţa. Pentru cari i-am dat această sub a noastre iscăliturі şi puneri peceţile sătească şi bisericească.

1859 genari 24
prin ştirea lu[i] Şt. Dăscălescu

Eu Ioan Roată
Eu Costandin Manole

www.dacoromanica.ro

[urmează alte 59 de iscăliturі, tot prin punere de deget, apoi menţiunea :] Împreună cu toată obştea

[Sigiliul satului Cîmpurile]

[Sigiliul parohiei]

[Rezoluţie :] Priv. ocolului Zăbrăuţi.

Alegerea de faţă făcîndu-se în fiinţa iscălitului, după cerirea ce prin osăbită jalbă au făcut iscăliţii, alegerea să încredinţează.

859 genar 28

[indescifrabil]

Arh. st. Focşani, fond. prefectura Putna, dos. 34/1859, nepaginat.

III

23 ianuarie 1861

Obştea locuitorilor din Cîmpurile de Sus şi Rotileşti, printr-un proces-verbal, arată că au ales pe Ioan Roată, Nica Rotilă şi Ion Mironică în „judeţul sătesc".

Proces-verbal

Anul una mii opt sute şasăzeci şi una, luna genari în 23 zili, subscrişii locuitori comunelor Cîmpurile de Sus şi Rotileşti, adunîndu-ne în fiinţa d-l[ui] subprefect a despărţirei Zăbrăuţi, în care ne aflăm cu locuinţa, potrivit legiuirei am ales pentru înjghebare[a] unui judeţ la amîndouă satele de membri pe Ioan Roată din Cîmpurile de Sus, pe Nica Rotilă şi Ion Mironică din Rotileşti şi vornicei strîngători de bani pe Radul Ţăranu la Cîmpurile de Sus şi pe Dumitru Lungu la Rotileşti.

Aceşti membri s-au ales pe lîngă pristatul sătesc; pe care cunoscîndu-i oameni cu buni purtări şi demni de misiunea lor, sub a noastră răspundere.

Pentru care am încheeat acest proces-verbal.

[urmează 35 de iscăliturі, iar apoi menţiunea :]
şi toată obştea şi dumnealui pristatu

Subprefectu despărţirii Zăbrăuţi
În fiinţa mea s-au făcut această alegere
subprefect [indescifrabil]
Preut, Radu Catană 1861 genarie 23
[Sigiliul parohiei] [Sigiliul satului Rotileşti]

Arh. st. Focşani, fond. prefectura Putna, dos. 57 1861, f. 5.

La 30 ianuarie 1861, subprefectul ocolului Zăbrăuţi a înaintat acest proces-verbal prefectului districtului Putna (ibidem, f. 4).

www.dacoromanica.ro

IV

Focşani, 7 octombrie 1864

Prefectura judeţului Putna comunică Ministerului de Interne că — procedîndu-se conform legii rurale — s-au ales în acel district comisiile de plasă; la plasa Zăbrăuţi a fost ales din partea consiliilor comunale (adică din partea clăcaşilor) Ioan Roată.

Principatele Unite Romine
Prefectura distric. Putna
Nr. 10 904

Domnule ministru

După art. 24 al nouei legi rurale s-a ales la dispărţirea Răcăciuni delegat din partia proprietarilor dl. Vasili Busdugan şi din partia consiliurilor comunale dl. Costantin Melinti; la dispărţiria Gîrlele din partia proprietarilor dl. Ştefan Dăscălescu şi din partia consiliurilor comunale dl. Ioan Gegia; la dispărţirea Zăbrănţi din partia proprietarilor dl. Iorgu Dăscălescu şi din partia consiliurilor comunale dl. Ioan Roată; la dispărţiria Bilieşti din partia consiliurilor s-a ales dl. Costantin Ioan, iar din partia proprietarilor nu s-au numit, fiindcă după chemările ce s-au făcut d-lor proprietari de subprefectura respectivă, nu s-au convocat de a-şi alege delegatul din parte-le.

Plasa Vrancia fiind rezeşască nu s-au făcut nici asemenia alegeri.

Despre care am tot respectul a vă supune cunoscinţei, spre deplinirea ordinului circular al dv. nr. 22 958.

Binevoiţi vă rog, domnule ministru, a primi încredinţaria priaosebitei mele consideraţie.

p. Prefect, Ţanu

Domniei-sale domnului ministru din intru, agriculturi şi lucrări publice

[Rezoluţie:] 1864 oct. 15. Să i se facă cunoscut că acolo unde proprietarii nu să vor înfăţoşa sa se conformeze dispoziţiunilor cuprinse prin jurnalul Consiliului Miniştrilor, publicat în Monitorul nr. 229.

p.m. Focşa

Arh. st. Buc., Min. Int., Div. rurală şi comunală, dos. 2200, f. 4.

V

Cîmpurile, 5 februarie 1865

14 clăcaşi din comuna Cîmpurile declară că nu voiesc să se strămute din lăcaşurile lor şi se vor mulţumi să li se dea, la împroprietărire, cele 2 treimi din moşie, conform legii rurale, pămînt pe care îl va împărţi între ei Ioan Roată.

www.dacoromanica.ro

Declaraţii

Subscrişii locuitori din comuna Cîmpurile, proprietatea d-lui Catini Plitos, cetindu-ni-se procesul verbal închiat de către comisiunea ad-hoc cu data din 17 dechemvrie anul 864, prin care se constată număru locuitorilor clăcaşilor di pi această proprietati, şi făcîndu-ni întrebari di către toţi a sta fără strămutari şi a primi numai din triimi pentru înproprietar[ir]ea noastră dupe legea noă rurală, apoi noi, ca ceia ci reprezentăm faţă tuturor lăcuitorilor dupe aceasta propietate, declarăm prin aceasta că noi nu voim nici o strămutari din ali noastri lăcaşi în cari ni aflăm astăzi şi ni mulţămim a ni să da doă treemi, conform legii rurali, pi cari ne-am impăcat întri sini a înpărţi prin alesul nostru d. Ion Roată pi atît cît ni să cuvini, şi, ca aceasta declaraţii să fii consideratî di orici otoritati, am rugat pi domnul primar di comună a o adiveri formal.

[urmează 14 semnături]

Nr. 72
1865 fevruar 5
Nr. 73
Ciurcu
[idem, 14 semnături]
Nr. 74
A domnului Cotin Plitos
[15 semnături]
Nr. 75

Arh. st. Buc., Min. Int., dos. 49 1882, f. 54 55.

VI

28 aprilie 1865

Proces-verbal prin care Ioan Roată, în calitate de preşedinte al biroului de alegere, după numărătoarea voturilor „proclamă de primar" în comuna Cîmpurile pe Ioan Hristea.

Proces-verbal

Astăzi, anul 1865 luna april 28, subscrişii preşedinte şi sîcritari ce au compus bioroul alegerei d-lui primar din comuna Cîmpurile, în locul demisîonatului Toma Lupuşoru, dupî depunere biletelor, adestîndu-sî pînă la oarile 4 dupî 12 şi deschizîndu-sî urna în prezînţa domnilor alegîtori, s-au citit biletile şi au eşît:

d-nu Ioan Hristea cu 87 voturi,
d-nu Ioan Irimiea Ciocoiu cu 23 voturi şi
d-nu Toader Ciolpanu cu 1 vot.

Pentru care, în consîderaţie cî majoritate voturilor sînt asupra d-lui Ioan Hristea, sî proclamă de primar. Pentru care s-au încheiat acest proces, care sî va comunica, în original,

www.dacoromanica.ro

d-lui subprefect în alăturare cu lista nominalî şî tabloul de voturi spre a-l recomanda d-lui prefect.

Preşedinte Ioan Roată
Sîcretari Toderaşcu Puiu
Toderaşcu Lupuşoru

Arh. st. Focşani, fond. prefectura Putna, dos. 3/1865, f. 565.

VII

30 decembrie 1866

Raportul subprefectului de Zăbrăuţi către prefectul judeţului Putna, prin care arată că Ioan Roată, care fusese însărcinat de consiliile comunale să facă măsurătoarea loturilor individuale ale împroprietăriţilor de la 1864, „nu ştie nici a scrie".

Romania
Subprefectura de Zăbrăuţi
Nr. 9 566

Domnule prefect,

În urmarea ordinului d-voastre nr. 12 851, cerînd ştiinţă de la d.d. primari ai comunelor unde au fost clăcaşi, asupra puntelor de care tratează acel ordin, am primit raporturile prin care mă informează că d. Ioan Roată au fost alcătuit de către consiliele comunale şi cu ştirea d-lui es. subprefect Golişteanu ca măsurătoarea măruntă între locuitori să o facă d-lui pentru care să primească cîte trei lei de falcie ; şi că măsurătoarea a făcut-o pe locurile delimitate de ingineri şi comisiile ad-hoc, primind chiar cea mai mare parte din bani.

Însă dacă a avut vreo autorizaţie deosebită sau de întruneşte calităţile de inginer, primarii deşi nu mi-au raportat, vin însă eu a vă aduce la cunoştinţă că d. Ioan Roată nu ştie nici a scrie, cu atît mai puţin specialitatea de inginer, şi nici a avut altă autorizaţie decît înscrisul de alcătuire a comunelor.

Primiţi, vă rog, expresia preaosebitei mele consideraţii.

Subprefect Nichitache

D-sale d-lui prefect de Putna

Arh. st. Focşani, fond prefectura Putna, dos- 32/1867, f. 4.

VIII

ianuarie 1867

Prefectul de Putna ordonă subprefectului plăşii Zăbrăuţi să constate „bani ce va fi luat" Ioan Roată „de la fiecare comună" pentru măsurătoarea pămînturilor şi să-l oblige a-i restitui imediat, iar „dacă va rezista" să fie trimis procurorului.

Nr. 237

www.dacoromanica.ro

La subprefectul de Zăbrăuţi

Văzînd cele cuprinse în raportul dv. nr. 9 566 relativ la urmarea d-lui Ioan Roată cu luare de bani de pe la comuni pentru măsurătoarea pămîntului, răspund a chema atît pe dl. Roată, cît şi pe toţi primari cu care s-au alcătuit să constataţi bani ce va fi luoat de la fiecare comună şi să-l obligaţi a-i înapoea, care îi veţi da chear dv. în mîna fiecăruea locuitor ce au răspuns asemenea bani sub luoare de dovadă, pe care se o trimiteţi Prefecturii, şi se arătaţi locuitorilor că, de voesc a-şi împărţi pămîntul dat lor după legea rurală cu amănuntul, sănt liberi a-şi lua orice inginer special prin bună învoeală şi a-şi face această împărţire, ear dl. Roată, dacă va rezista în înnapoerea banilor, veţi constata fapta de înşelătură din parte-i, însercinîndu-se cu o lucrare pe care nici nu o cunoaşte, şi să-l trimiteţi d-lui procurore spre urmarea celor legiuite din parte-i.

Arh. st. Focşani, fond prefectura Putna, dos. 32 1867. f. 5. Ciorna prefectului judeţului Putna catre subprefectul plăşii Zăbrăuţi.

IX

Bucureşti, 18 martie 1878

Ministerul de Externe trimite prefectului de Putna ordinul „Steaua Romîniei" şi brevetul însoţitor pentru a fi înmînat fostului deputat pontaş Ioan Roată.

Ministeriul
Afacerilor Streine
Nr. 3 908

Domnule prefect,

Cunoaşteţi că prin decretul nr. 2 din I-iu ianuari, publicat în Monitorul oficial cu aceiaşi dată, măria-sa domnitorul a binevoit a numi pe deputatul clasei sătenilor din acel judeţ în Adunarea ad-hoc din 1857 membru al ordinului „Steaua României".

Vă trimit astăzi brevetul pe numele sus-zisului, împreună cu crucea de cavaler a primului ordin romîn, şi vă invit să binevoiţi a le remite în persoană deputatului sătenilor acelui judeţ în Adunarea ad-hoc din 1857.

Veţi găsi sub acest plic un buletin pe care mi-l veţi restitui dupe ce se va iscăli de cel în drept.

Primiţi ve rog, domnule prefect, asigurarea osebitei mele consideraţiuni.

p. ministru, M. Mitilineu
Şeful biuroului, N. A. Zotescu

Domniei-sale domnului prefect P u t n a *

[Rezoluţia prefecturii Putna:] 21 mart. Se va da ordin subprefectului di Zăbrăuţi să invite pe d. Roată să se presinte la prefectură pentru a i se înmîna brevetul şi decoraţiunea.

[indescifrabil]

Arh. st. Focşani, fond prefectura Putna, dos. 16 1878, f. 21.

* Cuvîntul scris spaţiat este completat cu altă cerneală.

www.dacoromanica.ro

X

22 martie 1878

Prefectul județului Putna comunică Ministerului de Externe că brevetul și ordinul „Steaua Romîniei" au fost înmînate lui Ioan Roată.

Nr. 2 723

Ministru externe

Brevetul împreună cu crucea de cavaler a primului ordin romîn primite cu ordinul 3 908 dîndu-se d-lui Ioan Roată, deputatul clasei sătenilor din acest județ în Adunarea ad-hoc din 1857, am onoare a înapoea buletinul trimis, subscris de d. Roată.

Arh. st. Focșani, fond prefectura Putna, dos. 16/1878, f. 21. Ciorna de răspuns a prefectului de Putna către Ministerul de Externe.

XI

Cîmpuri, 20 februarie 1882

Extractul de moarte a lui Ioan Roată.
Comuna Cîmpuri*
Plasa Zăbrăuți
Județul Putna

Extract

din registrul actelor stării civile de morți pe anul 1882

1882 febr. 20 Ioan Roată de 76 ani căsătorit	Nr. 5 Act de moarte din anul una mie opt sute optzeci și doi luna februarie ziua douăzeci orele 2 după amiaz. În ziua de 19 februarie 1882, la ceasurile 12 noaptea, a încetat din viață dl. Ioan Roată în vîrstă de 76 ani, de profesiune cultivator, născut în — domiciliat în comuna Cîmpuri, căsătorit cu d-na Maria Roată de ani 70, fiu al deced. Constantin Roată și a deced. Măriuța Roată. Moartea a fost verificată de noi înșine. Această declarațiune ne-a fost făcută de următorii martori: dl. Ioan Coman de ani 52, de profesie cultivator, domiciliat în com. Cîmpurile, jud. Putna și dl. Ioan Berdei, de ani 37, de profesie cultivator, domiciliat în com. Cîmpurile, jud. Putna, care după ce le-a citit actul, l-a subscris

* Cuvintele scrise spațiat sînt completate cu cerneală pe formularul tip al extractului.

www.dacoromanica.ro

împreună cu noi Costache Angelescu, primar şi ofiţer de stare civilă al com. Cîmpurile, jud. Putna.

Martori ss Ioan Coman
ss Ioan Berdeiu

Ofiţer al stării civile

Primar ss. C. Angelescu

Conform cu originalul
Impiegat Const. St. Dumitrescu

Documentul se află, în copie, la Muzeul de istorie din Focşani, fiind donat de I. Romanoae.

---

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

ASPECTE PRIVIND DEZVOLTAREA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE ALE PRINCIPATELOR UNITE (1859—1866)

DE

G. G. FLORESCU

Relațiile internaționale ale Principatelor Unite au suferit schimbări structurale în perioada de consolidare a relațiilor capitaliste. Apariția modului de producție capitalist a dus la lărgirea relațiilor economice dintre state și, implicit, la dezvoltarea relațiilor politice. Relațiile internaționale ale statului național sînt expresia „suveranității naționale", structural diferită de cea a „suveranității absolute" a monarhului feudal și superioară acesteia. V. I. Lenin a arătat caracterul progresist al luptei duse „pentru suveranitatea poporului, pentru suveranitatea națiunii ..." [1], cucerită prin sacrificiile maselor populare.

Suveranitatea națională, în care se găsește cuprins în principal dreptul fiecărei națiuni la autodeterminare și la dezvoltare independentă, se împletește cu suveranitatea de stat, care constă în dreptul statului de a rezolva singur și în mod liber problemele sale interne și externe, cu respectarea principiilor și a normelor dreptului internațional, constituind astfel temeiul legitimității acțiunii pentru cucerirea independenței de stat [2].

Privitor la situația din țările romîne, N. Bălcescu a învederat că suveranitatea de stat nu poate fi decît expresia suveranității poporului atît pe plan intern, cît și în relațiile internaționale; prin concepția sa democrat-revoluționară, el a dat expresie luptei maselor atît împotriva exploatării interne, cît și a dominației străine, pentru constituirea statului romîn național și independent, în care masele să participe efectiv la conducerea de stat.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, București, Edit. politică, 1959, p. 19.

[2] Vezi *Drept internațional*, sub redacția lui F. I. Kojevnikov, București, Edit. științifică, 1959, p. 101—102, 107 și 308—313.

www.dacoromanica.ro

În studiul de față ne-am propus să cercetăm unele aspecte privind dezvoltarea relațiilor internaționale ale Principatelor Unite, cu privire specială la sistemul de organe de stat pentru relațiile externe, organizarea, caracterul activității, atribuțiilor și finalității lor.

Cercetarea sistemului de organe pentru relațiile externe al Principatelor Unite pune în lumină întregul proces ascendent al transformărilor intervenite pe plan internațional, proces care oglindește cucerirea unor importante atribute de suveranitate de către statul național romîn. Acest sistem de organe este format din organe de stat interne — șeful statului, guvernul [3], ministerul afacerilor externe — și din organele din străinătate: reprezentanțele diplomatice ordinare și extraordinare. În mod corespunzător intră în sfera cercetării și reprezentanțele diplomatice ale altor state acreditate în Principatele Unite.

Convenția de la Paris din 19 august 1858 prevedea numai cîte o singură reprezentanță permanentă în străinătate pentru fiecare țară romînă; domnitorii din cele două Principate erau în drept să fie „reprezentați pe lîngă Curtea suzerană prin agenți (capuchehaie) ... primiți de Poartă" (art. 9 al. 2 din convenție). Capuchehaiele Principatelor, organe de relații externe cu caracter feudal, au funcționat la Constantinopol încă din secolul al XVI-lea, unele privilegii diplomatice fiindu-le garantate pe cale de acord internațional prin tratatul de la Kuciuk-Kainardji (1774). Convenția lărgește pe bază de text atribuțiile capuchehaielor, recunoscîndu-le dreptul de a putea avea contacte cu reprezentanții diplomatici ai puterilor garante acreditați la Poartă și de a-i sesiza în situația în care imunitățile Principatelor ar fi încălcate și Turcia nu a luat, la cererea domnitorilor, măsuri de restabilire a stării de drept (art. 9 al. 2 din convenție). În ce privește agenții și consulii puterilor străine din Principate, calitatea acestora, considerată fundamentată de aceste puteri pe capitulațiile și convențiile pe care le aveau cu Turcia a fost confirmată prin art. 8 al. ultim din convenție.

Primele măsuri care anunțau schimbări de structură în relațiile internaționale ale Principatelor au fost luate în ultima parte a anului 1858 în Moldova, unde elementele progresiste dețineau puterea, de către căimăcămie și secretarul de stat V. Alecsandri [4]. Astfel, I. Fotiadi, capuchehaia Moldovei la Constantinopol a fost demis [5], fiind ostil unirii, deși această

[3] În înțelesul de instituție cu competență proprie, distinctă de cea a ministerelor.

[4] Vezi *Căimăcămia Moldovei către V. Alecsandri*, Iași, 23 octombrie 1858, Bibl. Acad. R.P.R., Arhiva V. Alecsandri, I, Acte, 101.

[5] Vezi *Secretariatul de stat al Moldovei către I. Fotiadi*, Iași, 17 noiembrie 1858, în *Acte și documente relative la istoria renașterii Romînici*, vol. VII, București, 1892, p. 764 (citate în continuare de noi *Acte și documente*). De remarcat că I. Fotiadi a refuzat să dea curs demiterii sale pînă cînd această măsură nu va fi luată în mod legal de către domnitorul învestit de Poartă, conform prevederilor convenției (*I. Fotiadi către V. Alecsandri*, Constantinopol, 8/20 februarie 1859, Biblioteca Centrală de Stat (fond M. Kogălniceanu XC/3), citată în continuare B.C.S.). Aceeași atitudine a luat și M. Aristarchi, capuchehaia Țării Romînești, demis de domnitorul Cuza imediat după alegerea sa (*Cuza către Min. de Af. Ext. al Țării Romînești*, nr. 11 din 6 februarie 1859); Turcia a susținut această poziție contrară intereselor și legitimității Principatelor, declarînd că „nu va recunoaște nici o schimbare în personalul cancelariei pînă ce situația țării nu va fi clarificată..." (*I. I. Filipescu către Min. de Af. Ext. al Țării Romînești*, Constantinopol, 10 aprilie 1859, Arhiva Ministerului de Afaceri Externe al R.P.R., vol. nr. 292, f. 114r — 114v (citat în continuare M.A.E.)).

www.dacoromanica.ro

măsură era vădit contrară prevederilor convenției [6]. De asemenea, trimisului Porții, Afif-bei, nu i s-a recunoscut un caracter oficial pînă la prezentarea unei scrisori vizirale de acreditare a sa ca „agent al guvernului turc"[7]; totodată el a fost împiedicat să trimită depeșe cifrate, drept considerat ca o prerogativă diplomatică, aceste aspecte exprimînd tendința guvernului provizoriu al Moldovei de a considera Turcia din ce în ce mai mult numai ca o putere garantă [8].

1. *Trăsăturile principale ale relațiilor internaționale ale Principatelor Unite.* În perioada formării statului național romîn și a organizării și dezvoltării unui sistem de organe de stat corespunzătoare, Principatele Unite și-au axat relațiile internaționale pe legătura indisolubilă dintre statul național și independența sa [9]. Astfel, Principatele au promovat treptat relații pe picior de egalitate de la stat la stat, iar organele de înfăptuire a relațiilor internaționale au dus la îndeplinire în aceste condiții noi politica proprie a statului romîn. În consecință, urmau să cadă de la sine toate limitările cu caracter feudal ale suveranității de stat — vasalitate, protectorat — și restricțiile privitoare la organizarea, atribuțiile și funcționarea sistemului de organe pentru relațiile internaționale decurgînd din acele limitări. Într-un cuvînt, statul național urma să beneficieze de libertate deplină, atît în rezolvarea problemelor interne, cît și în cele internaționale. Prin modul în care relațiile externe ale Principatelor cu celelalte state erau purtate, în condițiile unei conjuncturi nefavorabile, prin sistemul său de organe avînd aceste atribuții, ele „tindeau să consacre într-un fel independența politică a statului romîn" [10].

Încercările puterilor interesate de a întîrzia prin mijloace „diplomatice" mersul ascendent al statului național romîn spre suveranitatea deplină nu s-au putut opune legitimității acțiunii interne. Într-o caracterizare cuprinzătoare a acestor stări s-a învederat: „Faptul esențial este micșorarea rolului diplomației. Inițiativa în transformarea universală, care este pe cale de înfăptuire, îi scapă, pentru a trece la națiunile interesate în a-și revendica drepturile la emancipare"; este edificator exemplul Italiei, similar cu al Principatelor, pentru a constata că diplomația europeană nu a putut ține în loc evenimentele din peninsulă, nici prin Tratatul de la Villafranca, nici prin cel de la Zürich[11].

Dreptul statului național romîn de a purta relații internaționale pe plan de egalitate și de a folosi în mod corespunzător acestei finalități

---

[6] Astfel, art. 49 din convenție prevede expres pentru căimăcămii numai sarcini legate de pregătirea alegerii domnitorului; în afară de aceasta, căimăcămiile nu puteau avea decît atribuțiile de administrare curentă ce le-au fost încredințate de regulamentele organice.

[7] Vezi *Gödel-Lannoy, consulul Austriei la Iași, către Buol*, Iași, 27 noiembrie 1858, în *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, București, Edit. Acad. R.P.R., 1959, p. 375.

[8] Vezi *Gödel-Lannoy către Buol*, Iași, 28 noiembrie și 15 decembrie 1858, *ibidem*, p. 405—406 și 419—420.

[9] N. Bălcescu a completat în acest înțeles constatarea lui M. Kogălniceanu: „Il n'y a point d'indépendance sans nationalité", învederînd „et de nationalité sans indépendance" (vezi V. Cândea, *„Histoire de la Valachie" de M. Kogălniceanu adnotată de N. Bălcescu*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, II, București, p. 99).

[10] Vezi M.A.E., vol. nr. 291, f. 224[r].

[11] Vezi *D. Panu către Cuza*, Iași, 16 iul. 1861, B.C.S. (ms.), fond St.-Georges, CXLVIII 2/26.

www.dacoromanica.ro

sistemul de organe specializate își are fundamentarea în însăși existența sa de stat cu caracter național, fără să mai apară ca necesară o abilitare a altor puteri. Principatele Unite, prin însuși faptul că existau, considerau că avcau calitatea să exercite dreptul de ambasadă. Puterile nu puteau decît fie să recunoască, fie să refuze recunoașterea Principatelor, fără ca prin atitudinea adoptată să poată influența în vreun fel dreptul în sine al acestora.

Politica externă a Principatelor Unite a fost centrată astfel îndeosebi pe acțiunea de a determina : recunoașterea pe plan internațional a realizărilor interne ; recunoașterea Principatelor ca membru cu drepturi și datorii egale în comunitatea internațională de state; reglementarea relațiilor Principatelor pe plan extern exclusiv în baza principiilor și normelor de drept internațional, fiind abolite toate limitările aduse suveranității de stat prin prevederi speciale intervenite prin acte internaționale la care Principatele nu au participat.

În lumina acestor trăsături principale, vom analiza în caractercle lor esențiale dezvoltarea sistemului de relații internaționale ale Principatelor Unite.

2. *Îndoita alegere, recunoașterea uniunii personale și relațiile internaționale ale Principatelor Unite.* Alegerea lui Al. I. Cuza ca domnitor în ambele Principate la 5 și 24 ianuarie 1859, sub presiunea maselor populare, a constituit o izbîndă de o deosebită importanță a forțelor progresiste din interior, care a marcat pe plan extern adoptarea unei poziții noi față de suzeranitatea otomană și de garanția marilor puteri.

Prin îndoita alegere, Principatele Unite au devenit o uniune personală de state, cu următoarele trăsături : Moldova și Țara Romînească au rămas subiecte de drept internațional distincte, adică două state separate, fiecare avînd adunarea și guvernul său propriu ; funcționa deci în continuare cîte un secretariat de stat cu atribuții de relații externe în fiecare Principat ; ambele țări aveau un singur domnitor, dar care întrunea în persoana sa cele două domnii, astfel încît relațiile internaționale trebuiau purtate de el separat pentru fiecare Principat în parte ; puterile străine urmau astfel să acrediteze pe lîngă domnitor doi agenți, unul la București și altul la Iași, iar domnitorul trebuia să fie reprezentat pe plan extern de asemenea de doi agenți, cîte unul pentru Moldova și Țara Romînească ; unele instituții comune ambelor Principate — Comisia centrală, Curtea de casație și armata în anumite condiții —, prevăzute de Convenție, nu puteau influența cu nimic această formă de uniune, deoarece ele trebuiau să funcționeze prin actul internațional menționat, în cadrul existenței a două state romîne distincte.

Pentru poporul romîn însă, uniunea personală nu constituia decît o etapă în procesul de înfăptuire a unirii. În aceste condiții, puterea supremă de stat a ambelor țări fiind în mîna unei singure persoane, domnitorul Cuza, element progresist, expresie a voinței maselor, întreaga acțiune politică, atît pe plan intern, cît și pe planul relațiilor internaționale, avea cadrul politic-juridic corespunzător pentru a se dezvolta unitar și coordonat.

www.dacoromanica.ro

Actul unirii din 5 și 24 ianuarie 1859 constituie o rupere de trecut, relațiile internaționale ale Principatelor Romîne urmînd a fi organizate și înfăptuite pe o bază nouă, expresie a suveranității naționale. Lupta diplomatică purtată de Principate în această perioadă urmărea, în esență, cucerirea de atribute de suveranitate, astfel încît treptat, prin acumulări cantitative, statul național romîn să poată face saltul calitativ, la independența de stat, proces care oglindește împletirea dintre suveranitatea națională și suveranitatea de stat.

Caracterele noi ale domniei, organ suprem de stat și în relațiile internaționale, determină schimbări de structură în întregul sistem al acestor relații : a) șeful statului deține puterea direct de la adunare, organ de stat reprezentativ, singură în drept de a face controlul validității alegerii sale [12]; b) exercițiul puterii de stat este transmis domnitorului direct de adunări, el preluînd imediat frînele conducerii, astfel încît căimăcămiile și-au încetat activitatea [13]; c) învestitura Porții rămîne numai un vestigiu de protocol, fără nici o legătură cu transmiterea și cu exercițiul puterii, drept care aparține numai țării; d) domnitorul exercita puterea supremă în cadrul unei organizări de stat în care a introdus puternice trăsături de regim constituțional reprezentativ, care își găsea fundamentarea în rezoluțiile adunărilor ad-hoc; astfel au intervenit schimbări caracteristice în ce privește natura și structura Consiliului de Miniștri, în sensul că acesta a primit configurația unui organ colegial, distinct de șeful statului — condus de un prim-ministru, instituție acum introdusă —, cu atribuții proprii [14], responsabil în fața adunării și depinzînd de majoritatea acesteia; alături de alte atribuții, acestui guvern îi reveneau conducerea generală în sectorul relațiilor externe; organ de inițiativă, conducere operativă și execuție era ministerul de afaceri externe; e) aceste noi stări, cu reflexe pe plan extern, rezultă și din titlul de „domnitor", care a început să fie folosit în mod exclusiv, mai corespunzător pentru un șef al unui stat modern decît cel de „hospodar", prevăzut de Convenție, sau de „voievod" [15], proprii organizării tipic feudale a statelor romîne; formula introductivă din actele de stat emise de domnitor, care pînă atunci era „Prin mila lui Dumnezeu", exprimînd absolutismul monarhic, a primit un nou conținut, fiind completată prin „...și voința națională" [16], proprie organizării de stat bazate pe suveranitatea națională; stema țării a suferit de asemenea schimbări, în sensul că, pe de o parte, armele personale din cadrul ei, ale voievozilor

[12] Astfel, pretențiile ridicate de Poartă, în sensul că alegerea domnitorului de adunarea electivă a Moldovei ar fi fost făcută cu încălcarea Convenției, care cerea pentru candidatul la domnie un anumit cens (art. 13 din Convenție), iar pentru adunarea legal constituită în vederea alegerii domnitorului prezența a 3/4 din membrii săi (art. 12 al. 3 din Convenție), nu au fost luate în considerare (cf. *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. LV).

[13] Vezi *Acte și documente*, vol. VIII, p. 352 și 638.

[14] Cf. Dan Berindei, *Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza (1859—1866). Lista de miniștri*, în *Revista arhivelor*, serie nouă, București, an. I (1958), nr. 1, p. 234—256.

[15] Consulul Austriei la Iași a reținut și a raportat renunțarea la folosirea titlului de „voievod" și înlocuirea lui cu cel de „domnitor" (vezi *Gödel-Lannoy către Buol*, Iași, 21 ian. 1859, în *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 446).

[16] Toate decretele domnești date după actul îndoitei alegeri poartă această formulă.

www.dacoromanica.ro

din trecut, au fost înlocuite de Cuza prin tricolorul albastru, galben, roşu, simbol al prefacerilor revoluţionare din 1848 [17], iar pe de altă parte, pentru a exprima uniunea personală, s-a realizat un aranjament heraldic — ca şi în alte cazuri de astfel de uniuni — prin alăturarea celor două scuturi, al Moldovei şi al Ţării Romîneşti [18].

Toate aceste schimbări intervenite în organizarea de stat a Principatelor Unite în general şi în organizarea şi realizarea relaţiilor lor internaţionale în special, vădit contrare dispoziţiilor din Convenţie [19], au fost recunoscute de puterile garante direct, în afara obligaţiilor ce le reveneau în baza acestui act, prin aplicarea principiilor şi normelor de drept internaţional privitor la recunoaşterea statelor şi regimurilor politice [20]. Astfel, Franţa, Rusia, Prusia, Anglia şi Sardinia[21] au recunoscut în scurt timp *de facto* Principatele Unite şi apoi *de jure*[22] — cu unele rezerve neesenţiale pentru desfăşurarea acţiunii Principatelor, ele referindu-se la situaţii în viitor — prin protocoalele de la Paris din aprilie 1859 [23], iar Austria a fost obligată de interesele ei să recunoască *de facto* schimbările intervenite, în mai 1859 [24]. În urma unei puternice lupte diplomatice, la care Principatele au participat efectiv [25], prin protocolul de la Paris din 6 septembrie 1859, — deci printr-un act internaţional modificator al Convenţiei — toate puterile garante, inclusiv Austria şi

[17] Cf. Decretele nr. 1 din 14 iunie şi nr. 252 din 13 iulie 1848 ale Guvernului Provizoriu al Ţării Romîneşti, în *Anul 1848 în Principatele Romîne*, 6 vol., Bucureşti, 1902—1910, vol. I, p. 567, şi vol. II, p. 477.

[18] Cf. I. N. Mănescu, *O stemă necunoscută a lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Bucureşti, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 523; C. Moisil, *Stema Romîniei*, în „Boabe de grîu", an. II (1931), nr. 2, p. 81.

[19] Statutul Principatelor fiind prevăzut de Convenţia de la Paris, semnată de cele şapte puteri, orice schimbare a prevederilor acestui act internaţional nu putea fi făcută decît tot prin consimţămîntul unanim al acestor puteri, conform procedurii privitoare la revizuirea tratatelor. Or, cinci puteri au recunoscut *de jure*, în mod separat, noile stări contrare Convenţiei.

[20] Cf. *Drept internaţional*, p. 125—129. Recunoaşterea îndoitei alegeri a fost făcută şi de state negarante, spre pildă Grecia, după prevederile de drept internaţional — nefiind nici posibil altfel, acest stat nefiind semnatar al Convenţiei — încă în februarie 1859 (cf. *Gödel-Lannoy către Buol, Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 459—460).

[21] Sardinia a făcut o recunoaştere *de jure*, direct prin ministrul său de externe (vezi *Cavour către Cuza*, Turin, 3 apr. 1859, B.C.S. (ms.), fond St.-Georges, CXLVIII/2/4).

[22] Vezi *St. Golescu către min. de af. ext. al Ţării Romîneşti*, Paris, 16 apr. 1859, Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom. nr. 4 643, f. 229^{r}.

[23] Vezi protocoalele nr. 20 din 7 aprilie şi 21 din 13 aprilie 1859 ale Conferinţei de la Paris, în *Archives diplomatiques*, vol. II, Paris, 1866, p. 161—164.

[24] Vezi *Gödel-Lannoy către secretariatul de stat al Moldovei*, Iaşi 14 mai 1859, *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. 490; *Buol către Eder*, Bucureşti, 11 mai 1859, la T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit Romînia*, Bucureşti, 1940, p. 293, nota 10.

[25] Vezi D. Berindei, *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvîrşirea unirii (24 ianuarie 1859—24 ianuarie 1862)*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Bucureşti, 1960, p. 413—427; idem, *Quelques aspects de la politique étrangère des Principautés Unies : le problème de l'indépendance et de l'unité pleine et entière du peuple roumain 1859—1861*, în *Nouvelles études d'Histoire*, vol. II, Bucureşti, 1960, p. 391—405; idem, *Studiu introductiv la documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, p. LI—LIX; N. Corivan, *Lupta diplomatică pentru recunoaşterea dublei alegeri a lui Al. I. Cuza*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 387—412.

www.dacoromanica.ro

Turcia, au recunoscut uniunea personală, însă numai în mod temporar și extraordinar, pe durata vieții lui Cuza [26].

Relațiile speciale dintre Principatele Unite și Turcia au suferit de asemenea schimbări importante în această perioadă : a) Cele cinci puteri, recunoscînd în aprilie 1859 *de jure* Principatele Unite în noua lor formă și structură — înainte ca Poarta să fi dat învestitura, care, atît în virtutea reglementărilor din trecut care au fost invocate, cît și a prevederilor exprese ale Convenției, trebuia să premeargă acestei recunoașteri de care era condiționată —, au constatat și au confirmat în mod categoric că puterea de stat emană exclusiv de la factori interni și că învestitura a rămas o simplă formă, neproducătoare de efecte. b) Principatele Unite, în relațiile lor cu Turcia, au urmărit să obțină recunoașterea internațională a îndoitei alegeri și a transformărilor care au avut loc și nu învestitura sultanului, ca „în trecut" [27], situație care nu era numai necompatibilă, dar și contrară noii poziții proaspăt dobîndite și de care Poarta a trebuit să țină seama [28]. Principatele au dezvoltat față de Turcia o politică externă, expresie a unor raporturi în curs de transformare, pentru a deveni treptat relații de la stat la stat și cu caracter de reciprocitate pe linia indicată de N. Bălcescu.

În relațiile cu puterile semnatare ale Convenției, Principatele Unite au luptat pentru a da „garanției" un înțeles nou, care nu permitea intervenția și pentru a transforma aceste relații astfel încît să aibă din ce în ce mai mult caracterul specific al celor purtate de statele suverane.

C. Negri a învederat cu claritate ambasadorului Angliei la Constantinopol, încă din februarie 1859, obiectivul final al politicii externe a Principatelor Unite: „independența completă a Principatelor, pusă sub paza noilor tratate colective, ca în cazul Belgiei, al Greciei și al altor state mici" [29] adică stat național, independent și neutru.

Sistemul de organe pentru relații internaționale ale Principatelor Unite imediat după îndoita alegere prezintă următoarele aspecte principale noi pentru a corespunde acestor scopuri ale politicii externe : a) Domnia și-a asumat rolul preponderent în conducerea relațiilor internaționale pentru a asigura linia progresistă, unitară și continuă a politicii externe. b) Guvernele din cele două Principate, precum și ministerele de externe din compunerea lor, îndeplinesc un rol pe plan extern care este de esența

[26] Vezi protocolul nr. 22 din 6 apr. 1859, în *Archives diplomatiques*, vol. II, Paris, 1866, p. 166—168.

[27] Vezi *C. Negri către Cuza*, Constantinopol, 9/21 februarie 1859, Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom. nr. 4 643, f. 189r—190r ; *C. Negri către min. de af. ext. al Țării Românești*, Constantinopol, 5/17 mai 1859, M.A.E., vol. nr. 291, f. 49r—51v ; *C. Negri către min. de af. ext. al Moldovei*, 4/16 mai 1859, loc. cit., vol. nr. 293, f. 11r — 12r.

[28] Cele două firmane de învestitură au fost remise domnitorului, pentru îndeplinirea formei, prin doi colonei otomani care au făcut oficiul de curieri. Poarta a fost obligată să renunțe ca învestitura să fie făcută ca „în trecut", pe pămînt turcesc, cu un ceremonial care să exprime subordonarea, în prezența domnitorului, de către sultan sau de un pașă, reprezentant al său. Cuza a primit aceste firmane ca pe niște documente diplomatice date în executarea protocolului din septembrie 1859, prin care Turcia, care își exprimase acordul în cadrul conferinței internaționale, notifica Principatelor recunoașterea sa pe canalul relațiilor speciale româno-turce.

[29] *C. Negri către H. Bulwer*, Constantinopol, 10/22 febr. 1859, Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom. nr. 4 643, f. 194r.

www.dacoromanica.ro

lor ca instituții, limitat însă de domnie ori de cîte ori au o orientare necorespunzătoare [30]. c) Secretariatele de stat au suferit o modificare structurală, în sensul că ele „încetează de a mai fi centrul tuturor trebilor publice", după cum o cereau regulamentele organice, avînd caracterul unor adevărate ministere de afaceri externe și purtînd această titulatură, proprii statelor suverane europene [31]. d) Au fost instituite misiuni diplomatice extraordinare în capitalele puterilor semnatare ale Convenției de la Paris, pentru a duce o susținută acțiune de promovare a politicii externe a Principatelor, de recunoaștere internațională a înfăptuirilor interne. e) Astfel, la Constantinopol au fost trimise două misiuni extraordinare, cea din partea Moldovei fiind condusă de C.Negri, iar cea din partea Țării Romînești de I. I. Filipescu. Aceste misiuni au fost contopite în martie 1859, din dispoziția domnitorului [32], desigur pentru a exprima și mai puternic unirea. Misiunea unică a Principatelor Unite, în frunte cu C. Negri, a avut o activitate cu adevărat diplomatică, purtînd negocieri cu marele-vizir și cu ministrul de externe al Porții pentru recunoașterea îndoitei alegeri [33] și cu puterile garante care o recunoscuseră, atît în vederea determinării Turciei de a accepta faptul împlinit, cît și cu privire la problemele politice în curs [34]. f) A fost dusă o activitate intensă de trimișii Principatelor Unite la Paris, Londra, Turin, Viena, Berlin și Petersburg, care — fie că au fost primiți oficial, fie numai oficios, în funcție de poziția puterilor față de unire — s-au manifestat și au fost acceptați ca diplomați [35]. g) În raporturile cu agenții și consulii puterilor străine, Principatele Unite au accentuat caracterul diplomatic al reprezentării, făcînd distincție între agenții învestiți cu atribuții politice și consulii avînd caracter comercial. Totodată Principatele au considerat de competența lor procedura privitoare la acreditarea agenților și consulilor străini. Astfel, în urma unor consultări directe între Principate și Sardinia au fost înființate de aceasta o agenție la București și

[30] Astfel guvernele conservatoare nu au putut exercita o influență dăunătoare pe plan extern; de asemenea instabilitatea guvernamentală, caracteristică perioadei organizării statului național (în perioada ian. 1859—ian. 1862 au funcționat în Moldova 8, iar în Țara Romînească 9 guverne), nu a întrerupt continuitatea liniei politice.

[31] Vezi Decretul din 22 februarie 1859; vezi și M.A.E., pachet nr. 166, f. 2^{r}, 14^{r}, 20^{r} — 21^{r}, 73^{r}.

[32] Vezi *Min. de Af. Ext. al Țării Romînești către C. Negri*, București, 31 mart. 1859, Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom. nr. 4 643, f. 115^{r}, și M.A.E., vol. nr. 117, f. 539^{r}; *Min. de Af. Ext. al Țării Romînești către I. I. Filipescu*, București, 31 mart. 1859, vol. nr. 292, f. 122^{r}.

[33] Vezi M.A.E., vol. nr. 117, f. 420^{r} — 421^{v}; vol. nr. 291, f. 49^{r} — 51^{v}.

[34] C. Negri a avut în această perioadă întrevederi cu ambasadorul Rusiei, Lobanof, al Angliei, H. Bulwer, cu reprezentantul Franței, contele de Lallemand, și cu ministrul plenipotențiar al Sardiniei, Gl. Durando (vezi Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom., nr. 4 643, f. 3^{r}, 5^{r}, 8^{r}, 10$_{r}$, 32^{r}, 57^{r}, 58^{r}, 67^{r} — 67^{v}, 69^{r} — 70^{r}, 197^{r}, 261^{r} — 262^{r} și 264^{r} — 265^{r}.

[35] Vezi V. Alecsandri, *Extract din istoria misiilor mele politice*, în *Convorbiri literare*, an. XII (1878), nr. 2, p. 41—53; nr. 3, p. 81—88; nr. 5, p. 152—158; Bibl. Acad. R.P.R. (ms.), Arhiva V. Alecsandri, I, Acte, 101; loc. cit., Arhiva I. Bălăceanu, I, ms. nr. 1, *Souvenirs politiques et diplomatiques, 1848—1903*, f. 49^{r}; loc. cit., ms. rom. nr. 864; *Amintiri și istorie, 1853—1888*, de Alexandru Papadopol Calimach, f. 237; *L. Steege către Cuza*, Berlin, 1 mart. 1859 la V. Slăvescu, *Ludwig Steege, 1812—1872*, București, 1943, p. 13—18; vezi și D. Berindei, *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvîrșirea unirii (24 ianuarie 1859—24 ianuarie 1862)*, p. 416.

www.dacoromanica.ro

un consulat la Iași [36], cu scopul de a întări și a dezvolta relațiile politice romîno-sarde [37]; subliniem că Turcia nu a participat sub nici o formă la rezolvarea acestei probleme, după cum procedase în trecut [38], fapt care se explică pe de o parte, prin noul conținut al relațiilor externe ale Principatelor și, pe de altă parte, prin aceea că Poarta nu avea în acea perioadă cu Principatele legături cu caracter oficial, deoarece ea nu recunoscuse încă îndoita alegere.

Importanța îndoitei alegeri pentru întărirea și dezvoltarea relațiilor internaționale ale Principatelor Unite și creșterea rolului lor în politica externă europeană a fost înțeleasă de Cavour încă din februarie 1859, cînd afirma: „...Dubla alegere a colonelului Cuza este un fapt de cea mai înaltă importanță; ea ne asigură sprijinul guvernelor Moldovei și Valahiei" [39].

Recunoașterea internațională a uniunii personale prin protocolul de la Paris din 6 septembrie 1859 a reprezentat pentru Principatele Unite un succes diplomatic important, care a deschis noi perspective organizării sistemului lor de relații internaționale. Din principiile care se găseau la baza continuării acțiunii de organizare învederăm ca mai caracteristice: lărgirea continuă a relațiilor directe cu celelalte state; instituirea de oficii diplomatice permanente în principalele capitale europene; integrarea tuturor organelor de relații externe, atît centrale, cît și exterioare, în mecanismul general al organelor statului; desființarea neîntîrziată pe teritoriul țării a regimului special de care beneficiau agenții și consulii în Orient; întregul sistem de organe pentru relații internaționale al Principatelor trebuiau să exprime și în perioada uniunii personale unirea, în înțelesul de unire desăvîrșită.

Întemeiate pe aceste principii, au fost întocmite două proiecte: unul de V. Alecsandri, pentru înființarea unei agenții a Principatelor la Paris, iar altul de C. Negri, referitor la reorganizarea reprezentanței Principatelor la Constantinopol. Proiectul lui V. Alecsandri din noiembrie 1859 prevedea: necesitatea înființării unei agenții a Principatelor la Paris față de relațiile ce se dezvoltau neîncetat între acestea și Franța; agenția urma să fie permanentă; structura agenției trebuia să fie aceea de serviciu public, adică a unui organ de stat; natura agenției era prevăzută de a fi la început oficioasă, ținîndu-se seama de limitele ce decurgeau în această privință din suzeranitatea Porții astfel cum era prevăzută de Convenție; natura oficioasă a agenției nu-i va diminua utilitatea reală și, cu timpul, ea va obține o importanță corespunzătoare raporturilor romîno-franceze mereu crescînde, ceea ce exprima indirect, în spiritul proiectului, dobîn-

---

[36] Vezi *Nigra către Cavour*, Paris, 28 febr. 1859, în *Il Carteggio Cavour—Nigra del 1858 al 1861*, 3 vol., Bologna, 1926—1928, vol. II, p. 43—44; *Cuza către Cavour*, Iași, 1/13 nov. 1859, Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom. nr. 4 860, f. 6r — 6v.

[37] Vezi *Eder către Rechberg*, nr. 42 B, București, 3 aug. 1860, Bibl. Acad. R.P.R. (ms.), *Rapoarte consulare austriace*, XV.

[38] Cf. A. Oțetea, *Înființarea consulatelor franceze în țările românești*, în „Revista istorică", an. VIII (1932), nr. 10—12, p. 336; W. Wilkinson, *Tableau Historique, Géographique et Politique de la Moldavie et de la Valachie*, ed. a 2-a, Paris, 1824, p. 179—182.

[39] Vezi *Cavour către gl. Klapka*, Paris, 7 febr. 1859, *Il Carteggio Cavour—Nigra...*, vol. II, p. 3—4.

www.dacoromanica.ro

direa într-o conjunctură politică favorabilă a naturii oficiale; agenţia urma să îndeplinească funcţii proprii oficiilor diplomatice [40].

Proiectul lui C. Negri [41] era format din două variante, care se completau[42] şi prevedea în primul rînd : unificarea cancelariilor de la Constantinopol ale celor două Principate; caracterul de organ de stat al agenţiei; erau prevăzute astfel dispoziţii pentru ca întreaga activitate financiară a agenţiei, venituri şi cheltuieli, să fie cuprinsă în organizarea financiară de stat [43]; agenţia să fie încadrată cu personal romîn; subagenţiile Principatelor dependente de agenţie să fie de asemenea supuse unei reorganizări; măsuri de reducere a protejaţilor agenţiei şi a numărului pavilioanelor de navă, astfel încît să corespundă situaţiilor reale [44]; aplicarea în activitatea agenţiei a tarifelor belgiene şi a codurilor franceze [45].

Relaţiile Principatelor Unite cu Turcia prezintă în această perioadă unele aspecte noi, caracteristice. Aceste relaţii, redevenite normale în urma recunoaşterii înfăptuirilor interne de către Poartă, exprimau acum un conţinut nou, corespunzător poziţiei cîştigate de Principate pe plan extern.

C. Negri a fost numit agent al Principatelor Unite la Constantinopol, fiind acreditat în mod separat, ca agent al Moldovei şi agent ad-interim al Ţării Romîneşti [46], potrivit cerinţelor uniunii personale, în conformitate cu uzanţele diplomatice [47]. În raporturile cu Poarta, şi cu ambasadorii puterilor acreditate la Constantinopol, C. Negri reprezenta Principatele

---

[40] Pentru textul şi analiza proiectului, vezi D. Berindei, *Înfiinţarea agenţiei Principatelor Unite la Paris (27 august/7 septembrie 1860)*, în „Studii", an. XIII (1960), nr. 6, p. 101—102 şi 107—112.

[41] Referitor la reorganizarea agenţiei, C. Negri arăta categoric: „...Părerea mea este că totul trebuie schimbat" (vezi *C. Negri către min. de af. ext. al Moldovei*, Constantinopol 2/14 sept. 1859, M.A.E., vol. nr. 293, f. 14r —16r), fapt care l-a şi determinat să elaboreze proiectul (vezi *C. Negri către V. Alecsandri*, Constantinopol, 17—29 dec. 1859, loc. cit., vol. nr. 291. f. 62r — 62v).

[42] Pentru textul primei variante, vezi „Proposition de Mr. Négri", Bibl. Acad. R.P.R. (ms.); Arhiva Arsachi, I, Varia, 2; textul celei de-a doua variante, în *C. Negri către min. de af. ext. al Moldovei*, Constantinopol, 2 febr. 1860, M.A.E., vol. nr. 292, f. 79v.

[43] Capuchehaiele gestionau pînă atunci după bunul plac, nedînd socoteală în ţară sub nici o formă de activitatea lor financiară; salariile personalului cancelariilor erau plătite din taxele consulare percepute cu ocazia serviciilor prestate (eliberări de acte, diplome, passavant etc.) şi depindeau în raporturile de serviciu numai de ele (vezi M.A.E., vol. nr. 293, f. 14r — 16v).

[44] Pentru a-şi mări veniturile personale, capuchehaiele, în schimbul unor taxe exorbitante pe care le fixau tot ele, luau sub protecţie persoane neîndrituite şi eliberau diplome de navă care dădeau dreptul la pavilionul Principatelor, fapt care ştirbea prestigiul internaţional al Principatelor Unite.

[45] În vederea încadrării activităţii economice a agenţiei în sistemul european.

[46] Vezi Decretele nr. 236 din 31 oct. 1859 şi nr. 495 din 14 nov. 1859, în *Monitorul Oficial al Moldovei* din 14 nov. 1859 şi *Monitorul Oficial al Ţării Romîneşti* din 16 nov. 1859.

[47] Vezi *C. Negri către Cuza*, Constantinopol, 4/16 şi 6/18 dec. 1859, Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom. nr. 794, f. 2r —2v , 3r ; *C. Negri către V. Alecsandri*, Constantinopol, 17/29 dec. 1859, M.A.E., vol. nr. 291, f. 61r —62v ; *C. Negri către Cuza*, Constantinopol, 5/17 ian. 1860, M.A.E., vol. nr. 293, f 33r ; *Mehmet Ruchdi, mare-vizir, către Cuza*, Constantinopol, 5 ian. 1860, M.A.E., vol. nr. 292, f. 172r; *Fuad-paşa, min. de af. ext. al Turciei, către Cuza*, Constantinopol, 19 ian. 1860, M.A.E., vol. nr. 293, f. 22r — 22v.

www.dacoromanica.ro

Unite, manifestîndu-se în fapt ca șef al unui singur oficiu diplomatic; el anticipa astfel asupra desăvîrșirii unirii și crea pe planul relațiilor externe premisele necesare recunoașterii internaționale, la timpul potrivit [48] Agenția a fost supusă unei reorganizări de către C. Negri în lumina proiectului ce fusese întocmit de el în acest scop pe linia întăririi naturii ei specific diplomatice [49], activitatea desfășurată de agenție corespunzînd noii ei structuri [50].

Împrejurarea că, deși la Constantinopol funcționa agenția Principatelor Unite, Turcia nu avea agenți diplomatici permanenți în Principate nu reprezintă o consecință a raporturilor speciale romîno-turce, ci trebuie căutată în practica diplomatică a Porții [51].

Vizita domnitorului Cuza la Constantinopol în octombrie 1860 a constituit o dovadă elocventă a noilor raporturi romîno-turce: domnitorul a fost primit cu ceremonialul cuvenit șefilor de state suverane, audiența sa la sultan nu a reamintit sub nici o formă de primirea domnilor vasali din trecut; călătoria lui Cuza nu a avut nici o legătură cu vizita de învestitură a predecesorilor săi; ea a fost făcută pentru a asigura domnitorului contacte personale cu conducerea statului otoman și cu reprezentanții puterilor garante, în scopul de a putea studia, în lumina conjuncturii politice de la Constantinopol, găsirea formulei diplomatice cele mai potrivite care să ducă la recunoașterea internațională a desăvîrșirii unirii, ce urma să fie înfăptuită de forțele progresiste din interior [52]. Pe aceeași linie, în august 1861, delegația Principatelor Unite [53], sosită la Constantinopol sub forma unei misiuni diplomatice extraordinare cu însărcinarea de a aduce noului sultan Abdul Asiz felicitările domnitorului Cuza, a fost primită în audiență de acesta, în general, în condițiile în care urmau să fie primiți

---

[48] Exprimînd aceste stări, C. Negri a înlocuit încă din prima parte a anului 1861 titulatura de pe corespondența oficială a agenției: „Principatele Unite. Agenția Țării Romînești la Constantinopol", respectiv „Agenția Moldovei la Constantinopol", cu cea de „Agenția Principatelor Unite" (vezi M.A.E., vol. nr. 291, f. 305^r; 317^r — 318^r).

[49] În acest sens au fost prevăzute măsuri referitoare la: integrarea agenției în sistemul de organe de stat al Principatelor Unite (vezi M.A.E., vol. nr. 291, f. 219^r, 251^r și 281^r — 282^r; vol. nr. 292, f. 81^r — 82^v; vol. nr. 293, f. 45^r); încadrarea ei cu personal romîn (loc. cit., vol. nr. 291, f. 233^r); numirea personalului diplomatic prin decret al șefului statului, spre pildă cea a lui T. Calimachi în calitatea de secretar al agenției (loc. cit., vol. nr. 292, f. 107^r); introducerea tarifului belgian (loc. cit., vol. nr. 291, f. 102^r — 102^v); reorganizarea în mod corespunzător a rețelei de subagenții care cuprindea: Varna, Trebizonda, Dardanele, Galipoli, Ainos, Tenedos, Scio, Smirna, Mitilene, Beirut, Iaffa, Ierusalim (loc. cit., vol. nr. 291, f. 156^v și 263^r).

[50] Vezi D. Berindei, *Quelques aspects de la politique étrangère des Principautés Unies: le problème de l'indépendance et de l'unité pleine et entière du peuple roumain (1859—1861)*, în *Nouvelles études d'histoire*, II, București, 1960, p. 400—401.

[51] State incontestabil suverane aveau misiuni diplomatice permanente la Constantinopol (spre pildă Rusia, Spania, Statele Unite ale Americii), în timp ce Turcia nu acredita diplomați în aceste state (astfel, în Spania, Poarta avea un consulat la Valencia, iar în Statele Unite unul la Boston) (cf. *Almanach de Paris. Annuaire international diplomatique....* Paris. 1858, p. 87, 194, 242—244 și 275).

[52] Vezi D. Bolintineanu, *Călătoria domnitorului Principatelor Unite la Constantinopol*, în *Proză*, Iași, [f.a.], vol. I, p. 173—209.

[53] A fost instituită o singură delegație pentru ambele Principate, tot ca expresie a unirii.

www.dacoromanica.ro

în același scop generalul conte de Montebello din partea Franței și lordul Codrington din cea a Angliei [54].

C. Negri, referindu-se la raporturile Principatelor cu Turcia, a subliniat „poziția noastră față de Sublima Poartă nedefinită cu precizie și tinzînd zi de zi să se modifice . . .” [55]; această caracterizare exprimă adevăratul înțeles al relațiilor romîno-turce din această perioadă, relații care, sub impulsul Principatelor, trebuiau să ducă la recunoașterea noilor atribute de suveranitate ale statului romîn.

În raporturile Principatelor cu puterile garante și cu celelalte puteri au intervenit următoarele elemente noi : a) a fost înființată în septembrie 1860 agenția Principatelor Unite la Paris, în general potrivit proiectului întocmit de V. Alecsandri [56]; primul agent al Principatelor Unite, I. Alecsandri, deși cu caracter „oficios”, a fost acreditat în conformitate cu procedura diplomatică privitoare la însărcinații cu afaceri și a beneficiat de prerogative diplomatice; b) caracterul diplomatic al agenției Principatelor de la Belgrad a fost întărit; c) agenții și consulii generali din Principate cu atribuții de reprezentanți politici au fost considerați că sînt constituiți în „corp diplomatic” ca în alte capitale europene [57]; d) s-a accentuat caracterul diplomatic al agenților [58] prin măsuri privitoare la desființarea prerogativelor speciale de care beneficiau în Orient, în special jurisdicția consulară. „Din principiul independenței reciproce a statelor — subliniază ministrul de afaceri externe al Țării Romînești — rezultă că un guvern nu poate fi supus jurisdicției unui stat străin . . .“ [59]; d) încălcarea de către unii consuli a drepturilor Principatelor a atras imediat, pe linia obligațiilor internaționale, sancționarea celor vinovați de către statul care i-a trimis [60].

3. *Unirea politică, uniunea reală și relațiile internaționale ale Principatelor Unite.* Relațiile internaționale ale Principatelor Unite au dobîndit condiții de dezvoltare deosebit de prielnice în urma înfăptuirii unirii politice, ca rezultat al luptei forțelor progresiste din interior.

---

[54] Vezi *C. Negri către Cuza*, Pera, telegr. nr. 142/9900, 12 aug. 1861, Bibl. Acad, R.P.R., Arhiva Cuza. XLVII/99; *C. Negri către min. de af. ext. al Țării Romînești*, Constantinopol, 5/16 aug. 1861, M.A.E., vol. nr. 291, f. 349^{v} — 350^{r} ; *Ali paşa, mare-vizir, către Cuza*, Constantinopol, 20 aug. 1861, B.C.S., fond St. Georges, CXLVIII/2/14.

[55] Vezi *C. Negri către min. de af. ext. al Țării Romînești*, Constantinopol, 9/21 mai 1861, M.A.E., vol. nr. 291, f. 301^{r}.

[56] I. Alecsandri a folosit de la început titulatura de « Agenția Principatelor Unite la Paris ».

[57] Corpul diplomatic era format din reprezentanții următoarelor state : Austria, Franța, Anglia, Prusia, Rusia, Italia, Grecia, Belgia, Țările de Jos și Serbia. Invitațiile erau făcute corpului diplomatic cu ocazia unor evenimente, ca aniversarea onomastică a domnitorului și deschiderea sesiunii adunării (vezi M.A.E., pachet nr. 207).

[58] Vezi *Min. de af. ext. al Țării Romînești către C. Negri*, București, 31 oct./12 nov. 1861, M.A.E., vol. nr. 291, f. 363^{v}.

[59] Rolul lor din trecut, de sfetnici, critici, spioni și polițiști (cf. T.W. Riker, *op. cit.*, p. 426—427), era considerat în Principate încheiat pentru totdeauna.

[60] În martie 1860, în urma cererii Principatelor de a se lua măsuri împotriva consulului american la Galați, care a avut o atitudine necorespunzătoare, ministrul Statelor Unite la Constantinopol l-a suspendat imediat pe acesta din funcție pînă la primirea de ordine de la Washington (M.A.E., vol. nr. 293, f. 51^{r} — 53^{v}).

www.dacoromanica.ro

Proclamația domnitorului Cuza din 11 decembrie 1861 [61] constituie actul de stat prin care a fost consacrată desăvîrșirea unirii celor două țări romîne — realizată treptat încă de la îndoita alegere. Principatele Unite au devenit astfel, prin actul intern generator direct de efecte politice și juridice, un *stat unitar*, cu un singur domnitor, un singur guvern și o singură adunare. Amploarea acțiunii interne a susținut cu putere lupta diplomatică dusă de Principate pentru desăvîrșirea unirii [62].

Acordul puterilor cu privire la Principate a fost consemnat în firmanul din 4 decembrie 1861 [63]. Acest act internațional [64] prevedea recunoașterea schimbărilor din Principate în următoarele condiții : domniile, guvernele și adunările sînt reunite și activitatea Comisiei centrale este suspendată în mod temporar și extraordinar pe durata domniei lui Cuza, la prima vacanță a acesteia urmînd să se revină la prevederile inițiale ale Convenției ; frontiera dintre cele două țări va fi păstrată și, atît în Moldova, cît și în Țara Romînească, urmează să funcționeze cîte un consiliu provincial care va fi consultat asupra tuturor legilor și regulamentelor de interes local ; în rest rămîn în vigoare prevederile Convenției nemodificate temporar și cele ale protocolului din 6 septembrie 1859.

În scopul de a marca în mod categoric că pentru statul romîn actul din 11 decembrie 1861 avea valoare atît pe plan intern, cît și în relațiile internaționale, el a fost comunicat agenților și consulilor generali ai puterilor pentru a lua cunoștință de noul statut al Principatelor Unite de stat unitar [65].

În lumina actului internațional din 1861, puterile au recunoscut Principatelor Unite numai un statut de *uniune reală*. Pentru recunoașterea internațională a statului unitar romîn, lupta diplomatică a fost continuată cu aceeași vigoare de Principatele Unite pînă la obținerea acestei recunoașteri [66].

Potrivit statutului de uniune reală recunoscut Principatelor Unite, calitatea de subiect de drept internațional aparține uniunii și nu statelor componente, ca în cazul uniunii personale ; sînt contopite principalele organe ce exercită puterea de stat (domnia, care nu mai îndeplinește o funcție dublă, guvernele, adunările) ; este prevăzută funcționarea unor organe cu caracter propriu fiecărui stat (în cazul Principatelor, pentru a marca această trăsătură, a fost dispusă înființarea consiliilor provinciale) ; uni-

---

[61] Vezi « Monitorul Oficial al Țării Romînești » din 11 decembrie 1861 ; « Monitorul Oficial al Moldovei » din 12 decembrie 1861 ; vezi și *Archives diplomatiques*, vol. II, Paris, 1866, p. 209.

[62] Vezi D. Berindei, *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvîrșirea unirii (24 ianurie 1859—24 ianuarie 1862)*, p. 428—449 ; N. Corivan, *Lupta pentru desăvîrșirea unirii și acțiunea diplomatică europeană*, în « Studii și cercetări științifice », seria Istorie, Iași, an. X (1959), nr. 1—2, p. 37—80.

[63] Vezi *Archives diplomatiques*, Paris, vol. II, 1866, p. 200—202.

[64] Pe calea prevăzută de dreptul internațional, a aderării, puterile au stabilit acordul lor asupra proiectului de firman, actul rezultat avînd caracterul și forța juridică de act internațional modificator al Convenției.

[65] Vezi *Min. de af. ext. al Țării Romînești către agenții și consulate*, 11/23 dec. 1861, M.A.E., vol. nr. 117, f. 548r.

[66] Vezi mai jos în acest articol.

www.dacoromanica.ro

unea a fost creată printr-un acord internațional prin care se derogă temporar de la prevederile Convenției de la Paris.

În această perioadă, pe plan intern valoare obligatorie a avut exclusiv actul din 11 decembrie 1861, astfel încît unificarea politică a fost definitivă, frontiera dintre cele două țări romîne desființată pentru totdeauna și consiliile provinciale neinstituite. Pe planul relațiilor externe, actul internațional din 4 decembrie 1861 reprezenta însă singurul temei acceptat de puterile semnatare ale Convenției pentru a purta relații cu Principatele.

Elementul caracteristic de o importanță majoră în schimbările intervenite pe plan extern îl constituie faptul că prin acțiunea internă Principatele Unite au devenit — și li s-a recunoscut de puteri această calitate — subiect unic de drept internațional. În aceste condiții noi au fost aduse schimbări în sistemul de organe pentru relațiile internaționale ale Principatelor. Totodată a fost desfășurată o activitate diplomatică corespunzătoare noii poziții dobîndite de statul romîn pe plan extern, care să exprime structura sa de stat unitar.

Organele centrale de stat cu atribuții de relații internaționale prezintă următoarele caractere noi: domnitorul se manifestă pe planul relațiilor externe ca șeful unui stat unitar și întreține legături directe cu alți șefi de state, acordîndu-i-se toată considerația; a luat ființă, prin contopire, un singur guvern și respectiv un singur minister de afaceri externe, cu sediul în București [67], rămînînd să mai funcționeze la Iași în mod provizoriu, pînă în aprilie 1862, un serviciu pentru lichidarea afacerilor curente [68].

În relațiile Principatelor cu Turcia sînt de reținut următoarele aspecte: rolul diplomatic al agenției în raporturile cu Poarta a fost evidențiat prin împrejurarea că C. Negri a fost invitat în conformitate cu uzanțele diplomatice, alături de reprezentanții marilor puteri, la o importantă recepție dată în iunie 1862 la palatul imperial cu prilejul aniversării suirii pe tron a sultanului [69]; agenția Principatelor la Poartă, unificată, urma să-și ducă activitatea în două diviziuni specializate: politică și economică [70]; pentru rezolvarea litigiului privitor la cele 40 de insule dunărene, Principatele au căzut de acord cu Turcia asupra măsurii instituirii unei comisii mixte, formată din delegați ai ambelor state [71]; a fost prevăzută lărgirea sferei de subagenții romîne, urmînd a fi înființat un astfel de oficiu și la Alexandria [72]; s-au luat măsuri pentru ca subagenții romîni în porturile turcești și cei otomani în porturile romînești să fie numiți sub condiția reciprocității și să aibă aceleași drepturi [73].

---

[67] Ministerul de Afaceri Externe era format în 1862 din două diviziuni: « administrația centrală », care cuprindea și misiunile extraordinare, și « agențiile țării în străinătate », formată din agențiile de la Constantinopol, Paris, Turin și Comisia riverană a Dunării (vezi bugetul Min. de Af. Ext. al Principatelor Unite pe anul 1862, M.A.E., pachet nr. 233, nr. 9).

[68] Vezi *Circulara Min. de Af. Ext. al Principatelor Unite către agenții și consulii generali acreditați la București*, 4/16 apr. 1862, M.A.E., vol. nr. 117, f. 609[r].

[69] Vezi *C. Negri către Cuza*, Constantinopol, 17/29 iun. 1862, Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom. nr. 794, f. 152[v].

[70] Vezi M.A.E., pachet nr. 241, dos. nr. 5; pachet nr. 266, dos. nr. 2.

[71] Vezi *C. Negri către Cuza*, 8/20 apr. 1862, M.A.E., vol. nr. 296, f. 19[r].

[72] Vezi M.A.E., pachet nr. 241, nr. 3.

[73] Vezi M.A.E., vol. nr. 296, f. 153[v], 164[r] — 164[v] și 168[r] — 169[v].

www.dacoromanica.ro

Relațiile Principatelor cu celelalte state s-au dezvoltat pe linia eliberării complete de caracterele avute în trecut și de limitările prevăzute în Convenție [74].

Privitor la regimul agenților și consulilor din Principate au intervenit elemente noi : a) atribuții de reprezentare au fost recunoscute numai agenților și consulilor generali, care beneficiau de statutul diplomatic prevăzut de normele dreptului internațional [75] ; consulii și viceconsulii nu puteau exercita decît atribuții comerciale ; b) Principatele constituind un singur subiect de drept internațional, fiecare stat — fie garant sau nu — avea dreptul de a avea numai un singur agent diplomatic în Principate, cu sediul la București, unde se găsea și guvernul țării [76] ; consulilor și viceconsulilor le era interzis să aibă contacte directe cu ministerul de afaceri externe romîn [77] ; c) la acreditarea consulilor în Principate s-a stabilit că puterile în cauză urmează să intervină în primul rînd pe lîngă guvernul romîn pentru a-i obține asentimentul și numai după aceea la Poartă [78] ; d) Principatele se considerau singure în drept să aprecieze asupra necesității și oportunității numirii unor noi consuli pe teritoriul romîn, ținînd seama, pe de o parte, de interesele comerciale ce trebuiau extinse și, pe de altă parte, de acțiunea dusă de organele de stat în vederea restrîngerii jurisdicției consulare pînă la completa ei desființare [79].

4. *Recunoașterea statului unitar romîn și relațiile internaționale ale Principatelor Unite.* Relațiile internaționale ale Principatelor Unite au primit unele trăsături noi, proprii relațiilor dintre statele suverane, în urma proclamării Statutului din 2 mai 1864, prin care a fost consacrată organizarea statului național romîn.

Recunoașterea internațională a statului unitar romîn a fost făcută *de facto*, în mod tacit, de către toate puterile garante, imediat după ce le-a fost notificat actul de stat din 11 decembrie 1861 [80]. Agenții acestor puteri au întreținut în continuare relații cu Principatele, deși au constatat direct că prevederile actului internațional din 4 decembrie 1861 nu au fost ținute în seamă. De asemenea Turcia nu a ridicat obiecții în această privință, ceea ce corespundea cu o acceptare a stărilor de fapt.

---

[74] Vezi M.A.E., vol. nr. 296, f. 203r.

[75] Cf. *Ministrul de Justiție al Principatelor Unite către Min. de Af. Ext. al. Principatelor Unite*, 30 apr. 1864, M.A.E., vol. nr. 296, f. 22r .

[76] Din această cauză Grecia s-a văzut obligată să consimtă în a transforma consulatul ei general de la Iași, cu atribuții diplomatice, într-un simplu consulat comercial (vezi *Min.de Af. Ext. al Principatelor Unite către gerantul consulatului general al Greciei*, 21 ian./2 febr. 1863, M.A.E., vol. nr. 117, f. 587r ; *Consulatul general al Greciei la București către min. de af. ext. al Principatelor Unite*, 4 febr. 1863, loc. cit., f. 588r — 588v .

[77] În acest sens, consulului Angliei la Iași, care a avut atribuții politice pînă la unificarea politică, fiind acreditat pe lîngă Cuza în calitatea acestuia de domnitor al Moldovei, nu i s-a mai recunoscut decît calitatea de consul comercial (vezi *Min. de af. ext. al Principatelor Unite către H. Churchill, consulul Angliei la Iași*, București, 3/15 mai 1862, Bibl. Acad. R.P.R., Arhiva Cuza, XLVII.

[78] Vezi *C. Negri către min. de af. ext. al Principatelor Unite*, Constantinopol, 22 iul. /3 aug. 1863, 19/31 aug. 1863, M.A.E., vol. nr. 296, f. 87v , 133r — 133v ; *Min. de af. ext. al Principatelor Unite către C. Negri*, 27 aug. 1863, loc. cit., f. 139r .

[79] Vezi M.A.E., vol. nr. 296, f. 169r , 182r — 183r , 258r — 258v și 259r — 262r .

[80] Vezi mai sus în acest articol.

www.dacoromanica.ro

Recunoaşterea internaţională a statului unitar romîn *de jure* şi în mod expres a fost făcută numai ulterior de puteri, prin protocolul de la Constantinopol din 28 iunie 1864 [81], prin care puterile au luat totodată act de dreptul Principatelor Unite de a-şi alcătui singure organizarea de stat.

Acest act internaţional a fost încheiat cu acordul şi cu participarea statului romîn. Principatele Unite au luat parte la negocierile diplomatice prin şeful statului, domnitorul Cuza [82]. Condiţiile înţelegerii între Principate şi Turcia au obţinut aderarea puterilor garante, fiind consemnate în protocolul din 28 iunie 1864.

Actele conferinţei internaţionale menţionează expres poziţia şi rolul avut de Principatele Unite. Protocolul arată textual „... Ministrul de afaceri străine (al Turciei — *G.G.F.*) expune reprezentanţilor puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris că *Înalta Poartă s-a înţeles cu domnitorul Cuza* asupra unor modificări ce se cuvin a se introduce în Convenţia din 7/19 august 1858...", după care prezintă conferinţei actul adiţional la Convenţie, „cuprinzînd toate dispoziţiile... asupra cărora *guvernul m.s. sultanul s-a învoit cu î.s. domnitorul Cuza. Reprezentanţii au aflat cu satisfacţie despre încheierea acestei bune înţelegeri* şi s-au declarat destul de autorizaţi de către guvernele respective spre a adera la acest aranjament...". Preambulul actului adiţional la Convenţie asupra căruia conferinţa de la Constantinopol şi-a dat de asemenea adeziunea prevedea că „Înalta Poartă s-a învoit de curînd cu î.s. domnul Principatelor Unite... asupra prezentului act adiţional la zisa Convenţie..." [83].

Presa europeană, în general, a prezentat acest eveniment diplomatic scoţînd în evidenţă aspectul său semnificativ şi anume caracterul de „acord" sau de „aranjament" internaţional al înţelegerii intervenite între „reprezentanţii guvernului turc şi ai guvernului romîn" [84], de „tratat" între Turcia şi Principate. În acest sens se arăta textual: „Printr-un alt tratat, Poarta otomană şi domnitorul Cuza, de acord cu reprezentanţii puterilor semnatare ale tratatului de la Paris, au modificat Convenţia din 19 august 1858..." [85].

---

[81] Pentru textul protocolului, vezi V. M. Kogălniceanu, *Acte relative la 2 mai 1864*, Bucureşti, 1894, p. 73—76; *Archives diplomatiques*, vol. II, Paris, 1866, p. 230—232.

[82] Anglia, exprimînd realism politic, şi-a dat seama că o rezolvare nu poate fi găsită decît într-un acord direct între Turcia şi Principate (vezi *I. Alecsandri către Cuza*, Paris, 15 iun. 1864, Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom. nr. 4858/II, f. 412^{v}).

[83] În vederea realizării acordului, domnitorul Cuza a avut conferinţe politice cu reprezentanţii puterilor garante şi ai Turciei. Astfel, el a primit în audienţă pe: ambasadorul Franţei, marchizul de Moustier; ambasadorul Angliei, Henry Bulwer; internunţiul Austriei, Prokesch-Osten; ministrul Prusiei, Brassier de St. Simon; însărcinatul cu afaceri al Italiei, contele Greppi; marele vizir Fuad-paşa şi pe ministrul de externe Ali-Paşa. Concomitent aveau loc şedinţe cotidiene de lucru între C. Negri din partea Principatelor Unite şi Fuad-paşa şi Ali-paşa din partea Turciei. În urma înţelegerii dintre Principate şi Poartă a avut loc o şedinţă la care au participat reprezentanţii puterilor, Abro-effendi din partea Turciei şi C. Negri din partea Principatelor Unite, pentru a se conveni asupra textului protocolului (vezi Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom. nr. 5750, f. 97^{v} — 98^{r}; vezi şi „Dîmboviţa" nr. 18 din 19 iun./1 iul. 1864; „Le Courrier d'Orient" din 22 mai 1864).

[84] „Le Courrier du Dimanche" din 17 iulie 1864.

[85] „Le Siècle", din 16 iulie 1864.

www.dacoromanica.ro

Protocolul din 28 iunie 1864 a adus modificări structurale Convenției de la Paris. Pentru statul romîn, Convenția a devenit un act exclusiv internațional. Organizarea de stat a fost recunoscută în mod categoric ca fiind de competență internă. Pe această linie, Principatele, în calitate de participante directe la acordul care a dus la modificarea Convenției, și-au asumat, ca parte contractantă la o înțelegere internațională, obligații sancționate de normele dreptului internațional aplicabile în materie. Implicit a fost definitiv înlăturat întregul sistem de intervenție al puterilor și Porții prevăzut de Convenție.

Raporturile romîno-turce exprimă un caracter nou, convențional, realizat cu participarea și cu acordul statului romîn, în lumina prevederilor dreptului internațional european [86].

Pe linia arătată, urmează a fi subliniată atitudinea fermă a Principatelor față de Turcia, concretizată în refuzul consecvent al cererilor de extrădare a supușilor otomani aflați pe teritoriul romîn, cu motivarea că nu există o convenție de extrădare între cele două state, care să reglementeze pe cale de reciprocitate această problemă [87].

Poziția domnitorului în calitate de exponent al statului romîn în relațiile externe s-a manifestat cu hotărîre față de Poartă, cu prilejul urmărilor „diplomatice" ale incidentului din București din 3/15 august 1865 [88]. Marele vizir Fuad-Pașa, într-o notă adresată domnitorului privitor la acest incident cu caracter intern necontestat, a încercat să scoată în evidență autoritatea suzeranului și dreptul de imixtiune al Porții în astfel de împrejurări [89]. Într-o notă de răspuns, Cuza respinge „recomandările" lui Fuad, învederînd că relațiile romîno-turce sînt exclusiv de natură externă [90], poziție privită favorabil de unele cercuri diplomatice cît și de presă [91].

---

[86] Agentul Austriei la București considera că domnitorul va pune în discuție la Constantinopol și problema independenței Principatelor, desigur ținînd seama de importantele atribute de suveranitate cucerite de statul romîn (vezi *Montlong către min. de af. ext. al Austriei*, Buc., 7 iunie 1864, Bibl. Acad. R.P.R., *Rapoartele consulare austriace*, vol. XVII, nr. 253; vezi și F. Haas, *Consulul Austriei la Iași către min. de af. ext. al Austriei*, Iași, 10 iun. 1864, loc. cit., nr. 64).

[87] Vezi *Min. de răsboi al Principatelor Unite către min. de interne al Principatelor Unite*, Buc., nr. 1795, 14 mai 1864, Arhivele Statului București, Fond M.A.I., nr. 270/1864, f. 91[r]; *Min. de af. ext. al Principatelor Unite către min. de interne al Principatelor Unite*, nr. 4240, 22 aug. 1864, loc. cit., nr. 278/1864, f. 41[r] — 41[v]; *Min. de af. ext. al Principatelor Unite către Min. de interne al Principatelor Unite*, nr. 2386, 28 mai 1865, loc. cit., nr. 309/1865, f. 23[r].

[88] Vezi A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. II, Iași, 1903, 32—38.

[89] *Fuad către Cuza*, Constantinopol, 2 sept. 1865, Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom. nr. 4862, f. 295[r] — 295[r]; *idem*, loc. cit., ms. rom. nr. 5744, f. 238[r] — 239[r].

[90] *Cuza către Fuad*, Buc., 29 oct./10 nov. 1865, loc. cit., ms. rom. nr. 4860, f. 406[r] — —411[r]; *Archives diplomatiques*, vol. II, p. 272 și urm.; vezi și *Cuza către Ali, min. de af. ext. al Turciei*, Buc., 29 oct./10 nov. 1865, loc. cit. ms. rom. nr .4860, f. 414[r] — 415[r]; *Cabinet domnesc către I. Alecsandri*, Buc., 19 nov. 1865, loc. cit., ms. rom. nr. 5731, f. 166[r] — 167[r].

[91] *I. Alecsandri către Cuza*, Paris, 22 nov. 1865, loc. cit., ms. rom. nr. 4858, f. 570[r] — —573[r]; nr. 4865, f. 467[r]; *I. Alecsandri către Cabinet domnesc*, Paris, 1 dec. 1865, loc. cit., ms. rom. nr. 4865, f. 471[r]. *Cabinet domnesc către I. Alecsandri*, telegr., Buc., 24 nov. 1865, loc. cit., ms. rom. nr. 5751, f. 168[r].

www.dacoromanica.ro

Deoarece replica domnitorului a fost apreciată deosebit de „tare", Fuad şi Ali, — pentru a destinde atmosfera — au dat explicaţii agentului romîn în sensul că scopul scrisorii marelui vizir ar fi fost de a susţine guvernămîntul Principatelor şi că neînţelegerea se datorează numai unei greşite interpretări[92]. Totodată Fuad a adresat lui Cuza o nouă scrisoare, prin care exprima bunele raporturi ale Porţii faţă de Principate[93] şi care poate fi caracterizată ca o încercare de „retragere onorabilă[94]".

În ce priveşte relaţiile cu puterile garante, Principatele Unite au dezvoltat relaţii de la stat la stat, garanţia pierzîndu-şi cu totul caracterul de limitare a acţiunii statului naţional romîn pe plan extern.

În aceste condiţii noi, Principatele Unite, cu toată opunerea Porţii[95], au aderat la Convenţia telegrafică încheiată la Paris la 17 mai 1865 între guverne, aderarea fiind permisă numai statelor suverane[96]. Principatele Unite au făcut actul de aderare în baza art. 60 din Convenţia menţionată, prin intermediul agentului romîn la Paris[97], care s-a manifestat ca un agent diplomatic cu caracter evident oficial. Aderarea a fost primită[98], ceea ce demonstra atît noua poziţie a statului romîn pe plan extern, cît şi participarea sa din ce în ce mai activă la viaţa internaţională.

Ministerul de afaceri externe al Principatelor Unite a fost reorganizat în mod corespunzător noilor sarcini pe care le avea de îndeplinit, fiind întărite atît serviciile centrale, cît şi agenţiile din străinătate[99].

Concluzii. În perioada formării şi organizării statului naţional romîn, relaţiile internaţionale ale Principatelor s-au dezvoltat în mod progresiv, reflectînd cuceririle unor noi atribute de suveranitate prin lupta forţelor progresiste din interior. Dezvoltarea acestor relaţii s-a manifestat în mod caracteristic în etapele înfăptuirii, desăvîrşirii şi consolidării unirii şi a organizării statului romîn.

Relaţiile internaţionale ale Principatelor Unite prezintă următoarele trăsături principale: lărgirea continuă a relaţiilor directe cu celelalte state; purtarea de relaţii care exprimă voinţa Principatelor de a-şi marca poziţia de egalitate în raporturile cu celelalte state, inclusiv cu Turcia

---

[92] *N. Bordeanu către Cabinet domnesc*, 29 nov. 1865, loc. cit., ms. rom. nr. 4862, f. 373^{r} — 374^{r}.

[93] *Fuad către Cuza*, Constantinopol, 29 nov. 1865, loc. cit., f. 376^{r} — 381^{r}; vezi şi „Monitorul Oficial" nr. 247 din 9 nov. 1865.

[94] *N. Bordeanu către Cabinet domnesc*, Constantinopol, 30 nov. 1865, loc. cit., ms. rom. nr. 4862, f. 348^{r}; *Cabinet domnesc către I. Alecsandri*, Buc., 6 dec. 1865, loc. cit., ms. rom. nr. 5751, f. 173^{v} — 174^{r}.

[95] Vezi Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom. nr. 4 859, f. 404^{r}; loc. cit., ms. rom. nr. 5 744, f. 241^{r}; M.A.E., vol. nr. 296, f. 345^{r} — 346^{v}.

[96] Pînă atunci Principatele Unite încheiaseră convenţii telegrafice, însă între administraţii, convenţii care nu erau încheiate după procedura internaţională privitoare la elaborarea tratatelor şi nu erau supuse ratificării.

[97] Vezi Bibl. Acad. R.P.R., ms. rom. nr. 4 867, f. 128^{r} — 128^{v}.

[98] Vezi *Nota agenţiei şi consulatului general al Franţei la Bucureşti către min. de af. ext. al Principatelor Unite*, nr. 635 din 27 iul./8 aug. 1865, în M. Mitilineu, *Colecţiune de tratatele şi convenţiunile Romîniei cu puterile străine*, Bucureşti, 1874, p. 120.

[99] Vezi „Monitorul" nr. 883 din 22 iul. 1864. Pentru bugetul Ministerului de Afaceri Externe pe anul 1865, vezi M.A.E., pachet nr. 285.

www.dacoromanica.ro

și cu puterile garante; dreptul Principatelor de a purta relații de acest fel își are fundamentarea în însăși existența lor de stat cu caracter național; împletirea dintre suveranitatea națională și suveranitatea de stat indică dezvoltarea relațiilor internaționale ale Principatelor spre cele proprii statului independent; accentuarea caracterului diplomatic al reprezentării; înfăptuirea unui sistem de organe de stat pentru relațiile internaționale, cuprinzînd atît pe cele din interior (șeful statului, guvernul, ministerul de afaceri externe), cît și pe cele din străinătate (agenții, misiuni extraordinare); instituirea de oficii diplomatice permanente; desființarea pentru agenții și consulii din Principate a regimului special folosit în Orient, urmînd a li se aplica prevederile dreptului internațional european.

Toate aceste trăsături anunțau cucerirea apropiată, tot prin lupta maselor, a independenței de stat a Romîniei.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

MĂSURILE MEDIEVALE DE GREUTATE DIN ŢARA ROMÎNEASCĂ. INSTRUMENTELE DE MĂSURAT CAPACITATEA ŞI GREUTATEA[1]

DE

D. MIOC şi N. STOICESCU

I. MĂSURILE DE GREUTATE

Pînă la introducerea sistemului modern de măsuri, cele mai des folosite măsuri de greutate au fost maja, carul, povara, cîntarul şi ocaua cu submultiplii ei.

Maja este una dintre cele mai vechi măsuri ale ţării întîlnită în izvoare, alături de găleată şi bute, încă din veacul al XIV-lea. În 1374, Vlaicu vodă dăruia mănăstirii Vodiţa, pe lîngă altele, şi o majă de ceară [2].

Numele de majă este de origine maghiară[3]. În veacurile XIV—XVII, după cum ne informează documentele, cu maja se măsura peştele [4], ceara [5], lîna [6], iar mai tîrziu, în secolul al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în special în relaţiile comerciale cu oraşele din Transilvania, şi seul, ceapa, tutunul, fierul etc.

Ştirile relative la mărimea măjii nu sînt prea precise. Ea era, în orice caz, mult mai mare decît maja din Transilvania [7]. În Ţara Romînească, în actele interne de pînă în secolul al XVIII-lea inclusiv, *maja*

[1] Continuare la articolul apărut în „Studii", 1963, nr. 6, p. 1351—1379.

[2] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XIII—XV, p. 27. Vezi şi I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 4, 5, *passim*.

[3] S. Mîndrescu, *Elemente ungureşti în limba romînă*, Bucureşti, 1892, s. v.

[4] În 1496, Radu cel Mare dăruia m-rii Govora o majă de morun şi una de crap, din jud. Romanaţi (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII—XV, p. 241). Vezi şi *ibidem*, veac. XVI, vol. I, p. 14 şi 57; vol. II, p. 64 şi 112 etc.

[5] La începutul secolului al XV-lea tîrgoviştenii dădeau vamă de o majă de ceară 12 ducaţi (*ibidem*, veac. XIII—XV, p. 80). Vezi şi I. Bogdan, *op. cit.*, p. 4.

[6] Prin 1529—1532, negustorii din Ţara Romînească se angajau să ducă la Braşov 40 de măji de lînă (Gr. Tocilescu, *534 documente*, p. 460).

[7] Aici *massa*, *masza*, se folosea concomitent cu *centenarius*, fiind aceeaşi măsură de greutate (*massae* seu *centenarius*, *cantara overo magie*); vezi Bartal, *Glossarium*, s.v.; R. Manolescu, *op. cit.*, în „Anal. Univ. C. I. Parhon", 1956, p. 218 n. 38 şi „Studii", 1963, nr. 3, p. 615.

www.dacoromanica.ro

este arătată ca fiind echivalentă în greutate cu un car mare de peşte tras de şase boi [8], sau cu trei-patru care mici, obişnuite, încărcate tot cu peşte. Aşa se şi explică faptul că, în secolul al XV-lea, vama de la o majă de peşte era cu mult mai mare decît aceea percepută la un car obişnuit de peşte [9].

În secolele al XIV-lea şi al XV-lea exista o noţiune precisă despre mărimea măjii, de vreme ce Radu cel Mare, domnul ţării, comanda la Braşov un car mare, ferecat, „de o majă" [10].

Mai tîrziu, maja şi-a pierdut înţelesul originar de unitate de măsurat şi a ajuns să desemneze carul mare cu care se transporta cantitatea de o majă. Astfel, în veacul al XVII-lea, se întăreau mitropoliei, între alte danii făcute de domnie, şi două măji de peşte de la balta Greaca, precizîndu-se „să fie maja cîte cu 6 boi" [11]. La 1752, făcînd o danie asemănătoare mănăstirii Pantelimon, ctitoria sa nouă, Grigore Ghica spunea „însă măji încărcate bine, cît să le poată duce cîte cu 6 boi maja" [12]. Rezultă clar din aceste documente că în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea *se numea majă carul mare tras de mai multe perechi de boi.*

Faptul că maja era considerată ca fiind egală cu mai multe care cu doi boi rezultă şi din *Anatefterul* lui Brîncoveanu, în care măjăritul se plătea „de la ceia ce poartă maja de peşte sărat prin tîrguri şi prin sate... de la cîţi boi ar avea la car" [13].

La începutul secolului al XVI-lea, cei ce sărau peşte în bălţile m-rii Tismana plăteau de majă 15 aspri, adică pe jumătate cît se plătea de o corabie (30 de aspri) şi de aproape patru ori mai mult decît se plătea de un car (4 aspri) [14]. În cazul cînd sumele plătite sînt direct proporţionale cu cantitatea de peşte — lucru foarte probabil — înseamnă că maja avea mai bine de trei care şi jumătate (este vorba, desigur, de care obişnuite, trase de o singură pereche de boi).

În Moldova, cîtimea majei pare a fi fost, în aceeaşi epocă, la fel cu cea din Ţara Romînească [15], spre deosebire de Transilvania, unde — aşa cum am mai spus — ea era cu mult mai mică [16].

---

[8] În *Dicţionarul limbii romîne moderne*, *maja* se confundă cu *cîntarul*. Acolo se susţine că are, după regiuni, 50 sau 100 de ocale şi că al doilea sens al ei este căruţa de transportat peştele. Vezi şi I. Bogdan, *op. cit.*, p. 387—388.

[9] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 4 şi 14.

[10] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 203. Menţionăm că în privilegiul comercial din 1413, acordat de Mircea cel Bătrîn negustorilor din Braşov, se întrebuinţează ambii termeni, de *majă* şi de *car*. În textul slav se prevede că se va da vamă la Brăila de majă de peşte o perperă (I. Bogdan, *op. cit.*, p. 5—6), iar în cel latin că se va plăti tot acolo de carul de peşte 18 ducaţi (Hurmuzaki, *Documente*, XV, p. 9).

[11] Arh. st. Buc., Mitrop. Ţării Rom., CXII/3, CDLXII/1 şi CDLXXVII/2.

[12] Acad. R.P.R., CCCLXII/22.

[13] N. Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 341.

[14] *Doc. priv. ist Rom.*, B, veac. XVI, vol. I, p. 14 şi 57; vol. II, p. 64, 112 şi 287; vol. III, p. 287.

[15] I. Neculce povesteşte despre Petru Rareş că, înainte de a fi ales domn, era „cu măjile la Galaţi, la peşte"; apoi ajunge la Docolina „cu dzece care, cîte cu şase boi carul, pline de peşte" (ed. I. Iordan, p. 109). Maja este deci carul tras de 6 boi.

[16] Fr. Pall, *Relaţiile comerciale dintre braşoveni şi raguzani*, „Revista arhivelor", 1958, nr. 1, p. 97—98, consideră maja din Transilvania de 63,695 kg, iar maja maghiară ceva mai mică, de 58,929 kg.

www.dacoromanica.ro

Carul. Destul de des amintit în actele epocii, începînd încă din secolul al XV-lea [17], carul era folosit ca măsură de greutate și volum, în special pentru fîn, lemne, pește și sare. Știrile de pînă la jumătatea secolului al XVIII-lea ni-l arată ca avînd o mărime neprecisă, așa cum e și carul din zilele noastre. Actele pomenesc, de altfel, de „care mari", „care mici", iar de la jumătatea veacului al XVIII-lea și de „care de măsură de fîn" [18], folosite și în secolul trecut.

Carul obișnuit de pește proaspăt cîntărea 350 de ocale, după cum precizează un act de la începutul veacului al XIX-lea [19]. Tot într-un car se încărcau, la sfîrșitul veacului al XV-lea, 400 de bolovani de sare [20] (probabil bolovani mici).

La începutul secolului al XVIII-lea, carul pare a fi fost considerat de 10 ori mai mare decît povara (deci circa 1 000 de ocale). La 15 noiembrie 1719 se plătea vamă de un car de pește trecut în Transilvania 70 de bani, iar pentru o povară numai 7 bani [21]. Menționăm că, la mijlocul secolului al XVI-lea, această proporție era de numai 1/2 (4 aspri pentru un car și 2 aspri pentru o povară) [22].

Carul de fîn sau de lemne este foarte adesea folosit ca unitate de măsură în secolul al XVIII-lea, în relațiile dintre rumîni sau clăcași și proprietarii de moșii [23], ceea ce arăta că exista un consens asupra mărimii acestuia (de altfel, în această vreme, apare în documente carul de măsură).

Cît privește *carele de măsură*, acestea cuprindeau o anumită greutate, și anume, încărcate cu fîn, cîntăreau la începutul secolului al XIX-lea 500 de ocale [24]. Într-un dicționar alcătuit în deceniul al treilea al secolului trecut de boierul cărturar Dinicu Golescu se arată că un car de fîn de măsură „la ocale poate veni de la șease sute ocă pînă la opt sute un car" [25]. Mai tîrziu, în 1858, carul de fîn de măsură era considerat în mod oficial ca avînd 733 1/2 ocale [26].

Într-un car mare însă se puteau pune și peste 1 000 de ocale, „adică și mai mult fîn de cît se cuvine într-un car de măsură" [27].

Povara. Termenul este de origine slavă. În actele redactate în limba slavă, ea poartă numele de *tovar* (товаръ), în cele latine *pondus*, iar în cele

---

[17] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 4, *passim*.

[18] Șt. Grecianu, *Genealogiile*, p. 163; „Miron Costin", II, 1914, nr. 3, p. 46; Cantor de avis, 1838, p. 138 etc.

[19] V. A. Urechia, *Ist. rom.*, XIII, p. 285.

[20] *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII—XV, p. 248.

[21] N. Iorga, *Brașovul și românii*, p. 373—375.

[22] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XVI, vol. III, p. 287.

[23] *Doc. relații agrare*, p. 238, 239, 478 *passim*.

[24] Într-un document din 3 iunie 1804, se arată că „într-un car de măsură, după ce se scade firosul, rămîne fîn bun 500 oca" (V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 371). La 7 februarie 1718, un car de fîn în Oltenia cîntărea 300 de livre (C. Giurescu, *Material...*, I. p. 268).

[25] Acad. R.P.R., ms. rom. 846, f. 40.

[26] „Monitorul oficial" din 23 mai 1858, p. 157. În prima jumătate a secolului trecut, carul de măsură de fîn era folosit foarte adeseori și la evaluarea unor suprafețe de fînețe (vezi despre aceasta articolul următor, privind măsurile de lungime și suprafață).

[27] V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 371.

www.dacoromanica.ro

maghiare *tar* [28]. Ca măsură, povara este întîlnită şi în Ungaria şi Transilvania, ca şi în întreaga Peninsulă Balcanică.

Tot din documente reiese că povara reprezenta încărcătura unui cal — povară „de cal" [29] (товаръ на коню — *pondus equi*) — mijloc de transport folosit îndeosebi pe drumuri de munte, dar şi în restul ţării.

Poverile erau încărcături fie de mărfuri indigene (peşte, ceară, miere, slănină, seu, brînză, grîu, mei, lînă, in, cînepă, piei ş.a.) [30], fie orientale (orez, stafide, bumbac, şofran, piper etc.) [31].

Amintim de asemenea că există în evul mediu şi termenul de povară de bani, care avea valoarea a 100 000 de aspri [32]. Uneori povara avea şi sensul figurat de cantitate mare. La 12 ianuarie 1747, de pildă, Niţu paharnicul trimitea unui cunoscut „zece povere" de sănătate [33].

Documentar, povara este atestată începînd din veacul al XV-lea, mai întîi în tarifele vamale [34], apoi şi în celelalte documente [35], continuînd să existe pînă în prima treime a veacului al XIX-lea [36].

Mărimea poverii era de 100—125 de ocale greutate [37]. Astfel, la 1500 se aduceau la Sibiu, trecîndu-se prin Ţara Romînească, 11 poveri de orez, care făceau 25 de cîntare („*pondera equi 11, facit Kanthner 25*") [38]. Cum cîntarul avea 44 de ocale [39], rezultă că la 1500 povara avea 2,272 cîntare, adică exact 100 de ocale. În greutate contemporană, ea cîntărea 127,20 kg.

Documentele de mai tîrziu arată că povara avea 110 sau 125 de ocale. Astfel, într-un act din 1 ianuarie 1691, se spune că la Cîineni vama pentru mărfuri se plătea după povară, precizîndu-se: „povara dreaptă, de

---

[28] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, I, p. 305; I. Bogdan, *op. cit.*, p. 393 şi D. P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor romîneşti din documentele slavo-romîne*, s. v. În privilegiile acordate negustorilor braşoveni la începutul secolului al XV-lea, pentru povară se întrebuinţează fie termenul de *cal încărcat* (конь товарен) fie cel de тар (I. Bogdan, *op. cit.*, p. 4—5 şi 18). *Tar*, cu sensul de greutate purtată de cai, apare şi la Miron Costin, *Opere*, p. 53.

[29] La 29 martie 1787, un negustor oltean trimitea lui Hagi Pop 52 de saci de ceară „cusuţi bine şi pecetluiţi bine, poveri de cai" (D. Z. Furnică, *Din istoria comerţului la romîni*, p. 140). Uneori se folosea chiar expresia de „3 cai de peşte" sau „un cal de marfă" pentru poverile purtate de cai (*Cat. doc. rom. din Braşov*, nr. 1 350, 2 830 *passim*).

Despre transporturile pe cai în evul mediu vezi şi Const. C. Giurescu, *Două vechi obligaţii fiscale romîneşti: cărăturile pe cai şi podvoadele cu boii* (повозд şi подводд), „Rev. ist. rom.", XVI, 1946, p. 229—232.

[30] R. Manolescu, *Relaţiile comerciale ale Ţării Romîneşti cu Sibiul*, „Anal. Univ. C. I. Parhon", seria Istorie, 1958, nr. 5, p. 216 şi urm.

[31] *Anatefterul lui C. Brîncoveanu*, ed. D. C. Giurescu, „Studii şi materiale de istorie medie", V, p. 446—447.

[32] Asupra acesteia vom reveni în lucrarea privind circulaţia monetară.

[33] N. Iorga, *Studii şi doc.*, XIV, p. 305.

[34] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 4 *passim*.

[35] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XVI, vol. I, p. 14 şi 57; vol. II, p. 4, 64, 112 *passim*.

[36] În 1822, vama Cîmpinei — pe unde se trecea numai cu caii — se lua tot „de povară" (V. A. Urechia, *op. cit.*, XIII, p. 261). În poveri se calculau în această vreme: abaua, blănurile, brînza, icrele, lîna, lămîile, bumbacul, cafeaua, tutunul, peştele, măslinele (*ibidem*, XI, p. 206—216, 218, 582—583 şi 592—606).

[37] Cf. şi Al. Ştefulescu, *Doc. slavo-romîne*, p. 5.

[38] Vezi I. Bogdan, *op. cit.*, p. 393 şi R. Manolescu, *op. cit.*, p. 216, n. 31.

[39] Vezi mai jos în acest articol.

www.dacoromanica.ro

ocă 125" [40], adică 159,56 kg [41], ceea ce, evident, era pe măsura puterii de transport a unui cal pe distanțe destul de mari și pe drumuri anevoioase.

În sfîrșit, la începutul secolului al XIX-lea, în tarifele vamale, povara era considerată ca avînd 110 ocale (139,81 kg) : vama de povară de pește era de 110 bani, „care vine la oca" 1 ban, cea de plumb de 330 bani „vine la oca" 3 bani etc. [42].

Este deci de reținut că *mărimea poverii a variat între 100 de ocale*, cît avea la 1500, *125 ocale*, cît era socotită la sfîrșitul secolului al XVII-lea, și *110 ocale* la începutul secolului al XIX-lea.

Cîntarul. Termenul este de origine latină (*centenarius*), trecut apoi la bizantini (κεντηνάριον) și la popoarele balcanice (sîrb *kantar*, turc *kantar*), de la care l-am împrumutat și noi [43], în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, adică după instaurarea dominației otomane.

Ca măsură de greutate, cîntarul este folosit în Țara Romînească vreme de trei secole, pînă după introducerea sistemului metric [44]; ca instrument de măsurat, altfel construit, el există și astăzi. Primele mențiuni ale cîntarului în documente sînt de la sfîrșitul secolului al XVI-lea. La 19 august 1588 se dăruia mănăstirii Sf. Troiță (Radu vodă) din București „un cîntar de ceară" [45], iar în 1601, determinat de necesități militare, Mihai Viteazul luase de la mănăstirea Cozia 20 de cîntare de plumb [46].

Cu cîntarul-unitate de măsură se cîntăreau diverse mărfuri, în special de băcănie, dar și altele, ca lîna, fierul, mierea, ceara, seul etc. [47] (menționăm că mierea se mai măsura și după capacitate, cu vadra și ocaua).

După cum mărturisesc izvoarele din secolele XVII—XIX, *greutatea unui cîntar era de 44 de ocale, adică de 55,968 kg.* Din *Condica Vistieriei* lui Constantin Brîncoveanu, ca și din numeroase alte surse, se poate vedea această mărime a sa. Astfel, pentru anul 1695 se consemnează că 13 100 ocale fac 297 de cîntare și 32 de ocale [48], cîntarul revenind exact la 44 de ocale; un cîntar de piper în greutate de 44 de ocale este amintit la 18 iunie 1727 [49].

Pe lîngă acest cîntar obișnuit, care avea 44 de ocale, la începutul secolului al XIX-lea, în porturile dunărene, și în special la Brăila, se

---

[40] N. Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 364.

[41] Cf. și Fr. Pall, *art. cit.*, p. 97—98, care calculează povara, după cîntarul sau maja din Transilvania, la 159, 237 kg, iar după maja maghiară la 146—149 kg (povara avea două măji și jumătate).

[42] V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 592, 599 și 601.

[43] *Dicț. Acad. Rom.*, 1930, s. v. și I. Bogdan, *op. cit.*, p. 386.

[44] La 1878, cîntarul cu ocaua și dramurile era încă folosit în multe sate din județele Rm.-Sărat, Buzău, Dîmbovița, Prahova, Dolj, Gorj și Mehedinți (Acad. R.P.R., ms. 3 437, f. 60 v., 85 v., 138 v., 208, 228 v.; ms. 3 438, f. 5 v., 32 v., *passim*).

[45] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XVI, vol. V, p. 376.

[46] *Ibidem*, veac. XVII, vol. I, p. 36.

[47] Vezi *Condica Vistieriei lui Const. Brîncoveanu*, p. 69, 127, 132, 249, *passim*; *Anatefter*, ed. cit., p. 479 și V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 206—216 și 582—583.

[48] *Condica Vistieriei*, p. 177. Vezi și p. 374, 482, 627 etc., unde peste tot rezultă aceeași mărime.

[49] C. Giurescu, *op. cit.*, vol. II, p. 161. Vezi și p. 162 și 173; N. Iorga, *Studii și doc.*, XIV, p. 49, *Cat. doc. rom. din Brașov*, nr. 77, 153, 633, 1963 etc.

www.dacoromanica.ro

folosea și un cîntar de 45 de ocale. La 12 iunie 1833, magistratul orașului Brăila cerea precizări Departamentului dinlăuntru: „care anume cîntar iaste legiuit de stăpînire, adică acel de 44 de ocă sau acel de 45" și, dacă ambele sînt aprobate, la care mărfuri se întrebuințează unul și la care celălalt [50]. Departamentul solicitat răspunde că „toate cîntarele se îndreptează pe aiarul de ocă 44, cum este și al carvasaralei" (vămii) și că acestea se întrebuințează la orice fel de marfă, cu excepția cîntarului „ce se îndreptează pentru untari și mierari, fiind veichi obicei a cumpăra cu cel de 45, sub cuvînt că aceste două producturi sînt necurățite de murdalîc" [51]. La unt și miere se acorda deci scăzămînt o oca de cîntar pentru apa sau „murdalîcul" ce conțineau.

Trei ani mai tîrziu, în 1836, se arăta însă că nu numai cele două produse amintite, untul și mierea, se măsurau cu cîntarul de 45 de ocale, ci că toate produsele de export se cîntăreau cu el, iar cele ce se importau, cu cel de 44 de ocale, pricinuindu-se astfel mari pagube statului [52].

Avînd în vedere acest fapt „și mai vîrtos ca la nici un stat vecin nu să urmează asemenea nepotrivire", „s-au hotărît a se statornici de obște o măsură de cîntar cu aiar de patruzeci și patru ocă, potrivit cu măsurile staturilor învecinate" (referirea privește Imperiul otoman). Pînă la 1 iunie 1836, toate cîntarele trebuiau să fie îndreptate pe această măsură etalon de 44 de ocale [53].

Ocaua, litra, dramul, tenchiul. Ocaua este unitatea principală de măsurare a greutății [54]. În Țara Romînească întîlnim în secolele XVII—XIX mii de documente pomenind de ocale de: pîine, ceară, miere, unt, brînză, zahăr, orez, cereale, făină, aramă, plumb, iarbă de pușcă etc. La 1775, toate produsele alimentare se măsurau cu ocaua: carnea, seul, făina, peștele, fasolea, zahărul, untul, vinul, untdelemnul etc. [55], iar în tarifele vamale de la începutul secolului al XIX-lea aproape toate mărfurile (afară de țesături) se vămuiau cu ocaua sau cu cîntarul [56].

Ocaua se diviza în patru litre a cîte 100 de dramuri sau în 400 de dramuri sau 1 600 de tenchiuri [57]. În 1796, se poruncea să se facă măsuri de tinichea de „o oca dreaptă de dramuri 400", pecetluite cu pecetea agiei [58], iar la 28 octombrie 1842, se spunea că în amîndouă principatele „fieșcare ocă dă patru sute dramuri"; peste numai o lună și ceva însă, comisia întrunită la Focșani constata că numai ocaua munteană avea 400 de dramuri, iar a Moldovei 22 de dramuri mai mult (deci 422) [59].

---

[50] Arh. st. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. nr. 694/1833, f. 44.

[51] Ibidem, f. 44 v.—45.

[52] Ibidem, dos. nr. 4433/1836, f. 29.

[53] „Buletin", gazetă oficială, din 15 mai 1836, p. 41—42.

[54] Despre ocaua de capacitate vezi „Studii", 1963, nr. 6, p. 1 370 — 1 371 și 1 377—1 378.

[55] Dionisie Eclesiarhul, în *Tezaur de monumente*, II, p. 166.

[56] V. A. Urechia, *op. cit.*, XIII, p. 203 și urm.

[57] C. Giurescu, *op. cit.*, I, p. 410; V. A. Urechia, *op. cit.*, III, p. 332, XI, p. 330.

[58] *Ibidem*, VI, p. 686.

[59] I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești*, II, p. 769 și 779.

www.dacoromanica.ro

În comparație cu măsurile contemporane ale altor state, ocaua era egală cu cofa transilvăneană [60], cu $2^1/_2$ funți vienezi [61], sau cu $2^1/_2$ livre [62].

Litra apare în actele interne încă în prima jumătate a veacului al XVI-lea [63], chiar înaintea ocalei. Ea avea 100 de dramuri [64], fiind a patra parte (sau o litră, cum spunem astăzi) din oca.

Fiind o măsură mică de greutate, *dramul* servea în special la cîntărirea metalelor prețioase. Numeroase documente din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea pomenesc de pahare de argint cîntărind 56 de dramuri [65], cădelnițe de argint de 290 sau 300 de dramuri [66], farfurii de argint de 33 de dramuri [67], brățări, linguri [68] etc. Dramul mai este amintit ca submultiplu al ocalei la cîntărirea cerei [69], pîinii [70] etc.

În măsură modernă, *ocaua avea 1,271 kg, litra 317,97 g, dramul 3,179 g și tenchiul 0,795 g* [71].

Piatra. O măsură de greutate mai rar întîlnită în documente, pe o perioadă și un spațiu mai restrînse și a cărei mărime exactă n-o cunoaștem a fost piatra. Piatra este întîlnită mai des în Moldova în secolul al XV-lea, ca măsură de greutate pentru ceară. În Țara Romînească este amintită doar în cîteva acte de la mijlocul veacului al XVII-lea, ca măsură pentru mei, grîu și făină.

Relații directe despre mărimea pietrii nu avem, însă din comparația prețului unei pietre de cereale cu prețul altor măsuri cu același conținut și a căror mărime o știm, ne putem face o idee despre mărimea pietrii. Astfel, la 1646, prețul unui obroc de mei era de 25 de bani [72], iar al unei pietre de mei la 1652 era de jumătate de ughi [73], adică de 100 de bani. Prin urmare, o piatră de mei costă cît patru obroace de mei. Tot atunci, cu 100 de bani se cumpărau 100 de pîini sau jumătate de piatră de grîu [74]. În 1646, $2^1/_2$ pietre de făină prețuiau 5 galbeni, iar trei obroace de făină valorau 150 de bani, ceea ce înseamnă că piatra de făină prețuia 2 galbeni (400 de bani), iar obrocul de făină 50 de bani, adică de opt ori mai puțin [75].

---

[60] *Catalogul doc. rom. din Brașov*, p. XLII, nr. 176.
[61] C. Giurescu, *op. cit.*, I, p. 441.
[62] *Ibidem*, II, p. 48.
[63] La 17 iulie 1536, Radu Paisie dăruia m-rii Snagov, între altele, și 300 de litre de ceară, o litră de piper și o litră de tămîie (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, vol. II, p. 216). Litra mai este amintită și în secolul al XVII-lea (Arh. st. Buc., ep. Buzău, XXX/47).
[64] C. Giurescu, *op. cit.*, I, p. 410.
[65] *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVII, vol. I, p. 216 (doc. din 19 mai 1606).
[66] Arh. st. Buc., m-rea Cîmpulung, XII/3 (doc. din 1 septembrie 1640).
[67] V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 129.
[68] Acad. R.P.R., LXXXVII/87.
[69] N. Iorga, *Studii și doc.*, VII, p. 53.
[70] *Ibidem*, XXII, p. 87, V. A. Urechia, *op. cit.*, VI, p. 667, XI, p. 264, 328 *passim*.
[71] I. Ghica și D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 9; vezi și D. Iarcu, *op. cit.*, p. 60; Gr. Cantili, *op. cit.*, p. 31.
[72] Acad. R.P.R., XLIII/83.
[73] Arh. st. Buc., copii sub dată.
[74] Ibidem.
[75] Arh. st. Buc., Mitrop. Țării Rom., XVI/2.

www.dacoromanica.ro

Este deci de reţinut că *piatra avea o greutate destul de mare, între 4 şi 8 obroace (aproximativ 100—200 de ocale, dacă în acte e vorba de obrocul mic, şi 200—400 de ocale, în cazul obrocului mare).*

Tabel

Măsurile de greutate

Masura	Durata circulaţiei	Obs. speciale	Ocale	
Povara	sec. XV—XIX	Încărcătura unui cal	100—125	127,20—159,56 kg
Cîntarul	sec. XVI—XIX	—	44	55,968 kg
Ocaua	sec. XVI—XIX	—	—	1,271 kg
Litra	sec. XVI—XIX	1/4 din ocă		317,97 g
Dramul	sec. XVII—XIX	1/400 din ocă	1/100 din litră	3,179 g
Tenchiul	sec. XVIII—XIX	1/1600 din ocă	1/400 din litră 1/4 din dram	0,795 g

Din cele expuse în aceste pagini rezultă că măsurile feudale de greutate pot fi împărţite în două categorii : *pentru măsurarea greutăţilor mari* (maja, carul şi povara, care aveau greutatea care putea fi dusă de un car mare sau mic sau ce putea fi transportată de un cal, în cazul poverii) *şi pentru măsurarea greutăţilor mai mici* (cîntarul şi ocaua cu submultiplii ei). Pe cînd primele trei aveau o mărime variabilă, celelalte două au avut o mărime constantă.

II. INSTRUMENTELE DE MĂSURAT CAPACITATEA ŞI GREUTATEA

Din păcate, se păstrează foarte puţine instrumente medievale de măsurat prin diverse muzee sau la Direcţia generală de metrologie (toate din secolul al XIX-lea), iar ştirile despre aceste instrumente devin mai numeroase tot în acest secol.

După cum am arătat în introducere [76], instrumentele de măsurat au intrat sub controlul statului în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, de cînd există dovezi sigure despre trimiterea unor măsuri etalon din capitală şi despre supravegherea pe care o exercitau anumiţi dregători domneşti asupra modului cum se măsura. Acest control a fost mai bine organizat după 1831, de cînd proprietarii de instrumente de măsurat cu care făceau vînzări de produse au fost obligaţi să le prezinte anual pentru a fi controlate şi marcate de reprezentanţii stăpînirii. Din această vreme s-a păstrat o bogată corespondenţă privind măsurile şi instrumentele de măsurat.

1. INSTRUMENTE DE MĂSURAT CAPACITATEA

A. Pentru materii uscate

Baniţa. Despre baniţă posedăm cele mai numeroase ştiri, datorită faptului că, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a fost instru-

[76] Vezi „Studii", 1963, nr. 6, p. 1 353—1 355.

www.dacoromanica.ro

mentul de măsurat cereale cel mai des folosit, într-o epocă de rapidă dezvoltare a comerțului.

Primele dovezi cunoscute de noi despre existența baniților etalon sînt de la începutul secolului al XIX-lea. La 23 mai 1814, constatîndu-se că baniții vechi date de stăpînire pentru măsurarea bucatelor se „prăpădiseră", din care pricină se măsura cu „felurimi de măsurători", se poruncește să se facă baniți noi, „înfierate", după măsura stabilită „în trecutele zile" [77].

La 1824, baniții etalon existente la isprăvniciile județelor erau făcute din piatră, după măsura trimisă de la București, cu scopul unei uniformizări a lor pe toată țara [78]. O asemenea baniță de 44 de ocale, avînd pe ea marcată data de 1 ianuarie 1825, exista încă, pînă la sfîrșitul secolului trecut, în piața orașului Cîmpulung [79].

După 1832, cînd baniția se fixează la 20 și 40 de ocale, se trimit în toată țara baniți „obștești", confecționate după „aiarul" vistieriei [80]. În iunie 1834 se poruncește magistratului orașului Brăila ca cele zece baniți de piatră, de 40 și 20 de ocale, aflătoare în portul orașului, să se măsoare și să se stabilească după cea trimisă de vistierie [81].

Asemenea baniți etalon existau în toate județele și pe la toate „maghistraturile" orașelor; se păstrează o bogată corespondență despre trimiterea lor de la București în orașele schele Giurgiu, Turnu-Severin, Călărași, Oltenița etc. [82], ca și despre schimbarea lor periodică.

Baniții cu care se măsura în mod obișnuit erau din lemn, „legate cu cercuri de hier, la mijloc cu punte și picior de hier și doagele înhierate cu pecetea vistieriei". După aceste baniți, care serveau de etalon pe județ, trebuiau să-și facă și ceilalți locuitori interesați baniți, care apoi erau pecetluite cu pecetea ocîrmuirii [83].

La numai cîțiva ani după punerea în folosință a acestor baniți de lemn, în 1840, se constată că ele „s-au dogit și s-au uscat", micșorîndu-se și nemaipotrivindu-se cu baniția etalon. Din acest motiv, pentru a lipsi „orice bănuială și prilej de năpăstuire între părțile tocmitoare", se ia măsura de a se trimite în fiecare județ și la orașe cîte o pereche de baniți din tablă de fier, de 40 și de 20 de ocale, însoțite de o linie de fier pentru ras, toate costînd 208 lei și 14 parale. Baniții erau vopsite și „marcarisite" „cu pecetea vistieriei, bătută pe alamă și lipită, cîte două

[77] V. A. Urechia, *op. cit.*, X A, p. 748 și 880—881.

[78] I. Cojocaru, *op. cit.*, I, p. 337.

[79] C. D. Aricescu, *Istoria Cîmpulungului*, II, 1856, p. 38. Vezi și fotografia baniței în albumul *Monumente istorice ale Romîniei*, 1893. Menționăm că această baniță — azi dispărută — a fost văzută în 1889 și de Gr. Tocilescu, care o enumeră printre alte obiecte de interes istoric din Cîmpulung („Romînia" din 30—31 august 1889).

[80] Arh. st. Buc., Vistieria, dos. nr. 4 322/1832, 1 642/1836 și 1 650/1837.

[81] Arh. st. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. nr. 4 203/1834.

[82] Arh. st. Buc., Vistieria, dos. nr. 772/1839, f. 9, 15, 22 *passim*.

[83] „Buletin", din 16 ianuarie 1833, p. 16 și Arh. st. Buc., Vistieria, dos. nr. 2 449/1840.

www.dacoromanica.ro

peceţi la fieşcare baniţă, pă dinafară, adică o pecete sus, lipită de cercul de fier şi de peretele baniţei şi alta jos, asemenea" [84].

Toţi locuitorii care aveau baniţe vechi „nepotrivite şi nepecetluite cu pecetea vistieriei" trebuiau „să se arate cu dînsele la sfatul orăşenesc să ceară a să aiardisi cu aiarul aflat acolo trimis de la vistierie şi a să pecetlui cu pecetea acelui sfat şi apoi să va recunoaşte îndeobşte că acea măsură este dreaptă"[85].

Cei care măsurau cu baniţa erau obligaţi să întrebuinţeze numai asemenea baniţe legale, de 20 şi de 40 de ocale; cei care vindeau cu baniţe nedrepte sau „nerecunoscute" erau pedepsiţi [86].

După alţi cîţiva ani, în 1846 [87] şi 1847[88], se constată că, la rîndul lor, aceste baniţe de lemn, „ce să află date la fiecare sat", produceau „zmăcinări" locuitorilor, deoarece unele, fiind din lemn verde, uscîndu-se s-au micşorat, „care mai mult, care mai puţin"; altora, pentru a înşela pe cumpărători, li s-a mutat fundul şi au fost potrivite din nou doagele, încît nu se mai potriveau cu baniţele de fier trimise ca etalon de vistierie în 1841.

Întrucît controlul tuturor baniţelor de lemn era greu de făcut numai cu baniţele existente în oraşe sau la cîrmuirile judeţelor, stăpînirea hotărăşte să se trimită în fiecare sat cîte o baniţă mică de fier, de cîte 20 de ocale, „căci lăcuitorii prin sate să slujăsc mai bine cu aceea" (decît cu baniţa mare).

Cu toate aceste repetate măsuri luate de stăpînire, negustorii şi „speculanţii" de cereale făceau dese abuzuri, folosind baniţe mai mici la vînzarea cerealelor, pentru a realiza cîştiguri ilicite. În 1850, Sfatul administrativ extraordinar cerea Vistieriei să ia măsuri pentru „stîrpirea lăcomiei speculanţilor cumpărători de cereale" şi să trimită „cîte o baniţă de piatră pe lîngă fiecare magistrat". Cît priveşte „baniţile de fier ce urmează a se împărţi pe la toate satele prinţipatului", se porunceşte să se confecţioneze „un model cu cea mai mare ecsactitate şi soliditate, încît să nu fie primitor de vreo vicleană uneltire din partea speculanţilor"[89] (baniţă care a fost apoi trimisă în toată ţara).

În acelaşi an, stăpînirea constată cu „mîhnire" că negustorii din Brăila cumpărau „productele ţării cu o baniţă şi le încarcă în corăbii cu alte mai mici", din care pricină „cumpărătorii streini, din alte staturi... năzuesc la alte ţări şi aduc vătămare negoţului nostru". Se porunceşte

---

[84] Arh. st. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. nr. 749/1841, f. 87—88; dos. nr. 442/1833, f. 47 şi Vistieria, dos. nr. 2 449/1840.

Despre trimiterea baniţelor la cele 22 de schele ale ţării şi la sate vezi şi Arh. st. Buc., Vistieria, dos. nr. 1 291/1842 şi Aşez. Brîncoveneşti, dos. nr. 95/1842.

[85] „Buletin" din 16 iunie 1844, p. 280. Menţionăm că dreptul sfatului orăşenesc de a marca baniţele de măsurat s-a păstrat şi după introducerea sistemului metric (vezi Arh. st. Buc., Primăria Bucureşti, dos. nr. 161/1867 şi 384/1869).

[86] Arh. st. Buc., Vornicia, dos. nr. 536/1834 şi 970/1842.

[87] I. Cojocaru, *op. cit.*, II, p. 887—888; vezi şi p. 901.

[88] Arh. st. Buc., Vistieria, dos. nr. 658/1847. Despre trimiterea baniţelor de lemn la sate în această perioadă, vezi şi Arh. st. Buc., Vistieria, dos. nr. 1 701/1851, 1 472/1852 şi 126/1860 şi Ministerul Lucrărilor Publice, dos. nr. 65/1855.

[89] „Buletinul oficial" din 12 ianuarie 1850, p. 6.

www.dacoromanica.ro

Vistieriei „de a stăvili această nelegiuire, fără pierdere de un minut", anunțînd în țară „că stăpînirea numai o baniță obștească cunoaște pentru toate productele" [90].

Rezistența „speculanților" din Brăila a făcut necesară intervenția domnului, care, la începutul lunii iunie, poruncește Vistieriei ca în „afară de măsura legiuită de obște în țară alta să nu se mai îngăduiască, ca cu acest mijloc toate transacțiile să fie întemeete pe un baz de adevăr și depărtate de orice înșelăciune și îndoială", trebuind să se păzească „una și aceeași măsură în toate transacțiile, fără osebire". Deși recunoștea că negustorii din Brăila aduc „vătămare" negoțului țării, folosind baniță mai mici de cît cele legale, domnul îngăduie acestora „a-și vinde productele pentru exportație cu baniță mai mică ce obișnuia pînă acum", aceasta pînă la sfîrșitul anului 1850, urmînd ca după aceea și negustorii din Brăila să folosească „singura măsură legiuită, de ocă patru sute chila și de ocă doăzeci baniță" [91].

Peste alți cîțiva ani, la 27 mai 1852, Vistieria anunță locuitorilor că a făcut un nou model de baniță, care a fost verificat de „deosebite comisii orînduite într-adins", care au găsit că aceasta corespunde „cu aceea a modelului în dimensie de 18 degete zecimale în lărgime, precum și în adîncime" (este vorba de baniță pregătită încă din 1850, de care am vorbit mai sus).

Pentru a evita eventuale neînțelegeri între vînzători și cumpărători, vistieria preciza că cu această baniță se măsura „vărsîndu-se productele într-însa și răzîndu-se cu linia, fără a se sălta sau a se trînti".

Din acest nou model se făcuse un număr mare de baniță de lemn și de fier, care au fost apoi trimise la sate, schele și magistraturi, rămînînd o cantitate suficientă și pentru cei care doreau să cumpere. Cu acest prilej, Vistieria atrage din nou atenția locuitorilor că „de acum înainte, nici un alt fel de măsură pentru producte nu este primită decît aceasta de acum, ale căriia dimensii s-au potrivit cu aiarul vistieriei . . ., lipsind oricare alt fel de baniță, precum și cantarul ce pînă acum se întrebuința la cîntărirea de producte" [92].

Peste cîteva luni, la 18 februarie 1853, repetînd dispoziția dată la 27 mai 1852 de a nu se utiliza decît baniță noi, Vistieria constată că locuitorii continuau să folosească baniță vechi și cerea cîrmuirilor de județe „să nu înceteze d-a privighea cu denadinsul această importantă chestie" și să confiște toate baniță care nu aveau pecetea vistieriei [93].

În 1854 se vorbea iarăși de „baniță din nou întocmite de înaltul guvern și care au capacitatea regulată după cîtimea legiuită ce cuprinde o baniță", cu care erau obligați să măsoare negustorii de cereale [94].

Baniță trimise de la București la sate trebuiau să fie folosite numai pentru control și în interesul autorităților. La 16 mai 1853, vistieria dă

[90] „Buletinul oficial" din 10 mai 1850, p. 142.
[91] Ibidem din 3 iunie 1850, p. 169—170.
[92] Ibidem din 2 iunie 1852, p. 179—180.
[93] Ibidem din 27 februarie 1853, p. 24.
[94] „Vestitorul romînesc" din 4 decembrie 1854, p. 375.

www.dacoromanica.ro

ordin ca „banițele satelor să nu se întrebuințeze în măsurători de cereale particolare de către nimeni ... căci atunci, firește, s-ar strica îndată toate băniţele". Aceste baniţe „oficiale" trebuiau folosite numai „pentru o publică trebuință a satelor"; cei care aveau nevoie „urmează a-şi cumpăra baniţe de la magistratele oraşelor sau de la departament" [95].

Aşa se şi explică faptul că, în unele inventare de avere de la mijlocul secolului al XIX-lea, sînt trecute, printre alte obiecte de uz casnic, şi „două băniți de văşcălie" sau „o baniță cu doage cu cercuri de fier" [96].

În tariful vamal al Principatelor Unite din anul 1861, printre mărfurile ce se exportau (din Țara Romînească în Moldova şi invers), figurează şi baniţe sau dimirlii, care aveau prețul de 3 lei şi 20 de parale bucata [97].

Ca formă, baniţa mică de după 1841 era un cilindru, avînd atît diametrul cît şi înălțimea de 18 degete zecimale din stînjenul lui Şerban vodă (un deget = 0,019665 m), iar baniţa mare păstrată la casa Sfatului Orăşenesc din Bucureşti avea 266,3 linii în diametru şi 110,9 linii înălțime [98].

Nu ştim cum va fi arătat *obrocul* ca instrument de măsurat (probabil că el nu va fi diferit ca aspect de baniță) [99]. La sfîrşitul secolului trecut, cînd se mai păstra încă amintirea obrocului, în fostul județ Muscel, acesta era făcut din scoarță de tei, fiind înfundat la un capăt tot cu scoarță de tei sau cu scînduri subțiri; cu el şi cu coşarca se încărca porumbul în care, la cules [100].

B. Instrumente pentru măsurat lichidele

Instrumentele obişnuite de măsurat lichidele erau vadra pentru cantități mai mari şi ocaua pentru cantități mai mici.

Vadra. Era făcută, ca şi baniţa, în mod obişnuit din doage de lemn, iar locul pînă unde se umplea cu zece ocale era înțintat cu fier[101]. La sfîrşitul secolului al XVII-lea, Constantin Brîncoveanu a făcut o vadră-etalon din aramă, care servea la măsurarea vinului în regiunea Piteşti [102], unde domnul avea şi el vii. Această vadră-etalon era folosită la măsuratul vinului pentru vinărici. La 1732, în urma plîngerii orăşenilor din Cîmpulung că egumenul mănăstirii Radu vodă le ia vinăriciul cu o vadră mare, făcută de călugări,

[95] „Vestitorul romînesc" din 30 mai 1853, p. 165—166.

[96] „Monitorul oficial" din 1864, p. 900.

[97] Ibidem, 1861, p. 451.

[98] I. Ghica, *Măsurile şi greutăţile*, Bucureşti, 1848, p. 58, n. 1.

[99] Cf. şi Al. Ştefulescu, *Documente slavo-romîne din Gorj*, p. 589, unde se arată că „obrocul = baniţa, măsură de grîu; azi în Gorj are 40 ocale sau 2 baniţe de cîte 20 ocale".

[100] T. Pamfile, *Agricultura la romîni*, p. 220—221.

[101] Într-un conflict dintre m-rea Dealu şi satul Ocniţa pentru vinărici, dijmă şi clacă, ispravnicii județului Dîmboviţa arată că, părţile fiind de faţă, au cercetat „vadra cu care s-a luat otaştina şi, măsurînd-o cu oca dreaptă de aramă, s-au găsit dreaptă de ocă 10, pînă în preatcă, pînă unde se pune vinu". Părţile căzînd de acord, vadra „s-au înherat, puindu-să înlăuntru la preatcă ţintă..." (*Doc. relaţii agrare*, p. 662—663).

[102] N. Iorga, *Studii şi doc.*, X, p. 38.

www.dacoromanica.ro

domnul poruncește să se folosească „vadra de aramă domnească, de 10 ocale" [103].

La mijlocul secolului al XIX-lea, „pe un vas de aramă de zece ocale numit vadră" se puneau patru „timbre" (peceți): „două la gură și două la fund, pe din afară", pentru ca să nu se poată reteza din pereții vasului și nici să nu se poată muta fundul; „iar la vadra de lemn se vor înfera șirul doagelor și fundul, la gură și la fund, în capetele doagelor, și toate pe din întru" [104]. În afară de aceste vedre de aramă și de lemn, mai existau și vedre de tinichea [105].

Asemenea vedre pentru măsurat lichidele se aflau și în inventarul obișnuit al gospodăriilor pe la mijlocul secolului trecut. În 1864, în inventarul averii unui locuitor din județul Olt este amintită și o vadră legată cu cercuri de fier și o alta, veche, cu cercuri de lemn [106]. În tariful vamal al Principatelor Unite din anul 1861, printre mărfurile de export, sînt trecute și vedrele, care aveau prețul de 1 leu și 35 de parale[107]. Ele se exportau foarte probabil din Țara Romînească în Moldova sau invers, vadra avînd în cele două țări unite aceeași capacitate.

Ocaua. În secolul al XVIII-lea, ocaua-etalon era — ca și vadra — din aramă. La 1780, pentru stabilirea capacității vedrei ce trebuia folosită la perceperea vinăriciului de m-rea Dealu, se folosește „oca dreaptă de aramă" [108]. Această „oca dreaptă de dramuri 400" era pecetluită de vistierie „la o parte și la alta" [109]. Cam în aceeași vreme, la 9 iulie 1796, se trimiteau în țară „tacîmuri" de ocale din tinichea, formate din oca, jumătate de oca și o litră, pecetluite cu pecetea agiei, toate la un loc costînd 1 taler și 60 de bani. Aceste „tacîmuri" trebuiau folosite de toți negustorii, cei prinși că măsurau cu „ocale viclene" fiind pedepsiți cu bătaia [110].

Sistemul acesta s-a păstrat și în secolul al XIX-lea [111], numai că, în loc de bătaie, cei vinovați erau supuși la „șraf" (amendă).

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, sfaturile orășenești dispuneau de „tacîmuri" complete de ocale, jumătăți de ocale, litre, 50, 25, $12^1/_2$ dramuri, toate din aramă, pe care le foloseau la controlul ocalelor negustorilor [112]. La mijlocul secolului trecut se foloseau în mod curent

---

[103] I. Răuțescu, *Cîmpulung-Muscel*, Cîmpulung, 1943, p. 29 și C. Șerban, în „Studii", 1962, nr. 4, p. 967—968.

[104] „Buletinul municipal", București, din 16 ianuarie 1861, p. 3 și „Buletinul oficial" din 1 martie 1857.

[105] „Buletinul oficial" din 10 aprilie 1853, p. 72. Vezi și N. Iorga, *Studii și doc.*, XXV, p. 127, unde, între lucrurile hanului Dumba din Craiova, la 18 iulie 1830, sînt menționate o vadră și „1 vedriță dă tei (sau dă tisă)"; vezi și *ibidem*, p. 195.

[106] „Monitorul oficial" din 1864, p. 625.

[107] Ibidem, 1861, p. 451.

[108] *Doc. relații agrare*, p. 662—663. Ocaua de aramă este amintită și la 8 mai 1831 (N. Iorga, *Studii și doc.*, XXV, p. 138).

[109] Arh. st. Buc., Condica domnească nr. 5, f. 3 (doc. din 6 februarie 1776).

[110] V. A. Urechia, *op. cit.*, VI, p. 686—687.

[111] Arh. st. Buc., Logof. dreptății, dos. nr. 903/1844, f. 62, 117 etc.

[112] Ibidem, Vornicia, dos. nr. 885/1845, f. 7, 8, 56. Într-un inventar al unei prăvălii bucureștene, din 23 aprilie 1815, printre alte obiecte, sînt trecute și: „1 litră de tinichia, 1 sinzacă (cinzeacă) ipac, 1 doozăci și cinci dă hramuri" (dramuri) (N. Iorga, *Studii și doc.*, XIX, p. 59).

www.dacoromanica.ro

măsuri de o oca, de 200, 100, 50 şi 25 de dramuri. Primele trei purtau cîte trei peceţi; celelalte, fiind mai mici, aveau numai două [113].

Menţionăm că, în aceeaşi vreme, „aiarul" ocalei de capacitate se stabilea cu ocaua de greutate : se umplea ocaua „pînă în gură" cu apă şi se cîntărea, avînd 430 de dramuri după ce se scădea „daraoa tinechelii"; operaţia se repeta cu vin şi cu spirt, care cîntăreau 430 şi, respectiv, 385 de dramuri. Cele trei lichide erau amestecate apoi în „cătăţime potrivită spre alcătuirea aiarului" şi trebuia să iasă „negreşit" 400 de dramuri [114]. (Proporţia era foarte probabil de un sfert apă şi vin şi jumătate spirt, care cîntăreau împreună 397,5 dramuri. Amestecul de o treime din fiecare dădea 415 dramuri).

Măsurătoarea buţilor. Pînă către sfîrşitul veacului al XVIII-lea, măsurătoarea buţilor se făcea destul de primitiv : se turna apă cu vadra pînă se umplea butoiul, numărul vedrelor care umpluseră butoiul constituind capacitatea lui. În Bucureşti exista un loc special de măsurat în acest mod buţile, numit *Vadul Buţilor*, lîngă poarta de sus a Curţii Vechi [115]. Cum însă sistemul era foarte greoi şi producea nemulţumiri îndeosebi celor ce făceau comerţ cu vin, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-a renunţat la el, găsindu-se un altul mult mai practic, şi anume măsurătoarea capacităţii buţilor, berbenieţelor, putinilor, cu cotul. Noul sistem s-a aplicat mai întîi în Bucureşti, apoi în Ploieşti şi în alte oraşe, şi, în cele din urmă, în întreaga ţară [116]. „Obştea" obişnuindu-se „a-şi măsura buţile cu cotul", vadul buţilor din Bucureşti a rămas „fără de treabă" [117].

Începînd cu veacul al XVIII-lea şi pînă în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, sistemul de măsurare a buţilor cu cotul rămîne predominant.

După cum rezultă dintr-un manuscris de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cotul acesta, de măsurat buţile, era un băţ dreptunghiular din lemn sau fier, avînd pe una din feţe înşirate cifrele de la 1 la 33, ele reprezentînd vedrele, iar pe cealaltă, cifre de la 1 la 5 sau 6, reprezentînd palmele. Unul dintre capete, cel de jos (uneori amîndouă), avea un fel de rozetă, pe care era pusă marca (ştampila) vistieriei, pentru atestarea exactităţii lui. Cu capătul acesta, înfierat, cotul era introdus în butoi drept în jos, pe vrană, pînă la doagă, reţinîndu-se de pe faţa indicatoare a vedrelor, cifra de sus, ce ajungea în dreptul vranei. Cu alte cuvinte, se lua

---

[113] „Buletinul municipal", Bucureşti, din 16 ianuarie 1861, p. 3 şi „Buletinul oficial" din 10 aprilie 1853.

[114] I. Cojocaru, *op. cit.*, II, p. 779 (doc. din 28 noiembrie 1842).

[115] Arh. st. Buc., Mitrop. Ţării Rom., CCV/41 (doc. din 26 octombrie 1761).

[116] Un document din 22 februarie 1819, referitor la măsurătoarea buţilor în judeţul Rm.-Sărat, spune că „din vechime se obicinuia de se făcea cu apă, cu care măsurătoare multe discolii (greutaţi) aveau cei ce aveau trebuinţă de măsurat; iar de la o vreme încoace, găsindu-se bună înlesnire, s-au pus în urmare numai aici în Bucureşti..., cu cot drept, înfierat de la vistierie, a măsura vasele, tuturor ce au trebuinţă". Apoi „şi pe afară (de Bucureşti), încet, încet, au obicinuit vînzătorii şi cumpărătorii să măsoare vasele cu cotul". La fel, în judeţul Rm.-Sărat, unde era „mult alişveriş de vin şi de rachiu", se introduce noul sistem (V. A. Urechia, *op. cit.*, XII, p. 238). La 24 iunie 1782 este amintită o măsurătoare a buţii cu cotul la Cătina-Buzău (N. Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 543); la această dată, la 185 de vedre se acorda „ertăciune" 3.

[117] G. Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti*, p. 497 (doc. din 1 august 1780).

www.dacoromanica.ro

diametrul cel mare al butoiului. Se măsura apoi, cu aceeași față a cotului, și un fund al buții, din doagă pînă în doagă, reținîndu-se de asemenea cifra, care, astfel luată, indica diametrul cel mic al butoiului. Apoi, cu fața cealaltă a cotului, cea indicatoare a palmelor, se lua lungimea butoiului, de la un fund pînă la celălalt, măsura făcîndu-se însă din gardină pînă în gardină și nu din căpătîiul doagei. Capacitatea buții, în vedre, rezulta din înmulțirea lungimii ei cu jumătatea sumei celor două diametre [118]. Astfel, după formula enunțată $-\left(C = \frac{D+d}{2} \times l\right)$, — dacă de pildă, diametrul mare al unui butoi era 9, cel mic 7, iar lungimea 10, capacitatea sa era de 80 de vedre $\left(\frac{9+7}{2} \times 10 = 80\right)$.

În catastiful de vinărici din 1791 al mănăstirii Bistrița sînt trecuți mai mulți săteni din Pisteşti, jud. Gorj, cu specificarea capacității butoaielor lor, în vedre, alături de care sînt înregistrate și celelalte elemente de măsurătoare : apa (diametrul mare), fundul (diametrul mic) și lungu (lungimea). Se poate ușor constata că, în toate cazurile, calculul capacității butoaielor s-a făcut după formula enunțată mai sus [119].

Pentru a ușura înțelegerea măsurătorii buților cu cotul s-a tipărit chiar o broșură, intitulată *Învățătura pentru măsura cotului în ce chip să măsoară buțile sau alt fel de vase*, care la 1795 ajunsese deja la a doua ediție, iar la 1824 la a treia, ceea ce arată larga sa întrebuințare.

Obiceiul de a măsura capacitatea butoaielor cu cotul a continuat și după introducerea sistemului metric [120].

Măsuratul buților, fie la vad, cu vadra de apă, fie mai apoi cu cotul aducea venituri însemnate unor dregători domnești. La București marele cupar lua de la Vadul buților cîte 18 bani de fiecare bute măsurată [121],

---

[118] Biblioteca Universității din Cluj, ms. 40, f. 199—200.

[119] Astfel, popa Pătru avea un butoi de 20 de vedre, cu apa 5, fundu 3 și lungu 5 $\left(\frac{5+3}{2} \times 5 = 20\right)$; Matei Buturugă, unul de 25 de vedre; cu apa 5, fundu 5 și lungu 5 $\left(\frac{5+5}{2} \times 5 = 25\right)$; Stroe Breslașu, un butoi de 48 vedre, cu apa 8, fundu 4 și lungu 8 $\left(\frac{8+4}{2} \times 8 = 48\right)$; Ion Mazilu, un butoi de 81 de vedre cu apa 10, fundu 8 și lungu 9 $\left(\frac{10+8}{2} \times 9 = 81\right)$; Avram Neagoslav, un butoi de 68 de vedre, cu apa 9, fundu 8 și lungu 8 $\left(\frac{9+8}{2} \times 8 = 68\right)$ etc. (Arh. st. Buc., ms. 192, f. 55 v—56).

[120] Vezi : M. Vergolici, *Explicațiuni asupra sistemului metric de măsuri și greutăți*, p. 37; A. Martinian, *Cotu metric de lemn cu resort în două și opt bucăți pentru cotitul butilor*, București, (f. a.); St. C. Hepites, *Chestiunea cotitului vaselor*, București, 1905; *Legea și regulamentul pentru cotitul vaselor*, București, 1906; M. D. Calludi, *Instrucțiuni pentru determinarea capacității legale a vaselor* etc.

[121] *Cronica lui Naum Rîmniceanu*, ed. Șt. Bezdechi, p. 159; Mihai Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, ed. Tunusli, p. 57.

www.dacoromanica.ro

iar mai tîrziu, cînd oamenii săi umblau prin ţară cu „cotul cel pecetluit de vistierie" ca să măsoare buţile, lua cîte un taler de fiecare măsurătoare[122].

La 7 mai 1835, Sfatul orăşenesc din Bucureşti, constatînd că se făceau „feluri de abuzuri" la cotăritul buţilor, ia pe seama sa operaţia în capitală, încredinţînd-o unor oameni „cu ştiinţă de măsurat, care să aibă documenturi doveditoare că au această ştiinţă". Măsuratul buţilor se făcea numai cu „cotul cel drept, după care să aibă vadra zece oca drepte". În afară de oamenii numiţi de sfat, nimeni altul nu avea voie „a unelti această meserie"[123]. Venitul cotăritului buţilor era dat anual în arendă, prin licitaţie. Cînd cei care coteau buţile făceau nedreptăţi, se luau măsuri împotriva lor. La 8 ianuarie 1842, de pildă, Sfatul orăşenesc Bucureşti, constatînd că Toma Tănase, „ce unelteşte meseria cotitului buţilor de rachiu", a măsurat un vas „nedrept, în paguba vînzătorului", l-a amendat, urmînd ca la a doua abatere să fie îndepărtat „din uneltirea acestii meserii"[124].

În 1852, sfatul orăşenesc, găsind îndreptăţite plîngerile făcute de negustorii de vin şi rachiu că „aceia ce astăzi se numesc cotari, oameni cu totul demoralisaţi, le aduce feluri de împiedicări pricinuitoare de pagubă", deoarece nu veneau cînd erau chemaţi la măsuratul buţilor şi pretindeau mai mult decît era taxa legală, a hotărît înfiinţarea unei „corporaţii de cotari, oameni de înţeles, cinstiţi şi cu ştiinţă despre această profesie"[125].

Cu toate acestea, s-a continuat darea prin licitaţie anuală a cotitului buţilor în capitală unor particulari, care făceau operaţia cu echipa lor de cotari[126].

În acelaşi fel se făcea cotitul buţilor şi în alte oraşe mari ale ţării[127].

Buţile de vin şi rachiu mai trebuiau să fie măsurate şi la plata vămii, unde operaţia era făcută de vameşi, care erau obligaţi să măsoare „cu coturi legiuite şi pecetluite de la magistratele locale"[128].

Necinstea acestor cotari şi tradiţionalismul făceau ca locuitorii să-şi manifeste uneori neîncrederea faţă de sistemul măsurării vaselor cu cotul. La 19 aprilie 1849, stareţa mănăstirii Surpatele scria unuia pentru o bute de vin „să-l măsori bine şi măsura cu ocaua diialului, că cu cotul nu primesc"[129].

În 1842, deoarece cotul din Ţara Romînească era mai mic decît în Moldova şi „fiindcă dezvoltarea vedrelor unei buţi o face cotul", s-a alcătuit o comisie pentru unificarea lor[130].

---

[122] V. A. Urechia, *Istoria rom.*, XI, p. 152; I. Cojocaru, *Documente*, II, p. 769.

[123] Arh. st. Buc. Vornicia, dos. nr. 4 214/1834, f. 6—6 v., 13—13 v., 30 *passim*.

[124] „Buletin", 1842, p. 11.

[125] „Buletinul oficial" şi „Vestitorul romînesc", ambele din 16 februarie 1852, p. 56 şi, respectiv, 53.

[126] Vezi contractul făcut de Mihail Dimitriu, care urma să întrebuinţeze cotarii săi („Buletinul oficial" din 13 iunie 1855, p. 183—184).

[127] Pentru Brăila, vezi ibidem din 23 noiembrie 1853, p. 321; pentru Ploieşti, ibidem din 30 noiembrie 1856, p. 377; vezi, de asemenea, Arh. st. Brăila, Primăria municipiului Brăila, dos. nr. 41/1853, 47/1854, 51/1855 etc.

[128] „Buletinul oficial" din 29 mai 1853, p. 127.

[129] „Naţionalul Vîlcii", V, 1934, nr. 79—80, p. 233.

[130] Un butoi din Ţara Romînească de o sută de vedre, măsurat cu cotul de aici, era mai mic de cît un butoi din Moldova, tot de o sută de vedre, dar măsurat cu cotul moldovenesc, cu 11 vedre şi 2 ocale (I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Ţării Romîneşti*, II, p. 769 şi 779).

www.dacoromanica.ro

2. INSTRUMENTE DE MĂSURAT GREUTATEA

Ştirile despre instrumentele de măsurat greutatea, pînă spre sfîrşitul veacului al XVIII-lea, sînt foarte puţine. Abia la începutul veacului următor, şi în special după 1831, ele se înmulţesc, fără însă a cuprinde prea multe detalii.

În vremea lui Constantin Brîncoveanu, cîntăritul se făcea în mod obligatoriu cu cîntarul domnesc, plătindu-se cîte 10 bani pentru cîntăritul a 100 de ocale [131].

În afară de aceste cîntare oficiale, cu care se cîntăreau mărfurile pentru vamă, existau şi cîntare aflate în proprietatea particulară a negustorilor.

În proiectul de vînzare a vămilor din 1833 se spune că, în afară de cîntarele oficiale, aflate în oraşe şi la schele, care erau, „cercate şi potrivite cu cel mai drept aiar", oricine putea ţine cîntar, „atît numai să fie drept la aiar, ca să nu pricinuiască năpăstuire nici la cumpărător, nici la vînzător" [132].

Primele măsuri cunoscute despre controlul statului asupra cîntarelor aflate în proprietate particulară sînt din secolul al XVIII-lea. În timpul ocupaţiei austriece în Oltenia, cîntarele şi ocalele erau verificate şi pecetluite de un inspector [133]. La 1805 se porunceşte ca „toate cîntarele cu care vor vinde măcelarii carnea la obşte să se facă iar la visterie şi să se pecetluiască cu pecete domnească" [134]. Peste patru ani, marele agă semnala divanului că măsurile brutarilor şi precupeţilor au lipsă la dramuri sau că aceştia au două cîntare: unul bun şi altul fals, cu care măsoară. Se porunceşte ca toţi negustorii să aducă dramurile şi tereziile la vistierie „ca să le facă aiar şi să le pună cîte o pecete cu leat 1809" [135].

În 1811, controlul cumpenelor era în sarcina marelui agă şi a marelui spătar, care, după ce le controlau şi le puneau „în orînduială", le aplicau „peceţile dumnealor la fieşcare" [136].

La 21 octombrie 1824, divanul ţării cere domnului să se adune cîntarele şi dramurile de la negustori „şi să le facă îndreptări după aiarul dramurilor i al cantarilor Ţarigradului ce să vor găsi cu turaoa împărătească", punîndu-li-se pecetea departamentului epitropiei obştirilor [137].

---

[131] *Anatefter*, ed. cit., p. 394; vezi şi doc. din 14 noiembrie 1718 (Arh. st. Buc., m-rea Cîmpulung, LXI/74).

[132] „Buletin" din 4 ianuarie 1833, p. 7.

[133] N. Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 151.

[134] V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 337.

[135] *Ibidem*, p. 575.

[136] *Ibidem*, p. 928. Într-un inventar al unei prăvălii bucureştene din 23 aprilie 1815, sînt trecute şi „1 păreiche terizii cu tacîmul lor" (N. Iorga, *Studii şi doc.*, XIX, p. 59).

[137] I. Cojocaru, *op. cit.*, I, p. 336—337. Vezi şi doc. din 9 mai 1816, prin care stringătorul untului capanului din jud. Gorj se obliga să măsoare „cu cîntarul care este dat cu pecetea cinstitei Vistierii, în care este băgată şi zeciuiala (scăzămîntul) într-însul" (N. Iorga, *Studii şi doc.*, XXV, p. 18; vezi şi p. 40).

www.dacoromanica.ro

În 1831, o dată cu uniformizarea măsurilor pe întreaga ţară, se trimit la judeţe şi oraşe, pe lîngă coturi şi peceţi, cîte un cîntar, o cumpănă şi un tacîm de ocale [138]. Costul lor era de 100 de lei cîntarul, 52 de lei şi 20 de parale cumpăna cu dramurile ei şi 5 lei şi 30 de parale tacîmul de ocale [139].

După 1831, controlul modului cum se măsura cu cîntarele folosite de particulari se făcea cu cîntarele oficiale, date în seama unor cantaragii, care luau „pentru orice povară ar cîntări cîte parale cinci la suta de ocă", dacă controlul se făcea la cererea locuitorilor; cînd autorităţile întreprindeau controlul, slujba cantaragiilor era gratuită [140].

Pentru ca aceste instrumente de măsurat să fie ţinute în adevărata lor tragere de greutate", controlul (aiarisirea) şi „marcarisirea" se făceau anual, în prima lună a anului [141].

În 1836, Sfatul oraşului Bucureşti anunţă pe toţi cei ce aveau balanţe, cîntare, cumpene şi ocale să se prezinte, în decurs de o lună, pentru a fi controlate şi îndreptate [142].

La 24 decembrie 1854, sesizat de faptul că „băcanii, precupeţii şi alţi speculanţi" dau lipsă 30—50 de dramuri cînd măsoară cu cîntarul „cătăţimi în greutate de la una pînă la două ocă", deoarece cîntarul nu se potrivea cu „palanţa la cîntăritul unei asemenea mici cătăţimi", Departamentul dinlăuntru hotărăşte „că toate vînzările ce se va face pe viitor în greutate numai pînă la doă ocă să se facă numai cu palanţa, iar cele de o greutate mai mare poate s-o facă cu cîntarul". Toţi negustorii erau obligaţi a avea „palanţa aiarisită şi pecetluită de maghistratul local" [143].

O măsură asemănătoare se mai luase la 1 decembrie 1842, cînd se hotărîse „a lipsi în viitor măsura cîntarului", în locul lui introducîndu-se cumpenele [144]. Cu toate acestea, cu cîntarul a continuat să se măsoare greutăţile pînă după introducerea sistemului modern de măsuri.

Menţionăm că, încă de la 1833, sînt amintite cumpenele mici, avînd greutăţi de la 1 dram pînă la 12, pe care le foloseau farmaciştii [145].

În dicţionarul său — pe care îl vom mai cita în această lucrare —, Dinicu Golescu ne arată care era diferenţa dintre cîntar, balanţă şi cumpănă. El spune: „cumpănă, dramuri, balanţă, terezie, vizinea şi cîntar se aseamănă la înţelegere şi însemnează acea unealtă cu care potrivim două lucruri să fie la o măsură, la o greotate, de o potrivă, adică să fie cît unul

---

[138] Arh. st. Buc., Vornicia, dos. nr. 27/1830, f. 142—144.

[139] Ibidem, Ad-strative, Mun. Bucureşti, dos. nr. 11/1831.

[140] „Buletin", din 4 ianuarie 1833, p. 7.

[141] „Buletinul oficial" din 25 decembrie 1853, p. 354. Vezi şi numerele din 18 ianuarie 1850, p. 12; 22 ianuarie 1851, p. 20; 9 februarie 1853, p. 4 etc. Pentru Brăila, vezi Arh. st. Brăila, Primăria municipiului Brăila, dos. nr. 35/1853; 50/1854; 52/1855 etc.

[142] Arh. st. Buc., Ad-strative, Mun. Bucureşti, dos. nr. 136/1833, f. 200.

[143] „Buletinul oficial" din 3 ianuarie 1855, p. 1. Menţionăm că şi cumpenele sau balanţele erau — ca şi cîntarele — de mărimi diferite. În 1864 sînt amintite o pereche de cumpene „de mijloc" („Monitorul oficial", 1864, p. 625).

[144] Arh. st. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. nr. 767/1842, p. 120.

[145] Ibidem, dos. nr. 694/1833, f. 87—88.

www.dacoromanica.ro

atîta și celălalt; însă dramuri, balanță, terezii, vizinele și cumpene să zic acele ce au două tăvi spînzurate, din care într-una să pun dramurile cele mărunte și într-alta materia care vrem să o potrivim cu dramurile; iar cîntarul se zice acela ce are o vergea de her lungă, pă care sînt însemnate măsurile, adică ocalele și dramurile, și pă care să spînzură, să atîrnă o greotate . . . care să preumblă pă acea vergea pînă ce să potrivește cu materia ce să atîrnă de căpătîiul acei vergeli" [146].

Instrumentele de măsurat greutatea se confecționau la București, de unde erau trimise în toată țara. În 1844, din Craiova se cerea la București un cîntar care să țină pînă la 300 de ocale [147], ceea ce arată că, cu cîntarul — instrument de măsurat — se măsurau și greutăți mai mari de 44 de ocale [148] (cît avea cîntarul unitate de măsură). Tot atunci se expediau la Turnu, între altele, un cîntar și o pereche de terezii cu două tacîmuri de dramuri [149], iar la 1845 Sfatul orășenesc din Craiova cerea la București să i se trimită „o cumpănă ce se numește aici și terezie, iarăși cu dramurile ei" (de la oca pînă la dram) [150].

Mai tîrziu, instrumentele de măsurat greutatea — ca și cele pentru măsurat lungimea — se cumpărau de la magazine speciale. În 1865 exista la București un magazin al lui A. Trechsler, unde se vindeau „decimale de la 25 la 2000 ocale", cu care se putea cîntări pînă la 15 000 de ocale, avînd „toate greutățile de alamă și tuci, tot felul de balanțe" etc. [151].

Din aceste știri se poate vedea că principalele instrumente de măsurat greutatea erau : cîntarul, cumpăna, terezia și balanța. Unitățile de greutate folosite la cîntărit erau ocaua cu subdiviziunile sale.

---

[146] Acad. R.P.R., ms. rom. 846, f. 166 v. — 168.

[147] Arh. st. Buc., Log. Dreptății, dos. nr. 903/1844, f. 30.

[148] Un „cîntar mare" este menționat într-o diată încă din 1750 („Romînia viitoare", Ploiești, 1 februarie 1921, p. 6) iar la 1832, în Oltenia, se spune că s-a măsurat un ferdel de porumb de dijmă „cu cîntaru cel mare" (N. Iorga, *Studii și doc., XXV, p. 140—141*; vezi și p. 127 și 195); la 1853 este amintit la București „1 cîntar mare, care ține în greu 459 ocale, iar în ușor 227 ocale" („Buletinul oficial" din 20 martie 1853, p. 48). Alte asemenea cîntare, care țineau „pe greu" 55 ocale sau 28 ocale sînt menționate în 1864 („Monitorul oficial", 1864, p. 625 și p. 887).

[149] Arh. st. Buc., Log. Dreptății, dos. nr. 903/1844, f. 147.

[150] Ibidem, Vornicia, dos. nr. 885/1845, f. 7, 8, 56 etc.

[151] „Monitorul oficial", 1865, p. 304.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

PĂCUIUL LUI SOARE. O AȘEZARE DUNĂREANĂ CU TRĂSĂTURI URBANE ÎN VEACURILE XIII—XIV[1]

DE

R. POPA

Printre obiectivele cercetate în ultimii ani de Institutul de arheologie al Academiei R.P.R. se numără și cetatea de la Păcuiul lui Soare (raionul Adamclisi, reg. Dobrogea). Rezultatele obținute pe calea săpăturilor arheologice dovedesc faptul că cetatea este de origine bizantină, fiind construită pe un ostrov dunărean la sfîrșitul veacului al X-lea[2] în apropierea Silistrei — anticul Durostorum — teatrul ciocnirilor sîngeroase din vremea campaniilor împăraților Ioan Tzimiskes și Vasile al II-lea. Așezată chiar pe locul în care două brațe ale fluviului se despart pentru a se reîntîlni în susul apei, după 20 km, în fața Silistrei, cetatea avea în mod evident menirea de a controla accesul pe Dunăre înspre capitala themei Paristrionului, servind drept bază flotei bizantine și totodată drept fortăreață de graniță imperiului.

Părăsită de garnizoana bizantină la scurtă vreme după zidire, incinta cetății a adăpostit ulterior o așezare cu caracter civil, care a dăinuit pînă către sfîrșitul veacului al XI-lea. După o întrerupere de un veac și jumătate, viețuirea s-a reluat în interiorul incintei la mijlocul veacului al XIII-lea și a durat fără întrerupere pînă în primii ani ai veacului al XV-lea. Studiul de față se limitează la prezentarea cîtorva probleme pe care le ridică această a treia și ultimă etapă din istoria așezării.

---

[1] Acest articol reprezintă dezvoltarea și completarea cu date noi, obținute în campania 1963, a comunicării prezentate la Sesiunea științifică de arheologie medievală din 28 mai — 7 iunie 1963 de la Iași-Suceava.

[2] Vezi rapoartele de săpături în *Materiale și cercetări arheologice*, vol. V, 1959, p. 587—592; VI, 1959, p. 653—666; VII, 1960, p. 599—608, și VIII, 1962, p. 713—722. Am folosit de asemenea rezultatele obținute în campaniile din anii 1960—1963, încă inedite. O prezentare de ansamblu a rezultatelor obținute pînă în anul 1961 la Petre Diaconu, *Крепость X—XV вв. в Пэкуюл луй Соаре в свете археологических исследований*, în „*Dacia*" N.S., t. V, 1961, p. 485—501; vezi și D. Vîlceanu, *Cu privire la data de început a cetății de la Păcuiul lui Soare*, în *SCIV*, nr. 1, an. XIV (1963), p. 207—212.

www.dacoromanica.ro

Din fosta cetate bizantină nu s-a mai păstrat astăzi decît cel mult o treime, restul fiind acoperit de apele Dunării. În stadiul actual al cercetărilor, porțiunea cruțată de ape a așezării a fost explorată mai ales prin secțiuni, preocuparea principală fiind studierea vestigiilor din veacurile X—XI. Totodată, cercetările nu au cuprins încă teritoriul de pe malul dobrogean din dreptul ostrovului, unde se găsesc urme materiale începînd din epoca romană și pînă în plină epocă feudală. Este ușor de înțeles că, din aceste cauze, concluziile ce se pot desprinde pentru cunoașterea înfățișării și a caracterelor așezării din veacurile XIII—XV, ca și a modului în care ea a evoluat în acest răstimp, vor putea fi completate și nuanțate în viitor, pe măsura extinderii și intensificării săpăturilor. Dispariția unei mari părți din așezare a provocat, pe de altă parte, pierderea iremediabilă a posibilității obținerii unor anumite date. Din aceste cauze, ne-am oprit numai asupra acelor rezultate care s-au confirmat în mod repetat în timpul săpăturilor, căpătînd caracter de certitudine, încercînd apoi să obținem pe temeiul lor cîteva încheieri de ordin mai general.

La mijlocul veacului al XIII-lea, cînd locuirea s-a reluat pe ostrovul Păcuiul lui Soare, fosta cetate bizantină se prezenta sub forma unei incinte părăsite, parțial ruinate, cuprinzînd între ziduri o suprafață de aproximativ 4 ha. Zidurile aveau o grosime de 4,20 m și o înălțime care, cel puțin în partea de nord a cetății, depășea 3 m.

Nu se cunosc încă în mod amănunțit împrejurările care au determinat reluarea vieții în interiorul incintei. Deși urmele din a doua jumătate a veacului al XIV-lea sînt mult mai intense și mai complexe decît acelea de la mijlocul veacului al XIII-lea, începuturile etapei de care ne ocupăm din istoria așezării nu pot fi totuși considerate drept foarte modeste. Cert este faptul că urme din a doua jumătate a veacului al XIII-lea s-au găsit în toate sectoarele cercetate, iar multe din locuințele descoperite vădesc o existență îndelungată, care depășește un veac, pe același loc și în aceleași forme. La mijlocul veacului al XIII-lea a avut loc, probabil, mutarea de pe malul dobrogean în ostrov a unei colectivități dinainte constituite, poate în legătură cu raidurile tătărești care au afectat, după cum se știe, regiunea Dunării de Jos în anii 1241—1242 [3]. Cunoașterea modului în care s-a reluat viețuirea în ostrov ar putea să lămurească raportul dintre stadiul de dezvoltare social-economică pe care îl atinsese această colectivitate și caracterul fortificat pe care l-a avut de aci înainte așezarea. Cu toate că viețuirea s-a limitat în toată perioada de care ne ocupăm — mijlocul veacului al XIII-lea-începutul veacului al XV-lea — la interiorul incintei, desfășurîndu-se la adăpostul zidurilor, nu se poate da deocamdată, cel puțin pentru faza de început, un răspuns sigur. Dar chiar dacă fortificarea colectivității de la Păcuiul lui Soare s-a produs inițial în mod fortuit, prin însăși stabilirea ei pe ostrov, nevoia de a se fortifica este evidentă un veac mai tîrziu, deoarece la mijlocul veacului

[3] Strakosch-Grassmann, *Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa in den Jahren 1241 und 1242*, Innsbruck, 1893, p. 96 și urm.

www.dacoromanica.ro

al XIV-lea a fost ridicat un nou zid de piatră cu legătură de mortar, lat de peste 2 m, în momentul abandonării unei porțiuni din vechea incintă [4].

În cuprinsul așezării au fost descoperite pînă în prezent 24 de locuințe din veacurile XIII—XV, dar numai două dintre acestea au fost cercetate în întregime. Cu excepția unui semibordei de la sfîrșitul veacului al XIII-lea, toate locuințele sînt de suprafață. Ele se compun de obicei dintr-o singură încăpere, cu lungimea laturilor cuprinsă între 3,5 și 5 m. În două cazuri locuințele au fost compuse din cîte două încăperi. Locuințele de suprafață sînt construite pe temelii din blocuri de piatră, provenind de la construcțiile mai vechi ruinate. Suprastructura lor a fost din paiantă, schelet din bîrne de lemn cioplite, încheiate în scoabe sau piroane de fier și lipitură de pămînt. Acoperișul a putut fi determinat într-un singur caz ca fiind în două ape, cu bîrnă centrală și căpriori. Podeaua era din lipitură de lut, cu excepția unei locuințe care avea podină din scînduri groase. Vatra deschisă, situată în apropierea unuia dintre colțurile casei, era înconjurată de pietre sau mici blocuri ecarisate.

În imediata apropiere a cîtorva locuințe s-au descoperit gropi adînci de 2—3 m cu o capacitate pînă la 2 m³. Una din gropile cercetate are pînă la fund căptușeală de piatră. Umiditatea permanentă a solului exclude interpretarea acestor gropi ca depozite de cereale. Credem că ele serveau pentru depozitarea sau chiar conservarea pe timp mai îndelungat a peștelui sărat. Gropi similare, interpretate ca avînd aceeași destinație, datînd din veacurile XI—XII, au fost descoperite la Garvăn-Dinogetia [5].

Nu s-a surprins nicăieri o intersectare a locuințelor din veacurile XIII—XIV. Dimpotrivă, unele locuințe s-au refăcut pe același loc și cu același plan de 3—4 ori, prin înălțări succesive, ceea ce pledează pentru o evoluție neîntreruptă a așezării pe durata unui veac și jumătate. Pe de altă parte, este prematur, în stadiul actual al cercetărilor, a se vorbi de o anumită dispoziție a locuințelor în cuprinsul așezării. Se constată doar că ele sînt dispuse la distanțe relativ constante, la circa 10 m o locuință de alta [6].

Cimitirul așezării a funcționat de la mijlocul veacului al XIII-lea și pînă către mijlocul veacului al XIV-lea în interiorul incintei, în partea ei de nord. După această dată el a fost mutat în altă parte, iar deasupra vechilor morminte s-au construit locuințe, desigur în legătură cu faptul că spațiul din interiorul incintei devenise insuficient. Sicrie de lemn cu scoabe de fier și inventar destul de modest apar numai în mormintele

[4] În veacurile XIII—XIV, fortificațiile par a fi caracterizat pe teritoriul R.P. Bulgaria nu numai orașele mari și populate, dar și centrele orășenești de mai mică importanță. Cf. D. Angelov, *Към въпроса зо средновековния български град*, în „Археология", an II (1960), nr. 3, p. 9—22, passim, dar autorul nu face o distincție satisfăcătoare între fortificațiile orășenești propriu-zise și citadelele din interiorul sau din preajma centrelor urbane.

[5] *Șantierul arheologic Garvăn-Dinogetia*, în *Materiale și cercetări arheologice*, vol. VII, 1960, p. 591 precum și I. Barnea, *Garvăn-Dinogetia*, București, 1961, p. 38.

[6] Aceeași distanță de 10 m între locuințe a fost stabilită și în cadrul așezării cu caracter orășenesc de la Garvăn-Dinogetia din sec. XII, dar aici a putut fi surprinsă și o anumită organizare pe șiruri a locuințelor în interiorul incintei romano-bizantine. Cf. *Șantierul arheologic Garvăn-Dinogetia*, în *SCIV*, an VI (1955), nr. 3—4, p. 733.

www.dacoromanica.ro

ultimului nivel al cimitirului, datat către mijlocul veacului al XIV-lea, în timp ce mormintele mai vechi sînt lipsite de inventar.

Pornind de la raportarea densității locuințelor la suprafața așezării, cît și de la frecvența mormintelor în cuprinsul limitelor cimitirului, se pot stabili date cu caracter informativ asupra numărului de locuitori al așezării. În primul caz, socotind spațiul de 10 m dintre locuințe ca fiind valabil și pentru porțiunile azi dispărute, rezultă că în incintă și-au putut găsi loc aproximativ 80—100 de case. Coeficientul familial pentru această epocă este în general acceptat ca fiind cifra 5. În al doilea caz, se constată că cel puțin în partea centrală a cimitirului există un raport constant între suprafețele cercetate și numărul mormintelor descoperite [7]. În răstimpul de 100 de ani cît a dăinuit cimitirul s-au putut îngropa trei generații din locuitorii așezării. Pe ambele căi se obțin rezultate apropiate, fiind vorba de 400—500 de locuitori. Populația așezării va fi fost sub această cifră în a doua jumătate a veacului al XIII-lea și o va fi depășit apreciabil în a doua jumătate a veacului al XIV-lea.

Statistici interne privind mărimea așezărilor din această vreme au putut fi deocamdată întocmite doar pentru Transilvania, unde satele aveau în veacul al XIV-lea o medie de 47 de gospodării și circa 200 de locuitori [8]. Comparația este doar în parte semnificativă, deoarece este vorba de două regiuni, care în această vreme se dezvoltau în condițiuni diferite. Menționăm totuși că în regatul vecin al Ungariei satele aveau la sfîrșitul veacului al XV-lea o medie de 17—18 locuințe, în timp ce așezările cu 40—200 de locuințe erau tipice ca tîrguri prin structura și rolul lor social-economic. Datele au fost stabilite pe temeiul condicilor de zeciuială ale bisericii [9].

Odată încheiată această succintă prezentare de ansamblu a așezării, așa cum se oglindește ea în descoperirile arheologice, prima întrebare care se pune este aceea privind preocupările locuitorilor ei. Cercetările au evidențiat pescuitul ca principală îndeletnicire la Păcuiul lui Soare, în toată perioada de care ne ocupăm. Pentru aceasta pledează marele număr al uneltelor de pescuit descoperite, în primul rînd greutăți pentru năvoade, multe din ele confecționate ca atare, apoi cîrlige mari de undiță, harpoane etc. Judecînd după conținutul gropilor cu resturi de bucătărie, peștele constituia o parte însemnată a hranei zilnice, iar multe din exemplarele consumate erau de o mărime considerabilă, de cîteva zeci de kilograme. El era destinat totodată vînzării, într-o groapă-depozit de tipul celor cercetate putîndu-se păstra pînă la 2 000 kg de pește. Creșterea animalelor, în special a porcilor și a oilor, în pășunile și pădurile din baltă, constituia a doua ocupație în ordinea importanței, după cum o dovedește numărul foarte mare de oase provenind de la aceste animale. Agricultura este mai

---

[7] În secțiunile în care mormintele au apărut cu densitate maximă, pentru fiecare mormînt revin cîte 3 m² din suprafața cercetată.

[8] *Istoria Romîniei*, vol. II, București, 1962, p. 244.

[9] I. Szabó, *La repartition de la population de Hongrie entre les bourgades et les villages, dans les années 1449—1526*, în *Studia et acta historica*, Budapesta, 1960, passim.

www.dacoromanica.ro

puțin documentată. Ca unelte agricole, s-a descoperit o singură seceră, iar oasele de bovine apar în proporție destul de redusă.

În cadrul așezării au fost documentate și unele meșteșuguri. Cel mai important dintre acestea este producerea și prelucrarea fierului. În numeroase locuri s-au descoperit lupe de metal și zgură de la reducerea minereului de fier. Analizele metalografice și chimice dovedesc faptul că meșterii de la Păcuiul lui Soare produceau fontă albă, realizînd în cuptoare mai perfecționate temperaturi de 1 500° și folosind deci pentru acționarea foalelor o energie superioară celei de care dispune în mod firesc omul, probabil energia apei [10]. Aceasta ar explica și faptul că pînă în prezent nu s-au descoperit cuptoarele și atelierele, ele aflîndu-se grupate într-o regiune a incintei din vecinătatea apelor, azi inundată. Pentru prelucrarea în cadrul așezării a metalului pledează descoperirea lupelor de fontă brută și a unui creuzet, ca și frecvența mare a obiectelor din fier.

Prelucrarea lemnului constituie al doilea meșteșug bine documentat la Păcuiul lui Soare în veacurile XIII—XIV. De acest meșteșug se leagă multe din uneltele descoperite în stratul corespunzător acestei epoci, printre care numeroase dălți de diferite mărimi și forme, linguri de fier pentru scobitul lemnului, o teslă, sfredele și securi etc. Principala preocupare a meșteșugarilor care au folosit aceste unelte a fost desigur, construirea bărcilor de pescuit, dar și a locuințelor, care, după cum s-a arătat, au un caracter destul de evoluat și presupun o anumită specializare a celor care le-au înălțat.

În legătură cu practicarea altor meșteșuguri au apărut pînă în prezent destul de puține indicii, printre care trebuie relevate sulele de os și fier și un degetar masiv de cojocar. Faptul că nu s-au descoperit încă cuptoare de olari se leagă probabil tot de împrejurarea că o mare parte a așezării a fost inundată.

Descoperirile arheologice dovedesc rolul important pe care l-a avut economia de schimb în așezarea de la Păcuiul lui Soare în veacurile XIII—XV. Este vorba atît de posibilitatea existenței unei piețe locale, cît și de măsura în care așezarea a participat la piața mai largă, a întregii regiuni, pentru care Silistra constituia desigur centrul politic și economic. O mare parte a obiectelor descoperite în locuințe sau în preajma lor au fost procurate de pe piață, în accepția mai îngustă sau mai largă a termenului. Astfel, ceramica în primul rînd, apoi obiectele din fier — cuțite, bolți de arbaletă și vîrfuri de săgeată, cîrligele mari pentru pescuit, piroanele de fier pentru încheierea bîrnelor locuințelor —, podoabele și alte elemente ale costumului, în general toate obiectele care apar în exemplare multiple, au fost executate în cadrul unor ateliere specializate, în condițiile unei producții cu o „standardizare" accentuată. Un exemplu concludent în

[10] Cercetarea se datorește lui Ștefan Olteanu, care a ajuns la această concluzie. Cf. *Producția meșteșugărească din Moldova și Țara Românească în sec. X—XVIII. Probleme de bază în lumina cercetărilor recente*, în „Studii", an. XV (1962), nr. 4, p. 874, precum și lucrarea de disertație a aceluiași: *Meșteșugurile din Moldova și Țara Românească (sec. X—XVIII)*, sub tipar.

www.dacoromanica.ro

acest sens îl oferă ceramica de uz comun, executată într-un repertoriu redus de forme şi ornamente, mereu acelaşi pentru o epocă dată, într-o tehnică ridicată şi unitară de preparare şi ardere a pastei. Este evident că toate aceste obiecte, dintre care cele mai multe privesc nevoile vieţii zilnice din fiecare gospodărie, nu au fost produse în cadrul acesteia, fiind procurate de pe piaţă în condiţiile economiei de schimb. De altfel, anumite produse provin din ateliere mai îndepărtate, situate dincolo de graniţele Dobrogei. Ne gîndim în primul rînd la anumite categorii de ceramică smălţuită care-şi găsesc analogii la Constantinopol sau în Orient, la faianţa provenind din centrele Asiei Mici, la paharele şi la cupele de sticlă, ca şi la anumite podoabe.

Numerosul material numismatic descoperit în aşezare se leagă şi el strîns de dezvoltarea şi importanţa pe care a avut-o în acestă vreme economia de schimb la Păcuiul lui Soare. Cele peste 300 de monede găsite pînă în prezent în mod izolat sau în tezaure oglindesc, prin numărul şi varietatea lor, anumite realităţi economice. Vom aminti în primul rînd tezaurele, deşi nu ele sînt cele mai semnificative pentru a sugera intensitatea şi profunzimea fenomenelor specifice ale economiei de schimb. Două dintre aceste tezaure au fost deranjate de apele Dunării, iar mărimea şi compunerea lor rămîne nesigură. Se poate doar afirma că primul cuprindea monede de aur de la Ioan al II-lea Vatatzes — mijlocul veacului al XIII-lea —, iar al doilea monede de argint tătăreşti de la sfîrşitul aceluiaşi veac. Al treilea tezaur, descoperit „in situ", cuprinde 177 de monede de argint bulgăreşti şi romîneşti din a doua jumătate a veacului al XIV-lea, îngropat fiind în ultimii ani ai acestui veac. Monedele bizantine, tătăreşti, ale ţarilor bulgari sau ale domnilor Ţării Romîneşti apar de asemenea izolate în săpătură, alături de monede de aramă ale principatului latin de Achaia—Moreea din a doua jumătate a veacului al XIII-lea, de monedele despotului dobrogean Ivanko sau de monede ragusane de argint din veacul al XIV-lea. Apar apoi falsuri monetare, bătute probabil la Silistra, precum şi alte tipuri încă neidentificate. Făcînd abstracţie de tezaure, majoritatea absolută a materialului numismatic descoperit o reprezintă moneda măruntă de aramă necesară operaţiilor de schimb curente.

Înainte de a încerca închegarea cîtorva concluzii din aceste elemente diverse ce oglindesc înfăţişarea şi viaţa economică a aşezării, vrem să menţionăm cîteva descoperiri care, deşi sporadice, nu sînt lipsite de interes. Cîteva fragmente de străchini smălţuite descoperite în aşezare poartă zgîriate, ulterior procesului de ardere, deci datorate probabil proprietarului vasului, litere sau grupe de litere din alfabetul chirilic. Într-unul din cazuri se citeşte numele „Alek (sandru)". Descoperirea devine şi mai semnificativă prin găsirea într-o locuinţă de la sfîrşitul veacului al XIV-lea a două cărămizi bizantine refolosite în epoca feudală, care poartă zgîriate pe una din feţe litere din acelaşi alfabet. Pe una din cărămizi se află în mod evident o însemnare dispusă pe trei rînduri, care nu a fost încă descifrată. Indiferent de cuprinsul însemnării, se impune constatarea că în aşezare se aflau persoane care ştiau să citească şi să scrie, faptul avînd o deosebită

www.dacoromanica.ro

importanță deoarece în evul mediu primii laici care au avut nevoie de știința de carte au fost negustorii [11].

Descoperirile arheologice enumerate mai sus, ca și concluziile parțiale întemeiate pe ele, nu pot oglindi așezarea de la Păcuiul lui Soare în toată complexitatea fenomenelor de ordin social, economic, politic sau cultural pe care aceasta le-a cunoscut în veacurile XIII—XV. Informațiile obținute prin săpături sînt deosebit de importante pentru studierea așezărilor din această vreme, dar caracterul unei așezări depinde de un număr de trăsături, printre care cele ce pot fi cunoscute nemijlocit pe cale arheologică se dovedesc a fi insuficiente sub unele aspecte. În cazul așezării de la Păcuiul lui Soare, rămîn deocamdată nerezolvate condiția juridică a colectivității, structura ei administrativă interioară și relațiile cu puterea centrală iar modul în care structura socială din cadrul așezării se oglindește în descoperirile arheologice nu este suficient de semnificativ [12].

Una dintre cele mai serioase dificultăți în aprecierea caracterelor așezării de la Păcuiul lui Soare o constituie lipsa cercetărilor din această regiune care să privească epoca ce ne interesează și care să poată servi drept termene de comparație. Această dificultate va fi depășită doar în momentul în care vor fi cunoscute arheologic atît marile centre dunărene pomenite de izvoarele scrise, ca Silistra sau Vicina, cît și un număr suficient de așezări modeste cu caracter evident rural. O așezare poate fi apreciată numai în raport cu regiunea mai largă sau mai restrînsă din care a făcut parte și în cadrul căreia s-a dezvoltat. Pe de altă parte, dinamica așezării, evoluția ei pe o perioadă de un veac și jumătate, sînt încă destul de puțin conturate, datorită stadiului puțin avansat al cercetărilor.

În lipsa unor izvoare scrise care să se refere în mod nemijlocit la așezarea care ne interesează, valorificarea rezultatelor arheologice necesită folosirea știrilor asupra istoriei politice și economice a regiunilor de la Dunărea de Jos, știri ce umplu anumite goluri din informația noastră, schițînd un tablou general în care se integrează și așezarea de la Păcuiul lui Soare. Izvoarele scrise ne informează asupra dezvoltării și activității comerciale din orașele de la gurile Dunării [13], confirmate recent de descoperirile numismatice [14], sau asupra importanței pe care au cîștigat-o de

[11] Materiale asemănătoare descoperite la Suceava au fost interpretate tot în acest sens. Cf. Gh. Diaconu, *Contribuții la cunoașterea culturii medievale de la Suceava în veacurile XV—XVI*, în *Materiale și cercetări arheologice*, vol. VI, 1959, p. 922.

[12] Astfel, una din locuințele cercetate în cadrul așezării pare a oglindi situația deosebită a celor ce o ocupau, deoarece în interiorul ei au apărut, printre altele, numeroși bolți de arbaletă și aproape 100 de ghiulele de piatră, care au aparținut inițial garnizoanei din veacurile X—XI, fiind refolosite în epoca feudală. Stadiul puțin avansat al cercetărilor nu permite deocamdată interpretarea mai strînsă a acestei descoperiri.

[13] V. Laurent, *La domination byzantine aux bouches du Danube sous Michel VIII Paléologue* în *Revue historique du sud-est européen*. XXII, 1945, p. 184—198; Barbu T. Câmpina, *Despre rolul genovezilor la gurile Dunării în sec. XIII—XV*, în „Studii", an VI (1953), nr. 1, p. 191—236; nr. 3, p. 75—119; vezi și *Istoria Romîniei*, vol. II, București, 1962, p. 162.

[14] Octavian Iliescu, *Despre hyperperii ad sagium Vicinae*, comunicare la Societatea numismatică romînă, 28 V 1961; vezi și tezaurul de la sfîrșitul secolului al XIII-lea începutul secolului al XIV-lea, descoperit recent în comuna Mihail Kogălniceanu (raionul Tulcea), comunicat de Oct. Iliescu și Gavrilă Simion la Societatea numismatică romînă la 26 V 1963.

www.dacoromanica.ro

timpuriu oraşele dunărene ale Ţării Romîneşti ca puncte de plecare sau ca ultime etape ale unor mari drumuri comerciale [15]. Din veacul al X-lea şi pînă la sfîrşitul veacului al XIV-lea, cu anumite întreruperi, regiunea Dunării de Jos a cunoscut o viaţă intensă, cu manifestări diverse şi complexe care sub aspect demografic, social, economic sau cultural i-au asigurat un avans apreciabil asupra regiunilor din interiorul ţării [16]. Aceste realităţi, evidente în regiunea de la gurile fluviului, s-au răsfrînt şi asupra aşezărilor mai îndepărtate. Descoperiri deocamdată izolate, dar care se înmulţesc pe măsură ce progresează cercetările [17], dovedesc că cel puţin pînă la Turnu-Severin, adică atît de departe cît era posibilă navigaţia neîntreruptă, s-a constituit în această vreme o unitate de cultură materială care oglindeşte în realitate unitatea de viaţă economică.

Pe drumul de mare circulaţie al Dunării, aşezarea de la Păcuiul lui Soare constituia, geografic vorbind, o etapă obligatorie. Dar această etapă a avut un rol activ şi ne gîndim în primul rînd la comerţul cu peşte, apoi la necesităţile în oameni şi materiale ale corăbiilor, ca şi la necesităţile în produse ale unei colectivităţi de mărimea aceleia care vieţuia aici. O dovadă pentru aceasta o constituie diversitatea materialului numismatic descoperit în aşezare.

Lipsind, în stadiul actual al cercetărilor, dovezi suficiente asupra dezvoltării producţiei meşteşugăreşti în cadrul aşezării, ne gîndim în al doilea rînd la faptul că Păcuiul lui Soare se află în dreptul gurii văii Bugeacului, cale lesnicioasă de pătrundere în interiorul podişului dobrogean. Cel puţin pentru aşezările rurale aflate pe această vale, Păcuiul lui Soare putea constitui locul de debuşeu sau de satisfacere a nevoilor de produse.

Măsura în care a fost afectată viaţa aşezării şi mai ales a regiunii din imediata ei apropiere de fenomenele economiei de schimb mai rămîne de stabilit şi aprofundat prin cercetările viitoare. Ni se pare neîndoielnic că la Păcuiul lui Soare în epoca ce ne interesează, scopul principal al producţiei a fost în primul rînd asigurarea existenţei zilnice, iar nu crearea unor valori de schimb. Principalele mijloace de existenţă erau obţinute în cadrul fiecărei gospodării în parte, fenomen general constatat în toate aşezările feudale cu caractere incipient orăşeneşti.

Distanţele aveau în veacurile XIII—XIV o altă valoare decît aceea pe care au avut-o mai tîrziu. Chiar pe un drum lesnicios ca Dunărea,

---

[15] N. Iorga, *Istoria comerţului românesc*, vol. I, Bucureşti, 1925, p. 38 şi urm.; *Istoria Romîniei*, vol. II, Bucureşti, 1962, p. 298.

[16] Corina Nicolescu, *Aspecte ale relaţiilor culturale cu Bizanţul la Dunărea de Jos în secolele X—XIV*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. V, 1962, p. 51; aceeaşi concluzie la Ştefan Olteanu, *Cercetări cu privire la geneza şi structura economiei oraşelor medievale din Ţara Romînească în epoca timpurie a dezvoltării lor*, comunicare la Sesiunea ştiinţifică de arheologie medievală, 28 mai — 7 iunie 1963, Iaşi-Suceava.

[17] Corina Nicolescu, *op. cit.* passim; vezi şi I. Barnea, P. Cernovcdeanu şi C. Preda, *Şantierul arheologic Giurgiu*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, vol. IV, 1957, p. 219—235; Al. Bărcăcilă, *Monede, podoabe de metal şi fragmente ceramice de la termele Drubetei şi din cimitirul feudal suprapus*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, vol. V, 1959, p. 769—794. Materialele descoperite la Giurgiu şi T. Severin ca şi acelea, încă inedite, descoperite la Zimnicea, sînt cu totul asemănătoare materialelor contemporane de la Păcuiul lui Soare.

www.dacoromanica.ro

20 km parcurşi împotriva curentului apei puteau reprezenta pentru o corabie încărcată o călătorie de o zi. Cu toate acestea, distanţa dintre Păcuiul lui Soare şi marele centru pe care-l constituia Silistra a limitat de la început posibilităţile obiective de dezvoltare ale aşezării noastre. Ea era de altfel tot mai mult ameninţată de apele Dunării şi de aceea, la începutul veacului al XV-lea, după ce a fost incendiată, nu s-a mai refăcut pe acelaşi loc, iar firul evoluţiei sale s-a întrerupt.

Pe temeiul celor arătate pînă aici, cu toate lacunele informaţiei de care dispunem, credem că putem caracteriza Păcuiul lui Soare, în veacurile XIII—XIV, ca o aşezare de pescari cu evidente trăsături urbane. Pentru a doua jumătate a veacului al XIII-lea afirmaţia mai comportă încă rezerve, dar pentru veacul al XIV-lea ea poate fi făcută cu destulă certitudine. Socotim că descoperirile arheologice oglindesc în suficientă măsură procesul de separare a meşteşugului şi comerţului de pescuit şi creşterea vitelor. Dovezile sînt în parte directe — prezenţa unor meşteşugari, importanţa economiei de schimb —, în parte indirecte, reflectîndu-se în mărimea şi aspectul aşezării sau în nivelul cultural al locuitorilor ei. Realităţile cunoscute ale istoriei regiunii din care făcea parte aşezarea de la Păcuiul lui Soare pledează pentru aceeaşi concluzie.

Nu putem folosi un anumit termen care să caracterizeze aşezarea de la Păcuiul lui Soare, de exemplu acela de „tîrg", datorită faptului că în istoriografia noastră lipseşte deocamdată o analiză cuprinzătoare a aşezărilor de tip intermediar, care să stabilească trăsăturile comune şi diferenţierile dintre acestea în timp şi spaţiu [18]. Spre deosebire de regiunile agrare din interiorul ţării, unde termenul de „tîrg" desemnează de obicei o aşezare evoluată din satul de agricultori şi crescători de vite, pe Dunăre procesul de dezvoltare al economiei de schimb s-a petrecut în cadrul unor aşezări cu economia bazată în mare parte pe pescuit şi unde, datorită permanenţei şi importanţei unor drumuri comerciale, circulaţia de mărfuri a jucat un rol mai însemnat decît în alte părţi, grăbind dezvoltarea acestor aşezări.

---

[18] O privire generală asupra acestei probleme la Ştefan Olteanu, *op. cit.*, vezi şi articolul aceluiaşi; *Cercetări cu privire la geneza oraşelor medievale din Ţara Românească*, în „Studii" 6 (1963).

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

CERCETĂRILE DIN R.P.R. PRIVIND ISTORIA STATULUI ŞI DREPTULUI DIN ŢARA NOASTRĂ (1948—1963) (I)[1]

În ultimii cincisprezece ani, cercetările de istoria statului şi dreptului romîn au devenit tot mai numeroase, au abordat teme largi şi importante, aducînd contribuţii însemnate în elucidarea acestora. Valoroasele realizări obţinute de cei care s-au ocupat de asemenea probleme au fost posibile datorită atît condiţiilor prielnice de dezvoltare pe care le au ştiinţele în ţara noastră, cît şi folosirii juste a metodei dialectice şi interpretării materialiste în cercetarea şi analiza instituţiilor de stat şi drept.

---

[1] Lucrarea de faţă priveşte studiile şi articolele apărute pînă la data de 1 septembrie 1963. Pentru periodicele şi studiile folosite mai des s-au utilizat urmatoarele abrevieri:

AIIC = „Anuarul Institutului de istorie din Cluj".
AIIP = „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.".
ASUCI = „Analele ştiinţifice ale Universităţii Al. I. Cuza din Iaşi" (Ştiinţe Sociale).
AUB şi *AUP* = „Analele Universităţii din Bucureşti".
BSARPR = „Buletinul ştiinţific al Academiei R.P.R." (Ştiinţe istorice, filozofice şi economico-juridice).
CF = „Cercetări filozofice".
Crestomaţie I, III = *Crestomaţie pentru studiul istoriei statului şi dreptului R.P.R.*, vol. I (1955) întocmit de Vl. Hanga; vol. II (1958) de Şt. Pascu şi Vl. Hanga; vol. III, (1963) de aceiaşi.
Dacia = „Dacia, Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie". Nouvelle série, 1957 şi urm.
Histria = *Histria. Monografie arheologică*, I, Bucureşti, 1954.
Ist. Rom. I, II = *Istoria Romîniei*, vol. I (sub red. acad. C. Daicoviciu), Bucureşti, 1960; vol. II (sub red. acad. A. Oţetea), Bucureşti, 1962; vol. III şi IV în formă de machetă.
Ist. Trans., I, II = *Din istoria Transilvaniei*, vol. I (ed. a III-a) şi vol. II (ed. a II-a), Bucureşti, 1963. Autori: acad. C. Daicoviciu, Ştefan Pascu, V. Cheresteşiu ş.a.
JN = „Justiţia nouă".
LC = „Lupta de clasă", organ teoretic şi politic al C.C. al P.M.R.
LP = „Legalitatea populară".
MA = „Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.".
MMS = „Mitropolia Moldovei şi Sucevei".
NEH, I, II = *Nouvelles études d'histoire*, vol. I, Bucureşti, 1955; vol. II, Bucureşti, 1960.
RA = „Revista arhivelor".
RRH = „Revue roumaine d'histoire".
RSl = „Romanoslavica".
RUP = „Revista universităţii «C. I. Parhon»".
SAI = „Studii şi articole de istorie".

www.dacoromanica.ro

Trecerea în revistă a principalelor realizări ale cercetărilor de istoria statului şi dreptului romîn trebuie să constituie nu numai un bilanţ concret al acestora, dar şi un moment de reflecţie critică, ţinînd seama de sarcinile tot mai importante ce stau în faţa celor ce activează în acest domeniu de cercetare.

Studiile de istoria statului şi dreptului au o tradiţie veche în ţara noastră. Trecînd peste încercările cronicarilor, care în expunerea evenimentelor politice nu au neglijat aspectele lor instituţionale, de stat şi uneori de drept, reliefînd aportul marelui savant al timpului său Dimitrie Cantemir în cunoaşterea unor probleme statale şi juridice din Moldova, este necesar în acelaşi timp să subliniem şi contribuţiile unor istorici burghezi în această materie, pe care ei au studiat-o fie în cadrul dezvoltării generale istorice, ca un Haşdeu, Xenopol, Iorga sau C. Giurescu, fie ca o disciplină aparte, aşa cum mărturisesc operele lui I. Peretz, S. Longinescu, C. A. Spulber, Gr. Berechet ş.a.

Situîndu-se pe poziţiile burgheziei, aceşti istorici n-au putut însă să desluşească sensul şi dezvoltarea instituţiilor de stat şi drept, pe care le-au prezentat static şi rupte de conţinutul lor social. Explicaţiile acestora — deşi cîteodată juste — nu pot să convingă, lipsite fiind atît de o metodă ştiinţifică de cercetare, cît şi de o interpretare justă a fenomenelor.

Revoluţia populară din ţara noastră, stabilind noi relaţii sociale şi dînd un impuls nebănuit dezvoltării ştiinţelor, i-a învăţat pe oamenii de ştiinţă să cunoască şi să folosească în cercetările lor materialismul dialectic şi istoric, cheia de boltă în asigurarea succesului muncii ştiinţifice şi în relevarea adevărului material. Numai în aceste condiţii au fost posibile importantele realizări din domeniul istoriei statului şi dreptului, la care au colaborat în egală măsură istorici şi jurişti. Deşi istoria statului constituie o materie de învăţămînt aparte în cadrul disciplinelor şi drepturilor juridice, totuşi, ca disciplină ştiinţifică, ea constituie un domeniu de cercetare comun pentru istorici şi jurişti care, împreună, urmăresc, într-un cadru mai larg sau de strictă specialitate, să reconstituie apariţia şi dezvoltarea fenomenului statal şi juridic.

Iată de ce studiul nostru documentar are în vedere toate cercetările care în ultimii cincisprezece ani au abordat analiza instituţiilor de stat şi drept şi urmăreşte să reliefeze, în mare, toate rezultatele obţinute. Aceste rezultate vor trebui să stea la baza muncii de întocmire a unui tratat de istoria statului şi dreptului romîn, de care nu putem rămîne încă multă vreme lipsiţi.

★

Încercînd să prezentăm rezultatele cercetărilor de istoria statului şi dreptului, pe orînduiri, vom începe analiza noastră cu orînduirea sclavagistă.

SAO = „Studia et acta orientalia".
SC = „Studii clasice".
SCIC = „Studii şi cercetări de istorie (Cluj), Academia R.P.R., Filiala Cluj.
SCILF = „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor".
SCIM = „Studii şi cercetări de istorie medie".
SCIV = „Studii şi cercetări de istorie veche".
SCJ = „Studii şi cercetări juridice".
SCSC = „Studii şi cercetări ştiinţifice" (Cluj), Academia R.P.R., Filiala Cluj.
SCŞI = „Studii şi cercetări ştiinţifice" (Iaşi), Academia R.P.R., Filiala Iaşi.
SMIC = „Studii şi materiale de istorie contemporană".
SMIM = „Studii şi materiale de istorie medie".
SMIMd = „Studii şi materiale de istorie modernă".
SRIR = „Studii şi referate privind istoria Romîniei".
ST = „Studii teologice".
Studii = „Studii. Revistă de istorie".
SUBBJ = „Studia universitatis Babeş-Bolyai. Jurisprudentia".
SUBBH = „Studia universitatis Babeş-Bolyai. Historia".

www.dacoromanica.ro

Prima şi cea mai de seamă contribuţie în privinţa istoriei statului sclavagist a fost aceea a elucidării apariţiei, dezvoltării şi structurii lui pe teritoriul patriei noastre. Acad. C. Daicoviciu în lucrările sale [2] şi, ca o încoronare a acestor studii, în tratatul de istorie a Romîniei a dovedit că statul sclavagist pe teritoriul patriei noastre, precedat de diverse organizaţii prestatale [3], adică de uniuni de triburi, a apărut în formă incipientă pe vremea lui Burebista (la începutul secolului I î.e.n.) sau, eventual, în timpul tatălui său, avînd o structură neclasică, „barbară", dar cu toate elementele esenţiale ale statului. Deşi după moartea lui Burebista statul a suferit o stagnare în dezvoltarea sa, totuşi el se consolidează „în ultima jumătate a secolului I e.n. înfruntînd, pînă la prăbuşire, formidabilul atac al Romei" [4]. Formularea oarecum largă dată statului dac va putea, pe măsura adîncirii cercetărilor să fie şi mai mult precizată, dar, în stadiul actual al cunoştinţelor pe care le avem despre istoria geto-dacă, apare ca cea mai justă cu putinţă [5].

O dată cu precizarea naturii statului sclavagist dac, cercetările din acest domeniu au elucidat, „în lumina materialismului dialectic, şi structura diverselor instituţii de stat: centrale, locale, militare, diplomatice, religioase [6] etc., în măsura, bineînţeles, în care acest lucru a fost posibil în cadrul documentaţiei existente.

Spre deosebire de instituţiile de stat, cele ale dreptului geto-dac sînt mai puţin cunoscute, datorită penuriei izvoarelor de cunoaştere a acestor instituţii. Cu toate acestea puţinele texte pe care le avem au fost supuse unei minuţioase şi atente analize, încît rezultatele obţinute, coroborate cu cele ale dreptului comparat, pot să formeze o bază solidă pentru reconstituirea vechiului drept geto-dac.

Instituţia de bază, proprietatea, asupra căreia sîntem informaţi prin cîteva versuri din Horaţiu, pare să fi păstrat încă unele caractere comunitare, strîns legate de existenţa unor comunităţi săteşti, alături de care însă se dezvoltă proprietatea privată, ca o consecinţă a creşterii inegalităţii de avere [7]. Precizîndu-se ierarhia socială a geto-dacilor şi stabilindu-se procesul

---

[2] În *SCŞC* 1950, nr. 2, p. 111 şi urm.; *SCIV*, an. VI (1955), nr. 1—2, p. 47 şi urm.; *NEH*, I, p. 121 şi urm. În acelaşi sens, dar cu unele deosebiri de detaliu, cf. VI. Hanga, *Crestomaţie*, I, p. 51; D. Tudor, *Istoria sclavajului*, Bucureşti, 1957, p. 19, opinează că numai în secolul I e.n. triburile dace s-au închegat într-un stat sclavagist incipient.

[3] Vezi, de pildă, uniunea tribală a „regelui" Dromichetes (acad. C. Daicoviciu, *Emlékkönyv Kelemen*, Bucureşti, 1957, p. 179 şi urm.) sau a lui Zalmodegikos (D. M. Pippidi în *SC*, an. III (1961), p. 53 şi urm.) şi an. V (1963), p. 137 şi urm. Despre celelalte uniuni tribale *Crestomaţia*, I, p. 39 şi urm.

[4] *Ist. Rom.*, I, p. 285.

[5] În acest sens ne apar ca juste afirmaţia şi concluziile istoricului H. Daicoviciu, în *Studii*, an. XV (1962), nr. 6, p. 1 397: „Caracterizarea Daciei lui Burebista şi Decebal ca stat sclavagist începător este prea generală, prea aplicabilă la o serie întreagă de alte state ale antichităţii". Vezi idem în *SUBBH*, 1959, p. 7 şi urm.

[6] Textele de bază pentru analiza instituţiilor statale sau prestatale geto-dace se găsesc în *Crestomaţie*, I, p. 44 şi urm., iar în *Ist. Rom.*, I, p. 255 şi urm. o viguroasă sinteză a acestor instituţii. Aceste lucrări precizează, în strînsă legătură cu formarea statului, şi rolul instituţiilor religioase, pe care le explică pe baza materialismului dialectic. O deosebită importanţă prezintă relaţiile de drept internaţional duse de tînărul stat geto-dac în vederea întăririi şi în exterior a puterii sale. În această privinţă cf. *Ist. Rom.*, I, p. 284, şi acad. Em. Condurachi în *SCIV*, an. IV (1953), nr. 3—4, p. 515 şi urm.

[7] Horatius, *Ode*, III, 24, 9—16. Acad. C. Daicoviciu în *SCIV*, an. VI (1955), nr. 1—2, p. 123 şi urm. şi H. Daicoviciu, în *SCIV*, an. XI (1960), nr. 1, p. 155 şi urm., opinează că versurile horaţiene sînt irelevante, avînd o valoare de simplă figură poetică. A. Bodor în *SCIV*, an. VII (1956), nr. 3—4, p. 253 şi urm. şi an. VIII (1957), nr. 1—4, p. 137 şi urm., priveşte, ca şi alţi istorici anteriori, versurile lui Horaţiu drept o versificare a descrierii lui Caesar despre germani, faţă de care însă geto-dacii se aflau pe o treaptă de dezvoltare superioară. H. H. Stahl,

www.dacoromanica.ro

de dezvoltare a sclaviei [8], s-a ajuns la clarificarea atît a poziţiei juridice a persoanelor, cît şi a relaţiilor familiale de tip patrilocal şi patriliniar [9].

Procesul de formare a proprietăţii private, al scindării societăţii în clase antagoniste şi a statului a mers paralel cu cristalizarea normelor juridice, menite să sancţioneze noile raporturi sociale în formaţie. Aşa apar legile, pe care autorii lor le înfăţişau adesea ca fiind de inspiraţie divină pentru a înfricoşa masele şi a le menţine în stare de dependenţă. Alături însă de reglementarea prevăzută în legi, resturi din comunitatea gentilică continuă încă să persiste în diverse domenii, violenţa directă fiind uneori singurul mijloc de apărare a intereselor private [10].

Procesul de formare a statului pe teritoriul patriei noastre a fost influenţat de existenţa cetăţilor greceşti de pe malurile Mării Negre, care, organizate pe baze sclavagiste şi întreţinînd relaţii economice strînse cu geto-dacii, au uşurat procesul de diferenţiere socială din societatea acestora şi, în consecinţă, cristalizarea formelor statale de pe teritoriul patriei noastre.

Cercetările din ultimii cinsprezece ani au adus precizări şi completări preţioase la cunoaşterea organizării de stat a cetăţilor greceşti şi a unor instituţii juridice caracteristice vieţii de cetate, atît pentru epoca preromană, cît şi pentru cea romană. În această privinţă, o vastă activitate a desfăşurat prof. D. M. Pippidi care, prin cercetările şi studiile sale [11], a contribuit la clarificarea structurii interne şi a evoluţiei sociale a cetăţilor vest-pontice. La aceste studii se adaugă cele ale acad. Em. Condurachi, prof. I. I. Russu, Iorgu Stoian [12] ş.a., care au scos în relief şi au precizat, în lumina documentelor structura, importanţa şi rolul organelor de stat şi administrative ale cetăţilor pontice.

Organul suprem al puterii de stat îl constituiau în aceste cetăţi, ca şi în metropolele lor, adunarea populară (δῆμος, ἐκκλεσία) şi sfatul orăşenesc (βουλή), asemenea senatului şi adunărilor populare din cetatea Romei republicane. Sfatul lua în discuţie sub formă de proiect toate problemele ce interesau cetatea, dar numai adunărilor populare le incumba soluţionarea acestora, întrucît cetăţile pontice erau organizate pe baze democratice sclavagiste [13].

Contribuţii la satele devălmaşe romîneşti, I, Bucureşti, 1958, p. 296, legînd textul lui Horaţiu de anumite practici agricole, conchide că acelaşi agricultor îşi schimbă periodic pămîntul.

[8] Cf. acad. C. Daicoviciu, în *SCŞC*, fasc. 2, 1950, p. 111 şi urm. şi în *Ist. Rom.*, I, p. 278 şi urm. Date importante şi la C. Balmuş, *BSARPR*, 1950, nr. 1, p. 3 şi urm. Cu privire la texte şi interpretarea lor, vezi Vl. Hanga, *Crestomaţie*, I, p. 59 şi urm. Asupra problemei sclavajului şi a existenţei unei pături dependente la traci, vezi D. M. Pippidi, *Contribuţii la istoria veche a Romîniei*, Bucureşti, 1958, p. 267 şi urm.

[9] Textele se referă în special la căsătorie şi la poziţia inferioară a femeilor. Cf. Vl. Hanga, *op. cit.*, p. 62 şi urm.

[10] *Ist. Rom.*, I, p. 287 şi urm. şi *Crestomaţia*, I, p. 59 şi urm. De notat studiul lui C. Balmuş, în *BSARPR*, 1951, nr. 3, p. 25 şi urm., în care aprecierea lui Herodot despre geţi (IV, 93) ca fiind cei mai drepţi şi mai viteji dintre traci este analizată în raport cu poziţia şi perspectiva autorului grec faţă de popoarele de dincolo de hotarele Eladei.

[11] În afara numeroaselor studii publicate în diverse periodice, lucrarea sa de bază rămîne *Contribuţii la istoria veche...*, iar în limba germană: *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias...* (D. Akad. d. Wissenschaften zu Berlin, Sek. f. Altertumswissenschaft, 34), Berlin, 1962.

[12] Vezi aceste studii mai jos.

[13] Vezi Acad. Em. Condurachi, *Histria*, I, p. 9—66, unde se arată atribuţiile şi mecanismul de funcţionare ale acestor organe: D. M. Pipiddi, *Histria*, p. 473—564, care le analizează pe baza unui material epigrafic exhaustiv. Cu privire la triburile adunărilor populare vezi referitor la Histria, D. M. Pippidi, în *SCIV*, an. VI (1955), nr. 3—4, p. 889 şi urm. (autorul opinează pentru existenţa a zece triburi), iar pentru Tomis, Iorgu Stoian, *Tomitana*, Bucureşti, 1962, p. 56 şi urm. (autorul reconstituie existenţa a patru triburi: Argadeis, Aigicoreis, Hopleites, Oinopes). Pentru problema triburilor tomitane vezi idem, în *SC*, an. I (1959), p. 105 şi urm., şi an. III (1961), p. 175 şi urm. Asupra adunărilor populare din Callatis vezi I. I. Russu, *Dacia*, t. I (1957), p. 177 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Alături de organele puterii de stat, cetățile pontice cunoșteau numeroase organe administrative : sînt așa-zișii magistrați orășenești care, organizați adesea în colegii, aveau o variată și multiplă competență administrativă și, în strînsă legătură cu aceasta, una jurisdicțională [11]. Paralel cu instituțiile sus-menționate, s-a cercetat organizarea militară [15], religioasă [16] și diplomatică [17] a cetăților pontice atît anterior stăpînirii romane, cît și posterior stabilirii acesteia, aducîndu-se noi și importante contribuții [18].

Deși instituțiile juridice din cetățile grecești nu au făcut obiectul unor studii speciale, cu toate acestea din cercetările întocmite se pot desprinde cîteva date prețioase cu privire la unele din ele. Proprietatea funciară avea ca obiect terenurile din jurul orașelor ; asemenea fonduri erau exploatate fie de către cetățeni privați, fie de către comunitatea orășenească cu ajutorul țăranilor dependenți de origine băștinașă [19]. Familia era organizată pe baze monogame, iar în lipsa părinților puterea șefului de familie era încredințată unui colegiu de magistrați [20]. Inegalitatea în drepturi a persoanelor constituia principiul de bază în organizarea cetăților, de la exercitarea drepturilor fiind excluși sclavii, străinii, chiar dacă erau domiciliați în cetate, și femeile[21]. În fine, cercetarea inscripțiilor dovedește, în ce privește organizarea judecătorească, existența unor instituții caracteristice întregii lumi grecești [22], iar referitor la materia obligațiilor, utilizarea unor contracte de împrumut între cetăți scoate în evidență, prin procedura pe care o reclamă, caracterul lor de drept public[23].

Paralel cu influența civilizației grecești asupra populației geto-dace, se constată și una scitică, care, fără a avea o pondere prea mare, se desfășoară însă pe o arie mult mai întinsă. Organizați, în secolele VI și V î.e.n. sub forma unei democrații militare, sciții alcătuiesc în secolul al IV-lea î.e.n. o organizație statală sclavagistă, care n-a putut să rămînă fără rezultat asupra dezvoltării societății geto-dace [24]. Cît privește dreptul scit, asupra căruia Herodot și alți istorici

[11] Pentru magistrații histrieni, organizarea și atribuțiile lor administrative, cf. D.M. Pippidi în *SCIV*, an. V (1954), nr. 3—4, p. 431 și urm. (și în *Contribuții*, p. 45 și urm.) ; *SCIV*, an. VI (1955), nr. 3—4, p. 889 și urm. (și în *Contribuții*, p. 65 și urm. și în *NEH*, an. I (1955), p. 85 și urm.). Referitor la magistraturile tomitane, organizarea și funcționarea lor, vezi Iorgu Stoian în *SCIV*, an. XI (1960), p. 303 și urm. și în *Tomitana*, p. 147 și urm. Referitor la atribuțiile jurisdicționale ale magistraților municipali vezi Vl. Hanga, *Crestomație*, I, p. 65 și urm.

[15] Cf. D. M. Pippidi, în *SCIV*, an. XIII (1962), nr. 2, p. 337 și urm.

[16] Cf. D. M. Pippidi, *Histria*, p. 546 și urm. ; în *Dacia*, t. III (1959), p. 391 și urm. Cf. și Em. Popescu, în *SCIV*, an. V (1954), nr. 3—4, p. 449 și urm.

[17] Între cetățile pontice se încheiau adesea tratate ; pentru Histria și Apollonia pontica vezi D. M. Pippidi și Em. Popescu, în *Dacia*, t. III (1959), p. 235 și urm. și *SC*, an. II (1960), p. 203 și urm. Cu privire la tratatele dintre Roma biruitoare și Callatis, cf. D. M. Pippidi în *NEH*, an. II (1960), iar asupra negocierilor diplomatice ale Histriei cu geții lui Zalmodegikos idem, în *SCIV*, an. XI (1960), nr. 1, p. 39 și urm.

[18] O sinteză a tuturor rezultatelor cercetărilor privind organizarea de stat a cetaților pontice se găsește în *Ist. Rom.*, I, p. 176 și urm.

[19] K. Marx și F. Engels, *Briefweschsel*, Berlin, 1949—1950, IV, p. 698 ; D. M. Pippidi, *Contribuții...*, p. 13 și urm. și p. 74 și urm. Cu privire la teritoriul din jurul orașelor grecești anterior cuceririi romane vezi într-un sens dubitativ, Em. Condurachi, *SCIV*, an. II (1951), nr. 2, p. 45 și urm.

[20] D. M. Pippidi, *Histria*, p. 557 și *Crestomație*, I, p. 79 și urm.

[21] *Ist. Rom.*, I, p. 176.

[22] Așa este instituția eisagogilor, întîlnită și la Atena (Aristotel, *Statul atenian*, LII). Pentru apelul la judecătorii străini și pentru justificarea instituției, vezi D. M. Pippidi, *Histria*, p. 505 și urm. și Vl. Hanga, *loc. cit.*

[23] D. M. Pippidi, *Histria*, p. 490 ; *Contribuții...*, p. 13 și urm. și *SCIV*, an. IV (1953), nr. 3—4, p. 487 și urm.

[24] *Ist. Rom.*, *I*, p. 155 ; Dorin Popescu, în *SCIV*, an. IX (1958), nr. 1, p.9 și urm. și în *MA*, 1956, p. 41 și urm.

www.dacoromanica.ro

de mai tîrziu ne furnizează unele preţioase date, acesta n-a fost încă cercetat în amănunt, realizîndu-se numai o publicare, pe teme, a izvoarelor sale de cunoaştere[25].

Cucerirea Daciei de către romani şi transformarea acesteia în provincie romană au dus la necesitatea instaurării unei noi organizări de stat şi de drept, în conformitate cu interesele cuceritorilor şi ale aristocraţiei geto-dace ce aderase la politica învingătorului.

Cercetările întreprinse în acest domeniu şi descoperirile arheologice din ultimii ani au elucidat structura şi formele organizării de stat din această provincie. Condusă la început de un trimis al împăratului, de un *legatus Augusti propraetore*, Dacia este împărţită prin anul 119 din punct de vedere administrativ în două părţi: *Dacia Superior*, condusă de un *legatus Augusti propraetore* din ordinul senatorial, şi *Dacia Inferior* de un procurator prezidial [26]. După o diplomă militară recent descoperită la Gherla, rezultă că o nouă organizare administrativă a avut loc înainte de 2 iulie 133, adică pe timpul împăratului Hadrian [27], cînd Dacia a fost împărţită în trei părţi: *Dacia Superior*, *Inferior* şi *Porolissensis*. În anii 167—169, o dată cu sau puţin după aducerea la Potaissa a legiunii a V-a Macedonica, în locul Daciei superioare şi inferioare se creează provinciile *Dacia Apulensis* şi *Malvensis*, iar după toate probabilităţile în anul 169 apare, impusă de necesităţi militare, o conducere centrală pentru toate cele trei Dacii, în fruntea căreia se afla M. Claudius Fronto, legat de rang consular [28]. În subordinele acestuia se găsesc procuratorii celorlalte două provincii dacice.

Alături de guvernatorul provinciei, care avea atribuţii politice, judecătoreşti şi administrative, un rol însemnat în organizarea centrală de stat avea adunarea provincială (*concilium provinciae*), organ exponent al intereselor păturii dominante[29].

Cu privire la administraţia locală orăşenească şi sătească s-au lămurit numeroase probleme de detaliu şi de ansamblu, începînd cu sfatul şi magistraţii orăşeneşti şi terminînd cu conducătorii satelor şi sfatul sătesc[30].

O menţiune specială merită studiile care au încercat să precizeze regimul juridic al oraşelor pontice de sub stăpînirea romană (*civitates fœderatae* sau *civitates liberae et immunes*), dezvoltarea organizării lor interne şi structura comunităţii grecilor din Pont (κοινὸν τῶν Ἑλλήνων), federaţie al cărei rost urmărea, în esenţă, consolidarea stăpînirii romane pe ţărmul de vest al Mării Negre [31].

---

[25] *Crestomaţie*, I, p. 35 şi urm.

[26] La început a fost guvernată de un praefectus. Cf. M. Macrea în *Ist. Rom.*, I. p. 354 şi în *SCIV*, an. XIII (1962), nr. 6, p. 1 399 şi urm. Pentru împărţirea în două a provinciei, vezi acad. C. Daicoviciu, în *SCIV*, an. IV (1953), nr. 3—4, p. 541 şi urm. şi în Dacia, t. I. (1954), p. 189 şi urm.

[27] C. Daicoviciu şi D. Protase, în *JRS*, LI (1961), p. 63 şi urm.; D. Protase în *Steaua*, 1960, nr. 11, p. 123 şi urm.

[28] M. Macrea în *SCIV*, an. XIII (1962), nr. 6, p. 1 399 şi urm. şi F. Horaviz, în *SCIV*, an. II (1951), nr. 2, p. 97 şi urm.; D. Tudor, *Oltenia romană*, Bucureşti, 1958, p. 137 şi urm.

[29] Vezi textele şi explicaţiile la VI. Hanga, *Crestomaţie*, I, p. 133 şi urm.

[30] În ansamblu problema este tratată în *Ist. Rom.*, I, p. 359 şi urm. şi pe bază de texte la VI. Hanga, *op. cit.*, p. 117 şi urm. Cf. şi Gr. Florescu, R. Florescu şi P. Diaconu, *Capidava*, I, Bucureşti, 1958, *passim*; Gr. Florescu în *SCIV*, IX (1958), nr. 2, p. 337 şi urm.; N. Gostar în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, p. 259 şi urm. şi în *MA*, 1956, p. 625 şi urm. pentru acel enigmatic *patronus causarum*.

[31] O sinteză a problemei găsim la D. M. Pippidi şi acad. Em. Condurachi în *Ist. Rom.*, I, p. 482 şi urm., la care se adaugă: D. M. Pippidi în *SCIV*, VI (1955), p. 61 şi urm.; în *Dacia*, II (1958), p. 227 şi urm.; *ibidem*. IV (1960). p. 511 şi urm;. *SC*, 1962, p. 291 şi urm. şi *Contribuţii*, p. 137—170 şi 197—212. Vezi de asemenea N. Constantinescu în *SCIV*, an. IX (1958), nr. 2, p. 349 şi urm. şi Em. Popescu în *Dacia*, IV (1960), p. 273 şi urm. Pentru activitatea edilicianâ din Tomis în secolul al II-lea e.n. cf. Gabriela Bordenache în *Dacia*, t. IV (1960), p. 255 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Cercetări de amănunt s-au făcut şi asupra organizării financiare a Daciei romane, şi în special asupra staţiunilor vamale, stabilindu-se existenţa sigură a cel puţin trei locuri de vama[32], precum şi asupra organizării militare[33].

După cucerirea Daciei de către romani, dreptul roman s-a aplicat şi în această provincie, lăsînd să subziste şi norme ale vechiului drept geto-dac în măsura în care, bineînţeles, acestea nu contraziceau sistemul juridic biruitor. Deşi asupra aplicării dreptului roman în Dacia nu avem date suficiente (cu excepţia tăbliţelor cerate), totuşi cercetările mai noi au reuşit să reconstituie liniile mari ale dezvoltării instituţiilor juridice din Dacia romană.

În domeniul izvoarelor dreptului, aceleaşi în Dacia ca şi în celelalte provincii, lumini noi au fost aruncate asupra constituţiei lui Caracalla din anul 212 referitoare la acordarea cetăţeniei romane. Propunînd o nouă lectură a edictului antoninian, acad. Em. Condurachi opinează că reforma — chiar dacă a avut în vedere numai pe locuitorii oraşelor — a fost provocată de considerente fiscale şi de tendinţele uniformizatoare ale politicii imperiale [34].

Lămuriri, precizări şi completări importante au fost făcute referitor la regimul proprietăţii funciare în Dacia. Devenit *ager publicus*, pămîntul dac a intrat în patrimoniul statului roman cuceritor, ceea ce dădea împăratului dreptul de a dispune de el. O parte din acesta este lăsat peregrinilor ca *ager stipendiarius*, o alta trece în patrimoniul împăratului (*patrimonium Caesaris*), iar alte părţi sînt date coloniştilor, veteranilor (fie sub forma unei proprietăţi depline, fie sub forma unei posesiuni) sau unităţilor militare staţionate în provincie [35]. Regimul proprietăţii din Dobrogea romană, regim care, evident, nu se putea deosebi de cel stabilit prin cucerirea romană în provinciile balcano-dunărene, a făcut de asemenea obiectul cîtorva cercetări de amănunt ce au reuşit să elucideze esenţialul [36].

Nu mai puţin important pentru studiul instituţiilor juridice apare sclavajul, căruia D. Tudor i-a închinat o documentată monografie, reuşind să clarifice sub toate aspectele — inclusiv cel juridic — problema sclavilor din Dacia romană[37]. Unele studii de amănunt au fixat, cu ocazia analizei diverselor inscripţii, sarcinile pe care le primeau unii sclavi şi rolul lor social şi juridic în îndeplinirea acestora [38]. Trebuie de asemenea menţionate cercetările privind dezvoltarea raporturilor de colonat, care — după opinia lui D. Tudor — au luat o largă extensiune prin colonizările de barbari deschise în Dacia de Marcus Aurelius [39].

---

[32] N. Gostar, în *SCIV*, II (1951), nr.2, p. 165 şi urm. şi mai ales I. I. Russu, în *SCIV*, IV (1953), nr. 3—4, p. 784 şi urm. Pentru Dacia Inferioară cf. D. Tudor, *Oltenia romană*, p. 145 şi urm.

[33] În special merită atenţie pentru problema dreptului, burgarii care lucrau pămîntul de graniţă, probabil în calitate de coloni militari. *Crestomaţie*, I, p. 158—159.

[34] În *Dacia*, II (1958), p. 281 şi urm; M. Coja şi H. Nubar în *Studii*, 1962, nr. 6, p. 1 411 şi urm.

[35] M. Macrea şi D. Tudor, în *Ist. Rom.*, I, p. 345 şi urm. Asupra problemei vezi şi D. Tudor, *Istoria sclavajului în Dacia romană*, Bucureşti, 1957, p. 144 şi urm.

[36] Asupra problemei funciare în Dobrogea romană vezi I. I. Russu, în *SCIV*, VI (1955), nr. 1—2, p. 75 şi urm. şi R. Florescu, în *SCIV*, VI (1956), nr. 3—4, p. 367 şi urm. şi VIII (1957), nr. 1—4, p. 149 şi urm.

[37] D. Tudor, *Istoria sclavajului în Dacia romană*; D. Berciu în *Studii*, 1949, nr. 3, p. 133 şi urm.; D. Tudor, în *SCIV*, I (1950), nr. 1, p. 205; I. I. Russu, în *SCIV*, VI (1955), p. 883 şi urm., iar pentru sclavajul de la Tomis cf. Iorgu Stoian, în *Dacia*, IV (1960), p. 297 şi urm. şi în *SC*, II (1960), p. 291 şi urm.

[38] D. Tudor şi *SCŞI* 1950, nr. 1, p. 469 şi urm.; 1951, nr. 1—2 p. 498 şi urm.; I. I. Russu, în *SCIC*, 1956, nr. 1—4.

[39] D. Tudor, în *SAI*, 1957, p. 33 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Importante precizări au fost aduse poziției juridice a persoanelor în ce privește atît statutul peregrinilor [40] cît și acela al cetățenilor romani stabiliți, după cucerire, în provincie[41]. S-a clarificat poziția social-juridică a ordinului augustalilor [42], iar pe baza textelor juridice coroborate cu principiile generale ale dreptului roman provincial, s-a încercat reconstituirea celor mai importante instituții juridice din Dacia romană. Aceste încercări vor trebui reluate și adîncite în conformitate cu datele tratatului de istorie a Romîniei [43]. În perioada de trecere la feudalism (secolele IV—X e.n.), forma predominantă a relațiilor sociale o constituiau obștile sătești, alaturi de care existau și forme de proprietate privată. Textele referitoare la organizarea prestatală feudală din această perioadă și la noul sistem de drept în curs de cristalizare au fost strînse la un loc și comentate de Șt. Pascu [44], care a precizat că obștile teritoriale, existente încă înainte de secolele VI—VIII s-au consolidat și, ulterior, paralel cu procesul de stratificare socială, a luat naștere o aristocrație militară pe baza apariției proprietății individualizate și apoi individuale. Transmițîndu-și în mod ereditar stăpînirea asupra pămîntului și însprindu-se exploatarea, în cadrul unor relații ce capătă tot mai evident trăsături feudale, aristocrația militară se transformă în nobilime feudală [45].

*

Tot atît de importante și numeroase sînt studiile care au pus în lumină procesul de dezvoltare a statului și dreptului feudal de pe teritoriul patriei noastre.

Dezvoltarea relațiilor feudale din sînul organizațiilor obștești teritoriale, precum și a unei nobilimi feudale — pe care izvoarele o amintesc din secolul al X-lea [46] — a dus cu necesitate la înjghebarea unor formațiuni statale mici, sub forma enezatelor și voievodatelor. Procesul intern de cristalizare a statului feudal s-a petrecut în condițiile extinderii asupra teritoriului patriei noastre, pentru un timp mai scurt sau mai îndelungat, a dominației unor state feudale [47].

Este meritul istoricilor B. Câmpina [48], Ștefan Pascu [49], Șt. Ștefănescu [50], C. Cihodaru [51] ș.a. de a fi pus în lumină pe baze cu adevărat științifice procesul de formare a statelor feudale romînești de sine stătatoare Țara Romînească și Moldova în secolele XIII—XIV și a Transilvaniei care, constituita sub forma unui voievodat încă în secolul al XII-lea, și-a păstrat o largă autonomie în tot cursul evului mediu [52].

---

[40] Vezi studiul sus-menționat al acad. Em. Condurachi.

[41] Pentru situația acelor *Cives Romani Consistentes*, vezi Radu Vulpe, în *SCIV*, IV (1953), nr. 3—4, p. 557 și urm. și A. Rădulescu, în *SC*, 1962, p. 275 și urm. Cu privire la existența unei populații dependente (*Lai*) vezi I. Balmus, în *SCIV*, IV (1953), nr. 3—4, p. 723. Contra Radu Vulpe, *ibidem*, IV (1953), nr. 3—4, p. 733 și urm. Asupra numelor persoanelor cf. I. I. Russu, în *SCIV*, I (1958), p. 39 și urm. (Histria) și în *MA*, 1959, p. 882.

[42] D. Tudor, în *SAI*, III (1961), p. 7 și urm.

[43] Vl. Hanga, *Crestomație*, I, p. 167, și urm. Asupra acestei lucrări, cf. D. M. Pippidi, în *SCIV*, 1957, nr. 1—4, p. 398 și urm.; L. P. Marcu, în *Studii*, 1960, nr. 3, p. 271 și urm.; Rusu Dragoș în *SCJ*, 1961, nr. 1, p. 154 și urm. și M. Jacota în *ASUCI*, VIII, 1962, p. 203 și urm. Cf. pentru tablele cerate și Gh. Ștefan în *AUP*, 1961, nr. 16 (șt. istorice), p. 19 și urm.

[44] *Crestomație*, II, p. 27 și urm.

[45] Șt. Pascu și Șt. Ștefanescu, în *Studii*, 1962 nr. 6, p. 1 447 și urm.

[46] Cf. C.C.B., în *Studii*, 1951, nr. 3, p. 122 și urm. și D. Bogdan, în *RSL*, 1958, nr. 1, p. 88 și urm.

[47] Cf. Al. Grecu (P. P. Panaitescu), în *Studii*, 1950, nr. 1; M. Chișvasi-Comșa, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, p. 69 și urm.; E. Frances, în *Studii*, VIII (1955), nr. 3.

[48] În *NEH*, I, p. 181 și urm. și în *Ist. Rom.*, II, p. 140 și urm.

[49] *Ist. Rom.*, II, în *Ist. Trans.*, I, p. 88 și urm. și în *Studii*, 1962, nr. 6, p. 1 447 și urm.

[50] În *Studii*, 1959, nr. 6, p. 35 și urm.; și *ibidem*, 1962, nr. 6, p. 1 447 și urm.

[51] În *SCȘI*, 1961, nr. 1, p. 61 și urm. cu privire la formarea statului feudal moldovenesc și la lupta dusă pentru independență.

[52] Cu privire la unele formațiuni politice transilvănene din secolele al XI-lea și al XII-lea (Moreşti) deduse dintr-o documentație arheologică vezi K. Horedt, *Contribuții la istoria Tran-*

www.dacoromanica.ro

Cercetările de specialitate au reuşit, de asemenea, sa precizeze, bazîndu-se pe o larga documentaţie. şi dezvoltarea ulterioară a statului feudal în raport cu transformarile ce s-au produs în modul de producţie şi în legătură cu modificarea raportului de forţe sociale. B. Cîmpina a pus în lumină procesul de trecere de la farîmiţarea politică la regimul autoritar domnesc [53], iar Eug. Stănescu a reliefat criza acestui regim din ultimele decenii ale secolului al XVI-lea şi încercările zadarnice ale lui Mihai Viteazul de a-l întari în detrimentul prerogativelor boiereşti [54]. În acest secol au loc schimbări importante în organizarea de stat: Transilvania intra sub suzeranitatea turcească, iar Moldova şi Ţara Romînească sînt aservite turcilor. Vechiul regim domnesc este înlocuit cu cel nobiliar [55] şi apoi cu stapînirea habsburgică [56] în Transilvania şi cu cel fanariot în Moldova şi Ţara Romînească [57], cînd începe şi procesul de destramare a feudalismului şi de cristalizare a relaţiilor capitaliste [58]. În cadrul acestei dezvoltări istorice a statului feudal, cercetările şi studiile întreprinse au adus clarificări asupra instituţiilor de stat, precizîndu-le conţinutul şi evoluţia lor istorică.

Domnia a făcut obiectul mai multor lucrări, analizîndu-se mai ales prerogativele domnului, titulatura sa oficială şi asocierea la domnie ca expresie juridică a ideii de fărîmiţare feudală [59].

Dintre celelalte organe centrale de stat, de o atenţie deosebită s-au bucurat sfatul domnesc şi sfatul lărgit, adică marea adunare a ţării. Volumul al II-lea şi al III-lea (aflat în forma de machetă) din *Istoria Romîniei* au schiţat evoluţia sfatului domnesc (numit divan sub dominaţia otomană) în întreaga epocă feudală [60], iar similitudinea marii adunări a ţării cu parlamentele, dietele şi seimurile feudale ale altor state a fost pusă în lumină de P. P. Panaitescu [61].

Tot în volumele al II-lea şi al III-lea din tratatul de istorie a Romîniei se găsesc elucidate şi trăsăturile generale ale organelor locale, ale puterii şi administraţiei de stat. Unele monografii sau lucrări mai mici au adîncit cîteva din aspectele organizatorice, jurisdicţionale şi politice ale acestor organe, şi în special a celor orăşeneşti [62].

---

silvaniei, Bucureşti, 1958. Caracterizările sale însă supraevaluînd unele date arheologice nu ni se par concludente. Cf. B. Cîmpina în *NEH*, I, p. 181 şi urm.

[53] B. Cîmpina în *SRIR*, I; în *Studii cu privire la Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1956; *passim*, în *Ist. Rom.*, II, p. 449—477 (în colab. cu Şt. Ştefănescu) şi 488—553 (în colab. cu M. Berza). Cf. şi N. Grigoraş în *SCŞI*, 1956, nr. 1 (istorie).

[54] *Ist. Rom.*, II, p. 863 şi urm. şi 949 şi urm. şi în *RRH*, 1962, nr. 1, p. 61 şi urm.

[55] Cf. Eug. Stănescu, în *NEH*, II, p. 241 şi urm.

[56] Şt. Pascu în *Ist. Trans.*, I, p. 208 şi urm. şi D. Prodan în *Ist. Rom.*, III.

[57] *Ist. Rom.* vol. III.

[58] O prezentare sintetică a studiilor privind dezvoltarea statului feudal pe teritoriul patriei noastre se găseşte la M. Berza, N. Stoicescu şi L. Marcu, în *Studii*, 1962, nr. 6, p. 1 479 şi urm.

[59] De o mare importanţă este monografia lui Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor şi asocierea la domnie în Ţara Romînească şi Moldova (pînă în secolul al XVI-lea)*, Bucureşti, 1960 şi anterior în *AUP*, 1957, nr.9, p. 45 şi urm. Asupra acestei lucrări, cf. Al. Gonţa, în *Studii*, 1960, nr. 5, p. 272 şi urm. Vezi cu privire la temă şi V. Iliescu, în *SCIM*, 1951, nr. 1, p. 39 şi urm. şi V. Costăchel, P. P. Panaitescu şi A. Cazacu, *Viaţa feudală*, Bucureşti, 1957, cap. V.

[60] Cu privire la sfatul domnesc, vezi şi A. Sacerdoţeanu, în *AUP*, 1956, nr. 5 (şt. istorice), p. 157 şi urm.; D. Mioc ş.a., în *SMIM*, IV, (1960), p. 565 şi urm. şi N. Grigoraş cu privire la atribuţiile judecătoreşti ale sfatului domnesc în *SCŞI*, 1961, nr. 1, p. 133 şi urm. Referitor la atribuţiile judecătoreşti ale Divanului domnesc între 1769 şi 1774, cf. Al. Vianu, în *SMIM*, I (1956), p. 233 şi urm.

[61] În *Studii*, 1957, nr. 3, p. 153 şi urm.

[62] Cu privire la oraşe şi jurisdicţia lor, vezi Lia Lehr, în *Studii*, 1956, nr. 2—3, p. 57 şi urm. (şi studiul monografic în manuscris. precum şi V. Costăchel, P. P. Panaitescu şi A. Cazacu, *op. cit.*, p. 411 şi urm.). Asupra judeţelor şi ţinuturilor, vezi C. C. Giurescu, *Principatele romîne la începutul secolului al XIX-lea*, Bucureşti, 1957, iar în privinţa rolului şi sarcinilor adminis-

www.dacoromanica.ro

Pentru istoria statului, studiile întreprinse asupra organizării fiscale feudale prezintă o importanţă deosebita, întrucît organele fiscale sînt organe de stat, folosite în politica de dominare şi subjugare a maselor. În această privinţă, clarificări substanţiale referitoare la principala dare directă din Ţara Romînească, birul, a adus Damaschin Mioc [63]. Sînt de asemenea de subliniat contribuţiile lui M. Berza [64] asupra haraciului din Moldova şi Ţara Romînească în secolele XV—XIX şi ale lui P. P. Panaitescu [65] referitoare la proveniența şi sarcinile tezaurului domnesc.

În fine, un alt element al organizării statale feudale îl constituie armata, căreia autorii tratatului de istorie a Romîniei i-au precizat atît dezvoltarea, cît şi structura organizatorică. Cercetarile de amănunt ale lui N. Stoicescu au reliefat, în acelaşi timp, funcţiile administrative şi ostăşeşti propriu-zise ale curtenilor şi slujitorilor din Ţara Romînească şi Moldova".

O menţiune deosebită merită cercetările şi studiile care au analizat poziţia de drept internaţional a Ţărilor Romîne. Analizînd sub aspect juridic hatişerifurile (hatihumaiumurile) încheiate de Principatele Romîne cu Poarta otomană, G. G. Florescu le consideră acte cu caracter unilateral, valabile cît trăia sultanul emitent [67], ceea ce conferea ţărilor noastre calitatea de state tributare. Reluînd această problemă, Mustafa A. Mehmet reuşeşte, după părerea noastră, să stabilească caracterul juridic bilateral al unora din aceste tratate şi să precizeze, în consecinţă, just poziţia de drept internaţional a Moldovei şi Ţării Romîneşti [68]. Problema relaţiilor diplomatice dintre Principatele Romîne şi Poarta otomană au atras atenţia şi altor cercetători, care au reuşit să le precizeze conţinutul şi să le încadreze în lupta ţărilor noastre împotriva dominaţiei străine [69]. Unele studii de detaliu au fost consacrate tratatelor de alianţă cu Rusia, precum şi relaţiilor comerciale, romîno-ruse [70]. În fine, se impune a fi menţionată monografia lui L. Bădulescu, Gh. Canja şi E. Glaser privitoare la regimul internaţional de navigaţie pe Dunăre. Abordînd problema sub aspect istoric, autorii reliefează abolirea de fapt, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a piedicilor în calea navigaţiei internaţionale

---

trative şi judiciare ale ispravnicilor scaunului Bucureştiului vezi Dan Berindei, în *SCŞI*, 1962, nr. 1. p. 129 şi urm. Date importante referitoare la micii dregători domneşti ca factori, în unele cazuri ai puterii suverane, vezi P. P. Panaitescu, în *SAI*, II (1957) p. 57 şi urm. Informaţii preţioase privind instituţiile urbane transilvănene găsim la Şt. Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1954, *passim* şi S. Goldenberg, *Clujul în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1958 *passim*.

[63] În *SMIM*, II (1957), p. 48 şi urm.; *Studii*, 1959, nr. 2, p. 53 şi urm.; *SMIM*, V (1962), p. 151 şi urm. şi în *RRH*, 1963, nr. 1, p. 73 şi urm. De notat şi contribuţia lui D. C. Giurescu prin publicarea (în *SMIM*, V (1962), p. 353 şi urm.) anatefterului (condica de porunci a vistieriei) lui C. Brîncoveanu.

[64] În *SMIM*, II (1957), p. 7 şi urm.

[65] În *Studii*, 1961, nr. 1, p. 49 şi urm. În privinţa aplicării aşezămîntului fiscal al lui C. Mavrocordat în Moldova (1741—1743), vezi N. Corivan, în *SCŞI*, 1955, nr. 3—4, p. 51 şi urm. Cu privire la bibliografia Transilvaniei, vezi M. Berza, N. Stoicescu şi L. Marcu, *Studii*, 1962, nr. 6, p. 1 479 şi urm.

[66] În *SMIM*, IV (1960), p. 191 şi urm. şi în *Studii*, 1962, nr. 3, p. 631 şi urm. Despre curţile boiereşti şi organizarea lor militară în Moldova în secolele al XIV-lea şi al XV-lea vezi *SRIR*, I, p. 551 şi urm.

[67] În *SAO*, 1957, p. 121 şi urm.

[68] Vezi articolele sale din *Studii*, 1960, nr. 5, p. 165 şi urm. şi 1961, nr. 1, p. 225 şi urm.

[69] Vezi literatura pur istorică la D. Mioc, în *Studii*, 1962, nr. 6, p. 1 491 şi urm. şi capitolele respective din *Ist. Rom.*, vol. II şi III. Pentru Transilvania, vezi *Ist. Trans.*, II, *passim*. Cu privire la hatişerifurile din 1774, vezi Al. Vianu, în *RSL*, 1962, nr. 5, p. 121 şi urm.

[70] Tr. Ionescu-Nişcov şi A. Constantinescu, în *Studii*, 1956, nr. 5, p. 107 şi urm.; C. Enea, în *SUBBH*, 1958, p. 67 şi urm.; P. P. Panaitescu, în *Studii*, 1961, nr. 4, p. 897 şi urm.

www.dacoromanica.ro

pe cursul inferior al Dunării, precum şi încercările zadarnice de a instaura pentru acest fluviu dispoziţiile din actul final al Congresului de la Viena privind navigaţia pe fluviile internaţionale[71].

O importanţă deosebită o au lucrările referitoare la istoria dreptului feudal. După eliberarea patriei noastre, în faţa istoricilor jurişti ca şi a istoricilor în genere s-a pus problema editării izvoarelor documentare, fără de care nu este posibilă o muncă ştiinţifică rodnica. Într-adevăr, pentru istoria dreptului colecţiile de legi vechi deveniseră, pe de o parte, foarte rare, iar, pe de alta, erau cu totul necorespunzătoare din punctul de vedere al modului în care fuseseră editate. În vederea remedierii acestei lipse, Academia R.P.R. a încredinţat istoricului jurist Andrei Rădulescu conducerea colectivului creat anume pentru publicarea izvoarelor dreptului romînesc scris din Ţara Romînească şi Moldova de la apariţia sa şi pînă la 1865, data codificărilor burgheze [72].

Începîndu-şi activitatea în anul 1949, acest harnic colectiv [73] a reuşit pînă în prezent să publice ediţii ştiinţifice de o mare valoare pentru şapte vechi legiuiri romîneşti: *Legiuirea Caragea*, *Pravilniceasca condică*, *Codul Calimach*, *Manualul juridic al lui Andronachi Donici*, *Sobornicescul hrisov*, *Cartea romînească de învăţătură* şi *Îndreptarea legii*. Celelalte legiuiri sînt planificate să apară în viitor. Bine primite de critica ştiinţifică din ţară şi străinătate, noile ediţii au dat posibilitate unor discuţii adîncite şi critice privind vechile noastre legiuiri, reuşindu-se în acest chip să se explice în adevărata lor lumină nu numai recepţionarea dreptului romano-bizantin în Ţările Romîne, dar şi structura de clasă a vechilor noastre instituţii juridice, precum şi influenţa elementului autohton în reglementarea acestora.

Editarea izvoarelor a provocat de asemenea discuţii şi cercetări rodnice, care au elucidat unele probleme de istoria dreptului, anterior greşit înţelese sau întru totul necunoscute. Aşa sînt studiile lui Gh. Cronţ şi Val. Georgescu privind recepţionarea dreptului bizantin, explicat acum pentru prima dată ca un fenomen impus de nevoile societăţii feudale, de interesele clasei dominante şi ale bisericii, precum şi de aspiraţiile de universalitate, de imitaţie tot bizantină, ale domnilor din ţările romîne. În lucrările acestora se cercetează de asemenea conţinutul şi aplicarea acestor legiuiri, factura lor, importanţa elementului autohton în elaborarea lor, precum şi valoarea vechilor noastre legiuiri ca fenomene de cultură romînească [74].

Nu mai puţin însemnate sînt contribuţiile aduse la cunoaşterea vechilor noastre legiuiri de cei care au recenzat ediţiile editate de colectivul Academiei. Aceste recenzii — reliefînd, cum era şi firesc, meritul incontestabil al ediţiilor analizate — au ridicat şi unele probleme noi,

---

[71] *Contribuţii la studiul istoriei regimului internaţional de navigaţie pe Dunăre*, Bucureşti, 1957.

[72] Cu privire la normele de publicare a vechiului nostru drept scris, vezi Andrei Rădulescu, în *BSARPR*, 1949, nr. 3, p. 211 şi urm. Pentru rezultatele de pînă acum, vezi Gh. Cronţ, în *Studii*, 1960, nr. 5, p. 201 şi urm.

[73] Condus de Andrei Rădulescu pînă la moartea sa, acest colectiv numără printre membrii săi pe Vasile Grecu, Gheorghe Cronţ (actualul responsabil), Constantin Tegăneanu, Anibal Teodorescu, Radu Dimiu, Ovid Sachelarie, Gheorghe Nicolaiasa, Alexandru Costin, Vintilă Gaftoescu, Anicuţa Popescu, Mircea M. Sadoveanu, Gh. Vlădescu Răcoasa, Aurel Sava (decedat), Eug. Herovanu (decedat). La unele lucrări au luat parte N. Daşcovici, V. Dongoroz şi I. Rosetti-Bălănescu. De curînd au fost cooptaţi în colectiv: Val. Georgescu şi Gh. Fotino.

[74] Gh. Cronţ, în *Studii*, 1958, nr. 5, p. 33 şi urm. (pentru *Pravila Moldovei*); *ibidem*, 1960, nr. 1, p. 57 şi urm. (pentru *Îndreptarea legii*); *ibidem*, 1961, nr. 5, p. 121 şi urm. (*Pravila de la Govora*). Val. Georgescu, în *Mélanges Lévy-Bruhl*, Paris, 1958, p. 373 şi urm.; în *Studii*, 1960, nr. 4, p. 73 şi urm. (pentru *Codul Calimach*); *ibidem*, 1961, nr. 6, p. 1 507 şi urm.; în *SCJ*, 1962, nr. 2, p. 355 şi urm.; *ibidem*, 1963, nr. 1, p. 116 şi urm. Cu privire la recepţionarea dreptului bizantin nu s-a reuşit încă, după părerea noastră, să se pună în lumină ceea ce deosebeşte recepţionarea apuseană de cea răsăriteană şi nici împotrivirea maselor faţă de acest fenomen, ale cărui consecinţe au fost silite să le suporte.

www.dacoromanica.ro

dînd soluţii în chestiuni mai puţin clare [75] sau controversate. Aşa sînt lucrarile lui C. C. Angelescu, N. Camariano [76], VI. Hanga [77], Ilie Merlescu [78] şi Dan Simonescu [79].

În domeniul cercetarii izvoarclor scrise ale vechiului nostru drept se impune, de asemenea, a fi amintite studiile privind Regulamentele organice. Astfel, acad. A. Oţetea a pus în lumină geneza acestor legiuiri menite sa „asigure o adaptare treptată şi lentă a intereselor clasei moşiereşti la procesul de dezvoltare a capitalismului" [80], iar C. C. Angelescu şi Gh. Ungureanu au adus contribuţii importante privind manuscrisele şi ediţiile aceloraşi legiuiri [81].

În sfirşit, s-au adus unele precizări foarte utile referitoare la traducerile în limba greacă şi romîna a „Nacazului" Ecaterinei a II-a [82], iar importanţa vechilor noastre legiuiri pentru dreptul biscricesc, privit în dezvoltarca istorică a societăţii romîneşti, a fost pe larg studiată de specialiştii în materie [83].

Tot în domeniul publicarii izvoarelor vechiului nostru drept trebuie amintită lucrarea *Crestomaţia pentru studierea istoriei statului şi dreptului R.P.R.*, întocmită de Şt. Pascu şi Vl. Hanga. În volumele al II-lea şi al III-lea, această colecţie cuprinde [84] importante izvoare — dintre care unele inedite, iar altele pentru prima dată traduse în romîneşte — ale dreptului nostru scris şi obişnuielnic din toate cele trei ţări romîneşti. Materialul documentar, organizat pe probleme, ofera cititorului o facila orientare în dezvoltarea instituţiilor juridice din cele trei ţări romine, începînd cu epoca feudalismului timpuriu şi pînă la mişcările revoluţionare din 1848.

Cît priveşte dreptul obişnuielnic, deşi nu avem o colecţie exhaustivă a acestor documente, totuşi publicarea în anii puterii populare a cunoscutei colecţii de documente privind istoria medie a Romîniei — cuprinzînd 32 de volume — şi a altor colecţii similare [85] oferă posibilităţi largi de cercetare celor pe carc-i preocupă istoria vechiului nostru drept cutumiar.

---

[75] În *SCŞI*, 1956, nr. 1, p. 139 şi urm. (nu împărtăşim opinia autorului cu privire la precăderca textului grecesc al legiu'rii Caragea); *ibidem*, 1957, nr. 1, p. 234 şi urm.; *ibidem*, 1960, nr. 2, p. 276 şi urm.

[76] În *Studii*, 1957, nr. 1, p. 179 şi urm. Interesante sînt concluziile autorului cu privire la cauzele ce au dus la elaborarea legiuirii Caragea.

[77] În *JN*, 1956, nr. 5, p. 943 şi urm.; *ibidem*, 1957, nr. 7, p. 1 361 şi urm.

[78] În *SCJ*, 1958, nr. 2, p. 337 şi urm. (opinează pentru contribuţia hotărîtoare a lui Nestor în alcătuirea legiuirii Caragea); *ibidem*, 1959, nr. 1, p. 209 şi urm. (împotriva lui, P. Zepos crede în autohtonismul legiuirii din 1780); *ibidem*, 1959, nr. 2, p. 543 şi urm.

[79] În *Studii*, 1962, nr. 1, p. 208 şi urm.

[80] În *SAI*, II (1957), p. 387 şi urm.

[81] În *SCŞI*, 1956, nr. 2, p. 111 şi urm. (autorul opinează că Regulamentul Organic ar fi o constituţie); *ibidem*, 1962, nr. 2, p. 249 şi urm.; Gh. Ungureanu, *ibidem*, 1957, nr. 1, p. 121 şi urm.; *ibidem*, 1957, nr. 2, p. 350 şi urm. (cu privire la ediţia franceză a Regulamentului Organic moldovean).

[82] A. Cioran-Camariano, în *Studii*, 1958, nr. 2, p. 123 şi urm. (trad. în limba romînă aparţine lui Toma Dumitriu).

[83] Liviu Stan, în *ST*, 1952, nr. 9 10, p. 560 şi urm.; Iorgu D. Ivan, *ibidem*, p. 580 şi urm.; Sever Buzan, *ibidem*, 1956, nr. 5—6, p. 363 şi urm.; I. N. Floca, în *Mitropolia Ardealului*, 1957, nr. 5 8, p. 478 şi urm. (tratează despre primul manual de drept canonic de la noi C. Drăguşin, în *ST*, 1957, nr. 9—10, p. 694 şi urm.; Şt. Izvoranu, *ibidem*, 1959, nr. 1—2, p. 61 şi urm.; B. Florin, *ibidem*, 1959, nr. 9—10, p. 556 şi urm.; M. Plătică, *ibidem*, 1960, nr. 5—6, p. 393 şi urm.; *ibidem*, 1961, nr. 5—6, p. 349 şi urm.; I. Covercă, *ibidem*, 1961, nr. 7—8, p. 466 şi urm.; M. Bîrlădeanu, *ibidem*, 1962, nr. 1—2, p. 91 şi urm.; I. N. Floca, în *Mitropolia Ardealului*, 1962, nr. 9—12, p. 636 şi urm. (tratează despre unitatea nomocanoanelor folosite în cele trei ţări romîne.)

[84] Vol. III aparut în 1963 cuprinde perioada 1600—1848.

[85] Vezi cu privire la colecţiile de documente acad. A. Oţetea în *Studii*, 1962, nr. 6, p. 1439 şi urm. şi I. Ionaşcu, în *Studii*, 1962, nr. 6, p. 1 545 şi urm. Indicaţii preţioase privind diversele colecţii de documente se publică cu regularitate în revista *Studii*.

www.dacoromanica.ro

Alcătuirea unui indice complet al tuturor instituțiilor juridice cuprinse în documentele publicate în aceste diverse colecții ar aduce, după părerea noastră, mari servicii celor ce cercetează istoria dreptului, ușurînd la maximum munca acestora și făcînd inutilă o republicare a documentelor ce ar interesa numai istoria dreptului [86].

Deși publicarea documentelor privind istoria dreptului scris a scos în evidență, așa cum s-a arătat, o muncă de calitate și susținută, totuși există o lacună care, după părerea noastră, ar trebui grabnic remediată. Este vorba de legiuirile transilvănene pe care colectivul de istoria dreptului românesc vechi ar trebui să le treacă în planul lui de editare. Nu avem în vedere toate legile ce s-au aplicat în Transilvania. dar publicarea celor pur transilvănene cum sînt constituțiile Țării Făgărașului, diverse statute municipale sau Aprobatele și Compilatele se impun a fi editate în mod corespunzător și traduse în limba română. Rezultatele acestei munci vor recompensa efortul ce va fi cerut [87].

O altă problemă care a atras atenția cercetătorilor a fost aceea a începuturilor dreptului scris. Istoricul P. P. Panaitescu într-un scurt, dar concentrat studiu, a adus unele date noi în cercetarea temei. După ce arată că primele pravile folosite în țările noastre sînt cîteva manuscrise slavone, traduse după modele bizantine —[cea dintîi fiind pravila de la Neamț din 1472—, autorul precizează că prima pravilă tipărită în românește — de Coresi, la Brașov între 1570 și 1580 — a fost o traducere a Nomocanonului slavo-bizantin. Din compararea textului tipărit cu alte trei texte de pravile românești manuscrise, P. P. Panaitescu conchide că primele traduceri românești ale Nomocanonului s-au făcut în Moldova, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea. Procesul apariției dreptului scris și extinderea acestuia sînt legate de autor de începutul destrămării obștii agrare, de creșterea puterii centrale, fenomen care a lichidat particularismul cutumiar local, înlocuindu-l cu norme scrise de o aplicare generală [88].

O altă problemă a vechiului nostru drept scris care a provocat multe discuții încă din secolul trecut a fost aceea a pravilei pe care Dimitrie Cantemir o atribuie lui Alexandru cel Bun. Privită de mulți cercetători ca dubioasă, informația lui Cantemir este reluată de Liviu Stan, care, într-un documentat articol, repune în discuție existența acestei pravile, aducînd unele argumente, dacă nu decisive, totuși destul de puternice, ținînd seama de trăsăturile epocii lui Alexandru cel Bun și de informațiile dreptului comparat [89].

Instituțiile vechiului nostru drept feudal au format și ele obiectul a numeroase cercetări. De o atenție deosebită s-a bucurat, cum era și firesc, proprietatea feudală. Analizată în mare sub aspectul ei evolutiv în diversele capitole ale tratatului de istorie a României din volumul al II-lea și al III-lea, proprietatea a fost cercetată și în diverse lucrări cu caracter monografic. Astfel, C. Cihodaru a studiat formele proprietății feudale din Moldova (ocină și vislujenia în evoluția lor, conchizînd totodată că proprietatea răzeșească este descendenta unei vechi forme de

---

[86] Cu privire la adunarea materialului privind dreptul nescris, vezi A. Rădulescu, în *BSARPR*, 1949, nr. 2, p. 127 și urm.

[87] Pentru traducerea românească din 1794 a statutelor municipale săsești întocmită de S. Micu Clain, vezi P. Teodor în *AIIC*, 1961, p. 267 și urm. și anterior I. Lupaș, în *SCILF*, 1957, nr. 3—4, p. 667 și urm.

[88] În *Studii*, 1954, nr. 4, p. 215 și urm. Vezi același, *Manuscrisele slave din Biblioteca Acad. R.P.R.*, vol. I, București 1959. În sens similar, Liviu Stan, în *MMS*, 1958, nr. 9—10, p. 745 și urm.

[89] În *MMS*, 1960, nr. 3—4, p. 170 și urm. Dan Simonescu, în *Studii*, 1962, nr. 1, p. 208 și urm. afirmă că descoperirea unui manuscris juridic slav în Moldova din secolele XIV—XV, ce se află în posesia slavistului N. Smochină, vine să întărească argumentația lui Liviu Stan.

www.dacoromanica.ro

proprietate boierească, ai cărei titulari au fost ruinaţi [90]; N. Grigoraş, la rîndul său, s-a ocupat de proprietatea funciară a oraşelor moldovene şi cauzele social-politice ce au dus la desfiinţarea caracterului condiţionat al proprietăţii feudale [91], iar Şt. Ştefănescu de evoluţia proprietăţii feudale în Ţara Romînească pînă în secolul al XVII-lea [92].

O importanţa deosebită pentru elucidarea unor probleme sociale şi juridice legate de proprietatea funciară o prezintă lucrarea lui H. H. Stahl consacrată satelor devălmaşe romîneşti; aceasta monografie aduce totodată interesante contribuţii şi în celelalte domenii ale dreptului (familie, moştenire, responsabilitate penală, procedură etc.), bazîndu-se pe un vast material documentar bine interpretat în lumina sociologiei comparate [93]. Lucrarea dovedeşte trăinicia unor vechi instituţii juridice şi pentru „epoca de glorie" a codului civil burghez. Studii importante au fost elaborate şi asupra regimului proprietăţii şi posesiunii funciare din Transilvania, pornindu-se de la documentele urbariale sau de la datele furnizate de procesele ce aveau ca obiect proprietatea funciară [94].

Problema imunităţilor, strîns legată de aceea a proprietăţii, a fost abordată de V. Costăchel [95], care opinează, ca şi în alte lucrări anterioare, că termenul de ocină şi ohabă din documentele noastre slavone ar corespunde celui latin de *immunitas*. În opoziţie cu această opinie, VI. Hanga [96] susţine că termenii de ocină şi ohabă nu au acelaşi conţinut cu cel de *immunitas*, ci urmăresc să facă opozabile terţilor actele privitoare la mutaţiile de proprietate.

Situaţia juridică a persoanelor, în special a celor din clasa asuprită, a atras atenţia multor cercetători. S-au consacrat studii speciale legării de glie a ţăranilor şi consecinţelor juridice ce au decurs din acest act, în special în legătură cu drepturile patrimoniale ale stăpînilor de moşie, cum sînt cele elaborate de P. P. Panaitescu şi Şt Ştefănescu [97]. Nu mai puţin importante sînt studiile referitoare la formele de vecinire din Moldova, la condiţia juridică a orăşenilor şi la aceea a clăcaşilor din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea [98]. Un studiu special a dedicat Em. Cernea efectelor patrimoniale ale înfrăţirii [99].

---

[90] În *SCŞI*, 1955, nr. 3—4, p. 1 şi urm.; *ibidem*, 1961, nr. 1, p. 51 şi urm. Cu privire la rezerva seniorială în secolul al XV-lea, vezi V. Costăchel, în *AUB*, 1961, nr. 20 (istorie), p. 13 şi urm.

[91] În *SCŞI*, 1961, nr. 2. p. 213 şi urm.; *ibidem*, 1962, nr. 1, p. 55 şi urm.

[92] În *Studii*, 1958, nr. 1, p. 53 şi urm. Pentru 1822—1831, vezi S. Columbeanu, în *SMIM*, 1960, p. 3 şi urm. Cf. şi contribuţiile V. Costăchel referitoare la termenul *dom*, în *Studii*, 1953, nr. 1, p. 244 şi urm.

[93] H. H. Stahl, *Contribuţii la studiul satele devălmaşe romîneşti*, vol. I şi II, Bucureşti, 1958—1959. Asupra lucrării, cf. L. P. Marcu, în *CF*, 1960, nr. 5, p.178 şi urm. şi VI. Hanga, în *Studii*, 1961, nr. 3, p.751 şi urm.

[94] Géza Kovách, în *SAI*, I (1956) p. 79 şi urm.; I. Pataki, în *SCIC*, 1957, nr. 1—4, p. 273 şi urm.; Bakó Géza, în *SAI*, II (1957), p. 39 şi urm.; Bujor Surdu, în *RA*, 1958, nr. 2, p. 233 şi urm.; I. Pataki, în *Studii*, 1960, nr. 6, p. 69 şi urm.; Géza Kovách, în *Studii*, 1960, nr. 4, p. 239 şi urm. şi M. Holban în *SMIM*, V(1962), p. 57 şi urm. în al cărui studiu se găseşte şi o încercare de clasificare a modurilor de dobîndire a proprietăţii. Asupra situaţiei patrimoniale a iobagilor şi jelerilor, vezi Şt. Pascu şi Tr. Gherman, în *AIIC*, 1960, p. 171 şi urm.

[95] În *Viaţa feudală*, p. 298 şi urm.

[96] În *SUBBJ*, 1960, p. 29 şi urm.

[97] P. P. Panaitescu, în *SMIM*, 1956, nr. 1, p. 63 şi urm.; Şt. Ştefănescu, în *Studii*, 1959, nr. 2, p. 87 şi urm.; importantă şi contribuţia sa privind terminologia ţăranilor dependenţi, în *SMIM*, 1960, nr. IV, p. 67 şi urm. şi în *Studii*, 1962, nr. 5, p. 1 155 şi urm.

[98] N. Corivan, în *SCŞI*, 1955, nr. 1—2, p. 51 şi urm.; C. Şerban în *Studii*, 1960, nr. 6, p. 27 şi urm.; Fl. Constantiniu, în *Studii*, 1959, nr. 3, p. 71 şi urm. şi acad. A. Oţetea şi G. Oţetea, în *SAI*, I (1956), p. 136 şi urm.

[99] În *AUP*, 1956, nr. 6, (şt. juridice), p. 121 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Analiza diverselor instituţii juridice a fost abordată, sub aspect monografic, de numeroşi cercetători, insistîndu-se asupra problemelor necercetate de vechea noastră istoriografie juridica sau greşit interpretate. Merită a fi subliniate contribuţiile lui Gh. Cronţ privind constituirea şi natura juridică a fundaţiilor în evul mediu [100], ale lui I. Iavorschi referitoare la materia obligaţiilor [101], cele privind dreptul de protimisis scrise de Val. Georgescu [102], cercetarile lui T. Bălan asupra instituţiilor juridice [103] ale Cîmpulungului moldovenesc, contribuţiile lui Gh. Ungureanu asupra actelor de stare civilă în Moldova [104] şi altele, îmbrăţişînd domeniul dreptului penal din legiuirile scrise sau din dreptul obişnuielnic, [105] dreptul de jurisdicţie a oraşenilor [106], statutele de breslă [107] etc.

În sfîrşit, trebuie menţionate şi unele studii privitoare la dezvoltarea învăţămîntului nostru juridic, care vin să dea noi explicaţii şi interpretări unor fapte şi date, cercetate anterior unilateral sau incomplet [108]:

Cercetări minuţioase, deşi mai reduse ca număr, s-au făcut şi pentru unele instituţii juridice din Transilvania. Aşa sînt studiile lui S. Columbeanu şi O. Velescu privind registrul de la Oradea (în special capitolele referitoare la proba fierului roşu [109]), cele ale Mariei Holban asupra cnejilor, cu care ocazie atinge şi unele probleme ale lui *ius valachicumm* [110], cele ale lui Fr. Pall avînd ca obiect organizarea cancelariei voievodului Transilvaniei şi a locurilor de adeverire [111] etc.

O menţiune deosebită merită studiile semnate de Candid C. Muşlea referitoare la interesanta instituţie a veciniei la romînii din Braşov (comunităţi conduse de un bătrîn avînd sarcini administrative şi cu caracter moral) şi cele datorate lui C.A. Stoide privind atribuţiile dregătorilor satelor romîneşti din Ţara Bîrsei [112].

Cu privire la regimul juridic al breslelor transilvănene, se impun contribuţiile lui Şt. Pascu [113] asupra dreptului minier din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cele ale lui Al. Neamţu [114]; acad. D. Prodan, într-un studiu monografic, explică dezvoltarea instituţiei judelui satului iobăgesc în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea [115].

---

[100] *SMIM*, IV (1960), p. 166 şi urm.

[101] Cf. *SCŞI*, 1956, nr. 2, p. 238 şi urm.; *ibidem*, 1958, nr. 1—2, p. 200.

[102] În *SMIM*, V (1962), p. 281 şi urm. şi lucrarea în curs de apariţie.

[103] *Din istoricul Cîmpulungului moldovenesc*, Bucureşti, 1960, *passim*.

[104] În *RA*, 1958, nr. 1, p. 82 şi urm.; şi *ibidem*, 1959, nr. 2, p. 58 şi urm.

[105] Vezi Al. Negoiţă, în *JN*, 1960, nr. 1, p. 153 şi urm. Cu privire la raspunderea penală colectivă din cadrul obştii, vezi V. Costăchel, în *SCIM*, 1951, nr, 1, p. 91 şi urm. şi C. Cihodaru, în *SCŞI*, 1956, nr. 1, p. 1 şi urm.

[106] C. Şerban, în *Studii*, 1962, nr. 4, p. 953 şi urm.

[107] Ş. Papacostea, în *RA*, 1960, nr. 1, p. 215 şi urm.

[108] Cf. L. Bartfeld, M. Avădanei şi Gh. Ungureanu, în *SCŞI*, 1956, nr. 2, p. 238 şi urm. şi Val. Georgescu, în *SCJ*, 1959, nr. 2, p. 522 şi urm. Vezi, pentru învăţămîntul superior în general, V. Papacostea, în *Studii*, 1961, nr. 5, p. 1 139 şi urm.

[109] În *SAI*, III (1961), p. 25 şi urm. Asupra ordaliilor din acest registru vezi şi I. Sabău, în *SRIR*, I, p. 625 şi urm. şi A. Cazangiu, în *JN*, 1957, nr. 6, p. 1 040 şi urm.

[110] În *Studii*, 1960, nr. 5, p. 147 şi urm. Asupra problemei vezi şi Şt. Pascu în *NEH*, II, p.135 şi urm.; Liviu Moldovan, în *RA*, 1960, nr. 2, p. 248 şi urm. şi Val. Georgescu, în *Studii*, 1960, nr. 5, p. 225 şi urm. cu privire la lucrarea lui S. Dragomir, *Valahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*.

[111] În *RA*, 1960, nr. 1, p. 267 şi urm. şi în *SMIM*, 1957, nr. 2, p. 391 şi urm. O scurtă schiţă a organizaţiei administrative şi judiciare din Transilvania în timpul stapînirii habsburgice, vezi la S. Jakó, în *RA*, 1958, nr. 1, p. 34 şi urm.

[112] În *SAI*, 1957, nr. 2, p. 317 şi urm. şi p. 293 şi urm.

[113] În *Meşteşugurile din Transilvania*.

[114] În *Acta Musei Regionalis Apulensis*, 1961, p. 243 şi urm.

[115] În *AIIC*, 1961, p. 217 şi urm.

www.dacoromanica.ro

O sinteză generală privitoare la dezvoltarea tuturor instituțiilor de stat de drept din cele trei țări romîne se găsește în vol. II și III din *Crestomația pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.*, care, pe lîngă textele necesare pentru ilustrarea instituțiilor, dă și scurte note introductive pentru ușurarea muncii cititorului care o consultă [116].

În fine, istoria statului și dreptului feudal ca materie de învățămînt a format obiectul unor cursuri litografiate menite să ajute pe studenți în munca lor [117]. După apariția tratatului de istorie a Romîniei se impune însă elaborarea unui manual complet al disciplinei noastre, la care, evident, e necesar să contribuie toți cei ce lucrează în acest domeniu de activitate [118].

Vl. Hanga

---

[116] Pentru vol. II cf. L. P. Marcu, în *Studii*, 1960, nr. 3, p. 217 și urm.; Rusu Dragoș în *SCJ*, 1961, nr. 1, p. 154 și urm.; M. Jacotə, în *ASUCI*, 1962, p. 203 și urm.

[117] Vezi I. Iavorschi, *Dreptul feudal scris al Moldovei și Țării Romînești*, Iași, 1956; VI. Hanga, *Istoria statului și dreptului R.P.R.*, I, București, 1957; Em. Cernea, *Curs de istoria statului și dreptului R.P.R.*, I, București, 1961.

[118] A doua parte a acestui studiu documentar va apărea într-un număr viitor al revistei.

www.dacoromanica.ro

D I S C U Ţ I I

ISTORIOGRAFIA MODERNĂ A ROMÂNIEI [1]

Încercare de periodizare şi fixare a principalelor curente şi tendinţe

DE

ŞTEFAN PASCU şi EUGEN STĂNESCU

membru corespondent
al Academiei R.P.R.

Istoriografia modernă, rezultat al evoluţiei scrisului istoric medieval; nivelul atins de istoriografie în secolele XVII—XVIII (Grigore Ureche, Miron şi Nicolaie Costin, Stoica Ludescu, Radu Greceanu, Radu Popescu, Ioan Neculce), care face cu putinţă trecerea pe o treaptă superioară de la scrisul medieval la istoriografia modernă. Importanţa scrisului istoric umanist (concepţii şi metode noi) de la începutul secolului al XVIII-lea (Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir) în această evoluţie. Dezbaterea cu largă semnificaţie istorică-politică şi culturală a problemelor cu privire la geneza limbii şi poporului român şi la unitatea etnică, factor fundamental în transformările calitative ale studiului şi scrierii istoriei. Conţinutul social-politic al acestor transformări.

I. ISTORIOGRAFIA MODERNĂ ÎN PERIOADA CRIZEI FEUDALISMULUI ŞI A APARIŢIEI CAPITALISMULUI

Înrîurirea asupra dezvoltării istoriografiei a principalelor probleme ale perioadei istorice (criza feudalismului, începuturile relaţiilor capitaliste, formarea burgheziei, lupta ei pentru dominaţie politică, lupta maselor populare pentru eliberarea socială şi naţională, confruntările

---

[1] Prezentul proiect de tematică — care, definitivat, va sta la baza părţii I a vol. VIII, istoriografia modernă şi contemporană a României, din tratatul *Istoria României* — a fost alcătuit din însărcinarea Secţiei de ştiinţe istorice a Academiei R.P.R. şi dezbătut de plenul acestei secţiuni în ziua de 2 decembrie 1963 ţinîndu-se seama de unele din observaţiile formulate.

Revista „Studii" îl pune în discuţia cititorilor săi, sperînd într-o participare largă, menită în acest fel să asigure premisele unui impuls studiilor de istoriografie din ţara noastră.

www.dacoromanica.ro

și lupta dintre ideologia feudală și cea burgheză sub forma dezvoltării ideii naționale, a gîndirii raționaliste și științifice, a răspîndirii culturii, a apropierii de năzuințele și necesitățile maselor).

ISTORIOGRAFIA LUMINISTĂ

Trasăturile generale ale curentului ideologic luminist; importanța rațiunii (a „luminii") în procesul de cunoaștere, a însușirii științei, a „luminării" în eliberarea de ideologia feudală în istoriografie (înnoirea metodei pe baza unui început de folosire critică a izvoarelor, întărirea atitudinilor laice în explicarea fenomenelor istorice, opunerea istoriei ideilor, sentimentelor și acțiunilor omenești istoriei în spirit teologic). Lupta pentru programul social-politic al elementelor burgheze. Începuturile filozofiei burgheze a istoriei.

1. Luminismul de tendință feudală tîrzie

Trecerea de la metodele și concepțiile scrisului istoric medieval la un nou mod de a cerceta și a scrie istoria.

Mihail Cantacuzino (1723—1792 (1793?). Lucrări principale: *Istoria Țării Romînești*; *Ghenealoghia Cantacuzinilor.*

Încercarea de înțelegere și adaptare a unei părți a boierimii la situațiile istorice noi oglindită în lucrările acestuia. Tendințe noi în folosirea izvoarelor, importanța acordată actelor oficiale de stat în expunerea istoriei, care caută să depășească cadrul exclusiv al acțiunilor politice. Sesizarea, încă superficială, a procesului istoric contemporan prin alcătuirea unui fel de fundamentare istorică pentru programul și acțiunea politică — cu vagi tendințe naționale a unor Cantacuzini.

Naum Rîmniceanul (1764 1839). Lucrări principale: *Cronica Țării Romînești*; *Hronologia domnilor Țării Romînești.*

Contradicția dintre metoda istoriei de tip cronicăresc-medieval și tendințe ideologice noi (patriotism de caracter modern, mai ales în ce privește poziția luată față de problema originii și unității poporului romîn).

Georg Michael Gottlieb v. Hermann (1737—1807). Lucrări principale: *Die Grundverfassungen der Sachsen in Siebenbürgen und ihre Schicksale* (1792); *Das alte und neue Krondstadt* (2 vol., 1801), *Vom Enstehen der Stadt Krondstadt* (1801).

Folosirea arhivelor pentru scrierea istoriei sașilor. Influența funcțiilor sale publice asupra scrierii istorice. Periodizarea istoriei după criteriul dinastic; supraevaluarea rolului conducătorilor politici ai sașilor, izolarea de celelalte populații și negarea rolului acestora în dezvoltarea societății transilvănene; atitudinea prohabsburgică. Preocupări de istorie politică, economică, administrativă și culturală și de statistică istorică.

Johann Selvert (1735—1785). Lucrări principale: *Die Grafen der sächsischen Nation und Hermannstädtischen Königsrichter im Grossfürstentum Siebenbürgen* (1782); *Nachrichten von siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften* (1785); *Kurze Geschichte der Provinzial-Bürgermeister von Hermannstadt in Siebenbürgen* (1792).

Interesul pentru studii monografice, de istoria culturii și a instituțiilor feudale; concepția izolaționistă în tratarea istoriei sașilor.

www.dacoromanica.ro

2. Luminismul de tendință burgheză timpurie

Accentuarea caracterului modern al metodelor și concepțiilor de cercetare și scriere a istoriei. Întărirea — în acest fel — a tendințelor laice și naționale. Influența raționalismului (înlăturarea din narațiunea istorică a providenței și sublinierea rolului personalităților în istorie, străduința de a găsi explicații raționale fenomenelor istorice, selecționarea și folosirea izvoarelor narative și a documentelor). Caracterul militant al scrierilor istorice și al activităților practice (slujirea poporului, critica instituțiilor feudale și a claselor dominante, simpatia pentru masele populare). Eforturile pentru elaborarea unor lucrări istorice de sinteză, bazate pe idei raționaliste, reflectare a desfășurării procesului de formare a națiunii romîne. Folosirea scrierilor istorice în lupta pentru emanciparea politică și națională a romînilor (*Supplex libellus Valachorum*), continuare pe plan superior a eforturilor de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea (Inocențiu Micu, Gherontie Cotorea, Grigore Maior).

Samuel Micu (1745—1806). Lucrări principale: *De ortu, progressu, conversione Valachorum*; *Brevis historica notitia originis et progressus nationis Daco-Romanae* (1778); *Scurtă cunoștință a istoriei romînilor* (1796); *Istoria și lucrurile și întîmplările romînilor* (4 vol., 1801—1805).

Importanța acordată răspîndirii cunoștințelor istorice. Interpretarea raționalistă a fenomenelor istorice; influența filozofiei dreptului natural, început de argumentare științifică pe baza comparării datelor din categorii diferite de izvoare. Critica societății și statului feudal; ideea necesității înlăturării iobăgiei și a eliberării țărănimii, combaterea pozițiilor politice ale clerului înalt. Militarea pentru egalitatea de drepturi a romînilor cu celelalte naționalități; concepția despre originea romanică a limbii și poporului romîn, despre unitate și continuitate, expresie a începuturilor ideii naționale.

Gheorghe Șincai (1759—1816). Lucrări principale: *Responsum ad crisim Josephi Caroli Eder in Supplicem libellum Valachorum Transilvaniae* (1791); *Hronicul romînilor și a mai multor neamuri* (3 vol., 1803); *Rerum spectantium ad universam gentem Romanam seu valachicam summaria colectio...* (1809).

Popularizarea istoriei naționale pe calea învățămîntului. Informare documentară temeinică și multilaterală. Elemente științifice în concepția despre cauzele și evoluția fenomenelor istorice, combaterea instituțiilor feudale din punct de vedere etic și istoric, poziția critică față de unirea cu Roma prin dezvăluirea adevăratelor cauze — interesele materiale și de emancipare socială și politică ale păturii superioare a clerului. Progresele ideii naționale în opera sa; tăria argumentației cu privire la originea limbii și a poporului, a unității și a continuității. Înfățișarea unitară a istoriei romînilor din cele trei țări romînești.

Petru Maior (1754—1821). Lucrări principale: *Istoria pentru începutul romînilor în Dachia* (1812); *Istoria besaricii romînilor* (1813); *Animadversiones in recensionem historiae de origine Valachorum in Dacia* (1814).

Rolul său în răspîndirea cărții romînești. Critica izvoarelor istorice pe baza analizei selective a știrilor, folosirea ca metodă a unor noi categorii de izvoare: etnografice, folclorice, arheologice. Clericalismul considerat ca frînă în dezvoltarea culturii naționale. Îndepărtarea sensului medieval al conceptului de „națiune" în favoarea celui modern. Polemica folosită în apărarea tezelor esențiale. Puncte de vedere deosebite față de S.Micu și G.Șincai în concepția despre originea, unitatea și continuitatea romînilor (supraviețuirea elementului dacic și răspîndirea elementului autohton pe întreg teritoriul național).

Ion Budai-Deleanu (1762—1820). Lucrări principale: *De originibus populorum Transylvaniae*; *De unione trium nationum Transylvaniae*; *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukovina.*

www.dacoromanica.ro

Începutul metodei monografice în scrierea istoriei (gruparea pe anumite teme). Îmbinarea argumentării istorice cu cea filologică în folosirea izvoarelor. Prima încercare de alcătuire a unui corp de cronici românești. Încadrarea istoriei naționale în istoria universală, principiu al scrierii istoriei. Combaterea asupririi naționale și sociale a românilor din Transilvania. Critica regimului habsburgic, dezvoltarea ideii naționale, afirmarea necesității unirii celor trei țări românești într-un singur stat. Concepții radicale în ce privește căile de transformare a societății (lupta revoluționară a maselor).

Dimitrie Philippide (1770 ? —1833). Lucrări principale: *Istoria Românieĭ* (în l. greacă) (1816); *Geografia Românieĭ* (în l. greacă) (1816).

Rolul lui D.Philippide în răspîndirea ideilor enciclopedice (traduceri din Condillac, Lalande etc.). Erudiție multilaterală în scrierea istoriei prin legarea acesteia de alte discipline înrudite (schițarea unei geografii istorice a României). Rațiunea și adevărul, criterii fundamentale ale cercetării istorice. Puncte de vedere caracteristice: sublinierea rolului țărănimii ca principală producătoare de bunuri, în antiteză cu poziția antinațională a boierimii, afirmarea caracterului majoritar al populației românești din Transilvania, combaterea energică a părerilor greșite în problema originii și continuității poporului român, folosirea pentru întîia dată a numelui de „Romînia" pentru întreg teritoriul național.

Dionisie Fotino (1729—1821). Lucrări principale: *Istoria vechii Dacii* (în l. greacă) (1818).

Progresele metodei moderne de cercetare a istoriei: întocmirea unui început de aparat științific compus din note cu privire la izvoare puțin folosite înainte: antichități, monede, hrisoave. Istoria Românieĭ parte integrantă a istoriei universale, continuare a Imperiului roman. Precizarea unor epoci succesive în istoria poporului român. Dezvăluirea rolului negativ al dominației otomane în dezvoltarea țărilor române. Tratarea istoriei naționale: economică, socială, politică, militară, culturală. Expunerea unitară a istoriei celor trei țări românești.

Iosif Benkö (1740—1814). Lucrări principale: *Milcovia* (2 vol., 1778), *Transsylvania sive Magnus Transsylvaniae Principatus* (2 vol., 1777 1778); *Transsylvania specialis.*

Însemnătatea cercetărilor sale în arhive și biblioteci pentru îmbogățirea fondului de izvoare. Adunarea izvoarelor în scopul publicării unui corpus; cercetarea istorică pe baza unor studii monografice locale; importanța acordată în explicarea fenomenelor istorice datelor statistice, geografice și naturale. Istoria Transilvaniei concepută ca sinteză (istorie economică, socială, politică-administrativă și culturală).

Ioseph Carl Eder (1760 1810). Lucrări principale: *Supplex libellus Valachorum Transylvaniae* (1791); *De initiis juribusque primaevis Saxonum Transylvanorum commentatio* (1792); *Erdélyország ismertetésének zsengéje* (1796); *Observationes critica et pragmaticae ad historiam Transylvaniae...* (1803).

Dezvoltarea cercetărilor pentru adunarea și publicarea izvoarelor narative; editarea celor adunate de Benkö (colecția de izvoare narative „Scriptores Rerum Transylvanicarum"). Începutul criticii științifice a textelor; preocupări pentru statistica istorică și geografia istorică. Purtător de cuvînt în scrierile sale al intereselor păturilor dominante din Transilvania și ale regimului habsburgic; încercare de a justifica inegalitatea politică a românilor din Transilvania prin negarea continuității și a caracterului majoritar al românilor.

Alți reprezentanți ai luminismului dezvoltat: Ion Monorai, Ioan Molnar-Piuariu, Daniel Cornides, Martin Felmer, Michel Conrad v. Heydendorf.

www.dacoromanica.ro

3. Luminismul de tendință burgheză preromantică

Caracterul preromantic al metodelor și concepțiilor luminismului tîrziu sub înrîurirea transformărilor social-politice din țările romînești în deceniile 3 și 4 ale sec. ale XIX-lea și a noilor direcții ale istoriografiei europene.

Damaschin Bojincă (1803—1869). Lucrări principale: *Răspundere dezgustătoare la cîrtirea cea din Halle* (1828); *Anticile romînilor* (2 vol., 1832—1833); *Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul* (1834).

Continuator al ideologiei luministe și apărător al ideilor promovate de Școala Ardeleană. Importanța acordată momentelor de seamă ale istoriei naționale în scopul educării patriotice a poporului.

Aron Florian (1805—1887); Lucrări principale: *Idee repede de istoria principatului Țării Romînești* (3 vol., 1835—1838); *Elemente ale istoriei lumii* (1846); *Patria, patriotul și patriotismul* (1843).

Dezvoltarea criticii izvoarelor istorice; folosirea unor categorii variate de izvoare. Răspîndirea cunoștințelor istorice prin cursuri și manuale. Începuturile cercetării istoriei universale în Romînia și legarea acesteia de istoria națională; concepția evoluționistă a istoriei; încercarea de periodizare a istoriei universale și a istoriei naționale; folosirea terminologiei istorice moderne; caracterizare justă, progresistă a marilor evenimente din istoria omenirii și din istoria patriei. Poporul socotit factor permanent în evoluția istorică, dar și tendințe spre exagerarea rolului personalității în istorie. Idei înaintate în problemele referitoare la istoria statului și dreptului; necesitatea libertății și a egalității sociale, a *independenței* și a suveranității naționale, a înlocuirii monarhiei cu instituțiile republicii democrate, a unității naționale.

Anton Kurz (?—1849). Lucrări principale: *Nachlass auf dem Felde der ungarischen und siebenbürgischen Geschichte* (1840); *Die ältesten deutschen Sprachdenkmale* (1848); *Geschichte der Hora'schen in Siebenbürgen* (1848).

Întemeierea cercetării istorice pe un fond bogat de izvoare diplomatice discutate și analizate în mici studii monografice. Concepție modernă despre „națiune"; combaterea sensului vechi exclusiv juridic al acestei noțiuni. Opoziție față de politica reacționară și clericala a regimului habsburgic. Promovarea ideii despre necesitatea colaborării revoluționare între poporul romîn și populațiile conlocuitoare din Transilvania, pentru răsturnarea orînduirii feudale. Interes pentru istoria poporului romîn. Lucrări pregătitoare pentru o istorie a lui Mihai Viteazul și pentru istoria răscoalei țăranilor din 1784.

Joseph Heinrich Benigni v. Mildenberg (1782 1849). Lucrări principale: *Statistiche Skizze der siebenburgischen Militärgränze* (1816); *Handbuch der Statistik und Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen* (1837); *Unterhaltungen aus der Geschichte Siebenbürgens* (3 vol., 1840 1841); *Kurze Geshichte des Grossfürstenthums Siebenbürgen* (1840).

Studierea documentelor oficiale contemporane pentru reconstituirea vieții administrative și economice a Transilvaniei pe baza statisticii și geografiei istorice. Scopurile activității sale istoriografice de a apăra drepturile autonomiei săsești și ale Habsburgilor și de a reînvia „conștiința istorică" a sașilor; caracterul subiectiv și polemic al scrierilor sale; preocupari pentru răspîndirea culturii prin ziarele, revistele și societățile pe care le-a condus.

Károly Szász (1798—1853). Lucrări principale: 1831. *esztendö története* (1832); *Syllogae ractatuum* (1833); *Az Erdély Nagy Fejedelemségbéli magyarok és szekelyek polgári perek folyamattyának rajzolatya* (1836).

Publicarea și folosirea izvoarelor principale ale epocii pentru înțelegerea obiectivă a evenimentelor contemporane. Dreptul și istoria dreptului puse în slujba subminării feudalis-

www.dacoromanica.ro

mului îndeosebi. Necesitatea înlocuirii instituțiilor juridice feudale perimate cu instituții burgheze, folosirea învățămîntului și a presei pentru culturalizarea poporului, combaterea relațiilor sociale existente și a stapînirii habsburgice.

Alți reprezentanți ai luminismului tîrziu : Ioan Teodorovici, Eftimie Murgu, Teodor Aron, Ioan Maiorescu, Paul Iorgovici, Zaharia Carcalechi, Alecu Beldiman.

II. ISTORIOGRAFIA MODERNĂ ÎN PERIOADA DEZVOLTĂRII CAPITALISMULUI

Înrîurirea asupra evoluției istoriografiei a principalelor probleme ale perioadei și a proceselor ce au avut loc în societate (dezvoltarea forțelor de producție și schimbarea fizionomiei social-economice a orașelor, dezvoltarea burgheziei și a ideologiei naționale, raportul de forțe dintre diferitele clase sociale și dintre păturile burgheziei și poziția față de problemele politice principale). Importanța modernizării societății și statului pentru înlăturarea ultimelor resturi ale scrisului istoric medieval și punerea istoriografiei din Romînia în concordanță cu istoriografia europeană. Deosebirea dintre istoriografia „clasică" a luminilor și istoriografia nouă.

ISTORIOGRAFIA ROMANTICĂ

Confruntarea dintre tendințele înaintate, științifice și cele retrograde, neștiințifice în diferitele curente ale acestei școli istorice, cu precumpănirea primelor.

Tendințele înaintate, științifice ; elemente dialectice în gîndirea istorică ; istoria concepută ca mișcare ; dragostea pentru popor și sublinierea rolului maselor în dezvoltarea societății ; argumentarea caracterului perimat al relațiilor feudale, a necesității înlocuirii lor și a îndepărtării rămășițelor vechiului ; lupta burgheziei împotriva reacțiunii feudale — nașterea ideii luptei de clasă ; patriotismul militant ; opoziția dintre concepția republicană și cea monarhică cu prevalența celei dintîi.

Tendințele retrograde, neștiințifice : limitarea concepției raționaliste-logice în explicarea evenimentelor istorice prin elemente de providențialism, tendințe către paseism, idealizarea trecutului istoric, caracterul uneori publicistic al scrierilor istorice fără o bază documentară bogată, conținut uneori metafizic, chiar mistic al noțiunii de „popor".

Însemnătatea activității politice a istoricilor romantici în desfășurarea revoluției de la 1848, în Unirea din 1859 și în alte evenimente. Intensificarea preocupărilor pentru studierea și publicarea izvoarelor istorice : Vasile Pop, Iosif Kemény, Sándor Mike etc. Preocupări deosebite pentru statistica istorică și geografia istorică, științe ajutătoare ale istoriei (Nicolaie Șuțu, Andrei Wolf, Ignaz Lenk v. Treuenfels, Johann Söllner, Peter Wolf, Joseph Bedeus v. Scharberg, Lukas Joseph Marienburg, Johann Michael Ballman).

Apariția revistelor și publicațiilor istorice și rolul lor în dezvoltarea științei istorice („Arhiva romînească", „Magazin istoric pentru Dacia", „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", „Magazin für Geschichte Siebenbürgens", „Erdélyi Múzeum" etc.). Creșterea importanței predării istoriei în instituțiile de învățămînt.

1. Romantismul de tendință democrat-revoluționară

Precumpănirea netă a tendințelor înaintate, științifice (existența unor limite relativ estompate). Patriotismul luminat și consecvent, atitudinea entuziastă față de cercetarea științifică a istoriei și îmbogățirea cunoștințelor, prin adunarea, publicarea și folosirea tuturor

www.dacoromanica.ro

categoriilor de izvoare, lupta înflăcărată pentru ridicarea nivelului cultural al poporului, înțelegerea înaintată a importanței luptei de clasa — caracteristici de bază ale reprezentanților acestui curent. Manifestarea la unii istoriografi a unor deosebiri între concepțiile lor politice și ideile principale din scrisul istoric.

Nicolaie Bălcescu (1818—1852). Lucrări principale: *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei pînă acum* (1844); *Puterea armată și arta militară la moldoveni în timpul măririi lor* (1846); *Despre starea socială a muncitorilor plugari din Principatele Unite în deosebite timpuri* (1846); *Questions économiques des Principautés danubiennes* (1850); *Mersul revoluției în istoria romînilor* (1850); *Istoria romînilor sub Mihai-vodă Viteazul* (1852).

Concepție înaintată în clasificarea izvoarelor după capacitatea fiecărei categorii de a oglindi realitatea istorică. Editarea pentru întîia dată a principalelor izvoare narative ale Țării Romînești; importanța în lucrările sale a aparatului științific modern prin citarea unui numar mare de izvoare edite și inedite.

Caracterul dialectic al gîndirii sale istorice; ideea dezvoltării și a progresului ca lege necesară a istoriei; dezvoltarea și succesiunea istorică de la inferior la superior — concepție după care epocile mai noi sînt superioare celor vechi; ideea luptei dintre vechi și nou, dintre forțele reacționare și cele înaintate în istorie. Elemente materialiste în gîndirea sa istorică; precăderea acordată fenomenelor economice și sociale, considerate esențiale pentru explicarea fenomenelor istorice; considerarea relațiilor de proprietate ca factor istoric hotărîtor; folosirea noțiunilor de „clasă socială" și „luptă de clasă"; stabilirea unei legături organice între stat și clasele sociale; sublinierea și înțelegerea justă a rolului maselor, a poporului ca principal făuritor al istoriei; împărțirea războaielor în juste, de apărare, și nejuste, de agresiune. Limitele caracterului dialectic și materialist al gîndirii sale istorice (rolul „providenței", al „rațiunii universale" etc.).

Prima analiză cuprinzătoare a feudalismului romînesc sub aspectele sale principale; definirea feudalismului romînesc în raport cu feudalismul european; dezvăluirea originii și evoluției proprietății pentru explicarea genezei societății romînești; critica feudalismului și înțelegerea justă a necesității înlăturării lui pe calea revoluției, necesitate imperativă a istoriei. Analiza regimului otoman, dezvăluirea înțelegerii îndelungate dintre turci și boieri, sublinierea eroismului popular și a rolului unor mari personalități (Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul) în lupta pentru independență și eliberare națională. Ideea necesității formării statului național independent, sub formă republicană și bazat pe libertatea socială a maselor. Concordanța dintre activitatea sa politică și concepțiile istorice și filozofice.

Mihail Kogălniceanu (1817—1891). Lucrări principale: *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Daces transdannubiens* (1837); *Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la langue des Cigaines* (1837); *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională la Academia Mihăileană* (1843). Editarea izvoarelor documentare și narative în „Arhiva romînească" și în colecția *Cronicile Romîniei.*

Spiritul critic și respectul pentru adevăr, criterii de bază ale oricărei activități istoriografice. Concepție evoluționistă despre procesul istoric. Accentuarea rolului maselor în făurirea istoriei în raport cu rolul personalităților. Sublinierea caracterului utilitar și educativ al științei istorice pus în slujba rezolvării problemelor politice contemporane.

Originalitatea metodei și concepției lui M. Kogălniceanu în întocmirea primei sinteze de istorie națională. Prima încercare, în spiritul științei istorice moderne, de periodizare a istoriei Romîniei (epocile veche, medie, nouă și contemporană). Integrarea istoriei naționale în istoria universală și fixarea unui raport între istoria țărilor mici și a marilor state. Combaterea exagerărilor în problema originii limbii și a poporului romîn. Înțelegerea istoriei naționale nu numai ca istorie politică, ci și socială, juridică, culturală etc. Concepția despre istoria poporului

www.dacoromanica.ro

romîn ca istorie a unei societăți împărțite în clase cu interese contrare. Necesitatea istorică a înlaturarii șerbiei și a robiei și a împroprietăririi țăranilor; proprietatea moșierească socotită uzurpare și deposedare silnică a țăranilor; dezvăluirea rolului negativ al boierimii de-a lungul istoriei. Popularizarea trecutului eroic ca argument în lupta pentru unire și independență națională. Definirea funcției sociale, politice și naționale a științei istorice. Deosebiri între concepțiile sale politice și cele din opera istorică.

Alexandru Papiu-Ilarian (1827—1877). Lucrări principale: *Istoria romînilor din Dacia Superioară* (3 vol., 1852); *Tezaur de monumente istorice pentru Romînia* (1862—1864); *Viața și operele lui Gh. Șincai* (1869); *Independența constituțională a Transilvaniei* (1861).

Interes deosebit pentru editarea unor importante izvoare externe, mai ales narative, ale istoriei evului mediu romînesc. Cercetarea evului mediu și a perioadei pașoptiste. Importanța acordată istoriei statului și dreptului, cercetate de pe pozițiile școlii juridice de la mijlocul secolului al XIX-lea; considerarea suprastructurilor juridice-politice ca o forță istorică de sine stătatoare.

Concepția cu privire la originile proprietății feudale și la caracterul silnic al nașterii și dezvoltării acesteia, aplicarea mai ales la Transilvania a ideilor curente în istoriografia romantică europeană. Ideea desfășurării istoriei de la simplu la complex aplicată la cercetarea evoluției raporturilor sociale. Mișcările populare împotriva asupririi, considerate evenimente de seamă în istoria Transilvaniei (prezentarea analitică a marilor răscoale țărănești din 1437, 1514, 1784). Limitele gîndirii sale istorice (elemente providențialiste în concepția istorică, tendințe limitate de naționalism burghez).

Ștefan Ludwig Roth (1796 1849). Lucrări principale: *Der Sprachkampf in Siebenbürgen* (1842); *Die Zünfte* (1843); *Über Akerbau und Nomadenwesen* (1842); *Der Geldmangel und die Verarmung* (1843); *Geschichte von Siebenbürgen, Versuch einer neuen Einteilung* (1846).

Bună cunoaștere a izvoarelor de toate categoriile, edite și inedite. Concepție modernă în periodizarea istoriei Transilvaniei (patru epoci mari: veche, mijlocie, nouă și contemporană). Cercetarea problemelor istorice cu ajutorul științelor demografice, statistice și de geografie istorică. Ideea unei istorii a Transilvaniei de sine stătătoare în raport cu Ungaria și Austria. Poziția sa consecvent antifeudală (împotriva nemeșilor și a regimului habsburgic). Apărarea dreptului național al romînilor din Transilvania ca populație majoritară.

2. Romantismul de tendință democrat și liberal-burgheză

Față de curentul democrat-revoluționar, limitarea concepțiilor înaintate și științifice și accentuarea tendințelor contrare. Critica regimului feudal-nobiliar, a instituțiilor feudale-clericale în chip mai moderat (considerarea existenței în trecut a unei vremelnice unități a întregului popor), unele atitudini promonarhice; spirit dominant burghez în problema respectării ordinii sociale etc. Aprecierea limitată a rolului maselor în dezvoltarea societății și acceptarea în aceeași măsură a programului de luptă pentru eliberarea socială și națională. Istoria folosită în lupta politică a vremii. Preocupări susținute pentru publicarea izvoarelor narative și documentare (G. Barițiu, A. T. Laurian, T. Cipariu, B. P. Hasdeu, K. Szabó, E. Hurmuzaki, T. Codrescu, C. Colescu Vartic, N. Densușianu, S. Szilágyi, G. D. Teutsch etc.) și pentru istoria economică și statistică (Dionisie Pop Marțian, Eduard Albert Bielz).

Instituțiile culturale-științifice sprijinitoare ale activității istoriografice: Societatea literară, Societatea Academică, Academia Romînă și publicarea „Analelor" și apoi a „Memoriilor secției istorice"; „Astra" și revista „Transilvania". Reviste istorice mai de seamă: „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", „Arhiva istorică", „Columna lui Traian", „Erdélyi

www.dacoromanica.ro

Múzeum", „Korrespondenzblatt", „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde" etc. Colecții de documente importante : *Documente privitoare la istoria românilor* (col. *Hurmuzaki*), *Uricariul*, (ed. T. Codrescu), *Székely Oklevéltár* (ed. de K. Szabó).

Progrese realizate în ce privește perfecționarea metodelor și tehnicilor de documentare, intensificarea cantitativă a cercetărilor de arhivă (prin descoperirea și publicarea de documente inedite), limitată în ce privește urmările istoriografice de persistența poziției romantice, de independență relativă față de izvoare. Obținerea în acest fel a unei imagini mai bogate, dar încă lacunare a trecutului istoric. Întărirea tendințelor idealiste, naționaliste-burgheze, retrograde la unii istorici, fără să se poată împiedica precumpănirea a numeroase idei înaintate (părăsirea lentă a ideilor pașoptiste și aderarea treptată la programul politic al coaliției burghezo-moșierești).

Gheorghe Barițiu (1812—1893). Lucrări principale : *Despre belul civil transilvan din anii 1437 1438* (1873) ; *Istoria regimentului al II-lea românesc grănițar transilvan* (1874) ; *Noțiuni relative la economia socială și la istoria civilizațiunii* (1877—1878), *Biserica românească în luptă cu reformațiunea* (1888) ; *Părți alese din istoria Transilvaniei* (3 vol., 1889 1892).

Publicarea izvoarelor, considerată premisă, în vederea scrierii adevăratei istorii. Multilateralitatea preocupărilor ; înregistrarea complexității fenomenului istoric. de unde necesitatea tratării pe mai multe planuri. Legarea activității istoriografice de necesitățile practice ale luptei politice și naționale ; scopul educativ al istoriei ; importanța veracității scrierilor cu caracter istoric din punct de vedere moral-politic. Concepția cu privire la raportul dintre rolul maselor și al personalităților în făurirea istoriei. Unele elemente dialectice în gîndirea sa în ce privește înțelegerea fenomenelor istorice.

Conceptul de cultură înțeles și tratat în sens foarte larg pentru istoria Transilvaniei, ca o sinteză a cadrului material și spiritual al societății. Concepția despre autonomia Transilvaniei față de regatul Ungariei și Imperiul habsburgic ca etapă în vederea unirii cu Romînia. Caracterul progresist al ideilor sale naționale, combaterea șovinismului și sublinierea necesității colaborării dintre poporul român și populațiile conlocuitoare în lupta lor pentru eliberarea socială. Însemnătatea — în această privință a deosebirii pe care o face între popor și națiune, pe de o parte, și oligarhii, pe de altă parte, în trecutul Transilvaniei. Ideile privitoare la formarea proprietății feudale prin uzurparea pămîntului țărănimii, rolul luptei de clasă în dezvoltarea istoriei Transilvaniei.

Constantin D. Aricescu (1823—1886). Lucrări principale : *Istoria Cîmpulungului* (1855) ; *Romînia sub prințul Bibescu* (1862) ; *Chestiunea proprietății dezbătută de proprietari și plugari la 1848* (1862) ; *Istoria revoluțiunii române de la 1821* (1874) ; *Acte justificative la istoria revoluțiunii române de la 1821* (1874) ; *Capii revoluției de la 1848 judecați de propriile lor acte* (1874).

Remarcabil progres în întemeierea expunerii evenimentelor istorice pe o bază documentară cît mai largă (însemnătatea în această privință — ca moment în evoluția publicării izvoarelor istorice — a editării izvoarelor pentru răscoala din 1821). Considerarea ca momente principale ale istoriei românești din secolul al XIX-lea a mișcărilor din 1821 și 1848 (sublinierea rolului istoric al unor personalități înaintate ca Tudor Vladimirescu și Nicolaie Bălcescu).

August Treboniu Laurian (1810 1881). Lucrari principale : *Brevis conspectus historiae Romanorum* (1846) ; *Temișiana sau scurtă istorie a Banatului Temișan* (1848) ; *Die Rumänen der oestercichischen Monarchie* (3 vol., 1849 1851) ; *Istoria românilor* (1853) ; *Istoria românilor din timpurile cele mai vechi pînă în zilele noastre* (1861).

Preocuparea pentru editarea izvoarelor diplomatice documentare : colaborarea cu N. Bălcescu la publicarea „Magazinului istoric pentru Dacia". Folosirea în măsură egală a izvoarelor interne și externe, narative și documentare. Încercarea unei legături între istoria și geografia politică cu sublinierea importanței mediului natural în înrîurirea proceselor istorice. Existența

www.dacoromanica.ro

unor idei despre legatura dintre istoria universală și cea națională. Încadrarea istoriei vechi a Daciei în istoria Imperiului roman și a istoriei poporului romîn din evul mediu în istoria universala; periodizarea istoriei romînilor în funcție de periodizarea istoriei universale. Concepție evolutivă a istoriei și sublinierea scopului ei educativ și practic.

Integrarea istoriei Transilvaniei în istoria generală a Romîniei și înfățișarea într-un paralelism strîns a istoriei celor trei țări romînești ca o istorie a patriei. Precumpănirea istoriei politice. Importanța sporită acordată istoriei sociale. Cercetarea originii proprietății feudale, a consecințelor uzurpării proprietății țărănești libere și a aservirii țărănimii; istoria răscoalelor țaranești, cu sublinierea importanței acestora în dezvoltarea societății. Loc deosebit dat factorului cultural și istoriei contemporane.

Simion Bărnuțiu (1806—1864). Lucrări principale: *Romînii și ungurii* (1848); *Mitropolia din Alba-Iulia* (1854); *Dreptul public al romînilor* (1867); *Dreptul natural privat* (1868); *Dreptul natural public* (1870).

Cercetarea și valorificarea izvoarelor, edite și inedite, documentare și narative, socotită baza sigură a scrierilor istorice. Studierea și valorificarea lucrărilor reprezentanților Școlii ardelene, necesitate de prim ordin pentru scrierea istoriei vremii sale, care, împreună cu promovarea limbii romîne ca limbă de cultură, alcătuia o condiție esențială pentru realizarea programului său politic. Tendințe naționalist-burgheze accentuate, influențate de concepția romantică a națiunii ca principală categorie istorică. Istoriografia, armă de luptă pentru obținerea de drepturi politice.

Critică fermă, prin analize pe bază științifică, a feudalismului și clericalismului, a privilegiilor de clasă și a iobăgiei din Transilvania, legată indisolubil de necesitatea acordării de drepturi naționale și politice egale pentru națiunea romînă. Combaterea dreptului de proprietate al boierilor și sprijinirea luptei pentru desființarea șerbiei în Romînia. Promovarea ideilor republicane și împotrivirea față de politica aducerii domnului străin.

Timotei Cipariu (1805—1887). Lucrări principale: *Acte și fragmente latino-romînești pentru istoria hisericii romînilor* (1855); *Arhivul pentru filologie și istoric* (1867—1872).

Efort continuu în direcția publicării izvoarelor inedite, narative și documentare, pentru întocmirea unei istorii cuprinzătoare. Bogată erudiție folosită în comentarea istorică-filologică a izvoarelor publicate. Popularizarea monumentelor tezaurului cultural romînesc în scopul sublinierii procesului formării și dezvoltării conștiinței naționale. Interes pentru analiza problemelor istorice contemporane, mai ales din perioada pașoptistă — de pe poziții democrat-burgheze. Tendințe clericale și, limitat, conservatoare.

Iosif Hodoș (1829—1880). Lucrări principale: *Romînii și constituțiile Transilvaniei* (1871); *Răsunetul din Munții Apuseni ai Transilvaniei* (1870); *Principiile dreptului naturii* (1872); editarea unor lucrări ale lui D. Cantemir.

Schiță expozitivă a importanței și necesității publicării izvoarelor pentru scrierea istoriei. Ideea dreptului natural al popoarelor la egalitate și participare la viața politică. Necesitatea acordării de drepturi naționale romînilor din Transilvania și considerarea cîștigării autonomiei și independenței Transilvaniei față de Ungaria și Austria ca primă etapă în unirea ei cu Romînia. Recunoașterea existenței claselor sociale și a contradicțiilor dintre ele, a luptei pentru eliberarea socială a maselor populare. Limitele concepției sale (tendința de a minimaliza rolul acțiunilor populare în dezvoltarea societății și de a sublinia în chip exagerat rolul burgheziei).

Ion Heliade Rădulescu (1802—1872). Lucrări cu caracter istoric: *Repede aruncătură de ochi asupra limbii și începutului romînilor*; *Descrierea Europei după Tratatul de la Paris* (1857); *Memoires sur l'histoire de la régéneration roumaine ou sur les évènements de 1848 accomplis en Valachie* (1851); *Prescurtare de historia romînilor sau Dacia și Romania* (1861).

Idei numeroase schițînd o anumită filozofie a istoriei. Concepția esenței raționale a proceselor istorice și posibilitatea dirijării lor voluntariste. Ideea de progres în ce privește evoluția

www.dacoromanica.ro

omenirii și a fundamentării progresului prin educarea poporului. Puternice tendințe universaliste — pentru colaborarea dintre popoare și împotriva izolării și inegalității dintre ele (ideea republicii universale și a federațiilor de popoare — limba factor predominant de individualizare națională). Spirit religios cu tendințe mistice-providențialiste în interpretarea cauzală a fenomenelor istorice.

Forma republicană de guvernămînt considerată ca cea mai potrivită pentru Romînia (aderarea tîrzie la monarhie). Înrîurirea unei anumite înțelegeri a trecutului istoric asupra activității sale din timpul revoluției de la 1848, considerarea boierimii nu ca o clasă sociala, ci ca una „funcțională", de unde subestimarea forței acesteia etc.

Cezar Bolliac (1813—1881). Lucrări cu caracter istoric: *Les monastères roumaines* (*Les monastères dits Brîncovenesci*) (1863).

Întreprinderea primelor săpături arheologice din Romînia pentru îmbogățirea documentară a cunoașterii trecutului istoric, antic și medieval. Caracterul romantic al metodei și concepției sale (lipsa de sistem, folosirea necritică a izvoarelor, întemeierea unor ample teorii pe un singur document arheologic etc.). Merite în cercetarea și evocarea trecutului artistic al poporului romîn (susținerea puterii de creație a maselor). Tendințe democratice în descrierea evenimentelor de la 1848 și în poziția față de domnia lui Al. I. Cuza. Preocupări de istorie socială. Militant pentru unirea forțelor revoluționare. Părăsirea concepțiilor înaintate din epoca de tinerețe și alunecarea spre concepții retrograde.

Dimitrie Bolintineanu (1819—1872). Lucrări principale: *Viața lui Cuza-Vodă... și călătoria sa la Constantinopole, Viața și faptele lui Ștefan-vodă cel Mare* (1870); *Viața lui Țepeș*; *Viața lui Mircea-vodă cel Bătrîn* (1870); *Viața și faptele lui Mihai Viteazul* (1870) etc.

Introducerea în istoriografia romînească a genului biografiei istorice sub forma romanțată a acesteia (amestec de narațiuni documentate și fanteziste). Viziune progresistă a trecutului medieval (rolul negativ-trădător al boierimii, intensitatea luptei pentru independență, acțiunile unor domni prezentate ca rod al unei orientări politice etc.). Aceleași tendințe în prezentarea evenimentelor apropiate sau contemporane (mai ales în legătură cu revoluția din 1848, cu Unirea și domnia lui Cuza).

Ion Ghica (1816—1897). Lucrări principale: *Amintiri din pribegia după 1848*; *Dernière occupation des Principautés danubiennes par la Russie* (1853) etc.

Preocuparea exclusivă de expunere a evenimentelor istorice contemporane sau aparținînd trecutului apropiat pe bază mai ales de documente curente și de experiență trăită. Echilibru ideologic nestabil între tendința de rămînere pe pozițiile pașoptiste și de renunțare la acestea.

Bogdan Petriceicu Hasdeu (1836—1907). Lucrări principale: *Arhiva istorică a Romîniei* (1864—1867); *Filozofia portretului lui Țepeș* (1864); *Luca Stroici* (1864); *Ioan-vodă cel Cumplit* (1865); *Istoria toleranței religioase în Romînia* (1868); *Istoria critică a Romîniei* (1873—1875); *Cuvente den betrani* (1878—83); *Originile Craiovei* (1878); *Basarabii* (1896); *Etymologicum Magnum Romaniae* (1886—1898).

Activitate deosebit de bogată ca organizator al arhivelor moderne și editor de izvoare istorice (interne și externe, documentare și narative). Începuturile arheografiei sistematice și critice (publicarea îngrijită a textelor, a traducerilor și comentariilor istorice-filologice). Existența unor elemente — încă nedezvoltate — de critică științifică a izvoarelor în activitatea sa de arheograf. Caracterul enciclopedic al cunoștințelor sale foarte variate. Bogata erudiție documentară n-a putut împiedica însă tendințe uneori fanteziste în explicarea unor probleme de istorie.

Spirit de sinteză în prezentarea trecutului istoric depărtat sau mai apropiat (năzuința către un tablou de ansamblu cît mai întreg). Îngrădirea dezvoltării acestor aspecte pozitive de influența romantismului european tîrziu asupra concepției sale istorice (organicitatea mistică

www.dacoromanica.ro

a fenomenelor istorice, esența misterioasă, inexplicabilă a grupurilor omenești, ideea de destin etc.). Contradicția dintre simplificarea fantezistă a prezentărilor explicative și concepția despre complexitatea fenomenelor istorice.

Trecutul medieval văzut în bună parte — din punct de vedere național și social — de pe poziții progresiste. Dezvăluirea responsabilității istorice a boierimii (asuprirea socială și tradarea națională) pentru întîrzierea dezvoltării țărilor romîne. Interes pentru cercetarea unor ramuri economice. În problema continuității s-a împotrivit neglijării factorului dac, în cea a formarii statelor feudale s-a ridicat împotriva teoriei descălecatului, în cea a dominației otomane a subliniat caracterul ei dezastruos pentru poporul romîn, în cea a culturii medievale a pus în lumină aportul slav.

Unitatea dintre concepția sa despre trecutul istoric și atitudinea față de problemele contemporane. Denunțarea rolului nefast pe care începea să-l joace coaliția burghezo-moșierească și regimul instaurat de ea. Persistența celor mai multe dintre ideile pașoptiste oglindită în poziția favorabilă față de politica domniei lui Al. I. Cuza. Limitarea gîndirii sale înaintate istorice și politice de tendințele șovine, spre sfîrșitul vieții.

Eudoxiu Hurmuzaki (1812 1874). Lucrări principale : *Documente privitoare la istoria romînilor* (11 vol., 1874 1899) ; *Fragmente zur Geschichte der Rumänen* (5 vol., 1878—1886).

Cercetarea sistematică, organizată a arhivelor străine pentru adunarea materialului documentar ; punerea bazelor vastei și importantei colecții de documente ce-i poartă numele ; publicarea materialului documentar de mare valoare informativă adunat din arhivele din Viena. Preocupări multilaterale : istorice, juridice, pedagogice, publicistice ; îmbinarea activității politice cu cea științifică. Încercarea scrierii unei sinteze a istoriei tuturor romînilor (folosirea izvoarelor, mai ales externe ; scrupulozitatea și conștiinciozitatea în examinarea faptelor istorice) ; influențe ale romantismului istoric în opera sa, spirit critic limitat în interpretarea izvoarelor.

Alexandru Odobescu (1834—1895). Lucrări principale : *Notice sur la Roumanie principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et comercielle* (1867) ; *Istoria arheologiei* (1877) ; *Le Trésor de Petrossa* (1889—1900) ; *Documente privitoare la istoria romînilor* (3 vol. în colecția *Hurmuzaki*, 1892—1895).

Preocupări pentru dezvoltarea arheologiei din Romînia (aportul său la arheologia preistorică) ; interes pentru izvoarele documentare și pentru cele etnografice și folclorice. Contribuție importantă la istoria vechii culturi romînești ; activitate bogată ca autor de manuale școlare ; preocupări pentru epigrafie și heraldică ; interes pentru istoria politică din evul mediu și epoca modernă. Concepția sa idealistă romantică.

Gheorghe Ionescu-Gion (1857—1905). Lucrări principale : *Ludovic al XIV-lea și C. Brîncoveanu* (1884) ; *Istoria Bucureștilor* (1899) ; *Istoria națională în istoria universală* (1900) ; *Din istoria Basarabilor* (1903).

Încercare romantică (bazată pe legături și contingențe întîmplătoare) de a încadra istoria patriei în istoria universală, printre primele însă de acest fel. Capacitate de evocare colorata (cu o anumită bază documentară) a trecutului istoric. Cele dintîi preocupări sistematice din istoriografia noastră pentru o istorie mai amplă a capitalei. Interes special pentru secolul al XVIII-lea, considerat ca ajun al epocii moderne.

Atanasie Marienescu (1830—1914). Lucrări principale : *Viața și operele lui Petru Maior* (1882) ; *Aurelian împăratul și retragerea sa din Dacia* (1890) ; *Caucaland în Dacia* (1891) ; *Luteranismul, calvinismul și introducerea limbii romîne în biserica din Ardeal* (1901) ; *Negru-vodă și epoca lui* (1909) ; *Izvoare pentru istoria bisericească ortodoxă* (1911).

Preocupări multilaterale, dar neadîncite ; interes deosebit pentru cultura populară veche și din timpul său. Continuator al luminiștilor în ce privește preocupările tematice, dar

www.dacoromanica.ro

influențat de curentul romantic în modul de tratare a istoriei; simpatie pentru masele populare și pentru lupta lor de emancipare socială și națională.

Vasile Maniu (1824—1891). Lucrări principale: *Dizertațiune istorico-critică și literară despre originea romînilor din Dacia Traiană* (1857); *Istoria critică a romînilor* (1857); *Studiu asupra scrierii prof. dr. J. Jung* (1878); *Romînii în literatura străină* (1883); *Zur Geschichtsforschung über die Romänen* (1884).

Preocupări pentru critica diferitelor categorii de izvoare (istorice, arheologice, lingvistice, etnografice); interes pentru încadrarea istoriei romînilor în istoria universală; atitudine critică față de tezele greșite ale istoricilor dinaintea lui; scopul practic, utilitarist al istoriei, pus în slujba intereselor politice naționale din acea vreme; concepția romantică în istorie, cu alunecări naționaliste în interpretarea unor fenomene istorice.

Nicolae Densușianu (1846—1911). Lucrări principale: *Les Roumains du Sud* (1877); *Cercetări istorice în arhivele Ungariei și Transilvaniei* (1880); *Revoluțiunea lui Horea în Ardeal și Ungaria* (1884); *Monumente pentru istoria Țării Făgărașului* (1885); *Independența bisericească a mitropoliei romîne din Alba-Iulia* (1893); *Documente privitoare la istoria romînilor* (7 vol. în col. *Hurmuzaki*); *Dacia preistorică* (1911).

Cercetător asiduu al arhivelor din țară și străinătate și editor de documente medievale; publicist talentat. Scopul utilitarist—pus în slujba luptei politice—al istoriei (căutarea în trecutul istoric a argumentelor pentru justificarea luptei naționale a romînilor transilvăneni). Preocupări variate: istorie socială, politică și bisericească. Recunoașterea împărțirii societății în clase antagonice, dar interpretarea luptelor antifeudale ca mișcări cu caracter național. Influența romantismului cu nuanțe naționaliste, explicație a abaterii de la rigoarea științifică, chiar și în lucrări bine documentate (*Revoluția lui Horea*), și îndeosebi în lucrările de diletant (*Dacia preistorică*).

Ioan Pușcariu (1824—1911). Lucrări principale: *Comentarii la prea înalta patentă din 1854* (1858); *Date istorice privitoare la familiile nobile romîne* (2 vol., 1892—1895); *Fragmente din istoria bisericească a romînilor* (1903); *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului* (2 vol., 1904—1907); *Notițe istorice despre întîmplările contemporane* (1913).

Colecționar de documente istorice, mai ales cu privire la trecutul nobilimii romîne din Transilvania în evul mediu (memorialist și publicist). Participant activ la evenimentele politice din Transilvania începînd din 1848; scrierile sale — justificare a activității publice. Preocupări multilaterale: istorice, filologice, literare, juridice. Concepția sa istorică (examinarea critică a izvoarelor, dar fără înlăturarea tradiției); influențe romanice cu alunecări naționaliste; trecutul văzut într-o lumină idealizantă.

Ioan G. Sbierea (1836—1916). Lucrări principale: *Mișcări culturale și literare la romînii din stînga Dunării* (1896) etc.

Prima încercare de schițare mai amplă a unei istorii a culturii și literaturii romînești în evul mediu. Ideea periodizării pe veacuri cu distingerea unor curente de orientare specifică. Exigență critică în examinarea manuscriselor. Predominarea interpretării filologice-literare asupra celei istorice. Impresionism romantic în judecățile de valoare.

Vasile Alexandreseu-Urechiă (1834—1901). Lucrări principale: Miron Costin, *Opere complete* (1886—1888); *Notițe despre slobozii* (1887); *Cronica lui biv-stolnic Dumitrache* (1888); *Codex Bandinus* (1894); *Domnia lui Ion Caragea* (1896—1901); *Istoria romînilor* (13 vol., 1891—1901).

Merite însemnate în aducerea la lumină a numeroase izvoare istorice, interne și externe, documentare și narative. (Publicarea textelor și traducerilor la nivel științific scăzut — comentariile filologice-istorice de multe ori naiv-romantice.) Capacitate limitată de interpretare a

www.dacoromanica.ro

izvoarelor (expunerea bazată pe înșiruirea unor pasaje din izvoare). Interes deosebit pentru sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cheie de înțelegere a prefacerilor din secolul al XIX-lea, pentru marile personalități culturale ale trecutului. Tendințe incipiente de slujire a intereselor regimului burghezo-moșieresc prin istoriografie.

Grigore Tocilescu (1850—1909). Lucrări principale: *N. Bălcescu* (1876); *Inschriften aus der Dobrudscha* (1882); *Istoria romînă* (1885); *Biserica episcopală a M-rii Curții de Argeș* (1887); *Das Monument von Adam Klissi* (1895); *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie* (1900); *Materialuri folcloristice* (1900); *534 documente slavo-romîne* (1931); editarea lucrării lui D. Cantemir, *Hronicul vechimii romîno-moldo-vlahilor.*

Contribuție importantă la îmbogățirea fondului documentar al istoriei naționale (aducerea la lumină a unui număr mare de documente arheologice prin săpături de oarecare continuitate, mai ales în arheologia preistorică și a Daciei înainte de romani, în editarea de monumente epigrafice, culegerea a numeroase materiale folclorice însoțite de încercarea de a da documentului folcloric valoare de izvor istoric). Efort în direcția publicării izvoarelor pentru fructificarea lor în cercetarea istoriei; atenția acordată documentelor în limba slavă.

Cercetarea istoriei naționale din toate perioadele pentru stabilirea unei imagini de ansamblu, pe care o voia integrală. Amestec de rigoare științifică și fantezie romantică în schițarea unor fenomene istorice (Dacia Romană, epoca migrațiilor, personalitatea politică și culturală a lui D. Cantemir, rolul fanarioților etc.). Poziții uneori democratice față de suferințele și luptele maselor în trecut — limitate însă de tendința, ce începe să fie vizibilă, de justificare a politicii burghezo-moșierești din vremea sa prin atitudini retrograde uneori.

Elek Jakab (1820—1897). Lucrări principale: *A királyföldi viszonyok ismértetése* (1868); *Kolozsvár története* (3 vol., 1869—1889); *Emlékek a szabadságharc idejébol* (1879); *David Ferenc emléke* (1880); *Az erdélyi hirlapirodalom története 1849-ig* (1882); *A cenzura története Erdélyben* (1881); *Udvarhely vármegye története* 1849-ig (1901).

Preocupări pentru cercetarea într-un mod mai sistematic a arhivelor și pentru publicarea izvoarelor documentare și narative. Activitatea sa publicistică și memorialistică din perioada de tinerețe — participarea sa activă la revoluția din 1848 — cu influențele lor asupra dezvoltării sale ca istoric.

Concepția evoluționistă (de dezvoltare progresistă a istoriei). Scopul utilitarist și educativ al istoriei. Preocuparea pentru generalitate în istorie (depășirea faptului individual) și a stabilirii unei legături prin legi mai mult logice decît cauzale. Ecouri romantice în concepția sa istorică. Viziunea unei istorii multilaterale a Transilvaniei (istorie politică, economică, socială și culturală). Recunoașterea rolului romînilor în istoria Transilvaniei și a dreptului lor la egalitate juridică-politică.

Károly Szabó (1824—1890). Lucrări principale: *Biborban született Konstantin császár munkái* (1851); *Magyar vezérek kora* (1869); *Erdély történelmi adatok* (1862); *Magyarország történeti forrásai* (1869); *Régi magyarkönyvtár* (1874); *Székely oklevéltár* (1872).

Bogată erudiție în ce privește cunoașterea izvoarelor documentare și narative. Contribuții de seamă în publicarea unui număr de izvoare medievale inedite. Unul din întemeietorii criticii moderne a istoriografiei medievale. Interes pentru răspîndirea cunoștințelor istorice în cercuri largi prin publicarea de lucrări scurte, simple, de valoare științifică. Critica relațiilor sociale din evul mediu și a poziției moșierimii din timpul său (explicarea prin asuprirea socială a răscoalelor țărănești) de pe poziții înaintate.

Sándor Szilágyi (1827—1899). Lucrări principale: *A magyar forradalom története 1848—49* (1850); *Erdélyország története tekintettel müvelödése* (1866); *Báthory Gábor fejedelem története* (1867); *A Rákocziak kora Erdélyben* (1868); *Rajzok és tanulmányok* (2 vol., 1875); *Törökmagyarkori történelmi emlékek* (9 vol., 1863—1878); *Monumenta Comitialia Regni Transilvaniae*

www.dacoromanica.ro

(21 vol., 1875—1899) și alte numeroase documente cu privire la istoria politică și culturala a Transilvaniei în secolul al XVII-lea. Cel mai de seamă editor de izvoare medievale (documentare, narative, juridice); publicarea izvoarelor, condiție primordială a scrierii adevăratei istorii.

Preocupări deosebite pentru istoria politică a Transilvaniei în evul mediu, interes sporit pentru istoria culturii, dezvoltarea constituțională și în mai mică măsură pentru istoria economică (meșteșuguri, comerț, organizarea fiscală) și militară. Sublinierea legăturilor neîntrerupte dintre Transilvania și celelalte două țări românești, de la sud și est de Carpați, a luptei antiotomane a celor trei țări. Atitudinea sa antihabsburgică accentuată. Influența ideologiei liberale în concepția sa istorică și politică.

László Kővári (1819—1907). Lucrări principale: *Székelyhonrol* (1841); *Erdélyország statiztikája* (1847); *Erdély története 1848-49-ban* (1861), *Erdély földe rilkaságai* (1853); *Erdély történelme* (6 vol., 1859—1866).

Importanța istoriei locale, a monografiilor regionale pentru sinteze larg cuprinzătoare. Interesul pentru cunoașterea și publicarea izvoarelor și a statisticii (economice, sociale, demografice și culturale). Sublinierea orientării Transilvaniei în tot timpul evului mediu spre celelalte două țări românești. Înțelegerea împărțirii societății în clase antagoniste, fără acceptarea rolului luptei de clasă în dezvoltarea societății. Supraaprecierea rolului personalităților în istorie, ceea ce explică periodizarea istoriei Transilvaniei după criteriul dinastic. Concepție liberal burgheză.

Johann Carl Schuller (1794—1865). Lucrări principale: *Argumentorum pro latinitate linguae valachicae sive rumunnae epicrisis* (1831); *Umrisse und kritische Studien zur Geschichte von Siebenbürgen* (1840—1872); *Archiv für Kenntniss von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart* (1841—1843); *Aus der Walachei, Romänische Gedichte* (1851); *Die Verhandlungen von Mühlbach im Jahre 1551 und Martinuzzis Ende* (1862); *Zur Frage über die Herkunft der Sachsen in Siebenbürgen* (1856).

Importanța studierii arhivelor, mai ales vieneze, pentru scrierea istoriei Transilvaniei. Cercetarea problemelor de istorie cu ajutorul lingvisticii și etnografiei comparate. Preocupări pentru variate aspecte ale fenomenului istoric-politic, cultural (învățământ, biserică), demografic, interes sporit pentru cultura populară a sașilor și românilor sub influența romantismului german. Susținerea intereselor habsburgice prin scrierile istorice.

Georg Daniel Teutsch (1817—1893). Lucrări principale: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk* (1852); *Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens* (în colaborare cu Fr. Firnhaber, 1857); *Das zehnrecht der evanghelischen Landerskirche in Siebenbürgen* (1858); *Urkundenbuch der evanghelischen Landeskirche in Siebenbürgen* (1862); *Chronik des Schässbürger Stadtschreibers G. Krauss* (1862—1864).

Preocupări multilaterale: editor de izvoare (documentare și narative), istoric al bisericii și culturii în general; preocupări de istorie politică. Elev al lui Ranke, concepția lui e pătrunsă în mare măsură de interpretări idealist-religioase; subestimarea rolului maselor populare și exagerarea rolului unor conducători politici și bisericești; tendințe de izolare naționalistă a sașilor din Transilvania cu vagi influențe romantice; prezentarea „unității" populației săsești în trecut, în scopuri politice pentru vremea sa, idealizarea burgheziei și a regimului capitalist.

Friedrich Schuller von Libloy (1827—1900). Lucrări principale: *Statuta jurium municipalium Saxonum in Transilvania* (1853); *Erste Grundzüge der theoretischen Diplomatik* (1854); *Siebenbürgische Rechtgeschichte* (3 vol., 1855 1868); *Taschen-Ausgabe des siebenbürgischen Landesgesetzes* (1861—1862); *Politische Oekomie* (1871); *Protestantisches Kirchenrecht* (1871); *Aus der Türken- und Jesuitenzeit vor und nach dem Jahre 1600* (1876).

Interes pentru publicarea izvoarelor juridice și pentru studiile de diplomatică. Preocupări de istorie a culturii populare și culte, ca și pentru luptele antiotomane ale țărilor române. Teoretician al dreptului public și privat înfățișat după concepția modernă; interes pentru dreptul

www.dacoromanica.ro

comparat; teoretician al economiei politice din punct de vedere liberal-burghez și al intereselor Imperiului habsburgic.

Alți reprezentanți ai istoriografiei romantice democrat și liberal-burgheze: Vincențiu Babeș, Nicolaie Orășanu, Alexandru Roman, Michael J. A. Ackner, Karl Goos, Ioan V. Rusu, Ioan Micu Moldovan, Silvestru Moldovan, G. Sion, I. Slavici, S. Albini, N. Dobrescu, Al. Ștefulescu, S. Mangiuca, I. Brezoianu, E. Grigorovitza, I. Gherghel, Farkas Deak, Laszló Sámi, Albert Amlacher, Carol Fabritius, Andreas Graser, Peter Josef Frank, Franz Friedrich Fronius, Ludwig Reissenberger etc.

3. Romantismul de tendință conservatoare

Persistența întîrziată a metodelor romantice de cercetare și interpretare, cu înlăturarea tendințelor democratice și liberale prin înlocuirea lor cu concepții ideologice reacționare (conservator-clericale), urmărind spijinirea claselor conducătoare aflate la putere.

Episcopul Melchisedec (1822 — 1892). Lucrări principale: *Cronica Hușilor și a episcopiei* (1869); *Cronica Romanului și a episcopiei* (1874 — 1875); *Studii despre ierarhia și instituțiunea sinodală în biserica ortodoxă a Răsăritului* (1883).

Încercare pe o bază documentară slabă — de supraestimare a rolului bisericii din trecut, adeziune la aspectele negative ale organizării bisericești și literaturii eclesiastice-teologice (apologie a obscurantismului și conservatorismului clerical, de unde încercare de idealizare a evului mediu).

Nicolae Popea (1826 — 1908) Lucrări principale: *Vechea metropolie ortodoxă română a Transilvaniei* (1870); *Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei baron de Șaguna* (1879); *Memorial mitropolitului Șaguna sau luptele politice ale românilor*, 1846 — 1873 (1889).

Istoric și memorialist de valoare relativă (folosirea documentelor istorice pentru justificarea activității sale practice; valoarea istorică scăzută a documentelor publicate; metodă de publicare neștiințifică). Istoria folosită ca armă politică și în interese confesionale (prezentarea în mod părtinitor a problemelor istorice; nota romantică și panegirică din lucrările sale).

Imre Miko (1805 — 1877). Lucrări principale: *Erdély történelmi adatok* (3 vol., 1855 — 1858); *Bod Péter élete és munkai*; *Benkő Jozsef élete és munkai* (1868).

Inițiator și editor de izvoare narative cu privire la istoria Transilvaniei; animator al societăților istorice-culturale. Mare moșier, a participat activ la evenimentele politice din tot timpul vieții sale, s-a străduit să apere, din funcțiile importante pe care le-a ocupat și prin activitatea sa istorică-culturală, interesele claselor dominante. Concepții feudale în interpretarea evenimentelor istorice.

Balász Orbán (1830 — 1890). Lucrări principale: *Utazás Keleten* (6 vol., 1861); *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismei szempontból* (6 vol., 1868—1873); *Torda város és környéke* (1889).

Cercetarea pe teren și consemnarea tuturor celor văzute sau auzite (urme istorice, manifestări etnografice). Autodidact plin de curiozitate și neastîmpăr, atît în viața publică, cît și în cea publicistică, a călătorit foarte mult în Europa, Asia și Africa. Influențe puternice romantice în interpretarea faptelor istorice, mai realist în cercetarea și interpretarea problemelor etnografice și sociologice.

Josef Andreas Grimm (1818 — 1877). Lucrări principale: *Statistisch-topographische Geschichts — und Finanzkarte des Grossfürstenthums Siebenbürgen* (1855); *Die politische Verwaltung im Grossfürstenthum* (3 vol., 1856 — 1857); *Karl Fürst zu Schwarzenberg, Gouverneur von Siebenbürgen* (1861); *Das Urbarialwesen in Siebenbürgen* (1863).

www.dacoromanica.ro

Prelucrarea datelor economice și statistice contemporane în scopul de a contribui la întărirea regimului habsburgic. Om politic cu funcții oficiale importante și cu titluri nobiliare și-a axat întreaga activitate publicistică în raport cu nevoile politice ale Habsburgilor (interpretarea tendențioasă a datelor istorice și statistice: influențe romantice în interpretarea fenomenelor social-economice și politice).

Alți istorici romantici cu tendințe conservatoare: Andrei Șaguna, Ilarion Pușcariu, D. A. Sturza, Alexandru Sterca-Șuluțiu, Iosif Sterca-Șuluțiu, Franz Gebbel, Julius Gross, Ferenc Szilágyi etc.

III. ISTORIOGRAFIA MODERNĂ ÎN PERIOADA ÎNCEPUTURILOR IMPERIALISMULUI

Înrîurirea capitalismului monopolist și imperialist asupra evoluției istoriografiei. Unitatea dintre regimul burghezo-moșieresc pe de o parte și monarhia, clasele conducătoare pe de altă parte—factor fundamental de orientare a cercetărilor istorice pe bază ideologică de clasă. De aici posibilitatea limitată a existenței, în lăuntrul istoriografiei burgheze, a unor tendințe ideologice de opoziție. Paralel, dezvoltarea mișcării muncitorești, care face cu putință ca în cadrul istoriografiei moderne de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea să apară în formă embrionară o istoriografie opusă prin concepția sa celei burgheze, istoriografia marxistă.

ISTORIOGRAFIA POZITIVISTĂ

Influența tehnicii și metodelor noi folosite de istoriografia europeană în cercetarea amplă și critică a izvoarelor istorice. Caracterul mai riguros și elaborat al istoriografiei din noua perioadă, care subliniază o deosebire față de istoriografia anterioară din punct de vedere al tehnicii de cercetare. Progrese nete, din această cauză, în înfățișarea sub formă de sinteze închegate, cuprinzătoare a istoriei naționale.

Concepția predominantă în general idealistă care stă la baza explicării faptelor istorice (negarea legilor obiective din natură și societate; rolul științei redus la descrierea și mai puțin la explicarea faptelor). Sociologii pozitiviști, reprezentanți ai concepției idealiste în istorie, adversari ai concepției materialiste (dezvoltarea istorică a omenirii determinată de idei, de instituții). Istoricii pozitiviști apărători ai capitalismului (caracterul deosebit de pregnant al esenței de clasă a pozitivismului, o dată cu dezvoltarea mișcării muncitorești și ascuțirea luptei de clasă în societatea capitalistă).

Istoriografia pozitivistă din Romînia, apogeu al istoriografiei burgheze în ce privește amploarea și puterea demonstrativă a principalelor lucrări. Caracteristic pentru curentul pozitivist din istoriografia noastră înlăturarea rămînerii în urmă față de istoriografia europeană.

Caracterul de multe ori contradictoriu al istoriografiei pozitiviste, mai ales al celei cu tendințe conservatoare. Contradicții interioare principale: între rigoarea și amploarea folosirii și examinării izvoarelor și interpretarea limitată de tendințele idealiste, care împiedică fructificarea bogăției cunoașterii documentare, între viziunea încadrării istoriei naționale în procesul istoric universal și pozițiile naționaliste, tinzînd să „excepteze" istoria patriei față de liniile indicate de istoria universală; între obiectivitatea onestă a cercetării istorice bazată pe izvoare și subiectivitatea, în multe cazuri spontană, determinată de influențele politice ale regimului burghezo-moșieresc, care domină tot mai mult învățămîntul și viața științifică.

www.dacoromanica.ro

Rolul Academiei Romîne și al Astrei în sprijinirea și îndrumarea activității istoriografice. Revistele care au promovat cercetările de istorie: „Convorbiri literare", „Arhiva" din Iași, „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice" etc., alături de cele din perioada anterioară care-și continuă activitatea. Marile colecții de documente: *Hurmuzaki, Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească, Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei, Urkundenbuch zur Geschichte des Sachsen in Siebenbürgen.*

a) Pozitivismul de tendință liberală

Excepționala erudiție și cunoaștere a izvoarelor a multor reprezentanți ai acestui curent. Caracterul uneori limitat al interpretării izvoarelor. Rezistența relativă față de influențele regimului burghezo-moșieresc în sensul încercării unei obiectivități față de izvoare. În unele cazuri, tendința precumpănirii ideilor democratice față de cele reacționare. Viziune globală și multilaterală a trecutului istoric, dar cu evitarea cercetării istorice a contemporaneității. Lupta între materialism și idealism în favoarea ultimului în opera acestor istorici.

Prezența unor contradicții: între imensa erudiție a unor reprezentanți ai acestui curent și caracterul neștiințific al filozofiei lor istorice. Rolul precumpănitor acordat ideilor în concepția despre cauzalitatea istorică, cu preocupări cîteodată stăruitoare pentru precizarea condițiilor materiale ale vieții omenești. Tendințe voluntarist-subiectiviste (considerarea ca dominant în istorie a rolului marilor personalități — fără ca aceasta să excludă un anumit spirit critic în ce privește activitatea claselor conducătoare și o anumită simpatie pentru popor). Caracterul în același timp cosmopolit și naționalist al interpretării multor fenomene istorice. Valoarea și limitele viziunii istorice în ce privește așezarea concordantă a istoriei naționale în cadrul istoriei universale.

1. Sociologismul istoric

Diferențierea conceptelor de proces istoric și eveniment istoric. Dezvoltarea unei filozofii pozitiviste a istoriei fără legătură strînsă între generalitatea teoretică și istoria pragmatică. Introducerea definitivă în istoriografia burgheză a acceptării vagi a noțiunii de „instituții" (instituții propriu-zise forme de organizare a statului, dar și a relațiilor sociale, a ramurilor de producție etc.). Acceptarea existenței societății împărțite în clase, a exploatării sociale, a luptei de clasa, tăgăduindu-li-se însă rolul determinant în procesul istoric. În explicarea fenomenelor istorice prin factorul intern sau extern, tendința de a-l supraestima pe acesta din urmă. Exagerarea rolului suprastructurilor. Folosirea cadrului istoric schițat de o anumită periodizare de cele mai multe ori conform unor criterii idealiste. În linii mari, „modernizare" evidentă a istoriografiei și aducerea ei la același nivel cu cea europeană

Alexandru D. Xenopol (1847—1920). Lucrări principale: *Les principes fondamentaux de l'histoire* (1890, ed. a 2-a); *La théorie de l'histoire* (1908); *Războaiele dintre ruși și turci și înrîurirea lor asupra țărilor romîne* (1880); *Studii economice* (1882); *Teoria lui Roesler* (1884); *Etudes historiques sur le Peuple Roumain* (1887); *Istoria romînilor din Dacia Traiană* (6 vol., 1888 1893, ed a 2-a, 1896, ed. a 3-a, 1925—1930); *Mijloacele de îndreptare a stării țărănimii romîne* (1907); *Domnia lui Cuza-vodă* (1903); *Istoria partidelor politice în Romînia* (1910).

Preocupări multilaterale și foarte variate, de la cercetarea arhivelor și izvoarelor de toate categoriile la filozofia istoriei; necesitatea punerii unor baze mai solide istoriei prin folosirea întregii documentări, edite și inedite. Probleme de istorie economică a romînilor (agricultura, creșterea vitelor, meșteșugurile, comerțul), neglijate aproape cu totul de istoricii de mai înainte, așezate la locul cuvenit alături de celelalte probleme. Urmărirea atentă și cu multă înțelegere

www.dacoromanica.ro

a problemelor sociale și mai ales a situației țărănimii în evul mediu, concepțiile sale despre formarea claselor și a proprietății feudale. Locul important acordat problemelor de cultură în dezvoltarea societății; reconstituirea și urmărirea evoluției instituțiilor (de stat și de drept) în epoca feudală.

Încadrarea istoriei românilor în istoria universală și mai ales sud-est europeană; cea dintîi sinteză a istoriei românilor, de mari proporții, la nivelul istoriografiei europene de la sfîrșitul secolului al XIX-lea; periodizarea istoriei după criterii politice și culturale, interne și externe. Scopul utilitarist al istoriei și folosirea ei în disputele politice ale vremii; alunecări spre interpretări naționaliste în unele probleme istorice. Valoarea argumentelor sale istorico-filologice împotriva teoriei lui Roesler. Sublinierea rolului jucat de poporul român în anumite momente ale istoriei europene. Contribuția la cunoașterea mai bună a luptei românilor pentru independență, a procesului de formare a conștiinței și culturii naționale. Militarea prin istoriografie pentru desăvîrșirea unității noastre naționale prin unirea Transilvaniei cu România.

Temeinica cercetare filozofică a fundamentelor istoriei (concepțiile lui Rickert și Windelband asupra istoriei și influența lor în clasificarea științelor teoretice și istorice); faptele de succesiune și de repetiție în istorie; legile și cauzalitatea în istorie; noțiunea de lege și de serie în dezvoltarea fenomenelor istorice; evoluția și rolul personalităților în istorie; istoria ca știință. Concepția sa idealistă precumpănitoare în interpretarea fenomenelor istorice.

Radu Rosetti (? — 1926) Lucrări principale: *Invaziunea slavilor și formarea naționalității române* (1889); *Statul bîrlădean* (1889); *Cronica Bohotinului* (1905); *Ungurii și episcopiile catolice din Moldova* (1905); *Originea și transformările clasei stăpînitoare din Moldova* (1906); *Pentru ce s-au răsculat țăranii* (1907); *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova* (1907); *Teoria lui Giurescu despre „rumînie"* (1921) etc.

Informații documentare foarte bogate. Metoda pozitivistă de cercetare (cu accentuarea folosirii izvoarelor documentare în defavoarea celor narative) limitată de încercarea de a „forța" izvoarele (mai ales în ce privește asimilarea — prin similitudini terminologice — a unor stări de lucruri din Țările Române cu cele din Apusul Europei).

Democratismul concepțiilor sale despre trecutul societății românești (împărțirea în clase asupritoare și asuprite, uzurparea silnică a pămîntului și libertății țărănești de către boieri, idealizarea țărănimii medievale). Importanța în acest sens a considerării societății medievale ca feudală și efortul de demonstrație în această direcție. Opoziția față de regimul burghezo-moșieresc prin apărarea și justificarea răscoalei din 1907 și prin respingerea teoriilor apologetice ale proprietății moșierești.

George Popovici (1863—1905). Lucrări principale: *O scriere nouă asupra vechilor așezăminte* (1886—1887); *Ordinea în moșiile donative moldovene* (1903) etc.

Prima încercare de istorie pozitivistă a dreptului și statului. Idealism juridic limitat (tendința, uneori, de a ignora determinarea socială a instituțiilor juridice-politice). Cercetarea acestora în evoluția lor istorică cu prețioase observații de datare și explicare cauzală. Interes pentru istoria așezămintelor și obiceiurilor juridice populare. Însemnata valoare științifică a manuscriselor sale inedite.

Frigyes Pesty (1823—1889). Lucrări principale: *A vilagtörténelem nagijai* (1870); *A Szörényvármegyei hajdani oláhterubetek* (1876); *A szörénfi bánság* (1877—1878); *Krassó vármegye története* (1883—1884); *Müveltségi állapotok Temesváron a XVIII században* (1877).

Vastă documentare științifică și preocupări multilaterale; cercetător al arhivelor din țară și străinătate. Începutul studierii științifice a istoriei Banatului. Sublinierea fenomenelor economice, a schimbărilor petrecute în producția bunurilor materiale. Accentuarea exagerată a rolului burgheziei și a capitalismului, socotit culmea dezvoltării societații; reprezentant de seamă al ideologiei liberal-burgheze cu alunecări naționaliste.

www.dacoromanica.ro

Sándor Márki (1853 1925). Lucrări principale: *A Fekete Kőrös és Arad város története* (2 vol., 1892—1895); *I. Ferencz Jozsef Magyarország királya* (1907), *II. Rakóczi Ferencz* (3 vol., 1907 1910); *Dosa György* (1913); *Horváth Mihály* (1917); *A Hora lázadás Magyarországi része* (1917).

Preocupări multilaterale, istorice și culturale. Interes pentru istoria socială și pentru lupta antifeudală și antihabsburgică a maselor populare; interpretarea evenimentelor istorice apropiată de concepția științifică; publicarea de monografii și biografii bine documentate și cuprinzătoare; preocupări de istorie universală și de relații internaționale. Concepția sa istorică influențată de pozitivismul francez și, într-o măsură mică, de materialismul istoric.

Johannes Höcsmann (1841—1932?). Lucrări principale: *Die Geschichte der Rákoczischen Revolution* (1877); *Die historische Bedeutung des Jahres 1520* (1883); *Studien zur Geschichte Siebenbürgens aus dem 18. Jahrhundert* (1881 1886); *Zur Geschichte der Gegenreformation in Ungarn und Siebenbürgen* (1896); *Johannes Honter der Reformator Siebenbürgens und des sächsischen Volkes* (1916).

Preocupări pentru studii monografice circumscrise pe baza unor izvoare noi. Interpretarea evenimentelor istorice în mod deosebit de vederile istoriografiei oficiale săsești; atitudine rezervată față de politica habsburgofilă propagată de istoricii sași.

2. Criticismul istoric

Trăsătură comună: progresele arheografiei (publicarea științifică a izvoarelor și folosirea lor pe baza criticii științifice). Limitele pozitivist-idealiste ale criticii izvoarelor (predominarea criticii externe, de formă asupra celei interne, de conținut). Caracteristic pentru o parte a criticismului istoric: tendințe uneori empiriste de autonomie a arheografiei (publicarea izvoarelor un fel de scop în sine, sau lucrări de interes particular, bazate în primul rînd pe dezbaterea critică a unui izvor sau grup de izvoare), iar pentru altă parte, dimpotrivă, tendința spre sinteze cuprinzătoare. Accentuarea în cadrul criticismului istoric a contradicțiilor caracteristice — din punctul de vedere al concepției și metodei — istoriografiei burgheze pozitiviste.

Ioan Bogdan (1864—1919). Lucrări principale: *Diploma bîrlădeană din 1134 și Principatul bîrlădean* (1889); *Vechile cronici moldovenești pînă la Ureche* (1891); *Cronici inedite atingătoare de istoria romînilor* (1895); *Vlad Țepeș și naratiunile germane și rusești asupra lui* (1896); *Originea voievodatului la romîni* (1902); *Despre cnezii romîni* (1903); *Istoriografia română, problemele ei actuale* (1905); *Documente privitoare la relațiile Țării Romînești cu Brașovul* (1905); *Documentele lui Ștefan cel Mare* (1913).

Excepționala erudiție (cunoștințe temeinice în științele auxiliare ale istoriei și în limbile slave). Publicarea izvoarelor documentare și narative la cel mai înalt nivel al științei contemporane (valoare păstrată nestirbită pînă astăzi) — ca text, traducere, comentarii filologice-istorice, adevărate studii de aprofundare, cu nenumărate observații prețioase. Imensul efort desfășurat — cu rezultate extraordinare pentru descoperirea de izvoare pînă la el necunoscute (din țară și străinătate — vechi slave, poloneze, rusești etc.), cu ajutorul cărora a putut fi în mare măsură întregită imaginea istoriei interne și externe a țărilor romîne în evul mediu. Contribuția sa la întemeierea și dezvoltarea slavisticii științifice.

Primul istoric romîn cu preocupări pentru istoria istoriografiei romînești. Însemnătatea în acest sens a discursului său de recepție de la Academie. Încercare interesantă de periodizare a evoluției scrisului și studiilor istorice — singura din istoriografia modernă. Față de moștenirea trecutului, puncte de vedere în același timp critice și generoase.

www.dacoromanica.ro

Abordarea — în lumina unor izvoare speciale a unui număr redus de probleme istorice (conform tendințelor empiriste ale arheografiei pozitiviste) — fundamentale însă. Însemnătatea cercetărilor sale asupra organizării social-politice a teritoriului românesc înainte de întemeierea domniei feudale (problema „voievodatului" și a „cnejilor"), baza socială a domniei lui Ștefan cel Mare (problema „vitejilor"), asupra trăsăturilor originale ale culturii românești în evul mediu (problema raportului dintre influența slavă și forțele culturale interne) etc. Rezistența sa în cercetare și scriere — față de influențele în istoriografie ale moșierimii și naționalismul șovin burghez

Dimitrie Onciul (1856 1923). Lucrări principale: *Dragoș și Bogdan, fondatorii principatului Moldovei*, (1884), *Teoria lui Roesler* (1885); *Radu Negru și originile principatului Țării Românești* (1891—1893); *Originile Principatelor Române* (1899); *Tiltul lui Mircea cel Bătrîn și posesiunile lui* (1902), *Epocile istoriei române și împărțirea ei* (1906); *Din istoria Românici* (1908), *Fazele dezvoltării istorice a poporului și statului român* (1920).

Considerarea procesului istoric concret ca o treaptă în formarea „instituțiilor", în lumina cărui fapt elaborează o teorie a apariției statelor feudale românești.

Preferința pentru probleme istorice dificile (începuturile organizării statelor românești) și lămurirea acestora datorită pregătirii superioare, cunoștințelor vaste, concepției și metodei critice de analiză a izvoarelor; bogăția de informație din cele mai diverse domenii; orizontul larg — cuprinzător, paralelisme și comparații cu istoria altor popoare și mai ales cu a celor din răsăritul și sud-estul Europei. Dinasticismul și lipsa de obiectivitate în tratarea problemelor de istorie mai nouă.

Concepția sa filozofică despre istorie: asociația, succesiunea și dezvoltarea continuă; prezentul ca scop al istoriei. Periodizarea istorică după criterii idealiste, a generațiilor, sub influența lui Ottockar Lorenz; perioadele istorice de 100—128 de ani; criteriul politico-dinastic tendențios, la baza periodizării istoriei.

Nicolae Iorga (1871—1940). Lucrări principale: pînă la primul război mondial: *Documente privitoare la istoria românilor* (în colecția *Hurmuzaki*, 5 vol., 1897—1913); *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor* (1898); *Studii și cercetări cu privire la istoria românilor* (1901—1916); *Istoria lui Ștefan cel Mare* (1906); *Istoria lui Mihai Viteazul* (1906); *Geschichte des Rumänischen Volkes* (1905); *Geschichte des Osmanischen Reiches* (1906—1913) etc.

Pozitivismul metodei de cercetare (efortul extraordinar îndreptat în direcția descoperirii unui număr cît mai mare de izvoare de toate categoriile, care, publicate, au dat la lumină o masă uriașă de material documentar faptic). Importanța în acest sens a discursului său de intrare la Academie — adevărat manifest al victoriei pozitivismului asupra romantismului în istoriografia românească. Afirmarea ca principiu metodologic a necesității sistematizării și comparării faptelor pentru stabilirea de analogii, a integrării organice a faptelor individuale în viața popoarelor, în scopul sublinierii fenomenelor ample înzestrate cu un anume sens istoric. Marile ediții de izvoare — privind istoria națională și cea universală — cu studiile introductive și comentariile lor — concretizarea acestor principii.

Idealismul filozofiei sale istorice. Considerarea factorilor ideali (ideile, stările de spirit și de conștiință, mișcările intelectuale etc.) ca determinanți în istorie și mult mai puternici decît cei materiali. Fixarea ca țel al cercetării istorice a descrierii evenimentelor socotite ca fenomene unice, nerepetabile, de unde, ca o consecință, inexistența obiectivă a oricăror legi istorice generale. Originea neokantiană a ideilor sale despre relativismul subiectivist al cunoștințelor istorice și despre necesitatea periodică a înnoirii lor complete.

Contradicția dintre vederile înaintate și cele retrograde în opera sa istorică. Considerarea istoriei unui popor ca un tot organic, cu mai multe registre corelate între ele — de unde prezen-

www.dacoromanica.ro

tarea grupelor de fapte centrale pe un aspect obiectiv sau, mai ales, pe o idee. Eroii, factori hotărîtori ai istoriei, mai ales în momentele de răscruce ; subestimarea rolului politic, în înțelesul de activ și inițiator, al maselor populare, a căror creație culturală însă este recunoscută și subliniată. Caracterizarea diferitelor epoci și perioade istorice din punct de vedere al sensului lor general, cu tendința însă spre idealizarea trecutului istoric. Aprecierea de multe ori justă a factorului intern, cu exagerarea uneori a importanței înrîuririlor din afară, mai ales pentru negarea luptei de clasă în istoria poporului romîn. Interesul pentru istoria social-economică existent, dar pe planul al doilea în comparație cu interesul pentru istoria politică, militară și culturală. Recunoașterea interdependenței istoriei popoarelor dintr-o regiune geografică-istorică și, în același timp, viziunea unor relații precumpănitor antagoniste manifestate în lupte neîntrerupte.

Cercetatarea istoriei naționale. Încheierea formării poporului romîn pusă mai devreme cu o jumătate de mileniu (ignorarea aportului slav). Sublinierea rolului istoric al statelor feudale romînești la Dunărea de jos. Tăgăduirea existenței bazei feudalismului în țările romîne și considerarea evului mediu romînesc ca o societate patriarhală (minimalizarea rolului țărănimii dependente și sublinierea rolului țărănimii libere). În ce privește boierimea, lipsită de simpatie în general, cu excepția unor anumite grupări. Concepția despre un fond psihic imuabil al poporului romîn, refractar înnoirilor violente. Lipsa de preocupare în ce privește mișcarea muncitorească. Justificarea istorică a monarhiei și a instituțiilor burghezo-moșierești ca fiind corespunzătoare dezvoltării istorice a poporului romîn. Prezentarea istoriei moderne și contemporane a Romîniei de pe pozițiile activității sale politice.

Cercetarea istoriei universale. Istoria Europei apusene (cercetarea proiectelor de cruciadă antiotomane, a relațiilor multilaterale cu răsăritul și sud-estul, micile sinteze ale istoriei unor popoare și state etc.). Istoria Bizanțului (studierea mișcării iconoclaste, a diferitelor influențe bizantine în felurite regiuni, a ideilor și stărilor de spirit caracteristic bizantine, a cuceririlor apusene după 1204 etc.). Istoria Imperiului otoman (sinteză generală a istoriei evenimentelor și instituțiilor). Istoria relațiilor dintre poporul romîn și popoarele străine. Marile sale merite în răspîndirea în țară și peste hotare a cunoștințelor de istorie a poporului romîn, în ridicarea prestigiului culturii noastre naționale.

Vasile Pârvan (1882—1927). Lucrări principale pînă la primul război mondial: *Die Nationalität der Kaufleute im romischen Reiche* (1905); *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman* (1911); *Cetatea Tropaeum* (1912); *Cetatea Ulmetum* (1912).

Însemnatele sale merite în organizarea săpăturilor și cercetărilor arheologice din țara noastră. Importanța acordată scoaterii la iveală a materialelor arheologice din Dobrogea ca mărturii principale ale civilizației greco-romane de pe teritoriul țării noastre. Atenția acordată în același timp, cercetărilor menite să documenteze preistoria și protoistoria, precum și viața istorică a dacilor înainte și după cucerirea romană. Inițierea unor publicații de mare importanță.

Metoda pozitivistă a cercetărilor sale. Însemnătatea deosebită acordată documentului arheologic ca mărturie indiscutabilă și nemijlocită a faptelor reale. Clasificarea critică a documentelor arheologice cu predilecție manifestată pentru izvoarele epigrafice. Contribuția sa la dezvoltarea epigrafiei științifice în țara noastră. Principiile sale metodologice în examinarea și prelucrarea acestui fel de izvoare.

Filozofia sa istorică. Considerarea spiritului omenesc ca factor determinant al dezvoltarii istorice, realitățile concrete nefiind decît forme cărora ideile le dau conținut și mișcare. Supraevaluarea civilizatiei greco-romane, dar și a importanței culturii autohtone. Genaralizarea importanței acordate importurilor de civilizație din afară, transplantarea de culturi superioare în regiuni cu culturi inferioare.

www.dacoromanica.ro

Exagerarea rolului istoric al personalităților și claselor dominante, considerarea maselor populare ca factor istoric de ordin secund; judecată de valoare critică limitată asupra stărilor de lucruri contemporane.

Însemnătatea cercetărilor sale pentru răspîndirea unei metode științifice în ce privește documentarea istorică. Valoarea sa ca exemplu de rigoare, seriozitate și abnegație în muncă în cercetările științifice în general, în cele istorice în special. Contribuția deosebită la cunoașterea culturii romînești peste granițe.

János Karácsonyi (1858—1929). Lucrări principale: *A hámis hibáskeli és keltezetlen oklevelek jegyzéke* (1902); *A magyar nemzetségek a XIV-század Uözépeig* (1900—1901); *Regestrum Varadinense* (1903); *Békes vármegye története* (1896—1897); *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon* (1922); *Magyarország egyháztörténete főbbvonásaiban, 970—1999* (1915).

Preocupări pentru problema izvoarelor în general și a celor juridice îndeosebi; predilecția manifestată pentru istoria bisericii și a religiilor, a nobilimii. Contradicții în activitatea sa istorică: spirit critic în publicarea izvoarelor, lipsă de obiectivitate în interpretarea lor. Concepții idealiste-religioase accentuate și alunecări spre interpretări naționaliste.

Franz Joseph Zimmermann (1850—19?). Lucrări principale: *Das Archiv der Stad, Hermannstadt und der sächsischen Nation in Siebenbürgen* (1888); *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (3 vol., 1892—1901, în colab. cu Karl Werner și Eduard Müller).

Publicarea izvoarelor documentare cu privire la sașii din Transilvania medievală și a științelor auxiliare (paleografie, diplomatică și arhivistică). Concepția sa mai progresistă cu privire la evenimentele istorice; interpretarea critică a raporturilor Transilvaniei cu Habsburgii și conflictul cu istoriografia săsească oficială.

3. Descriptivismul istoric

Istoria înțeleasă mai mult ca descriere a evenimentelor politice interne și externe, nu totdeauna corelate. În ce privește izvoarele, preferarea celor documentare externe. Caracterul preponderent factologic al studiilor. Lipsa de subliniere necesară a aspectelor istorice principale în comparație cu cele secundare, tendința spre prezentare nediferențiată a faptelor istorice, fără o grupare riguroasă a acestora după sensul și conținutul lor. Trecerea pe planul al doilea a acestui fel de tendințe la unii reprezentanți, datorită preocupării — cu izbutiri parțiale — pentru cercetarea minuțioasă, în adîncime a unor fenomene.

Teodor V. Păcățeanu (1852—1941). Lucrări principale: *Cartea de aur sau luptele politice ale romînilor din Transilvania* (8 vol., 1902—1915); *Istoriografi vechi, istoriografi noi. Studiu critic în chestia vechei mitropolii ortodoxe romîne din Ardeal* (1904).

Preocupări pentru problemele de istorie politică și de drept, cu scopul de a da un suport luptei pentru drepturi a burgheziei romîne din Transilvania la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor. Istoria pusă în slujba politicului; intuiția istorică în variatele probleme abordate. Alunecarea spre interpretări subiectiviste și naționaliste. Traducător și prelucrător al mai multor lucrări juridice și politice.

Augustin Bunea (1857—1909). Lucrări principale: *Chestiuni din dreptul și istoria bisericii unite* (1893); *Din istoria romînilor. Episcopul Inocențiu Klein* (1900); *Episcopul Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici sau istoria romînilor transilvăneni* (1902); *Vechile episcopii romînești a Vadului, Geoagiului, Silvașului și Bălgradului* (1902); *Ierarhia romînilor din Ardeal și Ungaria* (1904); *Mitropolitul Sava Brancovici* (1906); *Stăpînii Țării Oltului* (1910); *Încercare de istoria romînilor* (1912); *Istoria regimentelor grănițărești* (1914).

www.dacoromanica.ro

Cercetător al arhivelor din țară și străinătate cu o atitudine critică față de izvoarele și faptele istorice: publicist, orator și polemist talentat. Preocupări multilaterale, istorice, culturale și politice. Alunecare spre confesionalism, ceea ce duce la interpretări subiective și scade valoarea unor lucrări ale sale. Dezvoltarea istoriografiei pozitiviste la românii din Transilvania prin cercetările adîncite și stilul sobru și limpede.

Studierea problemelor de istorie bisericească în vederea argumentării drepturilor la autonomie a bisericii unite; consacrarea de monografii acelor conducători ai bisericii care au jucat un rol de seamă și politic în lupta pentru drepturi naționale și propășirea culturală a românilor din Transilvania. Preocupări atente și pentru istoria maselor populare, consacrînd vaste capitole iobăgiei și raporturilor sociale din secolul al XVIII-lea; grija pentru soarta țărănimii române în ajunul răscoalei din 1907.

Ioan Sîrbu (1865—1922). Lucrări principale: *Matei-vodă Basarabas auswärtige Beziehungen 1632 1654* (1899); *Istoria lui Mihai-vodă Viteazul* (2 vol., 1904 1907).

Preocupări pentru probleme de istorie politică din trecutul Țării Românești, dar care depășeau fruntariile politice ale acesteia, cuprinzînd istoria celor trei țări românești. Fundamentarea studiilor sale monografice pe studierea critică a tuturor izvoarelor; judecată cumpătată și obiectivă a evenimentelor; urmărirea servirii, în mod conștient, prin studiile de istorie medievală a scopurilor practice ale luptei de emancipare națională a românilor din Transilvania.

Alți reprezentanți ai istoriografiei pozitiviste: Ioan Bianu, Alexandru Papadopol-Calimah, Gheorghe Longinescu, Nerva Hodoș.

b) Pozitivismul de tendință conservatoare

Slujirea intereselor regimului burghezo-moșieresc prin încercarea de a îndreptăți istoricește proprietatea funciară moșierească și lipsa de drept a țăranilor la pămînt (considerarea acestora ca permanențe, mereu aceleași, ale istoriei). Justificarea instituțiilor regimului burghezo-moșieresc și mai ales a monarhiei; considerarea epocii de după 1866 ca realizare desăvîrșită a tuturor năzuințelor poporului român. Menținerea, în ciuda acestor tendințe ideologice, a unor metode riguroase în ce privește adunarea și publicarea materialului documentar. Rolul lui Titu Maiorescu în îndrumarea acestui curent istoriografic.

Gheorghe Panu (1848 1910). Lucrări principale: *Studii asupra atîrnării sau neatîrnării politice a românilor în decsebite secole* (1872 1873); *Studiul istoriei la români* (1874 1875); *Cercetări asupra stării țăranilor în veacurile trecute* (1910); *O încercare de mistificare istorică* (1910).

Poziție conservatoare, moșierească, accentuată în studiile istorice față de problema și mișcările țărănești. Falsificarea adevărului istoric în problema originilor și a genezei marii proprietăți funciare, în scopul înfățișării acesteia ca o instituție străveche, cu baze istorice imuabile. Slujire fățișă, în toate privințele, prin activitatea sa istorică, a intereselor politice ale moșierimii. Începuturile influenței ideologiei junimiste în istoriografie. Contradicție între concepțiile sale politice radicale și concepțiile formulate în lucrările istorice.

C. Giurescu (1875 1918). Lucrări principale: *Contribuțiuni la studiul cronicilor muntene* (1906); *Contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene* (1907); *Vechimea românimei în Țara Românească și legătura lui Mihai Viteazul* (1915); *Despre rumîni* (1915); *Despre boieri* (1920).

A publicat ediții critice de cronici (numeroase și valoroase contribuții privind vechea istoriografie românească, mai ales în ce privește stabilirea paternității și autenticității, datarea mai precisă a vechilor cronici din Moldova și Țara Românească). Promovarea unor metode filologice riguroase în cercetarea acestor probleme. Caracterul precumpănitor de critică externă

www.dacoromanica.ro

al cercetărilor sale în această direcție. În lucrările sale de interpretare a susținut ideea așazisului străvechi drept de proprietate al boierimii asupra pământului, opunîndu-se tezelor formulate de istoricii care socoteau că domeniul feudal și, în consecință, dreptul de proprietate feudală s-au format în urma cotropirii de către boieri a pământului aflat înainte în stăpînirea obștilor libere țărănești. Importanța ideilor sale în împrejurările specifice din anii 1905 1915 ale răscoalelor țărănești pentru pământ.

J. Peretz (1876—1935). Lucrări principale : *Ideea de drept și lege în folclorul romîn* (1905) ; *Zaconicul lui Ștefan Dușan* (1905) ; *Curs de drept bizantin* (1910) ; *Curs de istoria dreptului romîn* (1915—1928).

Reprezentant al idealismului juridic în știința istorică romînească de la sfîrșitul veacului trecut și din primele decenii ale veacului nostru. Idealizarea vechilor și noilor instituții de drept considerate ca un fel de perfecțiune a formelor juridice. Predilecție pentru sublinierea așa-ziselor permanențe juridice și tăgăduirea, în linii mari, a transformărilor care au avut loc în acest domeniu. În ce privește cauzalitatea, lipsă de legătură între structurile sociale și caracterul monumentelor juridice, considerîndu-se ca factor determinant, în afara evoluției gîndirii juridice, unele evenimente politice.

I. C. Filitti (1879—1946). Lucrări principale : *Rôle diplomatique des phanariotes, de 1700 à 1821* (1901) ; *Les principautés roumaines sous l'occupation russe* (1904) ; *Din arhivele Vaticanului* (1913—1914) ; *Domniile romîne sub Regulamentul Organic* (1915).

Încercare, pe o bază documentară mai largă, de a fundamenta o teorie istorică conform căreia proprietatea moșierească a existat de totdeauna și țărănimea a fost de asemenea dependentă. Caracterul politic al acestor tendințe în împrejurările specifice ale conflictelor sociale din primele două decenii ale veacului nostru.

Friedrich Teutsch (1852—1933). Lucrări principale : *Die siebenbürgische sächsische Schulordnung* (1888—1892) ; *Geschichte der Siebenbürger Sachsen das sächsische Volk* (1907—1926) ; *Geshichte der evanghelischen Kirche in Siebenbürgen* (1921—1922) ; *Die Siebenbürgen Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart* (1926) ; *Kirche und Schule der Siebenbürger Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart* (1923).

Preocupări multilaterale cu privire la istoria sașilor din Transilvania : colonizare, istoria culturii (școală, tipar, istoriografie, arhitectură, etnografie), istoria bisericii, istoria economică. Conducător de „școală" istoriografică la sașii din Transilvania, la baza căreia stăteau concepții idealiste accentuate, spiritualiste și naționaliste. Personalitate dominantă și intolerantă față de alte concepții. Rolul său în îndrumarea istoriografiei săsești spre tratarea naționalistă a istoriei sașilor.

Georg E. Müller (1870—1942). Lucrări principale : *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (vol. II—III în colaborare) ; *Die ursprüngliche Rechtslage der Rumänen im Sachsenlande* (1912) ; *Türkenherrschaft in Siebenbürgen* (1923).

Interesul pentru publicarea izvoarelor documentare privitoare la populația germană din Transilvania în general. Preocupări de istoria dreptului și a instituțiilor politice și juridice. Documentare bogată și variată. Tendințe de exagerare a rolului populației germane și de subapreciere a rolului celorlalte populații. Alunecarea spre interpretări naționaliste. Tratarea problemelor politice și juridice în mod idealist, desprinse de condițiile social-economice care le-au generat.

www.dacoromanica.ro

ÎNCEPUTURILE ISTORIOGRAFIEI MARXISTE

Împrejurările social-economice și politice specifice ale deceniilor 7, 8 și 9 ale veacului trecut. Primele cercuri socialiste. Dezvoltarea mișcării muncitorești. Formarea P.S.D.M.R. Procesul unirii mișcării muncitorești cu socialismul științific. Răspîndirea ideilor marxiste prin broșuri și publicații. Rolul revistei „Contemporanul" în promovarea istoriografiei marxiste. Caracterul luptei împotriva ideologiei burgheze : limitele acestei lupte.

C. Dobrogeanu-Gherea (1855—1920). Lucrări principale : *Robia și socialismul* (1884) ; *Concepția materialistă a istoriei* (1892) ; *Anarhia cugetării* (1892) ; *Din ideile fundamentale ale socialismului științific* (1906) ; *Neoiobăgia* (1910) ; *Socialismul în țările înapoiate* (1911).

Contribuția sa la răspîndirea marxismului în Romînia. Conducător și animator ideologic a numeroase publicații social-culturale legate de mișcarea muncitorească („Contemporanul", „Revista socială", „Emanciparea", „Critica socială" etc). Importanța acestor publicații pentru popularizarea lucrărilor lui Marx și Engels (între acestea numeroase fiind lucrările istorice), în consecință, pentru răspîndirea ideilor marxiste în istoriografie.

Ideile sale greșite în ce privește studierea și aprecierea istoriei contemporane. Ruperea metafizică a suprastructurii de baza economică (considerarea Romîniei de atunci ca aflîndu-se încă în orînduirea feudală numai cu puține elemente capitaliste ; de aici, ignorarea rezervelor de energie revoluționară a țărănimii, a posibilității alianței muncitorești-țărănești, și considerarea că în desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice hegemon trebuie să fie burghezia liberală).

Raicu-Ionescu Rion (1872—1895). Lucrări principale : *Sociologia burgheză față cu teoria luptei de clasă* (1892) ; *Idealismul și materialismul economic* (1893) ; *Scrieri literare* (1895).

Promovarea ideii că istoria societății este istoria poporului, a maselor populare, a producătorilor de bunuri materiale. Contra explicațiilor idealiste ale unor fenomene istorice. Considerarea ca inevitabilă a dezvoltării capitaliste a Romîniei. Împotriva darvinismului social și a sociologiei metafizice în interpretarea istoriei. Încercare de analiză marxistă a evoluției societății burgheze în timpul revoluției franceze. Aprecierea pozitivă dată de F. Engels acestei lucrări.

Ioan Nădejde (1854—1928). Lucrări principale : *Viața lui Ștefan cel Mare și cel Bun, domnul Moldovei, cu un apendice despre starea socială a Moldovei în acel timp* (1883) ; *Schițe despre Miron Costin și vremea lui* (1888) ; *Din dreptul vechi romîn* (1898) ; *Origina dreptului consuetudinar romîn* (1900) ; *Introducere la scrierea lui K. Marx, Luptele de clasă din Franța...* (1895).

Primele încercări de medievistică marxistă din Romînia. Încercare de a concretiza unele teze ale lui Marx și Engels prin exemple din istoria romînească cu unele tendințe de vulgarizare a marxismului, de sociologism simplist, și tendințe de a sublinia existența luptei de clasă în trecutul nostru istoric.

Agoston Péter (1874—1925). Lucrări principale : *A magyar világi nagybirtok története* (1913) ; *A munka rabsága* (1909) ; *A mi utjaink* (1916) ; *A szekularizácio* (1909).

Jurist cu preocupări pentru problemele social-economice ale contemporaneității ; luptător pentru desființarea proprietății latifundiare, nobiliare și bisericești ; apărător al drepturilor la grevă ale proletariatului.

www.dacoromanica.ro

DE LA COMITETUL NAŢIONAL AL ISTORICILOR DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÎNĂ

Între 29 august şi 5 septembrie 1965 va avea loc la Viena al XII-lea Congres Internaţional al ştiinţelor istorice, care va întruni, ca şi Congresul al XI-lea de la Stockolm, un număr mare de istorici veniţi din aproape toate ţările lumii. Programul de lucru al Congresului a fost stabilit de Biroul Comitetului internaţional al ştiinţelor istorice în şedinţa ţinută în acest scop la începutul verii anului 1963 la Varşovia, pe baza propunerilor făcute de Comitetele naţionale ale istoricilor din ţările care fac parte din Comitetul internaţional al ştiinţelor istorice.

Lucrările congresului se vor desfăşura în patru secţii.

Secţia I va dezbate „Marile teme", dintre care remarcăm temele *Naţionalism şi internaţionalism în secolele al XIX-lea şi al XX-lea* şi *Bilanţul lumii din 1815* (aceasta din urmă avînd ca responsabil pe prof. E. Labrousse din Paris). Secţia a II-a se va ocupa cu istoria continentelor, una din teme fiind consacrată *decolonizării* (responsabil acad. A. A. Guber şi A. F. Miller din U.R.S.S.). Secţia a III-a va lucra pe comisii, între care distingem: *Asociaţia internaţională de studii bizantine, Comisia internaţională de istorie a mişcărilor sociale şi a structurilor sociale, Comisia internaţională a presei* şi *Comisia internaţională de demografie istorică*. Secţia a IV-a va dezbate teme de metodologie şi de istorie cronologică. Printre temele acestei secţii remarcăm, între altele, următoarele: *Proiecte şi concepţii de istorie universală în secolul al XX-lea*; *Evoluţie şi revoluţie în istoria universală* (responsabil prof. E. Engelberg din Berlin, R.D.G.) şi *Geneza statelor în Europa centrală din evul mediu* (responsabil prof. F. Graus din Praga, R.S. Cehoslovacă).

În cadrul Secţiei a IV-a, prof. Ştefan Pascu de la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj este însărcinat cu elaborarea raportului *Mişcări ţărăneşti din centrul şi sud-estul Europei din secolul al XV-lea pînă în secolul al XX-lea.* Cîţiva istorici romîni participă la elaborarea unor corapoarte privind alte teme. Astfel, la primul dintre rapoartele *Marilor teme* care vor fi dezbătute în cadrul Secţiei I acad. prof. E. Condurachi va colabora cu un coraport intitulat *Marea Neagră în istorie*, iar la raportul *Naţionalism şi internaţionalism în secolele al XIX-lea şi al XX-lea* prof. V. Cheresteşiu va colabora cu un coraport intitulat *Importanţa internaţională a revoluţiei din 1848—1849.*

În cadrul Secţiei a IV-a prof. D. D. Roşca de la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj colaborează cu un coraport la elaborarea raportului *Evoluţie şi revoluţie în istoria universală* al cărui responsabil este prof. E. Engelberg (Berlin, R.D.G.), iar acad. C. Daicoviciu şi acad.

www.dacoromanica.ro

Emil Petrovici participă, de asemenea cu corapoarte, la elaborarea raportului *Geneza statelor din Europa centrală din evul mediu*, al cărui responsabil este prof. F. Graus din Praga.

La al XII-lea Congres internațional al istoricilor de la Viena din 1965 vor participa și alți istorici romîni, care vor face intervenții la rapoartele care-i interesează.

V. Maciu

CONGRESUL AL V-LEA INTERNAȚIONAL AL SLAVIȘTILOR (Sofia, 17—23 sept. 1963)

La cel de-al V-lea Congres internațional al slaviștilor, care s-a ținut la Sofia între 17 și 23 sept. 1963, a existat — pentru prima oară în cadrul unui asemenea congres — și o secție consacrată problemelor istorico-filologice.

Tematica secției a fost axată în jurul cîtorva probleme centrale și anume : *Etnogeneza slavilor, Formarea statelor slave și dezvoltarea ideii sociale la popoarele slave în evul mediu, Renașterea națională a popoarelor slave, Mișcarea de eliberare națională și revoluționară la slavi, Dezvoltarea ideii sociale la popoarele slave în epoca modernă, Revoluția socialistă din octombrie și popoarele slave, Dezvoltarea socială și culturală a popoarelor slave după cel de-al doilea război mondial*, în fine probleme de etnografie slavă.

Din partea țării noastre au fost prezentate la această secție cinci studii publicate în *Romanoslavica*, vol. IX, și două studii publicate la Sofia în *Slavianska filologia*, t.V. Dintre acestea au fost prezentate în cadrul secției amintite ca rapoarte sau comunicări : V. Costăchel, *Terminologia slavo-romînă referitoare la raporturile de dependență în societatea feudală* (comunicare) ; Șt. Ștefănescu, *Relațiile romîno-bulgare în sec. IX—XIV și formarea statului feudal Țara Românească* (raport) ; C. Velichi, *Rolul emigrației bulgare din Romînia în renașterea culturală a Bulgariei în primele decenii ale secolului al XIX-lea* (comunicare).

În afara celor trei istorici au mai participat la lucrările secției istorico-filologice P.P. Panaitescu, care a prezentat un amplu raport la secția de literatură (*Trăsături caracteristice ale literaturii slavo-romîne*), Vladimir Diculescu, Aurora Ilieș, Corina Nicolescu și Rodica Ciocan-Ivănescu. Comunicările prezentate de delegații romîni, ca și luările lor de cuvînt la discuții au stîrnit un deosebit interes și au fost unanim apreciate pentru ținuta lor științifică. În ședința de închidere a dezbaterilor acad. B. A. Ribakov, membru al comitetului internațional al slaviștilor, a subliniat valoarea rapoartelor și comunicările prezentate în cadrul secției istorico-filologice, atmosfera colegială în care s-au desfășurat discuțiile, caracterul lor creator ; totodată el a arătat necesitatea abordării în viitor a unor studii complexe de lungă durată asupra unor probleme centrale, controversate, cum este de pildă, etnogeneza slavilor, în care arheologia va avea de spus un cuvînt hotărîtor.

În cadrul ședinței de închidere s-a făcut propunerea ca în viitor să funcționeze trei comisii în cadrul secției istorico-filologice (etnogeneza slavilor, structura social-economică la popoarele slave, renașterea națională și mișcarea de eliberare a popoarelor slave). S-a propus de asemenea ca în cadrul comitetului internațional al slaviștilor să fie trei reprezentanți ai secției istorico-filologice.

Viitorul congres al slaviștilor, cel de-al VI-lea, va avea loc la Praga în 1968.

www.dacoromanica.ro

CENTENARUL PRIMULUI CURS DE LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ROMÎNĂ ÎNFIINȚAT LA UNIVERSITATEA DIN TORINO

Universitatea din București a organizat între 11 și 12 noiembrie 1963 aniversarea împlinirii a 100 de ani de la înființarea primului curs de limbă și literatură romîna la Universitatea din Torino de către Giovenale Vegezzi-Ruscalla.

În aula universității, la 11 noiembrie a avut loc ședința festivă în cadrul căreia au luat cuvîntul acad. prof. dr. Gh. Mihoc, rectorul Universității din București, dr. Alberto Paveri Fontana, ministrul Italiei la București, prof. dr. Jean Livescu, adjunct al ministrului învățămîntului, Ion Cozma, președintele Comitetului Executiv al Sfatului popular al capitalei, prof. Mario Allara, rectorul Universității din Torino, și prof. dr. Alexandru Balaci, prorectorul Universității din București.

În ziua de 12 noiembrie s-a ținut în aula universității o ședință de comunicări în cadrul căreia prof. Mario Allara a vorbit despre „Probleme ale învățămîntului superior în Italia", prof. Mario Ruffini despre „Filologii Fauriel și Isola și limba romînă", iar lectorul George Lăzărescu despre „Giovenale Vegezzi-Ruscalla". În după-amiaza aceleiași zile au fost ținute comunicările prof. Giorgio Gullini despre „Bazele economice-sociale ale arhitecturii romane din perioada republicii", prof. N. Lascu (Universitatea din Cluj) despre „Giandomenico Serra" și acad. prof. Iorgu Iordan despre „Gian Luigi Frollo".

15 ANI DE EXISTENȚĂ A EDITURII ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

În cei 15 ani de existență (1948—1963), Editura Academiei R.P.R. a desfășurat o bogată și multilaterală muncă de valorificare pe calea tiparului a cercetării științifice din țara noastră.

Dat fiind că Editura Academiei are menirea de a publica în primul rînd lucrările institutelor celui mai înalt for de știință din țara noastră, ea a contribuit nemijlocit la concretizarea și difuzarea creației originale de înalt nivel științific.

Conducîndu-se după documentele și hotărîrile de partid și de stat, editura a acordat atenție tuturor ramurilor de cercetare cu caracter teoretic și practic, contribuind, alături de institutele Academiei, la îmbogățirea patrimoniului științei contemporane, la creșterea prestigiului științei romînești în țară și peste hotare. Prin aceasta, Editura Academiei R.P.R. s-a dovedit a fi unul dintre factorii activi în opera de valorificare a cuceririlor științei moderne în domeniul tehnicii, al matematicii, fizicii, chimiei, medicinii, biologiei, științelor agricole, filozofiei, istoriei, lingvisticii etc.

Între cele peste 3 400 de titluri apărute în Editura Academiei R.P.R. în cei 15 ani de la înființare, care însumează peste 60 100 de coli și aproape 7 000 000 de exemplare, lucrările de istorie ocupă un loc însemnat. Începînd din primul an al înființării editurii, producția de carte în domeniul istoriei a crescut simțitor din an în an, alături de celelalte ramuri ale științei, ajungîndu-se pînă la 27 de titluri în 1963.

Apariția numeroaselor lucrări de istorie reprezintă fructul unei activități creatoare a oamenilor de știință tineri și mai vîrstnici din țara noastră, în primul rînd din institutele de

www.dacoromanica.ro

istorie ale Academiei R.P.R., şi totodată este efectul procesului de creştere a tinerelor cadre de istorici formaţi în regimul nostru, înarmaţi cu metodologia ştiinţei marxist-leniniste.

În ansamblu, lucrarile de istorie apărute în aceşti ani prezintă o tematică variată din multiplele aspecte ale istoriei Romîniei, avînd menirea să umple o serie de goluri moştenite de la vechea istoriografie. Realizarile cele mai importante au fost concretizate în volume de documente, volume de studii şi cercetări şi lucrări cu caracter monografic, iar în ultimii trei ani, a început editarea unor lucrări de sinteză ample, în frunte cu volumele de *Istoria Romîniei* şi *Din istoria Transilvaniei.*

Cum era şi firesc, începutul s-a făcut cu colecţia de *Documente privind istoria Romîniei*, care a apărut sub egida Institutului de istorie al Academiei R.P.R. începînd din anii 1951. Pînă în 1957 s-au publicat în total 32 de volume, dintre care 11 pentru Ţara Romînească (sec. XIII—1625), 11 pentru Moldova (sec. XIV—1625), 6 pentru Transilvania (sec. XI 1350), 2 volume de *Introducere*, 2 volume indici de locuri pentru seria Ţara Romînească (secolele XIII XVI şi secolul al XVII-lea).

Acest corpus, apărut sub îngrijirea unui colectiv, red. resp. acad. M. Roller, reprezintă cea mai bogată colecţie de documente interne privind epoca feudală în cele trei ţări româneşti şi este rezultatul colaborării strînse dintre istoricii medievişti din Bucureşti, Cluj şi Iaşi.

Materialul cuprins în aceste volume constă din cîteva zeci de mii de documente, în cea mai mare parte inedite, adunate cu migală prin despuierea exhaustivă a marilor colecţii de documente de la Arhivele Statului şi de la Academia R.P.R., folosite numai sporadic şi în măsură cu totul insuficientă în vechile publicaţii. Documentele sînt însoţite de regeste în limbile română şi rusă, iar introducerea cuprinde studii detaliate de metodologie (cronologie, paleografie, diplomatică etc.).

Pentru perioadele mai noi, volumele de documente au fost concepute pe grupuri de probleme. Pînă în prezent s-au publicat mai multe serii: *Documente privind relaţiile agrare în secolul al XVIII-lea*, vol. I, *Ţara Romînească*; *Documente privind răscoala din 1821* (5 volume), sub redacţia acad. A. Oţetea; *Documente privind Unirea Principatelor* (2 volume), vol. I, *Documente interne* (1854—1857); vol. II, *Rapoartele consulatului Austriei din Iaşi* (1856—1859), sub redacţia acad. A. Oţetea; *Războiul pentru independenţă* (10 volume); *Răscoala ţăranilor din 1888*, sub redacţia acad. M. Roller; *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti* (1594—1821), publicate de G. Potra.

A fost reluată publicarea de documente externe, colecţia *Eudoxiu de Hurmuzachi* (serie nouă), vol. I, *Rapoarte consulare ruse* (1770—1796), sub redacţia acad. A. Oţetea.

În domeniul istoriei vechi şi arheologiei au fost publicate 8 volume de *Materiale şi cercetări arheologice* care valorifică săpăturile efectuate în anii regimului nostru pînă în 1959 cu privire la comuna primitivă, epoca sclavagistă şi epoca feudală pe teritoriul Romîniei.

O colecţie de materiale arheologice de acelaşi caracter s-a iniţiat şi pentru Moldova, *Arheologia Moldovei*, din care s-au publicat volumele I şi II—III; sub îngrijirea Muzeului regional din Alba-Iulia a apărut o publicaţie asemănătoare, *Studii şi comunicări Alba-Iulia.*

Au fost valorificate, prin publicarea în ediţii ştiinţifice, o serie de cronici cuprinse în colecţia *Cronicile medievale ale Romîniei*, sub îngrijirea Secţiei de istorie medie a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. Ediţiile conţin, pe lîngă textul cronicilor, un bogat aparat critic, studii introductive, indici. Colecţia începe cu *Repertoriul manuscriselor de cronici privind istoria Romîniei* de Ioachim Crăciun şi Aurora Ilieş şi continuă cu *Cronicile slavo-romîne din sec. XV—XVI* ale lui Ion Bogdan, editate de către P. P. Panaitescu. A apărut apoi *Istoria*

www.dacoromanica.ro

Tării Românești. Letopisețul Cantacuzinesc (1290—1690), sub îngrijirea lui C. Grecescu și Dan Simonescu și *Istoria domnilor Țării Românești* a lui Radu Popescu, publicata de C. Grecescu.

Un sprijin însemnat în studierea istoriei Romîniei aduc lucrările din colecția *Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc*, apărute sub îngrijirea colectivului de vechi drept românesc, în frunte cu acad. Andrei Rădulescu, care pun la îndemîna cercetătorilor monumentele juridice cele mai de seamă, ca: *Legiuirea Caragea, Pravilniceasca condică (1780)*, a lui Alexandru Ipsilante, *Codul Calimach, Sobornicescul hrisov (1785, 1834, 1839), Manualul juridic al lui Andronache Donici, Carte românească de învățătură* (1646) a lui Matei Basarab și *Îndreptarea legii 1652*.

Într-o colecție cu caracter asemănător au apărut unele lucrări ale cronicarilor bizantini din evul mediu, cu referiri ample la istoria țării noastre. În colecția „Scriptores Bizantini", au apărut: Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341—1462)*, Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*; *Creșterea puterii turcești și căderea împărăției bizantine* și Critobul din Imbros, *Din domnia lui Mahomed al II-lea 1451—1467*, ediții de V. Grecu, precum și Procopius din Caesarea, *Războiul cu goții*, în traducerea lui H. Mihăescu.

Pe linia lucrărilor de interpretare au fost publicate o serie de lucrări de seamă oglindind aspecte legate de dezvoltarea vieții economice, sociale, politice și culturale ale patriei noastre, din cele mai vechi timpuri pînă în epoca modernă, încadrate în colecția „Biblioteca istorică".

În această colecție au apărut: *Importul amforelor ștampilate la Istria* a lui V. Canarache; monografia prof. D. Tudor, *Istoria sclavajului în Dacia Romană*; P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, viața și opera*; două volume din lucrarea lui H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*; *Răscoala grănicerilor de la 1866* a lui V. Mihordea; *Contribuții la istoria Transilvaniei sec. IV—XIII* de C. Horedt; *Clujul în sec. XVI* de S. Goldenberg.

Neîncadrată în colecția istorică, dar tratînd probleme de același profil, este lucrarea lui Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în sec. XIV* și, de asemenea, lucrarea bibliografică a lui Carol Göllner, *Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts*.

„Biblioteca de arheologie" are același profil și cuprinde monografii și studii din domeniul arheologiei, începînd cu apariția paleoliticului pe teritoriul țării noastre și terminînd cu feudalismul. Din această colecție au apărut monografiile: *Izvoare* a lui Radu Vulpe, care se ocupă de epoca bronzului pe teritoriul țării noastre; Gr. Florescu, R. Florescu și P. Diaconu, *Capidava*, așezare feudală din Dobrogea secolelor X—XI; *Cetatea Șcheia* a lui Gh. Diaconu și N. Constantinescu și lucrarea lui M. D. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*. Totodată au apărut două lucrări monografice de proporții, cea a prof. D. Berciu, *Contribuții la problema neoliticului în Romînia*, și cea a lui Vl. Dumitrescu, *Necropola de incinerație din epoca bronzului de la Cîrna*, iar Iorgu Stoian a dat volumul *Tomitana. Contribuții epigrafice privind istoria cetății Tomis*.

Editura a publicat în acești ani o serie de volume de *Studii și materiale*, prin care a valorificat o serie de cercetări de arhivă cu documente inedite sau mai puțin cunoscute privind istoria Romîniei. Astfel, publicațiile *Studii și materiale de istorie medie* (5 volume) cuprinde o serie de studii care privesc aspecte economice, sociale și politice din istoria medie a Romîniei; *Studii și materiale de istorie modernă* (3 volume) se referă la aceleași probleme din domeniul istoriei moderne; *Studii și materiale de istorie contemporană* (2 volume) se ocupă în mod special de mișcarea muncitorească din țara noastră, de lupta partidului pentru răsturnarea societății capitaliste și făurirea societății noi, socialiste.

Studii de istorie economică, socială, politică și culturală privind epoci importante ale istoriei țării cuprind cele două volume intitulate *Nouvelles études d'histoire*, care au fost prezentate la cele două congrese istorice, la Roma în 1955 și la Stockholm în 1960.

www.dacoromanica.ro

Un volum cu caracter aniversativ tratînd probleme legate de Unirea Principatelor este cel intitulat *Studii privind Unirea Principatelor*, care abordează numeroase aspecte ale vieții economice, sociale și politice din perioada Unirii.

În ultimii trei ani, editura a început să publice sinteze de amploare, ca : *Istoria României* și *Din istoria Transilvaniei*. Pînă în prezent au apărut volumele I, II și IV ale *Istoriei României*, iar vol. III și V se află în curs de publicare. Din lucrarea *Din istoria Transilvaniei* au fost publicate 2 volume, iar ultimul, cel de-al 3-lea este în curs de apariție. Pe linia lucrărilor de sinteză, a fost inițiată de către Secția de științe istorice a Academiei R.P.R. colecția *Bibliotheca Historica Romaniae* în limbi străine, în care au apărut pînă acum lucrările : *La formation du peuple roumain et de sa langue*, semnată de acad. C. Daicoviciu, acad. E. Petrovici și Gh. Ștefan, membru corespondent al Acad. R.P.R., și *L'archéologie roumaine au XXe siècle* de acad. Em. Condurachi.

Științele auxiliare ale istoriei sînt reprezentate în lucrările editurii prin *Albumul de paleografie turcă* al lui M. Guboglu, volumul *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea* al lui Em. Vîrtosu, apărut în colecția „Biblioteca istorică".

Pe linia valorificării cercetărilor în domeniul numismaticii au apărut primele 3 volume, din publicația *Studii și cercetări de numismatică, sigilografie și heraldică.*

Numeroase studii și articole cu un caracter variat din toate ramurile istoriei și-au găsit locul în volumele omagiale *Constantin Daicoviciu* și *George Oprescu.*

Începînd din 1948 apare în Editura Academiei R.P.R. principala revistă de istorie „Studii", sub îngrijirea Secției de științe istorice și a Institutului de istorie al Academiei R.P.R., care valorifică cercetările istoricilor prin publicarea de studii, note și comunicări din toate epocile istoriei României. O contribuție de seamă a adus revista în ultimii 5 ani prin bogatele și variatele materiale de informare asupra istoriografiei contemporane românești și străine. Revista a închinat numere speciale unor evenimente de seamă din istoria țării noastre. Astfel nr. 1 pe anul 1959 a apărut sub titlul *100 de ani de la Unirea Țărilor Române* ; în nr. 4 din 1959 s-au publicat studii dedicate celor *15 ani de la eliberarea României* ; nr. 5 din 1959 a fost intitulat *500 de ani de existență documentară a orașului București*, iar nr. 1 pe anul 1963 a fost consacrat sărbătoririi a *30 de ani de la eroicele lupte din ianuarie-februarie 1933.* Activității istoriografiei marxiste din țara noastră în cei 15 ani de la proclamarea Republicii, i-a fost închinat numărul 6 din anul 1962, intitulat : *1947—1962. Cercetarea istoriei României în anii puterii populare*, în care se face o analiză multilaterală a tuturor domeniilor de cercetare în istoriografia noastră, subliniindu-se atît principalele contribuții documentare, cît și progresele noii istoriografii românești pe linia rezolvării unor probleme neabordate sau fals interpretate de istoriografia veche.

Activitatea arheologică este reprezentată în publicațiile Editurii Academiei R.P.R. și prin revista „Studii și cercetări de istorie veche", care apare de două ori pe an, sub îngrijirea Institutului de arheologie. Revista valorifică principalele rezultate ale cercetării arheologice cu privire la procesul de antropogeneză, continuitatea populației autohtone pe teritoriul Daciei, formarea poporului român și dezvoltarea societății autohtone în timpul migrației popoarelor, formarea relațiilor feudale etc.

Activitatea pe tărîmul istoriei a crescut în ultimii ani prin lărgirea sferei preocupărilor pentru unele studii ce și-au găsit loc în coloanele publicațiilor „Dacia — revue d'archéologie et d'histoire ancienne", „Revue roumaine d'histoire", „Revue des études Sud-Est Européennes". Prima valorifică, începînd din 1948, în limba franceză cele mai importante studii de arheologie

www.dacoromanica.ro

și istorie veche, continuînd pe o treaptă superioară preocupările revistei „Dacia, fouilles et recherches archéologiques en Roumanie", apărută pentru prima dată în 1924; cea de-a doua publică, începînd din 1962, studii și articole de interes general din istoria Romîniei, iar a treia al cărei prim număr se află sub tipar, continuă o tradiție mai veche, deschizînd coloanele unei largi colaborări internaționale, în primul rînd sud-est europene, în limbile franceză, rusă sau germană și abordînd o sferă largă de probleme din istoria și cultura popoarelor sud-estice.

★

Făcînd o privire retrospectivă asupra publicațiilor Editurii Academiei în cei 15 ani de activitate, putem constata cu satisfacție o bogată activitate și rezultate însemnate în domeniul istoriei. Cărțile și revistele de istorie au avut un puternic ecou nu numai în rîndurile specialiștilor, ci și în rîndurile unui public mai larg. Tirajele s-au dovedit la cele mai multe titluri insuficiente. Nu puțini au fost cititorii care s-au adresat direct editurii cerînd exemplare din cărțile epuizate în librăriile din țară.

Același interes l-au manifestat cititorii de peste hotare pentru cartea istorică a Academiei R.P.R. Recenziile apărute în reviste ca: „International Review of Social History" (Amsterdam), „L'antiquité classique" (Louvain-Belgia), „Historical Abstracts" (Münich, Santa Barbara, California), „Österreichische Zeitschrift für Volkskunde", „Archeologicke Rozhledy" (Praga), „Antiquity" (Anglia), „L'Anthropologie" (Paris), „Balkan Studies" (Viena), „Bibliographical Society of America" (New York), „Speculum — A Journal of Mediaeval Studies" (Cambridge), „Süd-ost-Forschungen" (Viena), „Historische Zeitschrift" (München), „Gazette des Beaux-Arts" (Paris), „Zeitschrift für Geschichtwissenschaft" (Berlin), Süd-ost-Forschungen (München), „Numismaticke Vjesti" (Zagreb), „The Yearbook of the British Asociaties" (Londra) și altele, ne îndreptățesc să afirmăm că lucrările privind istoria Romîniei își găsesc tot mai mulți cititori în străinătate.

Lucrările de istorie publicate de Editura Academiei R.P.R. s-au făcut cunoscute peste hotare și datorită participării unor cercetători la congresele internaționale de istorie de la Roma (1955) și de la Stockholm (1960), precum și la alte conferințe, simpozioane și reuniuni științifice internaționale.

Bogata activitate editorială, ca rezultat al cercetării institutelor de istorie din țara noastră din cei 15 ani, deschide perspectiva unor noi realizări pe frontul istoriei. Numeroase lucrări din toate ramurile de cercetare ale științelor istorice își așteaptă rîndul să intre în tipografie, altele sînt în curs de pregătire la institutele Academiei. Astfel, în colecțiile de documente, cronici și monografii vor fi înseriate volume noi, potrivit profilului și domeniului de cercetare. Vechea colecție de *Documente privind istoria Romîniei* va fi reluată pe baze noi, sub titlul *Documenta Romaniae Historica*, care, pe lîngă traducere, va mai publica și textul documentelor în limba originală (latină, slavă, greacă etc.) adnotații, indici etc. Începutul colecției se va face cu volumul de documente privind Țara Romînească din anii 1626—1627.

Numărul volumelor din colecțiile de documente, pe probleme, va crește treptat; pe lîngă cele existente, vor mai apărea volume privind răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan și, de asemenea, privind revoluția de la 1848—1849.

În curs de tipărire se găsesc două volume de texte care deschid două colecții de mare importanță pentru specialiști: *Texte privind istoria veche a Romîniei* vol. I și *Inscripțiile medievale ale Romîniei* vol. I.

Concomitent, colecțiile „Biblioteca istorică" și „Biblioteca de arheologie" vor fi completate cu noi lucrări, care vor îmbogăți literatura de specialitate cu monografii de istorie economică, social-politică și culturală a Romîniei.

www.dacoromanica.ro

Noua colecție de lucrări „Bibliotheca Historica Romaniae", inițiată în 1963 de Secția de științe istorice a Academiei R.P.R., va aborda în cele trei serii (studii, monografii, albume) cele mai importante aspecte ale istoriei economice, sociale, politice și culturale ale patriei noastre răspunzînd interesului sporit al cititorilor de peste hotare pentru cunoașterea istoriei Romîniei.

În perspectiva apropiată, această colecție are în vedere probleme privind: răscoalele țărănești din secolul al XV-lea în Transilvania, anul 1848, dualismul austro-ungar, reforma agrară din 1864, cucerirea independenței Romîniei, instaurarea regimului democrat-popular în Romînia, istoriografia romînă și un compendiu al istoriei Transilvaniei.

Planul de publicații al editurii pe 1964 cît și perspectiva pe următorii 2—3 ani cuprind un ansamblu bogat de teme din toate ramurile de cercetare a istoriei, iar periodicele vor putea oferi cititorilor într-o măsură tot mai mare date și aspecte noi ale cercetării, și de asemenea vor răspîndi peste hotare rezultatele istoriei Romîniei în anii de plin avînt al construcției socialismului în R.P.R.

V. Curticăpeanu

CRONICĂ

La 12 decembrie 1963 s-a deschis la Biblioteca centrală de stat o expoziție a cărții intitulată „Tipografi din secolul al XVI-lea", în cadrul căreia sînt expuse cărți editate de cei mai vestiți tipografi ai secolului.

Cîteva din cărțile expuse cuprind date referitoare la trecutul Țărilor Romîne. Printre acestea sînt: *Cronica regilor poloni* a lui M. Mechow, tipărită de Hieronim Victor în 1521 la Cracovia, *Geografia lui Ptolomeu*, apărută în tipografia lui Giordano Ziletti în 1574 la Veneția, și o gazetă a timpului, „Aviso", tipărită de Luigi Zanetti în 1595 la Roma.

În vederea popularizării cărților din fondul bibliotecii, se organizează periodic expoziții pe diferite teme. În cursul anului 1963 au fost deschise, printre altele, o expoziție de manuscrise, incunabule și cărți vechi romînești, o expoziție de legături de cărți rare, vechi și noi, și o alta de stampe japoneze și chinezești din secolele XVI—XIX.

*

La Casa oamenilor de știință din capitală a avut loc la 20 decembrie 1963 ședința de constituire a Comitetului pentru studii sud-est europene din R.P.R. Au participat academicieni, profesori universitari, cercetători în domeniul studiilor sud-est europene și alți oameni de știință din București.

În cadrul ședinței au luat cuvîntul acad. Tudor Vianu, acad. Emil Condurachi, secretar-general al asociației, și prof. univ. Mihai Berza, directorul Institutului de studii sud-est europene de pe lîngă Academia R.P.R., care au subliniat importanța constituirii Comitetului pentru studii sud-est europene din R.P.R.

Au fost aleși apoi membrii comitetului, format din 20 de oameni de știință și cultură. Din conducerea noului comitet fac parte: acad. Tudor Vianu, președinte de onoare, acad. Emil Petrovici, președinte, acad. Emil Condurachi, prof. univ. Mihai Berza și prof. univ. Mihai Pop, vicepreședinți, și Virgil Cândea, secretar-general. Comitetul este afiliat Asociației internaționale de studii sud-est europene.

*

www.dacoromanica.ro

La 29 decembrie 1963 a avut loc la Institutul de arheologie al Academiei R.P.R. ședința festivă consacrată împlinirii a 60 de ani de la înființarea Societății numismatice romîne. Dupa cuvîntul de deschidere rostit de acad. Emil Condurachi, președintele societății, au fost prezentate o serie de comunicări științifice privind istoricul acestei societăți, cercetările numismatice în R.P.R. și stadiul actual al numismaticii romîne.

*

La 6 ianuarie 1964 s-a deschis la Biblioteca Academiei R.P.R. expoziția „Tezaure și podoabe geto-dace", organizată de Muzeul național de antichități al Institutului de arheologie de pe lîngă Academia R.P.R. Sînt expuse cîteva sute de piese de tezaur sau podoabe din argint de proveniență geto-dacă din secolul al IV-lea î.e.n. pînă în secolul I e.n., găsite în diferite părți ale țării. Printre obiectele expuse se află o copie după coiful de aur găsit la Poiana Coțofănești, piese din mormîntul de la Hagighiol — vase de argint, un coif, o armură aparținînd unui șef de trib geto-dac —, tezaurul de la Herăstrău — compus din piese de podoabă și monede —, precum și numeroase alte obiecte folosite pe vremea geto-dacilor.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

R E C E N Z I I

Istoriile domnilor Țării Romînești de Radu Popescu Vornicul. Introducere și ediție critică, întocmită de Const. Grecescu, București, Edit. Acad. R.P.R., 1963, CX + 338 p.

În cadrul planului de editare critică a izvoarelor narative interne inițiat de secția de istorie medie a Institutului de istorie al Academiei R.P.R., a apărut de curînd al IV-lea volum, cuprinzînd una dintre cele mai întinse și reprezentative cronici medievale ale Țării Romînești. Este vorba de cronica anilor 1290—1728, atribuită vornicului Radu Popescu.

Ediția de față este precedată de un studiu introductiv semnat de Eugen Stănescu, de o introducere a alcătuitorului ediției, regretatul Constant Grecescu, precum și de o notă a lui Dan Simonescu; i se adaugă un glosar și un indice alcătuit de către Șerban Papacostea.

Valoarea ediției propriu-zise, ca și studiile introductive, merită să fie subliniate în cuvinte elogioase. Pentru prima dată avem reunite într-un singur corp diversele părți ale aceleiași cronici, publicate anterior drept cronici independente în reviste sau cărți, și tot pentru prima dată cercetătorii medievişti au la îndemînă un text editat critic, cel mai bun manuscris fiind ales ca text de bază, iar în aparat principalele variante.

În istoriografia romînească veche și actuală, problema unității *Istoriilor domnilor*, ca și aceea a paternității cronicii au generat multe discuții și au dat loc la felurite ipoteze și interpretări. Cu unele mici deosebiri și completări, trei sînt opiniile de bază ce s-au înfruntat în trecut în legătură cu problemele enunțate mai sus. Cea dintîi, susținînd paternitatea lui Constantin Căpitanul Filipescu asupra părții din cronică de la 1290 la 1688, iar cea a lui Radu Popescu vornicul numai de la 1699 la 1728, a fost elaborată de Aron Densușianu, îmbrățișată de B.P.Hașdeu, A.D.Xenopol și, cu importante adăugiri și argumente noi, de N.Iorga. A doua, indicînd drept autor al celei mai mari părți din cronică pe Radu Popescu și relevînd imposibilitatea atribuirii cronicii, lui Constantin Căpitanul Filipescu, a fost emisă de Gr.Tocilescu și de I.G.Sbiera și îmbogățită cu riguroase demonstrații de critică externă și internă de C.Giurescu. Susținătorii celei de-a treia opinii, mărginindu-se în a nu se pronunța în favoarea unuia sau a altuia dintre presupușii autori ai cronicii, date fiind argumentele pro și contra invocate de preopinenții primelor două teze, sînt de părere că pentru unele părți ale cronicii autorul nu poate fi încă stabilit (vezi îndeosebi N.Cartojan, *Istoria literaturii romîne*, vol.III).

Care este stadiul actual al cercetării problemei? Autorul ediției, C.Grecescu, cu argumente noi, a susținut în introducere unitatea de conținut și concepție a *Istoriilor*, de la 1290 și pînă la 1728, ca și paternitatea lui Radu Popescu asupra întregii cronici, așa cum o prezintă în ediția de față. Alți cercetători

www.dacoromanica.ro

(E.Stănescu cu prudență și P.P.Panaitescu fără rezerve), în studii recente, folosind îndeosebi critica internă, admit paternitatea lui Radu Popescu numai asupra părții de la 1689 pînă la 1728, prima parte atribuind-o altui autor, neidentificat încă.

Trebuie recunoscut că argumentele ce se înfruntă în această problemă sînt puternice și că pentru cititor este greu a se decide în favoarea uneia dintre opinii; e de observat însă că și unele și altele se axează pe aspecte oarecum unilaterale; dacă la C.Grecescu predomină argumentarea bazată pe critica externă, la susținătorii tezei contrare argumentele se întemeiază mai ales pe deosebirea ce există între modul de gîndire al autorului în partea de pînă la 1688 și partea dintre 1689 și 1728. Argumentul de bază al celor din urmă nu ni se pare hotărîtor. Cunoscînd epoca istorică și împrejurările în care și-a dus Radu Popescu viața, socot că n-ar trebui să fim atît de surprinși de tendințele deosebite manifestate în scrisul aceluiași autor, în părți de cronică elaborate la distanța de 20—30 de ani.

Considerăm că, în stadiul actual al cercetării, problema paternității *Istoriilor domnilor* nu .a fost soluționată, că ea mai comportă încă dezbateri, că numai o confruntare a tuturor argumentelor pro și contra paternității lui Radu Popescu, o folosire îmbinată a argumentelor de critică internă și externă ar putea duce la rezolvarea ei.

Introducerea la ediție, purtînd titlul *Cronica Istoriilor domnilor Țării Romînești și locul ei în istoriografia medievală românească* (p.V LI), scrisă de Eugen Stănescu, din multe puncte de vedere își depășește menirea, trecînd peste marginile obișnuite unui studiu introductiv la o ediție de texte. Metoda folosită, cuprinzătoarea și profunda analiză critică pe care o face cronicii, plasarea operei în cadrul ei firesc (epocă, oameni, fapte, situații), prezentarea ei ca un rezultat și, în același timp, ca o oglindă a frămîntărilor vremii care au generat-o fac din introducere un remarcabil studiu istoric-literar. Față de studiul prețios ce premerge ediției *Cronicari munteni*, București, 1961, semnat de același autor și purtînd titlul *Valoarea istorică și literară a cronicilor muntene*, introducerea la ediția cronicii *Istoria domnilor* este, în multe privințe, superioară; analiza este mai adîncită, trăsăturile caracteristice ale cronicii mai bine evidențiate, aspectele studiate sînt mai variate, iar unghiurile sub care este privită cronica sînt mai multe și mai diferite.

Trebuie relevată și buna organizare a materialului. Răspunzînd unor necesități de sistematizare, autorul își împarte studiul în cinci capitole, acordînd fiecăruia o întindere proporțională cu importanța lui și dispunîndu-le în mod firesc.

Primul capitol, „Istoriile domnilor Țării Romînești în istoriografia de pînă azi", este consacrat trecerii în revistă a istoriografiei problemei, de la nașterea ei, în ultimul deceniu al veacului trecut, și pînă în zilele noastre. Capitolul este o prezentare sintetică, dar complet lămuritoare a discuțiilor purtate în jurul cronicii și autorului ei.

Capitolul al doilea se ocupă de caracterul epocii istorice în care a fost redactată cronica. În cîteva pagini, autorul studiului reușește să reliefeze trăsăturile caracteristice ale crizei regimului politic boieresc, criză ce și-a ajuns apogeul în Țara Romînească și Moldova spre sfîrșitul secolului al XVII-lea. Ea s-a manifestat prin neputința statului feudal de a-și exercita funcțiile, atît pe cea internă, de asigurare a ordinii feudale obișnuite, cît și pe cea externă, de menținere a integrității hotarelor.

Capitolul al treilea, cel mai întins din întreaga introducere, cuprinde ideile politice ale vremii, așa cum se oglindesc ele în *Istoriile domnilor Țării Romînești*. El se remarcă prin observații de subtilă analiză, împletite, în părțile de concluzii, cu o evidentă putere de sintetizare. Autorul studiului distinge deosebiri de vedere între cele două părți ale cronicii în problemele de bază ce frămîntau pe contemporani, îndeosebi în privința soluțiilor ce se propuneau pentru menținerea regimului boieresc. În analizarea ambelor părți, accentul se pune, pe de o parte, pe atitudinea cronicarului față de regimul nobiliar, iar pe de alta pe

www.dacoromanica.ro

atitudinea sa față de raporturile cu Poarta otomană. Cu nuanțări prudente de formulare, Eugen Stănescu emite opinia că, din studierea amănunțită a aspectelor diferite în orientarea politică a autorului sau autorilor cronicii, se va putea clarifica și problema paternității.

În capitolul al patrulea, autorul caută să pună în lumină stările de spirit și de conștiință ale vremii reflectate în cronică, precum și concepția și metoda ce i-au stat la bază. Se surprind în cronică stări de spirit care au determinat prezența în paginile ei a conștiinței de neam, atribuindu-li-se — îndeosebi celei din urmă — origini populare. Datorită acestor stări de spirit, în paginile cronicii se constată o stăruitoare urmărire a evenimentelor din celelalte două țări surori, Moldova și Transilvania, alcătuindu-se astfel o istorie a întregului teritoriu românesc. Și în privința mentalității generale, după părerea autorului studiului există deosebiri între partea de pînă la 1688 și partea ultimă a cronicii, care de asemenea trebuie luate în considerare în studierea problemei paternității. Din *Istorii* se constată o lărgire a orizontului intelectual, care se manifestă prin acumulări de surprinzătoare cunoștințe istorico-geografice, printr-un pronunțat interes pentru evenimentele contemporane din țările străine. Ca metodă de expunere a evenimentelor istorice, după opinia autorului studiului, se disting de asemenea deosebiri între părțile cronicii; în prima ei parte se înseamnă cronologic faptele, sub forma narațiunii istorice, în cea de-a doua predomină însemnările memorialistice, îmbinate cu cele de jurnal de curte. În privința concepției cronicii despre cauzalitatea istorică, ca și în alte cronici ale vremii, ea este căutată în voința divină.

În ultimul capitol, al cincilea, intitulat *Tehnica și arta cuvîntului*, autorul își îndreaptă atenția asupra limbii și stilului cronicii, subliniindu-se forța expresiei, violența limbajului, asprimea stilului.

Prin felul de a pune problemele în discuție, prin analiza fină, stringentă, dusă pînă la amănunt, prin nuanțările expunerii, și îndeosebi prin originalitatea ideilor, introducerea lui Eugen Stănescu la ediția *Istoriile domnilor* este un studiu istoric-literar de certă valoare științifică.

Celălalt studiu, al alcătuitorului ediției, regretatul Constant Grecescu, se remarcă prin reformularea a o serie de argumente, expuse în treacăt altădată și nu îndeajuns de clar, ca și prin argumentarea nouă, tinzînd a apăra teza unității *Istoriilor* și a paternității lui Radu Popescu asupra cronicii, pe toată întinderea ei, de la 1290 și pînă la 1728.

După o sumară comparație între *Letopisețul cantacuzinesc* și *Istoriile domnilor*, se trece, în capitolul al doilea, la discutarea amplă a unității și prefacerilor cronicii lui Radu Popescu. Autorul, după cum însuși declară, a îmbrățișat punctul de vedere al lui C. Giurescu, aducîndu-i, pe bază de descoperiri noi și de observații proprii, unele rectificări. Cercetările migăloase ale autorului studiului în legătură cu prefacerile pe care le-au suferit în cursul vremii *Istoriile domnilor* îi aduc noi argumente în sprijinul tezei sale, argumente, după părerea noastră, încă neînlăturate de susținătorii tezei contrare. Tot aici se stabilește legătura firească dintre prima parte a *Istoriilor* și cronica necontestată a lui Radu Popescu, fixîndu-se începutul celei din urmă la anul 1688.

În capitolul al treilea, C. Grecescu discută chestiunea paternității asupra primei părți a cronicii, demonstrînd de ce nu poate fi admis ca autor Constantin Căpitanul Filipescu și de ce îl socoate ca autor pe Radu Popescu. Se trec în revistă, pe scurt, biografiile amîndurora, așa cum reies ele din izvoare contemporane.

Ultimele trei capitole sînt consacrate limbii cronicii, descrierii filiației manuscriselor (acest capitol fiind și cel mai întins din întreaga introducere, avînd 22 de pagini) și a edițiilor. Este remarcabilă și demnă de subliniat atenția migăloasă cu care s-a urmărit fiecare din cele 25 de manuscrise ale cronicii, de altfel indispensabilă alcătuirii unei ediții critice. Din ea a reieșit și cel mai potrivit manuscris de utilizat ca text de bază.

www.dacoromanica.ro

Introducerea lui C. Grecescu se caracterizeaza printr-o logică strînsă a expunerii, prin tehnicitatea ei, dar şi prin ardoarea cu care sînt apărate tezele proprii.

Studiile prezentate mai sus, de înalt nivel ştiinţific, satisfăcînd exigenţele cercetătorilor în domeniul istoriei medii a patriei şi în cel al istoriei literare, au totuşi o lacună ce nu poate fi trecută cu vederea: amînd-urora le lipseşte obişnuitul în ediţiile critice şi necesarul capitol privind izvoarele care au stat la baza cronicii *Istoriile domnilor*.

Din cauza investigaţiilor, multe şi grele, ce urmau a fi facute, alcătuitorul ediţiei, C. Grecescu, a lasat pentru mai tîrziu scrierea acestui capitol, pe care însă n-a mai apucat să-l redacteze; autorul primului studiu introductiv, E. Stănescu, se pare că nu s-a încumetat încă nici el să-l abordeze. Or, un asemenea capitol este absolut necesar atît pentru aprecierea valorii istorice a cronicii, cît şi, mai ales, pentru argumentele ce vor sta la îndemînă în problema paternităţii ei.

Valoarea ediţiei propriu-zise, subliniată atît de E. Stănescu, cît şi de D. Simonescu în nota sa, reiese din însuşi timpul ce i-a fost necesar lui C. Grecescu pentru alcătuirea ei: şase ani de muncă continuă (1936—1942), la care se adaugă revenirile sporadice ulterioare, de-a lungul răstimpului dintre 1943 şi 1959.

Munca de incontestabilă competenţă în urmărirea comparativă a manuscriselor, în selectarea lor, în gruparea pe familii, ca şi riguroasa exactitate a redării variantelor în aparatul critic, menite să dea o imagine fidelă a textului *Istoriilor* şi modificărilor ce le-a suferit, merită de asemenea să fie relevate.

Nu putem însă să nu remarcăm că metoda de redare a variantelor este oarecum învechită. Îngrijitorul ediţiei a înclinat spre alcătuirea unui aparat critic mai mult pozitiv. Folosirea mult prea frecventă a lemei, obişnuită în aparatul critic pozitiv, măreşte inutil spaţiul tipărit şi îngreuiază citirea variantelor. Nu trebuie uitat însă că ediţia a fost alcătuită acum 20—25 de ani. Secţia de istorie medie a Institutului de istorie din Bucureşti al Academiei R.P.R. a adoptat în ultima vreme pentru ediţiile critice de cronici interne redarea variantelor printr-un aparat critic negativ. (Aşa vor apărea cronicile lui Radu Greceanu, stolnicul Cantacuzino, Axinte Uricariul etc.)

Indicele şi glosarul, alcătuite de Şerban Papacostea, completează în mod fericit această ediţie critică a cronicii, mult aşteptată de către istoricii medievişti, ca şi de cei care se ocupă de istoria literaturii romîne vechi. Ea va rămîne o contribuţie rodnică în domeniul istoriografiei şi al cercetării literaturii noastre cronicăreşti.

D. Mioc

K. B. VINOGRADOV, *Буржуазная историография первой мировой войны*, Moscova, Edit. pentru literatură social-economică, 1962, 400 p.

Ist ricii sovietici acordă în ultimul timp o atenţie specială problemei cercetărilor istoriografice. Amploarea acestor cercetări se reflecta frecvent în apariţia unor volume de sute de pagini consacrate examinării critice a lucrarilor referitoare la anumite momente istorice importante.

Un asemenea volum a apărut la Moscova în 1962 sub semnătura lui K. B. Vinogradov, autor cunoscut din publicaţiile de specialitate prin articole de atitudine faţă de istoriografia burgheză. Cartea la care ne referim este consacrată istoriografiei burgheze a primului război mondial.

Lucrarea cuprinde trei părţi: o parte introductivă, dar cuprinzătoare, care tratează problema izvoarelor şi a literaturii memorialistice despre primul război mondial; a doua parte prezintă istoriografia războiului elaborată pînă în 1945; în sfîrşit, în ultima parte a

www.dacoromanica.ro

lucrării se înfățișează primul război mondial în lumina istoriografiei burgheze elaborate după 1945.

Din capul locului, autorul semnalează cît de greu și cît de mult timp a trebuit să treacă pentru ca anumite documente de importanță primordială să iasă la lumină. Istoriografia burgheză, devotată intereselor guvernelor burgheze, a exagerat peste măsură o problemă care, în esența ei, era falsă : problema responsabilității pentru izbucnirea războiului. (După cum se știe, la timpul respectiv V. I. Lenin a lămurit pe deplin, din punct de vedere științific, caracterul general imperialist al primului război mondial.) Urmărind stabilirea „responsabilității", istoriografia burgheză și-a limitat de obicei publicarea documentelor numai la perioada de început a războiului, pentru a „fundamenta" o anumită demonstrație. Documentele din timpul războiului propriu-zis în multe țări capitaliste continuă să fie păstrate sub lacăt.

O bază solidă a studierii documentare a originii războiului a fost pusă de seria documentelor secrete publicate de guvernul sovietic imediat după victoria Revoluției din Octombrie. Ele au avut rolul să distrugă mitul caracterului pretins de apărare pe care l-ar fi avut războiul dus de Antantă. Documentele publicate de puterea sovietică au dezvăluit intențiile prădalnice ale guvernelor Antantei încă dinainte de începerea războiului.

În Germania și Austria au fost date publicității culegerile de documente întocmite de F. W. Foerster și de K. Kautsky, care însă — ca și cărțile „colorate" ale guvernelor — reflectau numai perioada „crizei din iulie". Cele patru volume de documente publicate sub redacția lui Kautsky au urmărit să facă din Wilhelm al II-lea „țapul ispășitor" al războiului.

K. B. Vinogradov acordă un paragraf special analizei celor 39 de volume din *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871—1914*. Această colecție cuprinde documente extrase din corespondența purtată de ministerul afacerilor străine al Germaniei cu reprezentanții săi din alte țări. Din felul cum sînt însă selecționate, rezultă că niciodată Germania n-a năzuit spre dominație în Europa! Chiar și unii istorici burghezi au recunoscut că *Die Grosse Politik...*, în ciuda faptului că adună documente de un interes incontestabil, reprezintă totuși o apologie la adresa guvernului german. Autorul critică și metoda de prezentare tematică a documentelor, cu eliminări de texte și comentarii largi, ceea ce exclude înțelegerea clara a sensului politicii germane în anumite probleme. Păreri mai pozitive exprimă K. B. Vinogradov despre cele 9 volume de documente editate la Viena în 1930, cu privire la *Politica externă a Austro-Ungariei de la criza din Bosnia pînă la începutul războiului din 1914*, deși și acestea au insistat prea mult asupra „pericolului" pe care îl reprezenta Serbia pentru statul multinațional austro-ungar.

Guvernul englez a însărcinat pe doi cunoscuți istorici (Temperly și Gooch) cu întocmirea unui corpus de documente. *British Documents on the Origins of the War 1898—1914*, vol. I—XI (Londra, 1926—1938), cuprinde în majoritate documente diplomatice care evită însă ilustrarea unor probleme fundamentale pentru istoria Angliei, ca de pildă problema expansiunii coloniale. Printre părțile pozitive ale acestei colecții, autorul menționează lipsa comentariilor prea largi și reproducerea însemnărilor făcute de funcționarii Foreign Office-ului.

Guvernul francez s-a hotărît mai tîrziu să publice documente, cînd a apărut necesitatea de a răspunde colecției *Die Grosse Politik... Documentele diplomatice franceze* [1], tipărite în trei serii, totalizează 41 de volume (ultimul a apărut în 1959) și cuprind, în ordine cronologică, relațiile Franței cu alte state între 1871 și 1914. Ca și celelalte colecții amintite mai sus, și aceasta trece prea ușor peste probleme-cheie legate de pregătirea primului război mondial (concurența în colonii etc.).

[1] *Documents diplomatiques français (1875—1914)*, Paris, 1929—1959.

www.dacoromanica.ro

Pînă în momentul de față în Italia nu s-a tipărit o colecție compactă de documente, deși de mai multe ori a fost anunțată o asemenea colecție. Ea însă este concepută pe asemenea dimensiuni (din 1861 pînă în 1943, în cinci serii [2]) încît pînă acum nu au putut apare decît cîteva volume disparate. Unul dintre acestea, tipărit în 1954, cuprinde perioada 2 august — 16 octombrie 1914 și el ilustrează tratativele pe care le duceau guvernanții Italiei pentru a putea lua și ei parte la împărțirea prăzii. Americanii au tipărit opt volume de documente [3], din care reiese, printre altele, grija guvernului american de a ascunde influența marelui bussiness asupra politicii externe americane și rolul pe care l-au avut Statele Unite în anii primului război mondial.

O acțiune susținută pe linia publicării de documente a fost desfășurată în Uniunea Sovietică, unde, între cele două războaie mondiale, au apărut zeci de volume, în frunte cu colecția *Relațiile internaționale în epoca imperialismului* (20 de volume), tipărită între 1929 și 1940. În afară de aceasta sînt menționate culegerile de documente tematice: *Materiale cu privire la relațiile franco-ruse în anii 1910 1914* (Corespondența ambasadorului rus Izvolski de la Paris cu ministrul de externe rus), *Relațiile ruso-germane* (1922), *Împărțirea Turciei asiatice*, *Constantinopolul și strîmtorile* (1925—1926), *Tratativele dintre Rusia, Anglia și Franța în anii 1914—1916* etc. Unele dintre aceste culegeri, ca, de pildă, *Rusia țaristă în războiul mondial* (1926), *Jurnalul Ministerului Afacerilor Externe din anii 1915—1916*, cuprind documente de mare importanță referitoare la politica externă a Romîniei, care din păcate sînt puțin cunoscute de către istoricii romîni [4].

Apreciind în ansamblu și comparînd modul cum au fost publicate documentele în Uniunea Sovietică și în țările capitaliste, autorul evidențiază faptul că istoricii sovietici au lărgit sursele documentare, incluzînd documente care ilustrează influența monopolurilor asupra guvernelor, rolul militariștilor, lupta imperialiștilor pentru colonii și piețe de desfacere etc., în timp ce publicațiile burgheze reduc sursele documentare la manevrele și intrigile diplomatice.

A doua secțiune a primei părți din lucrare tratează „Memoriile, jurnalele, corespondențele". Literatura memorialistică a primului război mondial a adus în circuitul istoriei universale documente inedite (R. Poincaré), corectări ale unor documente publicate (I. Bernstorf, G. D. Sazonov, L. Aldrovandi, Marescotti), fapte care prin natura lor specială nu s-au înregistrat în nici un document relatări asupra modului în care s-a desfășurat războiul (Lloyd George, Churchill, Ludendorf, colonelul House etc). Autorul realizează scurte, dar substanțiale și diferențiate prezentări ale lucrărilor memorialistice semnate de G. Clémenceau, H. Asquits, Ed. Grey, A. Salandra, G. Giolitti, colonelul House etc. Aceștia au ocupat demnități înalte în statele Antantei, prin urmare amintirile lor, cu unele excepții, nu pot să nu trezească interes. Din ele rezultă contradicțiile (ascunse în vremea războiului) dintre țările imperialiste „aliate". Autorul acordă credit mai mare acelora care nu s-au limitat la prezentarea propriilor lor păreri, ci au folosit documente autentice în sprijinirea acestor păreri.

În țările învinse la sfîrșitul primului război mondial, mai ales ca urmare a înlăturării monarhiei din Germania și a destrămării statului austro-ungar, literatura memorialistică a putut fi mai critică la adresa rînduielilor din aceste țări în timpul războiului. Printre acestea se numără amintirile lui B. Bülov, A. Tirpitz și A. Müller. Autorul

---

[2] *I Documenti Diplomatici Italiani*, Roma, 1952.

[3] *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The World War 1914—1918*, Supplements, vol. 1—8, Washington, 1928 1934; The Lansing Papers 1914—1920, vol. I—II, Washington, 1939—1940.

[4] Fragmentar, unele dintre aceste documente au intrat în circuitul științific prin intermediul lucrării lui I. Gheorghiu, *Relațiile romîno-ruse în perioada neutralității armate (1914 — august 1916)*, București, 1954.

www.dacoromanica.ro

arată totodată caracterul pamfletar al unor memorii de tipul celor lăsate de Wilhelm al II-lea şi lipsa de documentare a altor memorialişti ca G. G. Jagow, Th. Bethmann-Hollweg ş.a. Din literatura memorialistică a emigranţilor ruşi, autorul acordă un anumit credit amintirilor lui Sazonov, Izvolski şi Nekliudov, precum şi celor scrise de fostul general ţarist I. N. Danilov.

În a doua parte a lucrării sale, K. B. Vinogradov tratează istoriografia burgheză a primului război mondial din perioada 1914—1945. Într-un paragraf introductiv, autorul se opreşte asupra interpretării problemei războiului, evidenţiind tezele principale ale unor istorici burghezi: războiul între popoare este inevitabil, războiul contribuie la menţinerea vitalităţii popoarelor etc. Prezentarea istoriografiei burgheze este realizată de autor într-un mod viu şi organic, legată de evenimentele politice şi sociale. A. Gauvain şi A. Debidour, care au scris chiar în timpul războiului despre originile acestuia, au adoptat un ton violent împotriva duşmanului. La sfîrşitul războiului, istoriografia din ţările Antantei (Ch. Oman, E. Bourgeois, Tardieu, Doumergue) a adus argumente în sprijinul faimosului punct 231 din tratatul de la Versailles, care stabilea oficial răspunderea Germaniei pentru izbucnirea războiului în 1914. Redresarea economică şi politică a Germaniei însă a încurajat pe istoricii de aici să pună în discuţie din ce în ce mai insistent problema „răspunderilor", sprijinind astfel cererea oficială a guvernului german (în 1926) de a se modifica articolul 231 din Tratatul de la Versailles. După venirea lui Hitler la putere, istoricii germani au ajuns pînă la a declara completa nevinovăţie a militarismului de pe vremea lui Wilhelm al II-lea în pregătirea primului război mondial. În timpul celui de-al doilea război mondial, în afara publicaţiilor propagandistice, nu s-au elaborat lucrări mari despre izbucnirea războiului în 1914 (cu excepţia cercetărilor lui L. Albertini).

Trecînd la analiza producţiei propriu-zise a istoricilor burghezi, K. B. Vinogradov îi delimitează pe ţări: Franţa, Anglia, Germania, S.U.A. şi Italia. Din istoriografia franceză el se opreşte mai mult asupra lucrărilor lui P. Renouvain, C. Bloch, J. Pichon şi A. Pingaud, aratînd particularităţile fiecăruia.

Din Anglia sînt prezentate lucrările lui E. Morel şi G. P. Gooch, care neagă valabilitatea articolului 231 din Tratatul de la Versailles, şi ale celor din grupul antantofil: R. Seton-Watson şi H. W. Wilson. În paragrafe speciale, autorul zăboveşte mai mult asupra lucrărilor lui H. Nicolson şi L. Woodward. Dintre lucrările istoricilor germani, autorul, după ce arată cît de şubrede sînt tezele lui Kautsky, care neagă caracterul agresiv al politicii germane din ajunul războiului, găseşte cuvinte de apreciere pentru lucrările lui F. W. Foerster şi, mai ales, pentru poziţia combativă antimilitaristă a lui H. Karner şi Th. Wolff. Alţi istorici germani ale căror lucrări sînt analizate de K. B. Vinogradov sînt grupaţi în „direcţia academică, obiectivă" (H. Lutz, E. Ficher, F. Meineche, E. Brandenburg şi H. Onchen), în „istorici revizionişti" (M. Montgelas, A. Wegerer etc.), în „direcţia antislavistă şi rasistă" (G. Hiller ş.a.) şi, în sfîrşit, în „ştiinţa istorică fascistă", paragraf în care autorul, printre alte nume, revine asupra lui Wegerer.

Un spaţiu larg se acordă în lucrare prezentării istoriografiei americane, care reflectă, în general, linia politicii postbelice promovată de S.U.A. Spre deosebire de antantofilul E. R. Turner, o serie de istorici au adoptat, într-o formă mai mult sau mai puţin hotărîtă, o atitudine „revizionistă": S. Fay, E. M. Earle, G. Barnes şi, într-o măsură mai mică, B. Schmitt, a cărui lucrare *The Coming of the War* (vol. I—II, New York, 1930) este considerată de autor drept „o culme a interpretării burgheze în problema izbucnirii războiului" (p. 273). Poziţia mult mai activă a „revizioniştilor" americani este explicată de autor prin schimbările care s-au produs în relaţiile internaţionale în perioada dintre cele două războaie: afirmarea poziţiei izolaţioniste, intensificarea legăturilor dintre monopolurile americane şi germane, refacerea militarismului german, scăderea prestigiului

www.dacoromanica.ro

de mare putere al Franței etc. Referindu-se la lucrarile de istorie a primului război mondial aparute în anii premergători celui de-al doilea, autorul remarcă documentarea serioasă a cărții lui Gh. Tansill *America intră în razboi* (Boston, 1938), a cărei teză principală sugerează guvernanților Americii să nu mai repete greșeala din 1917, lăsîndu-se antrenați în viitorul conflict care se contura în Europa.

Din istoriografia italiană, K. B. Vinogradov dă o apreciere pozitivă monografiei lui L. Albertini (*Le origini della guerra del 1914*, vol. I—III, Milano, 1942—1943) și se referă mai puțin laudativ la lucrările lui M. Toscano.

A treia parte a lucrării istoricului sovietic privește istoriografia burgheză după cel de-al doilea război mondial. Evident că o serie de istorici care și-au desfășurat activitatea în deceniile 3 și 4 au continuat cercetările și în perioada postbelică, în unele cazuri fără să renunțe la punctele de vedere exprimate anterior. Istoricul american Fay a declarat, de pildă, în 1947, că toate materialele noi de arhivă publicate după 1928 nu i-au permis să-și schimbe poziția în problema „răspunderilor".

Tendința istoriografiei burgheze, relevată de autor prin referiri la istoricii G. Craig, H. Gerda și A. Mousset, constă în absolvirea militarismului german de crima celor două războaie. Pe linia „solidarității Atlantice", istoricii vest-europeni au făcut „compromisuri" în problemele aprecierii poziției guvernelor capitaliste din vremea primului război mondial. Acei istorici burghezi care se străduiesc să nu abdice de la o anumită obiectivitate, ca, de pildă, G. Hallgarten, A. Taylor ș.a., sînt împiedicați să-și publice lucrările. Monografia în două volume a lui G. Hallgarten (*Imperialismus vor 1914*, vol. I—II, München, 1951), pentru care K. B. Vinogradov are cuvinte de laudă, a întîmpinat mari greutăți pînă la apariție. Toate acestea exprimă, după părerea autorului, existența unei crize a istoriografiei burgheze, unii istorici burghezi recunoscînd ei înșiși (L. Febvre) caracterul unilateral al cercetărilor limitate la descrierea desfășurării pe linie diplomatică a evenimentelor, cu ignorarea factorului social-economic. Criza se reflectă și în noile „teorii" cu privire la cauzele războaielor în societatea modernă, teorii care caută să scoată din rîndul cauzelor imperialismul cu contradicțiile sale (I. Hannak, de exemplu).

Ca și în partea a doua a cărții, autorul face prezentarea diferiților autori pe țări. El consacră cîteva pagini pentru combaterea lucrării de sinteză apărute sub redacția lui P. Renouvain (*Histoire des relations internationales*, vol. I—VIII, Paris, 1952—1958), căreia îi impută tendința minimalizării factorilor principali care au determinat izbucnirea primului război mondial, deși recunoaște autorilor și unele merite. O anumită simpatie manifestă autorul față de A. J. P. Taylor, ale cărui lucrări duc la concluzia că guvernanții Germaniei și ai Austro-Ungariei rămîn totuși vinovații principali pentru războiul declanșat în 1914. Deși titlul propriei lucrări ar fi trebuit să-l oblige pe autor să se limiteze la descrierea istoriografiei burgheze, el a considerat necesar să prezinte pe scurt cartea istoricului englez marxist W. W. Gotlieb (*Diplomația secretă în timpul primului război mondial*, Londra, 1957), apreciată de el ca prima lucrare engleză care tratează relațiile internaționale din timpul războiului de pe poziția marxism-leninismului.

Trecînd la prezentarea istoriografiei vest-germane, autorul subliniază caracterul promilitarist al majorității imense a lucrărilor de istorie, faptul că cele două războaie mondiale, în care imperialismul german a fost vioara întîi, sînt privite ca „două acte ale aceleiași drame" (p. 335), că lucrări de istorie lipsite de ideea preamăririi războiului sînt adevărate raritați. În istoriografia vest-germană postbelică domină ideea că epoca anterioară primului război mondial a fost o „epocă de aur" pentru Germania. Istoricii vest-germani asupra cărora se oprește autorul sînt: F. Fischer (apreciat pentru introducerea în circuitul științific a unui „excepțional de prețios material arhivistic", p. 338); J. Geiss (apreciat tot pentru noile documente publicate în legătură cu planurile Germaniei de ocupare

www.dacoromanica.ro

a Poloniei), H. Uebersberger, G. Ritter (care a publicat şi criticat planul Schlieffen) şi alţii.

Din istoriografia americană postbelică sînt analizate noile lucrări ale lui B. E. Schmitt, lucrarea lui E. May *Războiul mondial şi izolarea americană 1914—1917* (Cambridge, 1959), ale lui V. Mamatey, H. Meyer, A. Vagts etc.

Lucrarea lui K. B. Vinogradov este deosebit de utilă, concentrînd într-un volum relativ mic informaţii preţioase cu privire la o imensă literatură istorică. Ea desigur nu oferă caracterizări complete ale tuturor lucrărilor, dar orientează pe cititor în literatura acestei probleme. Lucrarea trădează un efort îndelungat şi permanent al autorului de urmărire şi cunoaştere a producţiei istorice burgheze privitoare la primul război mondial. Cititorul avizat poate să nu împărtăşească totdeauna opiniile lui K. B. Vinogradov, este însă în afară de orice îndoială că ele inspiră respect datorită seriozităţii şi competenţei cu care sînt expuse.

Ceea ce s-ar putea totuşi reproşa autorului este concentrarea prea mare, urmărirea prea insistentă şi unilaterală a unei singure probleme, şi anume modul cum este privită de istorici responsabilitatea declanşării războiului în 1914. Oricît de importantă este aceasta, nu se poate nega că în legătură cu primul război mondial există şi alte probleme dezbătute contradictoriu de istorici, care ar fi meritat atenţie, ca de pildă: atragerea altor state în război (nu numai a Italiei şi S.U.A.), pacea de la Bucureşti, contradicţiile între aliaţi pe parcursul războiului etc., probleme asupra cărora autorul se opreşte mai puţin sau de loc. La aceasta a contribuit şi faptul că autorul a supus analizei numai istoriografia burgheză din *principalele* ţări beligerante (Anglia, Franţa, S.U.A., Germania şi Italia), ignorînd istoriografia burgheză din Romînia, Bulgaria, Turcia, Belgia etc. În Romînia, de pildă, există o istoriografie burgheză a primului război mondial (C. Kiriţescu, N. Iorga) şi o literatură memorialistică (Marghiloman, Iorga), care reflectă punctul de vedere oficial al guvernanţilor Romîniei burghezo-moşiereşti în problemele declanşării şi desfăşurării primului război mondial. Acestea nu pot fi ignorate din cadrul tabloului general al istoriografiei burgheze mondiale.

Prezentînd conţinutul literaturii istorice a primului război mondial, K. B. Vinogradov a menţionat de cîteva ori şi probleme legate de participarea Romîniei la acest război. În general, el critică pe acei istorici burghezi care au asociat înfrîngerea Romîniei în prima parte a războiului de sprijinul slab dat de armata rusă (Ph. Pétin) şi aprobă pe cei care, ca Lloyd George, au apreciat elogios acest sprijin. Trebuie spus însă că a ilustra participarea Romîniei la primul război mondial, participare care a costat poporul romîn viaţa a aproape unui milion de oameni, numai prin lucrarea memorialistică a unui general francez înseamnă a răsturna raportul real dintre faptele istorice. În treacăt mai observăm că autorul confundă pe generalul Ph. Pétin cu viitorul şef al guvernului de la Vichy — Ph. Pétain, care n-a fost în 1917 în Romînia (p. 97).

Cu toate aceste lipsuri, lucrarea lui K. B. Vinogradov, prin meritele sale subliniate mai sus, este folositoare unui cerc larg de cititori

N. Copoiu

*** *Początky państwa Polskiego. Księga tysięciolecie* (Începuturile statului polonez. Cartea mileniului), vol. I—II
Poznań, 1962, 428+368 p.

În 1963 s-au împlinit o mie de ani de la înfiinţarea statului polonez, de la data celei mai vechi informaţii ce posedăm despre existenţa unui stat constituit în Polonia Mare (Poznania), Pomerania şi Mazovia, sub cîrmuirea „ducelui" Mieszko. Anul 963 ca dată a

www.dacoromanica.ro

fundării statului polon este convențional, el reprezintă o informație din *Cronica Saxoniei* a lui Widukind, în care se amintește despre luptele dintre margravul german Gero și ducele (cneazul)Poloniei Mieszko, cu nobilii (optimații) săi. Aceasta constituie cea mai veche știre despre statul polonez, ridicat prin reunirea triburilor gentilice, cu organizație de democrație militară, în special al *poleanilor*, care înseamnă „oamenii de la cîmp". Desigur, anul 963 nu corespunde cu începutul domniei lui Mieszko, nici cu acelea ale înaintașilor lui; legenda orală păstrată de cronicari arată că primul principe al Poloniei a fost „Piast", înaintașul lui Mieszko, de la care și-a luat numele și familia domnitoare pînă în 1370 (familia Piast).

Data 963 ca început al vieții de stat în Polonia a fost admisă și de istoriografia marxistă polonă ca indicație cronologică formală, căci corespunde, pe de o parte, cu începuturile expansiunii teritoriale a statului polon peste celelalte regiuni unde se vorbea aceeași limbă, iar pe de altă parte, cu intrarea polonezilor în cercul de cultură european prin adoptarea creștinismului, în 966, dar mai ales corespunde cu momentul în care orînduirea feudalismului în aceste regiuni impune noilor stăpîni ai pămîntului și ai vechilor obști țărănești formarea unui organism de apărare al intereselor lor: statul.

Istoricii polonezi au alcătuit cu prilejul împlinirii a o mie de ani de la începutul vieții de stat o lucrare de mari proporții și care pune în valoare numeroase documente noi, în special arheologice, interpretate în lumina învățăturii materialismului istoric. *Începuturile statului polonez*, lucrare colectivă, la care au colaborat numeroși istorici medievişti polonezi, precum și un număr de arheologi, lingviști, juriști, nu are numai un caracter festiv, ci este o cercetare științifică ce pune în evidență diferitele aspecte sociale, economice, politice, culturale ale fundării statului polonez. Într-o splendidă ediție tipografică, bogat ilustrată cu numeroase reproduceri, în parte în culori, cele două volume fac cinste atît istoriografiei, cît și artei editoriale polone.

Primul volum este intitulat *Organizarea politică*, al doilea *Societatea și cultura*; articolele, unele cu caracter sintetic, altele privind chestiuni de amănunt, sînt inserate în așa fel, încît problema începuturilor statului să poată fi înțeleasă în cauzele și evoluția ei.

După o scurtă introducere, urmează articolul cunoscutului istoric al vieții economice, K. Tymeniecki, *Așezarea slavilor între popoarele Europei. Schimbările în viața internațională în preajma formării statului polon* (p. 17—42). Autorul analizează cu atenție știrile antice și cele medievale timpurii despre slavi și despre migrațiunea lor. Teritoriul de azi al R. P. Polone poate fi considerat ca rezervorul de unde au pornit migrațiunile slavilor spre apus, răsărit și sud. Toate știrile cronicarilor despre slavi din prima parte a evului mediu arată forma de viață tribală a acestor popoare. În epoca ce precedă întemeierea Poloniei se constată pe teritoriul acestei țări existența confederațiilor tribale, întocmai ca la ceilalți slavi. În privința migrațiunilor slavilor de sud, în secolele al VI-lea și al VII-lea, autorul face unele afirmații cam riscante, care ating și problema formării poporului romîn. Astfel, la p. 32, așezarea slavilor în sudul Dunării ar fi fost ușurată de „migrațiunea romînilor din sud". Asupra acestei pretinse migrațiuni, Tymeniecki revine la p. 37, unde arată că în veacul al VII-lea, în momentul așezării slavilor în Moesia, regiunea dintre munții Balcani și Dunărea de jos era populată în primul rînd de traci, supuși grecizării în sud și romanizării în nord. Traco-romanii din Moesia se îndreaptă în această epocă (secolele al VI-lea și al VII-lea) spre nordul Dunării, unde în expansiunea lor „intră în contact, nu numai geografic, cu *romînii* din Transilvania și Moldova". Este vorba de un punct de vedere care, menținînd concepția despre continuitatea romînilor în Dacia, caută să explice

www.dacoromanica.ro

începuturile contactelor multiple dintre slavi şi romîni. El necesită însă o documentare şi o argumentare mai temeinică. Autorul aşază migraţiunea slavilor în cadrul general al marilor migraţiuni de la sfîrşitul erei antice şi de la începutul evului mediu. Atunci a avut loc o dublă criză, care a dezlănţuit marile migraţiuni: criza internă a Imperiului roman (de fapt criza orînduirii sclavagiste care a dus la destrămarea imperiului) şi criza lumii barbare (*barbaricum*), adică dizolvarea democraţiilor militare, a reunirilor de ginţi. Slavii trec şi ei printr-o asemenea criză în secolele VI—IX, care formează în istoria lor momentul trecerii de la formele de viaţă tribală la crearea statului.

Articolul următor este al lui G. Labuda, *Organizaţiile de stat ale slavilor apuseni în epoca de formare a statului polon* (p. 43—72). Autorul studiază, pe baza metodei istorice comparative, formarea statului ceho-morav, formaţiile prestatale din Serbia, ca şi din cîmpia Dunării de jos. Concluzia studiului este că la slavii apuseni statul s-a întemeiat din reunirea democraţiilor militare şi tribale (în Polonia: poleanii, vislanii, pomorenii etc.). Statul morav s-a fundat ca urmare a destrămării triburilor, şi anume prin formarea unei baze economice în care se distinge predominarea agriculturii, şi din această cauză se ajunge la diferenţiere socială. Tot ca o transformare care a premers şi a îngăduit întemeierea statului este socotită lichidarea cnezatelor gentilice şi concentrarea stăpînirii în regiuni mai întinse supuse unei cetăţi (gorod) şi, în sfîrşit, adoptarea religiei catolice care, spre deosebire de vechile credinţe tribale, susţine monarhia feudală. Polonia ca stat feudal s-a format pe baza unei confederaţii de triburi.

În articolul său *Regiunile tribale în Polonia în epoca formării statului* (p. 73—110), St. Zajączkowski caută să fixeze pe hartă aceste triburi prestatale din Polonia, pe temeiul ştirilor contemporane ale *Geografului Bavar*, ale *Vieţilor lui Metodie şi Chiril* şi ale altor izvoare contemporane. Rezultatele cercetării sînt materializate într-o hartă a Poloniei în secolele al IX-lea şi al X-lea (p. 88).

După aceste articole, care studiaza premisele formării statului polon, urmează un grup de studii cuprinzînd problemele organizării statului la începuturile sale. Despre istoria politică se ocupă H. Lowmianski în articolul *Dinastia Piast în evul mediu timpuriu* (p. 111—162). Analizînd legendele culese de cronicari şi cele locale, legate de fundarea unui oraş, autorul caută să desprinda din ele un sîmbure de adevăr istoric privind epoca dinainte de domnia lui Mieszko. Astfel este legenda lui Popiel, cneazul mîncat de şoareci, a lui Kracus şi a Wandei de la Cracovia. Ele sînt puse în legătură cu formarea unor stăpîniri feudale timpurii. Istoricul polon susţine cu dreptate că teza istoriografiei burgheze despre fundarea statului ca operă a dinastiei este neştiinţifică şi-i opune teza marxistă a statului ca organ al clasei feudale, al stăpînilor de domenii.

W. Hensel, în *Construcţiile de apărare în vremea primilor Piasti* (p. 163—187), şi A. Nadolski, în *Armata şi arta militară la începuturile statului polon* (p. 187—212), discută organizarea şi caracterul armatei polone în vremea feudalismului timpuriu. Cele două articole se bazează mai ales pe materiale arheologice (resturi de cetăţi, arme de tot felul găsite în săpături). Primul dintre cei doi autori stabileşte (la p. 185) două hărţi ale *gorodurilor* (cetăţilor) medievale pe teritoriul vechii Polonii, în graniţele sale din secolele al X-lea şi al XI-lea. Aceste cetăţi de lemn şi de pămînt sînt, în parte, centre de apărare ale feudalilor, în mai mare măsură puncte de sprijin ale regalităţii cu garnizoanele ei.

Într-un articol al lui St. Kuczynski (p. 233—252) se arată că încă din sec. al X-lea exista pe Bugul de sus o populaţie numită

www.dacoromanica.ro

chorwati, originea şi limba căreia nu sînt precis cunoscute. O parte dintre istoricii poloni îi consideră ca fiind de origine romînească sau romîno-slavă, rezultat al infiltraţiilor triburilor preromineşti şi slavone din părţile Moldovei, spre nord. St. Kuczynski, înclină spre aceasta explicaţie, bazat pe faptul ca trei secole mai tîrziu, în secolul al XIII-lea, tot pe acest teritoriu apar aşa-numiţii *bolohoveni*, consideraţi, după numele lor (*boloh-uoloh*), ca fiind romîni (în istoriografia romînă această teză a fost susţinută mai întîi de D. Onciul). Pe lîngă aceasta sînt şi argumente toponimice, rezultatul cercetărilor asupra numelor de locuri din această regiune. Cel dintîi filolog polonez care a emis ipoteza romanităţii *chorwaţilor* de la Bug în secolul al X-lea este E. Kucharski, în studiul său recent *Wczesnohistoryczne nazwy romanskie na wschodnie pograniczu Polski a poludniowem Rusi* (Numiri romanice din istoria timpurie, la graniţa răsăriteană a Poloniei şi la cea sudică a maloruşilor). Am semnalat această ipoteză care, firește, rămîne deocamdată o ipoteză a istoriografiei polone, în aşteptarea unor argumente mai complete.

Urmează trei articole privitoare la relaţiile externe ale statului polon în secolele IX—XI: T. Manteufel, *Statul polon şi papalitatea în secolul al X-lea* (p. 253—260), K. Tymieniecki, *Legaturile statului polon cu imperiul* (p. 261—299), G. Labuda, *Polonia şi Scandinavia în secolele IX—X* (p. 299—319). Principalele teze ale acestor trei articole constituie o luare de poziţii a noii istoriografii marxiste faţă de istoriografia burgheză polonă: aducerea creştinismului în Polonia nu este opera papalităţii, ci porneşte de la regele Poloniei şi de la marii feudali, care-l sprijineau în vederea consolidării situaţiei lor. Polonia în vremea primilor Piasti nu a fost, cum s-a crezut, vasala împăratului german, ci a dus faţă de dînsul o luptă îndîrjită pentru independenţă. De asemenea este respinsă teoria normandistă a originilor statului polon, prin aşezarea vikingilor scandinavi în Polonia, ca fundatori de state. Dimpotrivă, cum arată istoricul polonez Labuda, existau aşezări militare şi pescăreşti slavone, dintre care locuitorii cu corăbiile lor ajungeau peste Marea Baltică şi prădau ţările vikingilor. Volumul I se termină cu cîteva note erudite mai mărunte.

Volumul al II-lea, închinat problemelor sociale şi culturale ale începutului vieţii de stat în Polonia, se deschide cu articolul lui J. Kostrzewski, *Schimbările în cultura triburilor polone în epoca fundării statului* (p. 7—14). Pe baza descoperirilor arheologice de pe teritoriul Poloniei Piastilor, autorul conchide că în secolele al X-lea şi al XI-lea se poate constata, faţă de secolele precedente, o creştere masivă a numărului uneltelor agricole, precum şi a tezaurelor monetare, în genere a bunurilor mobile.

H. Lowmianski, în *Problemele economice ale statului polon feudal timpuriu* (p. 15—34), arată că veniturile statului feudal polon în secolele al X-lea şi al XI-lea constau, în primul rînd, din produsele domeniilor regale destinate întreţinerii curţii şi garnizoanelor locale din cetăţi, conduse de castelanii regali. Statul feudal lua de pe domeniile fără drept de imunitate şi din oraşe dijme în natură (a zecea parte din producţie, între care un loc însemnat îl ocupau blănurile). *Serviciile* datorate de ţărani regalităţii erau mărginite în special la transporturi. Unul dintre veniturile principale ale statului era format din vămile de la graniţe şi din cele interne.

Articolul lui K. Tymieniecki, *Schimbări sociale în legătură cu formarea statului polon* (p. 35—61), este unul dintre cele mai interesante din colecţie. Tymieniecki analizează formele vieţii sociale şi politice din Polonia înainte de fundarea statului. Autorul arată că statul s-a format ca rezultat al transformării organizaţiilor prestatale de origine gentilică în stăpîniri feudale, în care se diferenţiază stăpînii, *wlodicii*, de ţăranii dependenţi, numiţi *smerdi*. Formaţiile prestatale, confederaţii de sate libere şi devălmaşe, se numesc *opole*, cuvînt care derivă de la *pole*, cîmpie. În acest sens, *opolniţi* înseamnă vecini în devălmăşie pe cîmpul înconjurător. Autorul analizează şi sensul altor termeni, care derivă

www.dacoromanica.ro

din organizarea gentilică: *jupa*, *plemie* (neam, trib), *ziemia* (țară, confederație de sate libere pe un teritoriu mai întins), *rod*, stăpînire a familiei lărgite, adică a tuturor rudelor de sînge, *gniezdo*, vatră, centrul locuit al satului. Termenii folosiți de cancelaria latină din Polonia pentru a indica organizațiile tribale sînt *populi*, *civitates* și *gentes*. Transformarea principală în relațiile sociale din epoca întemeierii statului și din cea imediat anterioară stă în trecerea de la legăturile personale ale țăranilor față de șefii gentilici, la legături de dependență în care țăranii sînt obligați să întreție pe stăpîni, uzînd de dreptul de folosire a domeniului, ceea ce constituie începutul feudalismului. Între obiceiurile rămase din formațiile gentilice este de remarcat *wróżba*, obligația colectivă a obștii libere de a răzbuna uciderea unui membru al ei.

Trei articole sînt consacrate orașelor din Polonia în epoca alcătuirii statului. Articolele lui K. Zurowski, *Gnezno, cetatea primilor Piasti* (p. 62—90), și Z. Kaczmarczyk, *Rolul orașului Poznań în statul primilor Piasti* (p. 91—106), sînt consacrate istoriei începuturilor acestor două orașe, pe baza rezultatelor săpăturilor arheologice, pe cînd studiul lui T. Lalik, *Formarea orașelor în vremea primilor Piasti* (p. 107—136), se ocupă în general cu originile orașelor din Polonia în epoca feudalismului începător. Un număr de orașe au fost create înainte de înființarea statului și au contribuit la această schimbare politică. Aceste orașe, a căror hartă o dă autorul la p. 131, se formează în secolele al X-lea și al XI-lea, mai ales în suburbiile punctelor întărite, unde se așază meseriași și negustori, precum și țărani deplasați.

După aceste capitole tratînd despre probleme sociale, urmează o serie de studii privitoare la cultură.

St. Urbanczyk, *Religia triburilor prepolone* (p. 137—156), tratează despre zeii slavi, ale căror denumiri au fost păstrate cu mai multă sau mai puțină exactitate de cronicari, iar despre cultul lor se pot culege date din rezultatele cercetărilor arheologice. În general, se poate spune că triburile din Polonia de mai tîrziu, sub diferite forme și numiri locale (Swarog, Dajbog, Triglav etc.), aveau un cult al soarelui și al focului. Creștinismul a pătruns în Polonia Mică (regiunea Cracoviei) încă din secolul al IX-lea, prin discipolii lui Metodie și Chiril, care introduseseră cultul în slavonește în Moravia Mare.

Al. Gieysztor, în articolul *Schimbările ideologice în statul primilor Piasti la introducerea creștinismului* (p. 155—170), arată că, spre deosebire de curentul popular adus de propagatorii liturghiei slavone, introducerea catolicismului roman în veacul al X-lea se datorește inițiativei regale și a clasei nobile în formație. El a fost impus de sus, ca o armă spirituală a stăpînilor, o dată cu întărirea feudalismului.

A. Vetulani, în *Schimbări în organizația și în viața juridică la începuturile statului polon* (p. 171—182), insistă asupra faptului că încă de la începuturile vieții de stat se fac încercări de centralizare a justiției. Etapele cele dintîi ale acestei organizări sînt formarea unui *jus ducale*, dreptul de justiție supremă al monarhului, înființarea provinciilor bisericești, apariția dregătorilor regali cu drept de justiție. Se observă că demnitățile ce se dau acestora de către rege nu erau ereditare, ca în apusul Europei.

Cunoscutul filolog slavist T. Lehr Splawinski, în articolul *Limba polonă în vremea lui Mieszko I* (p. 184 216), în lipsa unor texte în limba polonă din veacul al X-lea, s-a adresat bulei papale din 1186, care cuprinde în textul latin cîteva sute de nume proprii (în parte porecle) și de locuri, toate de pe domeniul arhiepiscopiei de Gnezno, care îi este confirmat prin acest act. Din acest material autorul extrage date despre fonetica, gramatica și lexicul limbii polone din acea epocă.

Cele două articole ce urmeaza tratează despre începuturile istoriografiei în Polonia sub forma analelor și a scrierilor hagiografice: B. Kürbisowa, *Legăturile istoriografiei polone cu statul* (p. 217—232), și J. Kawasinska, *Statul polon în mărturiile hagiografice ale secolelor XI—XV* (p. 233—240). Cele mai importante știri culturale și policice se pot extrage

www.dacoromanica.ro

din viaţa sfîntului Wojceh (Adalbert), care a trăit la Gniezno în ultimul deceniu al veacului al X-lea.

Articolul lui Z. Świechowski, *Arhitectura în vremea Piastilor* (p. 245—269), este ultimul dintre cele închinate culturii şi priveşte în special resturile medievale timpurii de la castelul Wawel din Cracovia, refăcut mai tîrziu în stilul Renaşterii.

Cele două articole cu care se termină volumul privesc provinciile medievale ale Poloniei, recuperate abia în zilele democraţiei populare: G. Labuda, *Influenţa fundării statului polon asupra dezvoltării istorice a Pomeraniei* (p. 269—280), şi K. Maleczynski, *Legăturile Poloniei cu Silezia în veacurile XIV—XVI* (p. 282—296).

Prin bogăţia temelor tratate şi prin noutatea soluţiilor date problemelor istorice, această lucrare colectivă a istoriografiei polone marxiste reprezintă o serioasă contribuţie la cunoaşterea Poloniei medievale.

P. P. Panaitescu

www.dacoromanica.ro

REVISTA REVISTELOR

„Средние века. Сборник",

Academia de Ştiinţe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova,
Edit. Acad. de Ştiinţe a U.R.S.S., 1962—1963, nr. XXI—XXIII, 936 p.

Privite în ansamblu, din punctul de vedere al tematicii, cele trei numere din culegerea „Средние века", spre deosebire de cele anterioare, cuprind mai multe studii referitoare la secolele XVI şi XVII din istoria Europei apusene. Un număr important de articole tratează probleme privind istoria Germaniei în secolul al XVI-lea, referindu-se în marea lor majoritate la războiul ţărănesc din 1524—1525. În nr. XXI, cunoscutul specialist în istoria medie a Germaniei M. M. Smirin, publică articolul său intitulat *F. Engels despre importanţa războiului ţărănesc din anii 1524—1525 în istoria Germaniei*. Articolul reprezintă o comunicare ţinută în noiembrie 1960 la Institutul de istorie al Academiei de ştiinţe a U.R.S.S. cu ocazia aniversării a 140 de ani de la naşterea lui F. Engels; el constituie, de fapt, concluzia care s-a degajat din discuţia purtată în revistele de specialitate sovietice cu privire la caracterul Reformei şi al războiului ţărănesc din Germania. Autorul analizează lucrarea clasică *Războiul ţărănesc german*, precum şi conspectele ulterioare ale lui Engels referitoare la istoria Germaniei din perioada respectivă. Se arată felul în care studia Engels dezvoltarea economică, socială şi politică a Germaniei în perioada premergătoare războiului ţărănesc. Concluzia lui Engels referitoare la faptul că Germania în perioada feudală, spre deosebire de o serie de alte ţări ale Europei apusene, s-a dezvoltat în direcţia accentuării particularismelor locale, provinciale şi nu în cea a centralizării naţionale şi că acest fapt a devenit la începutul secolului al XVI-lea o frînă puternică în progresul ţării este de o mare importanţă pentru explicarea diferitelor aspecte pe care le ridică Reforma şi războiul ţărănesc. M. M. Smirin se opreşte pe larg în articolul său asupra analizei făcute de Engels cu privire la contradicţiile sociale şi la evoluţia acestora în preajma şi în timpul războiului ţărănesc. Scoate în evidenţă importanţa tezei lui Engels după care criza socială la începutul secolului al XVI-lea în Germania a constat tocmai în faptul că nu s-a format o forţă socială, o clasă care să acţioneze în direcţia intereselor naţionale generale şi să fie capabilă să strîngă în jurul său toate grupările opoziţioniste. În partea a doua a articolului sau, M. M. Smirin face o succintă prezentare a studiilor efectuate de Engels cu privire la istoria Germaniei şi în special asupra Reformei şi războiului ţărănesc mult după publicarea lucrării sale clasice, studii în care el urmărea elaborarea unei noi şi fundamentale lucrări. Acest lucru reiese din corespondenţa purtata de Engels cu o serie de militanţi din mişcarea muncitorească în anii 1884—1886.

www.dacoromanica.ro

În afară de articolul lui M. M. Smirin încă trei studii publicate în numerele culegerii de care ne ocupăm sînt consacrate problemelor legate de războiul țărănesc. Astfel, în nr. XXI și XXII apar în continuare articolele: *Cu privire la istoria mișcarii populare din Mühlhausen (Thüringen) în anii 1523—1525*, semnat de Hanna Köditz, doctor în filozofie din R.D.G., și *Seimul țăranesc din Innsbruck (12 iunie—21 iulie 1525)*, de Iosef Macek, membru al Academiei Cehoslovace, directorul Institutului de istorie din Praga. În numărul XXIII se publică o comunicare a lui I. S. Zinger, intitulată *Masele plebeiene din Münster la putere*. Studiul amplu și bogat documentat al lui H. Köditz aduce în circuitul științific fapte noi referitoare la evenimentele revoluționare care se desfășurau în anii amintiți în această parte a Germaniei. Sînt interesante materialele referitoare la rolul lui Th. Müntzer în lupta desfășurată de plebeime și țărănimea săracă în august—septembrie 1524 în orașul Mühlhausen și în satele din apropierea lui. Din cele relatate în studiu se conturează mai clar rolul asociației secrete a *Ewigen Bunds Gottes*, care stătea în fruntea acțiunilor revoluționare în 1524—1525, precum și personalitatea unor conducători revoluționari ca Heinrich Pfeiffer, Hans Römer, Kristoph Rudolf, Kristoph Peisker, Volkmar Fischer din Roborn, Melchior Rink, Heinrich Fucks, Iacob Straus și alții. În partea a doua a articolului său, autoarea se ocupă în special cu activitatea desfășurată de secta anabaptiștilor în orașul Mühlhausen și în împrejurimile lui, sectă apărută în această regiune, după cum susține autoarea, în 1530.

La fel de interesant este studiul semnat de I. Macek cu privire la seimul țărănesc din Innsbruck. El dă o imagine clară despre specificul mișcărilor țărănești din 1525 în Tirol [1], una dintre puținele regiuni europene în care țărănimea avea în epoca feudală unele drepturi politice. Landtagurile, la care erau prezenți și reprezentanți ai țărănimii, constituiau expresia cea mai importantă a acestui fapt. Macek începe expunerea evenimentelor din Tirol cu seimul din Meran de la 30 mai 1525, unde a fost elaborat programul revoluționar cunoscut sub numele de „Articolele de la Meran". Lupta politică ce se desfășura în Tirol între diferitele clase și pături sociale la începutul lui iunie 1525 era legată de pregătirile ce se făceau în vederea convocării Landtagului din Innsbruck. În fruntea forțelor feudale Ferdinand a vrut să folosească acest Landtag, ca armă în înăbușirea mișcărilor țărănești. Orașele și țărănimea urmăreau să ransforme acest Landtag într-un organ al realizării revendicărilor lor. În Landtag de obicei erau reprezentate cele patru stări De data aceasta însă, țărănimea și orășenimea s-au ridicat împotriva convocării la lucrările Landtagului a reprezentanților clerului înalt, Autorul arată că, în urma luptei desfășurate, majoritatea deputaților în Landtag era compusă din reprezentanții țărănimii și ai orășenimii. În această atmosferă, încă la începutul lucrărilor sale reprezentanții clerului înalt și ai nobilimii au fost alungați din Landtag, acesta transformîndu-se într-un organ al forțelor sociale antifeudale. I. Macek expune pe larg lupta desfășurata în jurul elaborării programului revoluționar, care cuprindea 96 de puncte. Pînă la urmă, reprezentanții clasei feudale și în special Ferdinand, printr-o politică abilă, au reușit să dea o altă întorsătură desfășurării Landtagului. Astfel, Landtagul a putut fi folosit ca o frînă în desfășurarea mișcării maselor, reprezentanții țărănimii de aici fiind atrași în cursa tratativelor.

Articolul lui I. S. Zinger este consacrat expunerii sintetice a comunei din Münster

[1] I. Macek a mai publicat lucrări referitoare la mișcările țărănești din Tirol. Despre începutul razboiului țărănesc german în această regiune, vezi articolul lui, *Zu den Anfänger des Tiroler Bauernkrieges*, în „Historica", vol. I, Praga, 1959, p. 135—195. Articolul publicat în culegerea „Средние Века" reprezintă și el o sinteză a unei monografii a lui Macek apărută în limba cehă cu titlul *Tyrolska selska valka a Michal Gaismar* (Praga, 1960).

www.dacoromanica.ro

realizărilor, luptei sociale interne şi caracterului regimului politic instaurat în oraşul Münster în februarie 1534. La această dată, masele plebeiene au pus mîna pe putere în acest oraş şi timp de 16 luni şi-au apărat libertatea şi independenţa împotriva forţelor multiple potrivnice. Autorul face la începutul articolului său o prezentare instructivă a istoriografiei problemei, trecînd apoi la expunerea luptei desfăşurate de anabaptişti pentru cucerirea puterii în oraş. În urma frămîntării maselor, la sfîrşitul lui februarie 1534 anabaptiştii au obţinut majoritatea în consiliul orăşenesc, instaurînd puterea plebeimii. În timpul cît anabaptiştii s-au aflat la putere, în oraşul Münster au avut loc o serie de transformări pe care autorul le expune în ultima parte a comunicării sale, prezentînd lupta plină de abnegaţie a maselor pentru apărarea cuceririlor lor.

De evenimentele privitoare la lupta maselor populare în cadrul Reformei în Germania şi în alte ţări ale Europei apusene se ocupă şi A. N. Cistozvonov în studiul intitulat *Problemele moralei şi familiei la anabaptiştii din secolul al XVI-lea* (nr. XXIII). Articolul este îndreptat în primul rînd împotriva istoriografiei burgheze care, falsificînd activitatea comunei din Münster în problemele moralei şi familiei, caută şi pe această cale să compromită mişcările preproletariatului de la sfîrşitul evului mediu. Din această cauză, cea mai mare parte a articolului a fost consacrată analizei atente a transformărilor care au avut loc în acest domeniu în perioada cînd anabaptiştii se aflau la putere în oraşul Münster.

În numărul XXII al culegerii a apărut un alt articol referitor la anabaptişti, semnat de A. N. Cistozvonov, intitulat *Caracterul acţiunilor anabaptiştilor în Olanda în anii 1534—1536 şi compoziţia participanţilor la aceste acţiuni*. În acest articol, autorul, pe baza unui izvor important, în cea mai mare parte inedit, aduce date noi cu privire la această temă.

Analizînd numerele XXI—XXIII, constatăm că a crescut preocuparea pentru studierea problemelor legate de formarea proletariatului şi lupta sa. În aceasta ordine de idei reţine atenţia articolul publicat de N. M. Meşcereakova, *Cu privire la problema formării muncitorilor salariaţi în industria Angliei din prima jumătate a secolului al XVII-lea* (nr. XXII), în care autoarea pune problema compoziţiei (categoriilor) muncitorilor salariaţi din Anglia în perioada indicata. Ea constată compoziţia eterogenă şi deosebirile în situaţia diferitelor categorii (lucrători ai manufacturilor centralizate şi dispersate, calfe, ucenici etc.) ale muncitorilor salariaţi, legată de caile de formare ale acestor categorii.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea, muncitorii salariaţi din Anglia, se deosebeau unul de altul şi în ceea ce priveşte proprietatea. Mulţi dintre muncitorii salariaţi, mai ales minerii, erau legaţi de loturile de pămînt pe care le aveau în proprietate sau în folosinţă. În ce priveşte formele de exploatare autoarea arată că cele capitaliste se împleteau cu puternicele rămăşiţe de forme feudale de exploatare. Cu toate acestea se constată — arată autoarea — procesul progresiv de formare a proletariatului englez încă din perioada premergătoare revoluţiei burgheze din Anglia.

M. A. Moldavskaia prezintă în articolul său *Mişcarea grevistă a lucrătorilor tipografi din Lyon şi Paris din anii 1534—1540* (nr. XXI). În prima parte a studiului se face o expunere critică a unor lucrări referitoare la temă, analizîndu-se părerile unor istorici burghezi. La sfîrşitul prezentării istoriografice succinte autoarea face referiri şi la lucrările istoricilor sovietici. În continuare, Moldavskaia expune desfăşurarea luptei social-politice în oraşul Lyon în prima jumătate a secolului al XVI-lea şi a grevei lucrătorilor tipografi din Lyon în 1539. Sînt prezentate cauzele imediate ale grevei, felul de organizare al greviştilor, revendicările lucrătorilor tipografi, precum şi figuri de lucrători, conducători ai grevei.

În partea a doua a studiului se analizează greva din aprilie-mai 1539 a lucrătorilor tipografi din Paris. Autoarea, pe baza unor informaţii noi dovedeşte faptul că între cele două greve ale lucrătorilor tipografi din Lyon

www.dacoromanica.ro

şi Paris, care au coincis în timp, au existat anumite legături. În încheiere, în articol se relatează unele fapte legate de lupta lucrătorilor tipografi din Lyon şi Paris în anii 1540—1541. Analizînd această primă manifestare a luptei organizate a clasei muncitoare în formare din Apusul Europei, autoarea studiază o formă nouă a luptei de clasă, apărută o dată cu începuturile formării proletariatului.

Prin tematica sa, articolul semnat de A. D. Rolova, *Cu privire la problema situaţiei industriei din Florenţa în a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi prima jumătate a secolului al XVII-lea*, se apropie de articolele prezentate mai sus. Autoarea ajunge la concluzia că, în prima jumătate a secolului al XVI-lea producţia industrială din Florenţa s-a redus, cel mai scăzut nivel al acestei producţii observîndu-se în anii 1520—1530. Această perioadă de scădere este urmată de o nouă înviorare a industriei din Florenţa, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea atingîndu-se nivelul din secolul precedent. Decăderea totală a producţiei industriale din Florenţa are loc în prima jumătate a secolului al XVII-lea, cînd această industrie întîmpină greutăţi pe care nu le-a mai putut depăşi. Autoarea consideră că cele întîmplate în oraşul Florenţa nu caracterizează numai dezvoltarea economică a oraşului respectiv, ci întreaga dezvoltare economică a Italiei în perioada dată.

O serie de articole din cele trei numere ale culegerii abordează probleme legate de perioada feudalismului timpuriu în Europa. Printre acestea se numără articolele semnate de A. I. Şevelenko, A. I. Gurevici, M. B. Karass, S. V. Freazinov, A. R. Korsunski şi A. I. Neusîhin.

A. R. Korsunski, în articolul său *Despre dezvoltarea relaţiilor feudale în Spania gotică* (nr. XXIII), continuă cercetarea acestei teme (vezi studiile lui în nr. X şi XIX), abordînd problema creşterii puterii private şi a independenţei politice a marilor proprietari de pămînt A. I. Neusîhin, în articolul intitulat *Din istoria proprietăţii asupra pămîntului în Bozen şi în împrejurimile lui în secolele X—XII* (nr. XXIII), studiază evoluţia relaţiilor agrare într-o localitate din Tirol aflată în plină dezvoltare pe calea desăvîrşirii transformării ei dintr-o aşezare rurală într-una urbană. Cercetarea minuţioasă a izvoarelor serveşte autorului pentru argumentarea unor teze interesante, iar metoda de cercetare a acestui specialist erudit poate fi de folos cercetătorilor care se ocupă cu studierea proceselor legate de apariţia oraşelor.

M. B. Karass, în *Reconquista şi colonizarea în istoria ţărănimii din Castilia*, şi S. V. Freazinov, în *Materiale pentru studierea fuéros şi a diplomelor de colonizare* (ambele în nr. XXII), pun în discuţie o serie de aspecte ale evoluţiei relaţiilor agrare în Spania secolelor X—XIII. Strîns legat de aceste studii şi ca o continuare a lor apare articolul semnat de I. S. Piciugina *Despre situaţia ţărănimii din Lyon şi Castilia în secolele XII—XIII* (nr. XXI). Autoarea analizează situaţia ţărănimii din aceste regiuni pe baza unor izvoare specifice istoriei spaniole, cunoscute sub numele de fuéros. A. I. Şevelenko abordează o serie de probleme ale istoriei social economice din Bretania în perioada feudalismului timpuriu în articolul intitulat *Din istoria apariţiei satului bretan de pe teritoriul Armoricei galice* (nr. XXII), iar A. I. Gurevici studiază *Lupta socială în Norvegia în ultimul sfert al sec. al XII-lea şi începutul sec. al XIII-lea* (nr. XXII).

Referitor la istoria perioadei feudalismului dezvoltat european, în aceste trei numere ale culegerii sînt relativ mai puţine materiale. Printre ele pot fi amintite prezentarea amplă şi cu multă căldură a figurii luminoase a Ioanei d'Arc făcută de cunoscuta specialistă în istoria Franţei A. D. Liublinskaia (nr. XXII). Articolul a apărut cu ocazia aniversării a 550 de ani de la naşterea Ioanei d'Arc. M. A. Zaharov, în comunicarea sa *Din istoria relaţiilor internaţionale în Europa apuseană la sfîrşitul secolului al XII-lea — începutul sec. al XIII-lea*, analizează aceste relaţii în lumina *Regestum de negotio imperii*, alcătuit de Inochenţiu al III-lea (nr. XXIII).

www.dacoromanica.ro

E. P. Naumov tratează unele aspecte ale evoluției relațiilor agrare din unele regiuni balcanice, în ajunul cotropirii acestor țări de către turci, în articolul intitulat *Cu privire la istoria proprietății bisericești și mănăstirești asupra pămîntului în Serbia, Macedonia și Zeta în a doua jumătate a secolului al XIV-lea* (nr. XXIII). Datele și constatările autorului, în multe privințe interesante, pot servi cercetătorilor drept analogii în studierea problemelor similare.

N. V. Revunenkova studiază în articolul *Cu privire la istoria meșteșugului liber în orașele din sudul Franței în secolele XIII—XV* (nr. XXI) o serie de aspecte specifice dezvoltării economice a orașelor medievale din sudul Franței. După o scurtă introducere istoriografică, autoarea analizează situația specifică a meșteșugului liber în comparație cu cel organizat în bresle. Felul de organizare a acestui meșteșug, reglementarea producției în cadrul lui, ca și celelalte aspecte studiate în articol, prezintă interes științific.

K. D. Avdieva se ocupă cu *Teoria juridică din secolul al XIII-lea privitoare la geneza și caracterul drepturilor obștiilor în Anglia*, iar E. V. Kuznețov abordează *Unele probleme ale politicii economice a puterii regale în Anglia din anii 1461—1485* (ambele comunicări publicate în nr. XXI).

Două articole sînt consacrate studierii relațiilor agrare din unele regiuni ale Europei răsăritene din secolele XVI—XVIII. V.V. Doroșenko, într-un studiu amplu publicat în două numere consecutive (nr. XXI și XXII), expune sumar rezultatele cercetărilor sale (publicate și într-o monografie specială, apărută în 1960) referitoare la *Gospodăria alodială în partea sudică (letonă) a Livoniei în secolul al XVI-lea*. Vastul material arhivistic cercetat permite autorului să stabilească apariția și principalele etape în evoluția gospodăriei alodiale, precum și reflectarea acestor transformări asupra situației producătorilor direcți. În legătură cu aceasta sînt interesante și considerațiile autorului asupra felului în care trebuie înțeleasă teza lui Engels cu privire la apariția celei de-a doua iobăgii. D. L. Pohilevici, în articolul său publicat în nr. XXI, studiază situația social-economică și juridică a țăranilor-slugi pe teritoriul Marelui Principat al Lituaniei în secolele XVII—XVIII, legată de dezvoltarea folwarkului.

Și în numerele de față apar unele studii din domeniul științelor auxiliare istoriei. Printre ele se găsește articolul semnat de V. L. Romanova, intitulat *Cu privire la problema nomenclaturii așa-zisei scrieri gotice în cărțile manuscrise din secolele XIII—XV*. E. L. Privalova face o prezentare interesantă a *Manuscrisului medieval ilustrat din Irlanda aflat în colecția Bibliotecii publice de stat din Leningrad „M. E. Saltîkov-Șcedrin"*. Regretăm că cele cîteva file care se dau din acest manuscris datînd de la sfîrșitul secolului al VIII-lea sau de la începutul secolului al IX-lea sînt reproduse în alb-negru și nu în culori, ceea ce, desigur, nu poate da o imagine completă a valorii lui artistice. Alături de aceste două studii, care au o strînsă continuitate cu domeniul istoriei culturii, stă articolul semnat de A. I. Neusîhin, intitulat *Noi date privitoare la studiul izvorului «Lex Salica». Încercare de interpretare a unor texte discutabile din «Lex Salica», în lumina noilor date*. Studiul constituie continuarea articolului publicat de același autor în nr. XVII al culegerii și conține o serie de precizări interesante. O scurtă informare face T.P. Voronova asupra *Cărților manuscrise medievale franceze aflate în Biblioteca publică „M. E. Saltîkov-Șcedrin" din Leningrad* (nr. XXII).

În rubrica *Discuții* au apărut două articole. Primul este semnat de N. F. Kolesnițki și se intitulează *Despre dezvoltarea etnică și statală a Germaniei medievale* (secolele VI—XIV). Al doilea studiu, pe baza analizei unor izvoare referitoare la istoria Braziliei secolelor XVI—XVIII, scris de B. I. Koval, pune în discuție *Rolul sclaviei pe plantațiile din colonii în acumularea primitivă a capitalurilor din Europa apuseană*. Ambele studii au fost publicate în nr. XXIII. În ultimul timp s-a îmbogățit foarte mult partea a doua a culegerii, care cuprinde studii sau note istorio-

www.dacoromanica.ro

grafice, note critice, recenzii, informari bibliografice. În felul acesta culegerea răspunde mai prompt la necesitatea informării ştiinţifice a cititorilor ei. Aspectul nou care a aparut în cadrul rubricii permanente şi de obicei foarte bogata constă în publicarea unor articole istoriografice în care se expun puncte de vedere asupra lucrărilor de specialitate aparute în ultimii ani într-o ţară sau alta ori în mai multe ţări pe o anumită temă. Astfel, în nr. XXIII au apărut următoarele materiale de acest gen: *Problemele de bază ale istoriei universităţilor din evul mediu reflectate în istoriografia burgheză contemporană* (N. A. Sidorova); *Problemele apariţiei oraşului medieval din Europa în istoriografia burgheză contemporană din Germania apuseană* (B. I. Rîskin); *Problema negoţului din Europa apuseană în secolele IX—XIII în medievistica apuseană contemporana* (I. L. Bessmertnîi); *Occam, gînditor politic, judecat de istoriografia burgheză* (S. M. Raskina). Asemenea note au aparut şi în celelalte numere, ca, de exemplu, în nr. XXII. Dintre ele amintim: *Despre unele tendinţe noi în istoriografia de peste hotare asupra Renaşterii italiene* (L. M. Braghina); *Publicaţii asupra mişcărilor social-religioase medievale în Europa apuseană şi în Germania* (M. Erbstösser); *Feudalismul german timpuriu în lumina arheologiei* (S. A. Kaufmann). În nr. XXI se publică nota *Thomas Morus în istoriografia engleză din secolul al XX-lea* (I. N. Osipovski). Rubrica de istoriografie şi critică din nr. XXI este aproape în întregime consacrată analizei critice a unor lucrări de sinteză referitoare la istoria unor ţări apusene publicate în ultimii ani în U.R.S.S. Asupra acestor lucrări, care se adresează unui cerc mai larg de cititori, redacţia culegerii a deschis o largă dezbatere publică. Astfel sînt analizate monografiile consacrate istoriei Germaniei, Franţei, Angliei şi Italiei.

Alături de analiza şi de prezentarea critică a unor aspecte ale dezvoltării istoriografiei burgheze din Apus, se găsesc studii consacrate analizei critice a activităţii unor reprezentanţi ai istoriografiei burgheze ruse. Un astfel de studiu este cel semnat de P. F. Laptin referitor la *Problemele obştii în lucrările lui I. V. Luciţki* (nr. XXIII).

În cadrul aceleiaşi rubrici sau în cea de recenzii apar prezentări critice ale unor lucrări ale istoricilor sovietici sau străini.

La rubrica de publicaţii au fost tipărite unele scrisori ale istoricului burghez rus P. G. Vinogradov (nr. XXII) şi unele izvoare arabe din secolele XII—XIII referitoare la istoria Castiliei.

De un real folos pentru informarea bibliografică a specialiştilor este rubrica de bibliografie. În numerele XXI şi XXII I. I. Frolova ne informează despre literatura de specialitate privind evul mediu apărută în U.R.S.S. în anii 1959—1960, iar în nr. XXI se publică sumarul numerelor X—XX ale culegerii „Средние Века".

L. Demény

„The English Historical Review",

Ed. Longmans, Londra, vol. LXXVIII, 1963, nr. 306—309, 832 p.

Revista engleză de istorie pe anul 1963 cuprinde studii şi articole care tratează cu precădere probleme legate de istoria politică a Angliei, unele aspecte ale relaţiilor internaţionale în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea şi cîteva teme privind istoria imperiului colonial britanic. Se observă deci că şi în numerele revistei din 1963 continuă să fie absente, chiar într-o măsură mai mare decît în alţi ani, preocupările legate de istoria social-economică atît a Angliei, cît şi a celorlalte ţări. Din cauza caracterului limitat al problemelor tratate, tematica revistei apare destul de îngustă. Astfel mulţi dintre colaboratorii revistei sînt preocupaţi mai mult de aspecte ale istoriei

www.dacoromanica.ro

locale engleze. Acestea ar putea prezenta, într-adevăr, un anume interes dacă ar fi plasate în cadrul general al epocii în care se desfăşoară. Din nefericire, însă, autorii acestor materiale preferă, de cele mai multe ori, să se mărginească la prezentarea faptelor, fără a cerceta legătura lor organică, interdependenţa lor cu factorii social-economici şi politici care le-au dat naştere.

★

Referitor la istoria politică a Angliei în evul mediu mai îndepărtat, citäm articolul lui Henry Mayr-Harting, *Hilary, Bishop of Chichester (1147—1169) and Henry II*, în nr. 307. H. Mayr-Harting trece în revistă activitatea unui mare demnitar ecleziastic din Anglia de la mijlocul secolului al XII-lea Hilary, episcop de Chichester, a cărui atitudine faţă de regalitate şi papalitate a constituit obiect de controversă. El a fost un susţinător destul de ferm al regalităţii, cu toată demnitatea sa, care îl obliga la ascultare faţă de curia papală. Documentele îl menţionează ca şerif de Sussex, deci împărţitor al justiţiei regale, şi ca semnatar al mai multor diplome emise de Henric al II-lea Plantagenetul. De asemenea Hilary, în două ocazii cînd a acţionat ca judecător-delegat al papei, a manifestat o mai mare aderenţă pentru principiile justiţiei regale decît pentru cele ale justiţiei papale. În sfîrşit, acelaşi Hilary a sprijinit pe Henric al II-lea în timpul binecunoscutului său conflict cu Thomas de Becket. Ca şi în cazul multor altor episcopi englezi, şi în cazul lui Hilary, episcop de Chichester, iese în evidenţă faptul că pentru înaltul cler englez regalitatea însemna o putere mult mai reală decît papalitatea.

Un aspect din istoria fiscalităţii engleze este cercetat de J. A. F. Thomson în articolul intitulat *Tithe Disputes in Medieval London*, în nr. 306. Este vorba aici nu de dijma în produse care se da seniorului, ci de diferitele impozite şi taxe plătite bisericii. Încasarea acestora a constituit în tot evul mediu una dintre cele mai dificile probleme, din cauza rezistenţei la plată a contribuabililor. La Londra — arată J. A. F. Thomson — această rezistenţă a luat un caracter organizat, datorită existenţei corporaţiilor meşteşugăreşti şi negustoreşti, în care erau încadraţi cei mai mulţi dintre locuitorii oraşului. Autorul cercetează, pe un interval de timp de peste trei secole, nesupunerea populaţiei londoneze la plata taxelor către biserică, nesupunere care mergea crescînd, din cauza tendinţei bisericii de a mări şi a înmulţi aceste taxe. Abia în anul 1546, după introducerea Reformei, parlamentul, sub inspiraţia lui Cranmer, a reglementat taxele bisericeşti, stabilindu-le la un cuantum fix. Se punea în acest fel capăt unui şir lung de tulburări cauzate de nemulţumirea celor care deţineau depozite de mărfuri şi prăvălii pentru că erau siliţi să plătească taxe bisericeşti mai mari decît alţii. În legătură cu reglementarea taxelor bisericeşti ar fi fost de arătat că aceasta se încadra în măsurile de ordin mai general îndreptate împotriva diferitelor obiceiuri şi practici feudale care nu mai corespundeau cu dezvoltarea în sens burghez a societăţii. De aceea este deosebit de semnificativ faptul că numai după introducerea Reformei, deci după prima mare lovitură dată feudalismului englez, statul a intervenit cu energie împotriva taxelor bisericeşti, care constituiau o piedică în calea afacerilor şi a cîştigurilor negustorilor londonezi.

În legătură cu istoria mai veche a instituţiilor reprezentative engleze, citäm articolul lui G. L. Harris, *The Commons' Petitions of 1340*, în nr. 309. Autorul îşi bazează articolul pe cîteva petiţii ale Camerei Comunelor din anul 1340, păstrate la catedrala din Winchester, care nu au fost înregistrate în analele parlamentului englez. Petiţiile au fost publicate în 1927, dar cercetarea lor nu a fost făcută decît în mod superficial. Pentru G. L. Harris aceste petiţii apar ca un instrument cu ajutorul căruia au fost smulse coroanei largi concesii în favoarea magnaţilor, clerului şi comunelor. Pe lîngă confirmarea vechilor carte de privilegii ale comunelor şi clerului, prin petiţii s-a mai obţinut ca în cadrul parlamentului să se formeze un consiliu de

www.dacoromanica.ro

magnaţi însărcinat să gireze conducerea regatului în caz de absenţă a regelui. Nu de mult începuse razboiul de o sută de ani şi regele era plecat adesea şi pentru mult timp pe continent, în Flandra sau în Franţa. În afară de aceasta, consiliul de magnaţi mai capata dreptul de a exercita un control permanent asupra întregii administraţii a regatului. Pe această linie prin petiţii s-a mai obţinut instituirea unui tribunal în competenţa căruia intra judecarea plîngerilor îndreptate împotriva dregătorilor regali. Dar rezultatele cele mai importante dobîndite au fost cele în materie fiscală. Lungul şi greul război început de Eduard al III-lea pe continent comporta mari cheltuieli, al căror inevitabil corolar era creşterea numărului impozitelor multe dintre ele fiind percepute ilegal. Numeroase petiţii în acest sens au fost trimise parlamentului, îndeosebi în anul 1339, cînd, din cauza campaniei din Flandra, cheltuielile şi implicit impozitele întrecuseră măsura. Pentru a preveni noi înrăutăţiri ale situaţiei financiare a regatului, care ar fi avut consecinţe şi asupra ordinii interne, foarte instabile de altfel, Camera Comunelor a impus regelui să treacă sub controlul ei întreaga politică fiscală. Prin această măsură Camera Comunelor a obţinut dreptul să supravegheze atît perceperea cît şi cheltuirea banilor realizaţi din impozite, avînd în acelaşi timp latitudinea să aprobe sau să respingă instituirea unor noi impozite. Criza anilor 1339—1340 —conchide G. L. Harris — a avut ca principală urmare creşterea importanţei politice a Camerei Comunelor.

Viaţa şi activitatea unui senior englez din secolul al XVI-lea sînt cercetate în articolul lui Andrew H. Anderson *Henry, Lord Stafford (1501—1563) in Local and Central Guvernment*, în nr. 307. Lord Stafford este prezentat ca un nobil care nu se bucura de încrederea coroanei din cauza activităţii conspirative a tatălui său, ducele de Buckingham, executat în 1521. În ce priveşte raporturile sale cu ţăranii şezători pe ceea ce i-a mai rămas din domenii — confiscate în mare parte în 1521 —, Lord Stafford apare ca un asupritor tipic feudal al acestora.

În legătură cu istoria internă a Angliei este şi articolul lui D. Large *The Decline of the Party of the Crown and Rise of Parties in the House of Lords, 1783—1837*, în nr. 309. Folosind documentele parlamentare engleze, autorul analizează, pe baza unor tabele statistice întocmite de el, deplasarea treptată a voturilor din „Camera pairilor", de la partidul aşa-zis al curţii, spre partidele politice de guvernămînt: whig şi tory. De obicei aceste voturi erau acordate partidului aflat la putere. Autorul se ocupă pe larg de diferitele acţiuni de culise duse pentru obţinerea de voturi favorabile unuia sau altuia din cele două partide de guvernămînt. Într-o asemenea atmosferă s-a desfăşurat guvernarea diferitelor cabinete din acea vreme: North, Pitt, Grenville, Canning, Grey, Melbourne, Wellington. La baza acestei deplasări a voturilor partidului curţii spre celelalte partide a stat exercitarea controlului din ce în ce mai strîns al guvernului — whig sau tory — la numirile în funcţii. Din această cauză chiar şi voturile funcţionarilor casei regale, care înainte erau date în mod automat partidului curţii, s-au deplasat spre liderii celorlalte partide. În această privinţă este grăitoare evoluţia lordului cancelar: acesta în jurul anului 1830 a devenit din înalt funcţionar al curţii un tipic politician de partid. Referitor la declinul partidului curţii era de subliniat semnificaţia noilor forme de activitate politică din Camera lorzilor, legate de modul de activitate al partidului de tip burghez, forme care, în fond, nu făceau altceva decît să oglindească consolidarea sistemului burghez de guvernămînt în Anglia.

În sfîrşit, tot cu referire la istoria internă a Angliei mai semnalăm o scurtă notă a lui Frank Barlow, *Domesday Book: a letter of Lanfranc*, în nr. 307. Autorul analizează o scrisoare a arhiepiscopului Lanfranc care a scăpat comentatorilor celebrului document. Scrisoarea constituie o mărturie în plus asupra rigurozităţii cu care s-a făcut recensămîntul

www.dacoromanica.ro

tuturor bunurilor înregistrate în „Domesday Book".

În afara studiilor și articolelor asupra istoriei interne a Angliei, revista mai cuprinde o serie de materiale de istorie a relațiilor internaționale privind fie Anglia, fie alte țări. Dintre acestea desprindem în primul rînd un articol referitor la politica externă a Angliei în secolul trecut: *Queen Victoria and her Ministers in the Schleswig-Holstein Crisis, 1863—1864*, în nr. 307, sub semnătura lui W. E. Mosse. Autorul analizează punctele de vedere diferite sub care Regina Victoria și miniștrii ei Palmerston și Russell au privit rezolvarea crizei ivite în urma agresiunii austro-prusace împotriva Danemarcii. Regina Victoria era pentru o atitudine mai persuasivă față de agresori, în timp ce Palmerston și Russell erau partizanii unei atitudini ferme, mergînd pînă la o demonstrație navală britanică în Baltica. Bogatul material faptic expus în acest articol ar fi trebuit să prilejuiască autorului o analiză mai aprofundată a crizei internaționale din anii 1863—1864, analiză care ar fi prezentat mult mai mult interes decît numeroasele considerente pe marginea lipsei de unitate de vederi—formală de altfel—dintre regina Angliei și principalii săi miniștri. În a doua jumătate a secolului trecut, Anglia urmărea cu atenție sporită creșterea puterii Prusiei pe continent și tendința ei de unificare a teritoriilor germane într-un mare imperiu, menit să devină unul dintre principalii concurenți ai Angliei la supremația mondială.

Două aspecte ale politicii de expansiune a marilor state imperialiste în Africa sînt cercetate în articolele lui G. N. Sanderson *The Anglo-German Agreement of 1890 and the Upper Nile*, în nr. 306 și E. W. Edwards *The Franco-German Agreement on Morocco*, 1909, în nr. 308. În primul articol, G. N. Sanderson se ocupă de împrejurările care au dus la acordul anglo-german din 1890 privind unele regiuni din Africa centrală și Africa de est. Autorul arată că, începînd din martie 1890, după demisia lui Bismarck, guvernul britanic, prezidat de Salisbury, a trecut la o foarte atentă supraveghere a politicii coloniale germane în Africa. Existau indicii că prudența și calculul care caracterizau politica colonială a lui Bismarck erau pe cale de a fi abandonate. Succesorii lui Bismarck la conducerea politicii externe, avînd în fruntea lor pe Wilhelm al II-lea, erau adepții unei politici africane agresive. Astfel, la începutul lunii mai 1890, Wihelmstrasse a declarat că nu mai recunoaște în mod necondiționat situația Ugandei ca teritoriu în afara sferei germane de interese. O expediție germană patrunsese deja în această regiune și se spunea că va ridica steagul german în provincia Ecuatoria. În fața acestei noi situații, care amenința interesele imperialismului britanic în Africa centrală și de est, Salisbury, după îndelungate tratative cu guvernul german, a obținut încheierea unui acord privind teritoriile africane în litigiu. Acordul s-a bazat, de fapt, pe un schimb: Anglia ceda Germaniei insula Helgoland din Marea Nordului, punct strategic aflat în coasta principalelor baze ale flotei germane, iar Germania se obliga să recunoască: protectoratul britanic asupra Zanzibarului; ocuparea de către Anglia a unei fîșii de 150 de mile de coastă în apropierea sultanatului Witu; o ieșire cît mai convenabilă pentru Anglia la așa-numitul drum al lui Stevenson. Așa cum atrage atenția autorul, acordul din 1890 n-a avut decît un caracter provizoriu, care nu soluționa rivalitatea anglo-germană din Africa centrală și de răsărit. Imperialismul englez continua să aștepte o ocazie prielnică pentru a elimina complet și definitiv concurentul german din Africa.

Interesant și destul de întins este celălalt articol citat, al lui E. W. Edwards, privind acordul franco-german din 1909 asupra Marocului. Autorul subliniază că acest acord s-a încheiat într-o perioadă cînd împărțirea Europei în două tabere rivale nu era încă bine definită. Interesele statelor care făceau parte din cele două sisteme de alianță se întrepătrundeau: acordul privitor la Maroc, semnat la 9 februarie 1909 între reprezentanții francezi și germani, este tipic în această privință. E. W. Edwards arată că la originea

www.dacoromanica.ro

acestei înțelegeri au stat interesele capitalului franco-german de exploatare a bogatului subsol marocan prin intermediul societății „L'Union des Mines Marocaines", ai cărei principali participanți erau cele două mari grupuri industriale Schneider-Creusot și Krupp. Autorul mai relevă apoi faptul că diplomații germani vizau mai depate decît încheierea unui acord privind exploatarea subsolului marocan. Prețul pe care îl cerea Germania pentru semnarea acordului era asigurarea neutralității Franței în cazul unui conflict anglo-german, neutralitate care ar fi făcut inoperantă „antanta cordială". Bineînțeles, Franța n-a mers atît de departe, prețul plătit de ea pentru acordul marocan a fost mai mic decît cel scontat de Germania. Astfel, în timpul crizei bosniace ministrul de externe Pichon a declarat că Franța înțelege să rămînă neutră în eventualitatea unui război balcanic. Pe acest fond diplomatic, la 9 februarie 1909, a fost semnat la Berlin un acord în virtutea căruia Franța se angaja să nu stea în calea intereselor economice și comerciale ale Germaniei în Maroc, iar Germania, la rîndul ei, recunoștea dominația politică a Franței în această parte a Africii. Concluzia lui E. W. Edwards este că încheierea acestui acord a fost o eroare din partea Franței, deoarece pentru obținerea unor poziții avantajoase în Maroc a preferat să se manifeste ca un prieten neloial față de Anglia și Rusia țaristă. Acordul franco-german din 1909 privitor la Maroc nu trebuie considerat nici ca o eroare, nici ca un act neloial. Acest acord nu constituie altceva decît un exemplu tipic al politicii de împărțire și reîmpărțire a sferelor și zonelor de influență caracteristice capitalismului ajuns pe ultima treaptă a dezvoltării sale, aceea a imperialismului.

În sfîrit, o ultimă categorie de materiale publicate în revistă sînt cele legate de istoria imperiului colonial englez. Dintre acestea citam două articole privitoare la istoria instituțiilor imperiului: *Colonial Appointments and Patronage under the duke of Newcastle, 1724—1739*, în nr. 308, de Philip Haffenden, și *The Local Executive in the British Empire 1763—1828*, în nr. 308, de W. L. Morton, și un articol consacrat rebeliunii izbucnite în octombrie 1914 în Africa de sud, *The South African Rebellion, 1914*, de T. R. H. Davenport, în nr. 306. În acest din urmă articol autorul arată că rebeliunea din toamna anului 1914 a constituit o expresie violentă a luptei pentru putere dintre opoziție condusă de Herzog și partidul de guvernămînt condus de Botha.

În afară de articole, note și scurte comunicări, revista cuprinde și o bogată rubrică de recenzii și însemnări bibliografice, consacrată lucrărilor de istorie apărute în țările apusene. Ca și în alți ani, și în 1963 revista ignorează lucrările și publicațiile istoriografiei marxiste din țările socialiste.

*

Din scurta prezentare a materialelor publicate în „Revista engleză de istorie" pe anul 1963 remarcăm o preocupare oarecum sporită pentru cercetarea relațiilor internaționale, în special a celor legate de conflictele de interese dintre marile state occidentale. Conform concepțiilor istoriografiei burgheze, aceste conflicte sînt privite doar ca expresie a luptei pentru colonii, fără a se arăta că în spatele acestei lupte se ascundeau disputele înverșunate dintre marile monopoluri ale statelor imperialiste pentru împărțirea și reîmpărțirea lumii în zone de influență. Este caracteristic în această privință faptul că E. W. Edwards, care analizează destul de atent și de judicios acordul franco-german asupra Marocului, deși recunoaște rolul avut de societatea „L'Union des Mines Marocaines" în încheierea acordului, pune totuși pe prim plan tot considerente politice ca principalii factori care au determinat guvernele de la Paris și de la Berlin să semneze acordul.

În ce privește celelalte teme tratate în paginile revistei, nu putem să nu notăm că,

www.dacoromanica.ro

spre deosebire de ceilalți ani, în numerele din 1963 lipsesc cu desăvîrșire preocupările de istorie social-economică. Este o atitudine caracteristică a părții celei mai conservatoare a istoriografiei apusene de a ocoli cu grijă tratarea problemelor de istorie social-economică, tratare care poate duce la rezultate neplăcute și de loc așteptate în ce privește teoria veșniciei orînduirii capitaliste, susținută de acei filozofi sociologi și istorici burghezi transformați în apologeți ai capitalismului contemporan.

S. Columbeanu

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÎNIEI

* * * *Dicţionar enciclopedic romîn*, vol. I, A—C, Bucureşti, Edit. politică, 1962, 880 p. + 55 hărţi şi planşe.

Dezvoltarea impetuoasă a ştiinţei şi culturii contemporane, necesitatea unei rapide şi concludente informări pentru cercuri largi de cititori au determinat un avînt deosebit al literaturii enciclopedice.

Publicarea *Dicţionarului enciclopedic romîn*, prima lucrare ştiinţifică de acest gen apărută în Romînia, corespunde necesităţilor revoluţiei culturale şi reflectă totodată puternica dezvoltare a cercetărilor ştiinţifice şi a activităţii editoriale în ţara noastră, condiţii indispensabile pentru elaborarea unei astfel de lucrări. Cei peste 400 de colaboratori ai primului volum, evitînd noţiunile de strictă specialitate şi cuvintele comune ale limbii, au pus la dispoziţia cititorilor numeroase informaţii asupra celor mai variate aspecte ale ştiinţelor naturii, tehnice şi sociale, ale culturii naţionale şi universale, ca şi asupra unor ţări, persoane, organisme economice, sociale şi politice naţionale sau internaţionale. Abordarea de pe poziţiile marxism-leninismului a termenilor dicţionarului, judicioasa selecţionare şi prezentarea lor în conformitate cu cele mai noi rezultate ale cercetărilor au asigurat cititorului o informare precisă, cu un conţinut ştiinţific corespunzător.

Datorită sferei vaste a obiectului lor, ştiinţele istorice sînt prezente în paginile dicţionarului printr-un mare număr de articole. Cîteva articole au ca obiect unele dintre cele mai importante opere ale clasicilor marxism-leninismului (*Capitalul*, *Anti-Dühring*, *Caiete filozofice*, *Ce-i de făcut?*), prezentînd principalele teze ale acestor lucrări şi subliniind importanţa lor pentru dezvoltarea socialismului ştiinţific şi a luptei clasei muncitoare. O parte însemnată a articolelor se referă la lupta pentru libertatea socială şi naţionala a poporului romîn, ca şi a altor popoare. Lupta P.C.R. pentru răsturnarea regimului burghezo-moşieresc şi instaurarea puterii populare este ilustrată prin informaţii asupra insurecţiei armate (23 August 1944), asupra unor organizaţii şi periodice conduse de P.C.R., prin datele biografice ale unor conducatori ai mişcarii muncitoreşti din ţara noastra etc. Volumul cuprinde de asemenea informaţii despre organizaţii, evenimente şi militanţi ai mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale.

Dicţionarul enciclopedic lămureşte cititorului noţiuni ale istoriei economice, sociale şi politice, conţinutul unor organizaţii politice, semnificaţia unor evenimente. Volumul conţine un mare numar de articole referitoare la personalităţi politice şi culturale, la oameni de stat din istoria noastra sau universala. Prezentarea succintă, dar bine conturata — cu unele excepţii —, a acestor personalitaţi, precizarea caracterului şi rolului activităţii lor constituie un merit al autorilor dicţionarului. Trebuie sa subliniem ca o serie de articole ca cele privind întreprinderi, societaţi, banci, dezvoltarea diferitelor ştiinţe etc. contribuie şi la largirea cunoştinţelor istorice ale cititorilor, prezentînd totodata interes chiar pentru istorici.

www.dacoromanica.ro

Prin materialul de istorie, ca şi prin întregul său conţinut, *Dicţionarul enciclopedic romîn* constituie un instrument valoros în opera de instruire şi de educare a maselor largi din patria noastră.

I. C.

I. VÎNTU şi G. G. FLORESCU, *Valoarea constituţională a rezoluţiilor Adunărilor ad-hoc din Principatele Romîne (1857)*, în „Studii şi cercetări juridice", an. VIII (1963), nr. 3, p. 499—517.

Propunîndu-şi să trateze valoarea constituţională a rezoluţiilor Adunărilor ad-hoc, autorii arată că în primul rînd trebuie elucidată problema dacă aceste Adunări au fost simple organe de consultare, constituite numai cu scopul de a informa conferinţa internaţională asupra „dorinţelor" din Principate cu privire la organizarea lor internă, sau dacă ele au avut în esenţă caracterul unor organe de stat reprezentative, în drept de a adopta hotărîri exprimînd voinţa Principatelor romîne. Pentru aceasta este necesar să se ţină seama de scopul urmărit de puterile garante prin instituirea acestor Adunări. Dacă puterile garante ar fi intenţionat să meargă pe linia simplei „consultări" a Principatelor, iniţiativa constituirii Adunărilor ad-hoc ar fi fost inutilă, deoarece prin art. XXIII din Tratatul de la Paris fusese înfiinţată şi Comisia internaţională cu sediul la Bucureşti, care era însarcinată să studieze stările din Principate, pe care trebuia să le consemneze într-un raport ce urma să fie înaintat Conferinţei. Pe de altă parte, precizează autorii, între Adunările ad-hoc şi Comisia internaţională existau raporturi caracteristice între două instituţii distincte şi cu activitate proprie. Adunările erau considerate de Comisia internaţională ca nişte organe de stat competente să exprime voinţa Principatelor, iar comisia era calificată de Adunări ca fiind organul de informare şi de legatură al Conferinţei, ca un eşalon înaintat al acesteia în supravegherea executării prevederilor Tratatului de la Paris.

Pentru stabilirea naturii juridice a Adunărilor ad-hoc, autorii au în vedere şi modul în care acestea s-au constituit, în care au fost validate mandatele, au fost pregătite, s-au dezbătut şi apoi s-au adoptat rezoluţiile. În ceea ce priveşte procedura de lucru în Adunări, deşi aceasta amintea într-o măsură sistemul feudal al adunărilor pe stări (statele generale), în sensul că deputaţii fiecărei categorii sociale urmau să delibereze în comitete separate, totuşi propunerile fiecărui comitet trebuiau să fie supuse apoi dezbaterii Adunării, ale cărei şedinţe erau conduse de un birou, iar votul era exprimat de deputaţi în mod individual, nu pe categorii sociale, sistem de lucru corespunzător adunărilor reprezentative din organizarea de stat burgheză.

Pe baza tuturor acestor considerente, autorii ajung la concluzia că „Adunările ad-hoc au fost organe de stat reprezentative, care, în limitele caracterului lor de clasă au dat expresie, prin rezoluţiile adoptate, voinţei maselor în privinţa Unirii, organizării de stat şi a unor reforme" [1]. Pe acelaşi temei se precizează că însăşi denumirea de „Divanuri ad-hoc" pe care Tratatul de la Paris a dat-o acestor organe nu este corespunzătoare, întrucît ea oglindeşte politica puterilor garante de a menţine unele vestigii ale trecutului. Ţinînd seama de natura juridică, de rolul şi de conţinutul activităţii lor, autorii consideră ca singura justă denumirea de „Adunări ad-hoc".

Stabilind natura juridică a Adunărilor ad-hoc, autorii elucidează implicit şi natura juridică a actelor pe care le-au adoptat, în sensul că acestea fiind acte emanînd de la organele reprezentative din Principate, ele au dat expresie pe plan juridic voinţei interne pentru Unire şi organizare de stat. Ca atare, „actele Adunărilor ad-hoc sînt rezoluţii, hotărîri — adică acte avînd toate trăsăturile juridice ale actelor emanînd de la organele de stat reprezentative —, iar nu simple avize consultative sau protocoale de consemnare a dorinţelor interne". Actele Adunărilor ad-hoc pot fi caracterizate ca „acte de stat cu va-

[1] De altfel chiar lordul Palmerston le denumeşte „adunari reprezentative" (*Acte şi documente...*, vol. V, p. 447).

www.dacoromanica.ro

loare constituțională" și ele „au constituit temeiul întregii acțiuni de stat care a dus la unirea personală, unirea politică și consolidarea acesteia prin înfăptuirea organizării de stat burghez și recunoașterea statului național român pe plan internațional".

Analiza făcută de I. Vîntu și G. G. Florescu din punct de vedere juridic a actelor de stat care au consacrat succesele maselor pe drumul formării statului național unitar român — rezoluțiile Adunărilor ad-hoc din octombrie 1857 — constituie o contribuție binevenită în literatura de specialitate, pe de o parte prin aceea că ajută la a pune în adevărata lumina rolul maselor populare în făurirea Unirii și a statului român modern, iar pe de altă parte, prin faptul că duce la înțelegerea caracterului legal al acțiunii desfășurate pe plan intern în înfăptuirea rezoluțiilor Adunărilor ad-hoc prin depășirea actelor internaționale privitoare la statutul politico-juridic al Principatelor și la organizarea lor de stat pe bază de instituții burgheze.

L. P. M.

ISTORIA UNIVERSALĂ

I. I. POLOSIN, *Социально-политическая история России XVI — начала XVII в.*, Moscova, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1963, 384 p.

I. I. Polosin (1891—1956) a fost un istoric de mare erudiție și un gînditor profund, care a îmbinat analiza atentă a izvoarelor cu emiterea ipotezelor îndrăznețe. Studiile sale s-au distins prin vivacitatea expunerii și forma aleasă. Apariția unui volum de articole, precumpănitor inedite, întregește cunoașterea operei acestui remarcabil cercetător. Alcătuitorii culegerii au selectat din moștenirea științifică a lui I. I. Polosin acele scrieri care reprezintă o valoroasă contribuție la cunoașterea unei perioade, pe cît de însemnată pe atît de complexă, din istoria Rusiei: veacul al XVI-lea și începutul celui următor. Întocmite de-a lungul a trei decenii, aceste studii reflectă evoluția gîndirii istorice a autorului, eliberarea treptată din cadrele înguste ale metodologiei istoriografiei burgheze și dobîndirea unei înțelegeri marxiste a proceselor istorice. Firește că nu lipsesc din opera lui Polosin și unele interpretări eronate sau afirmații depășite. Este limpede, de pildă, că nu se poate atribui statului rolul decisiv în apariția iobăgiei, iar o serie de aprecieri asupra politicii lui Ivan cel Groaznic, în spiritul unei vădite idealizări, trebuie respinse cu hotărîre. În ciuda deficiențelor, care trebuie privite în contextul eforturilor istoriografiei sovietice, întreprinse între cele două războaie mondiale, pentru a realiza o interpretare materialist-istorică a trecutului Rusiei, rezultatele investigațiilor lui Polosin sînt, în cea mai mare parte, de reținut.

Majoritatea studiilor cuprinse în volum se referă la domnia lui Ivan cel Groaznic și îndeosebi la istoria opricininei [1].

În studiul *Ce este opricinina* (p. 124—155), Polosin caracterizează această instituție drept „paralizia de agonie a sistemului fărîmițării feudale și spasmul de naștere al monarhiei autocrate centralizate nobiliare" (p. 126). Deosebit de interesant este paragraful consacrat problemelor de terminologie, în cuprinsul căruia autorul analizează termenii întrebuințați în izvoarele rusești și străine pentru a desemna realitățile social-politice din Rusia, și acel privitor la simbolurile materiale ale opricininei. Sinteza cunoștințelor acumu-

[1] Dintre lucrările recent apărute privind aceste probleme semnalăm: A. A. Zimin, *Реформы Ивана Грозного*. Moscova, 1960, 512 p. (Autorul anunță și o lucrare de mare întindere despre opricinină) și S. B. Veselovski, *Исследования исто тории опричнины*, Moscova, 1963, 540 p. Volumul cuprinde în majoritate studii rămase în manuscris.

www.dacoromanica.ro

late în domeniul studierii opricininei şi fixarea direcţiilor de cercetare sînt prezentate în *Oprichnina lui Ivan cel Groaznic şi sarcinile viitoare ale studierii ei ştiinţifice* (p. 182 217). Foloasele metodei comparativ-istorice în studierea instituţiilor politice medievale sînt puse în lumină de Polosin în amplul său articol *Discuţii despre „opricinina" în seimurile poloneze din veacul al XVI-lea (1569—1582)* (p. 156—181). Autorul urmăreşte eforturile regalităţii polone de a introduce un regim similar celui din Rusia şi rezistenţa majorităţii feudalilor faţă de realizarea acestor planuri. Împrejurările economice-sociale şi politice care au făcut ca acel *absolutum dominium* urmarit de Henric de Anjou şi de Ştefan Bathory să nu devină o realitate sînt limpede expuse de autor.

Un aspect puţin cunoscut al politicii lui Ivan cel Groaznic este cercetat în *Vizitele mănăstireşti ale lui Ivan al IV-lea* (Din istoria politicii militare a Rusiei) (p. 64—123). Subliniind că în mănăstirea medievală nu trebuie vazut numai lăcaşul de închinăciune, ci şi un punct militar întărit, la adăpostul căruia se desfăşurau activităţi economice, juridice, sociale şi culturale, Polosin arată că numeroasele vizite făcute de Ivan la mănăstiri se încadrează în ansamblul politicii sale de consolidare a potenţialului militar al Rusiei.

Lucrarea *Pastorul german Oderborn şi pamfletul său despre Ivan cel Groaznic (1585)* (p. 191—217) cuprinde o amănunţită analiză a scrierii consacrate de Paul Oderborn ţarului Ivan al IV-lea, care stabileşte izvoarele sale de informaţie şi valoarea ştirilor oferite.

Îndrăzneţ prin ipoteza formulată, studiul *Anchela de la Uglici din 1591* (p. 218—245) repune în discuţie evenimentele din 1591. Autorul crede că cercetările desfăşurate la Uglici aveau menirea de a lămuri nu numai împrejurările morţii ţareviciului Dimitrie, ci şi trădarea Nagoi-lor şi răscoala din Uglici. În legătură cu această răscoală, cercetarea lui Polosin aduce întregiri şi precizări însemnate.

Remarcabil prin noutatea elementelor puse în discuţie este studiul *Portretul literar vechi-rus* (p. 246—262). Autorul arată că cele mai vechi portrete literare ale ţăranilor şi meseriaşilor, care în chip obişnuit nu au reţinut atenţia cronicarilor medievali, apar la sfîrşitul veacului al XVI-lea şi începutul veacului al XVII-lea şi sînt cuprinse în писцовые книги În aceste registre erau înregistrate semnalmentele holopilor pentru a înlesni, în cazul fugii, găsirea lor. Este interesant de urmărit trecerea de la consemnarea datelor fizice la introducerea unor elemente de caracterizare psihologică.

Un aport de seamă la cunoaşterea vechii literaturi ruse îl constituie amplul studiu consacrat lui *Ivan Timofeev — gînditor istoric şi diac rus din veacul al XVII-lea* (p. 263—352). Polosin evidenţiază fazele întocmirii cronicii şi explică aprecierile diferite privitoare la Ivan cel Groaznic prin împrejurările istorice.

În afara studiilor semnalate mai sus, volumul mai cuprinde un articol, publicat în 1929, despre pomestie şi iobăgie, un mic studiu despre luptele din 1537 dintre partizanii cneazului Staritki şi autorităţile moscovite şi articolul *Dramaturgia istorică a lui A. N. Ostrovski*.

Un substanţial studiu introductiv, datorat lui L. Cerepnin, expune viaţa şi activitatea lui I. I. Polosin; alături de sublinierea valorii cercetărilor acestuia, eminentul medievist sovietic indică, pentru lucrările mai vechi, carenţele metodice.

O bibliografie a lucrărilor ştiinţifice ale lui I.I. Polosin încheie volumul.

F.C.

DIMITĂR ANGHELOV, *Богомилството в България* (Bogomilismul în Bulgaria), *Държавно издателство „Наука и изкуство"*, Sofia, 1961, 317 p.

Lucrarea lui D. Anghelov reprezintă ediţia a doua, adăugită şi revăzută fundamental. Prima ediţie a apărut în 1947, iar în 1954 a fost tradusă în limba rusă în U.R.S.S. În capitolul introductiv, intitulat „Bogomilismul

www.dacoromanica.ro

în literatura ştiinţifică", autorul trece în revistă în mod critic bogata literatură privitoare la problema tratată, arătînd progresul treptat pe care l-au făcut diferiţii cercetători bulgari şi străini ai bogomilismului. În capitolul al doilea sînt arătate izvoarele folosite: cele cu caracter antibogomilic şi cele bogomilice. Capitolul al treilea tratează originea bogomilismului. Autorul subliniază că, pentru a o înţelege mai bine, trebuie arătat că majoritatea populaţiei ţărăneşti din Bulgaria în secolul al X-lea era alcătuită din ţăranii care dispuneau cvasiliber de o bucată de pămînt şi de persoana lor şi erau supuşi direct administraţiei centrale, plătind dăjdii ţarului bulgar. Ei trăiau alături de ţăranii dependenţi de feudali, supuşi direct acestor mari proprietari de pămînt şi exploataţi de către ei. Bogomilismul a apărut ca o nouă erezie, deosebită de cele precedente, la începutul secolului al X-lea. Primele date sigure datează din timpul ţarului Petru (927—969), cînd a trăit primul propovăduitor, preotul Bogomil. Autorul e de părere că a existat o persoană reală cu acest nume, şi nu ar fi o plăsmuire, cum au susţinut unii istorici. Bogomilismul se răspîndeşte întîi în Macedonia, unde asuprirea aristocraţilor feudali era, în perioada aceea, greu de suportat şi unde existau rămăşiţe de populaţie slavă rămasă păgînă. Autorul expune apoi sistematic „Esenţa bogomilismului (învăţătura şi concepţiile)" şi „Organizarea (comunităţilor) bogomililor". Baza ideologică o constituia concepţia dualistă şi reîntoarcerea la principiile evanghelice (sărăcia, smerenia, blîndeţea etc.).

În capitolele „Bogomilismul în statul bulgar de apus", „Bogomilismul în Bulgaria sub stăpînirea bizantină (1018—1185)", „Bogomilismul în al doilea ţarat bulgar" şi „Bogomilismul în secolul al XIV-lea şi apusul lui" autorul prezintă erezia bogomilică în Bulgaria în evoluţia ei concret-istorică între secolul al X-lea şi sfîrşitul secolului al XIV-lea. Autorul leagă în mod just această evoluţie de schimbările economice, sociale şi politice care survin în viaţa poporului bulgar în acest interval de cinci secole. El pune în lumină caracterul dublu şi în mare măsură contradictoriu al bogomilismului: pe de o parte recomandările lui ascetice, pasive, iar pe de altă parte concepţia despre lupta dintre bine şi rău, în care trebuie să triumfe binele; această din urmă latură activiza ţărănimea şi sărăcimea oraşelor la împotrivirea faţă de statul feudal bulgar. În diferite secole predomină cînd prima latură, cînd cealaltă. Astfel în secolul al X-lea a predominat a doua latură.

În timpul dominaţiei bizantine (secolele XI—XII) se schimbă unele concepţii bogomilice, pătrund elemente de luptă împotriva asupririi străine şi de idealizare a trecutului statului bulgar şi a politicii ţarilor bulgari. Acestea duc la răscoale antibizantine — arătate documentar — în care un rol important l-a avut şi bogomilismul. În veacul al XIII-lea se ajunge chiar la supraestimarea ţarului (mai ales în timpul lui Ioan Asan al II-lea, care nu a persecutat pe bogomili). Astfel se explică şi faptul că în timpul răscoalei antifeudale ţărăneşti conduse de Ivailo (1277) acesta era considerat un viitor „ţar bun". Aceasta va duce la slăbirea laturii active a bogomilismului, la pierderea caracterului lui antifeudal de masă, fenomen accentuat în secolul al XIV-lea, la sfîrşitul căruia bogomilismul dispare treptat. Paragrafe ale lucrării sînt consacrate „Pătrunderii bogomilismului în Serbia şi Bosnia" şi „Influenţei lui în Italia şi Franţa", răspîndirii lui în Bizanţ şi Asia Mică (patarenii, catharii, albigensii etc.).

Profesorul Dimităr Anghelov ne-a dat o excelentă lucrare de sinteză a uneia dintre formele de opoziţie revoluţionară împotriva feudalismului: erezia bogomililor.

A.C.

www.dacoromanica.ro

PHILIPPI CALLIMACHI, *Historia [de rege Vladislao*, edidit Irmina Lichońska, commentariis historicis illustravit Thaddeus Kowaleski, in linguam Polonam traduxit Anna Komornicka, Varsoviae, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961, 215 p. (Academia Scientiarum Polona, Institutum Studiis Classicis Promovendis).

Ediţiile de texte—izvoare narative şi documentare — privitoare la istoria medievală a Poloniei, care apar în număr tot mai mare, fie că e vorba de texte noi, fie reeditări de texte, prezintă un interes deosebit şi pentru istoria noastră medievală. E meritul şcolii polone de filologie clasică de a consacra o parte însemnată din eforturile sale lucrărilor de editare a operelor istoriografiei umaniste polone din veacurile XV—XVI şi în general studiului creaţiei umanismului polon de limbă latină.

Una dintre aceste lucrări, care s-au bucurat recent de o ediţie critică, este cunoscuta scriere a umanistului italian Filippo Buonaccorsi-Callimachus, *Historia de rege Vladislao*, consacrată marii expediţii militare antiotomane conduse de regele Vladislav în anul 1444 şi încheiate prin dezastrul de la Varna. Istoria lui Callimachus, cunoscută şi sub titlul *De clade Varnensi*, este unul din izvoarele principale ale acestui important moment din istoria medievală a sud-estului european, ultima mare încercare de alungare a turcilor din Europa înainte de stabilizarea stăpînirii lor prin cucerirea Constantinopolului.

Italianul Filippo Buonaccorsi s-a refugiat în Polonia, după ce fusese implicat în complotul împotriva papei Paul al II-lea. Umanist cu pregătire temeinică, el a reuşit în scurt timp să-şi creeze o excelentă situaţie la curtea polonă, unde a fost numit preceptor al fiilor regelui Cazimir al VI-lea; în timpul domniei lui Ioan Albert, el a devenit principalul consilier politic al acestuia şi a jucat un rol de frunte în viaţa statului polon.

Lucrarea despre campania din 1444 a regelui Vladislav al III-lea a fost redactată de Callimachus în anii 1485—1487 şi trebuie pusă în legătură directă cu noua etapă a expansiunii otomane, deschisă de atacul otoman împotriva Moldovei (1484), şi cu încercarea de a pune stavilă acestei primejdii [1]. Aşadar, scrierea lui Callimachus, departe de a fi produsul unei erudiţii de cabinet, e strîns legată de marile evenimente politice ale sud-estului european din ultimele două decenii ale veacului al XV-lea. Interesul deosebit pe care l-a stîrnit această scriere îndată după apariţia ei — dovadă numeroasele copii manuscrise întocmite de contemporani, care pentru prima oară au fost utilizate toate acum, în vederea întocmirii ediţiei critice [2] — arată că ea răspundea unor preocupări care frămîntau conducerea politică a Poloniei. Callimachus era de altminteri considerat, de către contemporanii săi, unul dintre cei mai buni cunoscători ai problemelor politice legate de expansiunea otomană şi, în această calitate, era folosit ca sfătuitor politic şi în diverse misiuni diplomatice [3].

Naraţia propriu-zisă asupra campaniei militare este precedată de o scurtă descriere geografică a Europei răsăritene, inclusiv a ţărilor romîne (p. 18—20). După cum se ştie, pasajele referitoare la romîni şi la atitudinea lor în timpul acţiunii antiotomane sînt relativ numeroase şi oferă preţioase ştiri referitoare la istoria noastră la mijlocul veacului al XV-lea (vezi paginile 126, 132, 134, 182, 186, 202, 206, 210). Relevăm mai

[1] Pentru profundul ecou provocat în Polonia de atacul otoman împotriva Moldovei în 1484, vezi volumele cuprinzînd dările de seamă ale dietelor din Prusia regală, recent publicate sub titlul *Akta Stanow Prus Królewskich*, vol. I—III, Varşovia 1957—1962.

[2] Irmina Lichońska, *Die Handschriftlichen Grundlagen der neuen Ausgabe von Philipp Kallimachus Schrift Historia rerum gestarum in Hungaria et contra Turcos per Vladislaum Poloniae et Hungariae regem*, în *Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa*, vol. II, Berlin, 1962, p. 176—184.

[3] Vezi în acestă privinţă, mai recent, lucrarea lui J. Garbacik, *Kallimach jako dyplomata i polityk*, Cracovia, 1948.

www.dacoromanica.ro

ales pasajul în care Vlad Dracul își fixează poziția și își expune în fața regelui punctul de vedere asupra șanselor de reușită ale campaniei antiotomane.

Ș. P.

KREKIĆ B., *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au moyen âge*, Paris — La Haye, Mouton & Co., 1961, 440 p. (École pratique des hautes études, Sorbonne, VIe section).

Lucrarea face parte din seria volumelor publicate sub conducerea prof. Paul Lemerle, intitulată, *Documents de recherches sur l'économie des pays byzantins, islamiques et slaves et leurs relations commerciales au moyen âge.* Autorul monografiei de față a publicat în 1956, în limba sîrbă, în cadrul Academiei din Belgrad, o lucrare cu caracter similar, privind în special problema relațiilor politice-economice dintre Ragusa și Europa sud-estică în perioada 1280—1460. Lucrarea publicată recent este constituită, așa cum reiese și din prefața studiului, pe baza materialului cules din diferite fonduri de arhive ragusane, bizantine și italiene.

Deosebirea esențială a lucrării de față în raport cu lucrarea publicată în 1956 rezultă în primul rînd din fondul suplimentar de arhivă studiat în ultimul timp, arhivă care a conturat noi concluzii referitoare la problema cercetată.

Secole întregi, Ragusa a fost un centru important nu numai pentru istoria țărilor balcanice dar și pentru regiunile mai îndepărtate ale bazinului mediteranean. Așezat în partea de sud a coastei orientale a Adriaticii, orașul s-a dezvoltat la întretăierea drumurilor ce legau răsăritul de apus, Italia de Peninsula Balcanică, nordul cu sudul. Datorită acestei excelente poziții geografice, orașul a cunoscut în cursul istoriei o permanentă înflorire comercial-economică și politică.

În prima parte a lucrării, autorul schițează în linii mari aspectele politice mai importante ale Ragusei: relațiile ei strînse cu Bizanțul — începînd mai ales din secolele al VI-lea și al VII-lea — perioada migrațiunilor triburilor slave, luptele cu arabii (asediul din 866—867), recunoașterea dominației venețiene în jurul anului 1000, reîntoarcerea cetății în zona influențelor bizantine, lupta pentru obținerea unei independențe mai mari față de autoritățile de la Constantinopol (secolul al XI-lea), lupta ragusanilor împotriva bizantinilor și veneților, precum și luptele din a doua jumătate a secolului al XII-lea cu bosnienii și sîrbii.

Prin natura așezării sale geografice, Ragusa a fost implicit obligată să se orienteze în viața economică spre comerțul maritim. În această orientare economică, ea a trebuit să înfrunte în cursul deceniilor concurența venețiană, a cărei putere maritimă era fără îndoială preponderentă în Marea Adriatică. Așa se explică importanța pe care ulterior Ragusa a acordat-o comerțului cu Serbia și Bosnia, regiuni care asigurau legătura drumurilor comerciale dinspre mare spre interiorul pămînturilor Peninsulei Balcanice. Pentru autor, aceste legături de tranzit comercial între regiunile balcanice și coasta Adriaticii sînt principalele surse ale prosperității cetății ragusane. Dezvoltarea economică și militară a regiunii a accentuat în cursul anilor, pe de o parte, diferențierea socială a populației, iar pe de altă parte a înrăutățit relațiile acestui centru cu așa-numitele puteri protectoare. Adunarea poporului, ca instituție juridică, a continuat să existe și să funcționeze în cursul secolelor, dar rolul său s-a diminuat pe măsură ce nobilii au reușit să dețină pozițiile principale ale administrației, mai ales în perioada dominației normande.

În aceeași ordine de idei, autorul se ocupă în două capitole de legăturile cu levantul — noțiune geografică cuprinzătoare, dar imprecisă — în perioada 1205 — 1460. Arhiva cancelariei de stat, păstrată pînă în momentul de față, reprezintă, așa cum subliniază autorul monografiei, principala sursă documentară pentru studiul diferitelor aspecte ale relațiilor politice-militare ale Ragusei cu levantul. Privitor la relațiile economice, autorul înfă-

www.dacoromanica.ro

ţişează pe baza datelor de arhiva numeroase indicaţii privitoare la : căile comerciale (maritime şi terestre), monedele de circulaţie în tranzacţiile comerciale, obstacolele interpuse comerţului ragusan, articolele de import şi export, precum şi diferite aspecte ale mişcărilor demografice în acestă regiune.

Partea a doua a volumului înregistrează cronologic, sub formă de regeste, cele mai importante documente cu caracter economic şi politic păstrate în fondul Arhivelor de stat din Ragusa (*Dr'avni arhiv u Dubrovniku*), documente din perioada decembrie 1199 — decembrie 1460. Fondul arhivelor este organizat în trei grupe principale: documentele republicii Ragusa, grupa documentelor din perioada ocupaţiei franceze şi documentele din secolele al XIX-lea şi al XX-lea. Fondul cel mai interesant pentru studiul evului mediu este fără îndoială fondul de arhivă al vechii republici, cu toate că numărul acestor documente este cu mult inferior documentelor păstrate din secolele al XIX-lea şi al XX-lea.

Lucrarea, prezentînd materialul documentar pentru o perioadă determinată — secolele XIII—XV — nu înfăţişează decît sporadic date privitoare la relaţiile economice-comerciale ale Ragusei cu Ţara Romînească, datorită faptului ca aceste relaţii au fost din ce în ce mai dezvoltate, începînd abia din secolul al XV-lea. De la această dată se poate surprinde într-adevăr, pe baza documentelor păstrate, o activitate mai susţinută a comerţului raguzan în cele două ţări romîneşti [1].

Lucrarea lui B. Krel i', constituită pe baza unui bogat material documentar de arhivă, reprezintă o importantă contribuţie la cunoaşterea multiplelor aspecte ale relaţiilor economice şi politice dintre sud-estul european şi republica ragusană.

P. S.

V. I. ANTIUHINA-MOSKOVCENKO, *История Франции, 1870—1918*, Moscova, 1963, 811 p.

Istoria Franţei în perioada 1870—1918 şi în general, problemele celei de-a treia republici franceze formează obiectul a numeroase lucrări şi studii elaborate atît de către istoriografia franceză, cît şi de cea străină. Lucrarea publicată de Antiuhina-Moskovcenko vine să se adauge seriei de lucrări închinate istoriei acestei ţări, elaborate de cunoscuţii istorici sovietici E. V. Tarlé, V. P. Volghin, F. V. Potemkin, A. Z. Manfred etc. Cartea de faţă este bazată pe cercetări de arhivă, pe studierea temeinică a documentelor publicate, a materialelor din presă, a memoriilor celor mai proeminenţi oameni politici francezi şi străini şi, în sfîrşit, pe lucrările celor mai însemnaţi istorici. Pe baza acestei largi documentări autoarea s-a străduit să prezinte de pe poziţii ştiinţifice, marxist-leniniste, dezvoltarea economică, socială şi politică a Franţei, să sintetizeze esenţa unui proces istoric deosebit de bogat în evenimente.

În lucrare se arată că perioada care începe imediat după înfrîngerea Comunei din Paris şi se întinde pînă la începutul secolului al XX-lea se caracterizează din punct de vedere economic prin conturarea tot mai precisă a elementelor care au permis trecerea de la vechiul capitalism „liber" la imperialism.

O atenţie deosebită acordă autoarea evoluţiei luptelor de clasă şi rolului jucat de proletariatul francez. Întregul mers al procesului istoric în Franţa se caracterizează printr-o activitate neobişnuită a maselor populare

[1] În acest sens poate fi consultat studiul lui P. P. Panaitescu, *Relaţiile Ţării Romîneşti şi ale Moldovei cu Ragusa (sec. XV--XVIII)*, „Studii", 1953, nr. 4, p. 105—124. Dintre studiile privitoare la rolul economic şi politic al Ragusei, publicate în ultimu deceniu semnalam : Ivan Božić, *Raguse et la Turquie aux XIVe et XVe siècle*, Belgrad, S.A.N., 1952 VIII+394 p.; Jorjo Todić, *Les archives de Dubrovnik comme source pour l'histoire générale des prix*, comunicare prezentată la cel de-al XI-lea Congres internaţional de istorie, Stockholm, 1960; Jorjo Todić, *Les Archives économiques de Raguse*, în „Annales", XVI (1961), nr. 6. p. 1 168—1 175.

www.dacoromanica.ro

în viaţa politică, istoria celei de-a treia republici dovedind cu prisosinţă acest fapt prin existenţa sa deosebit de frămîntată. Cel de-al doilea imperiu, care avea, după cum spunea K. Marx "... lovitura de stat ca act de naştetere, sufragiul universal ca legalizare şi sabia drept sceptru..." (K. Marx şi F. Engels, *Opere alese*, vol. I, Bucureşti, 1949, p. 534) s-a prăbuşit sub loviturile proletariatului parizian şi ale armatelor prusiene. În aceste condiţii, datorită dezvoltării economice şi social-politice a Franţei după 1789, a avut loc prima revoluţie în care proletariatul parizian a fost principala forţă motrice şi hegemonul ei, prima încercare de creare a unui stat de tip nou — Comuna din Paris — care în esenţă era o guvernare a clasei muncitoare.

Comuna din Paris şi mai apoi mişcarea maselor populare au determinat burghezia franceză să renunţe la încercările de reinstaurare a monarhiei. Antiuhina-Moskovcenko subliniază că burghezia se temea ca nu cumva restauraţia să provoace o nouă răscoală a clasei muncitoare, sprijinită de data aceasta de ţărămime, care se pronunţa cu hotărîre pentru republică. Aceasta este cauza fundamentală care a determinat adoptarea formei republicane de guvernămînt. În plus, republica dadea burgheziei posibilitatea să controleze într-o măsură însemnată bugetul statului şi politica guvernului.

Problemele istoriei mişcării muncitoreşti franceze după înfrîngerea Comunei din Paris — adică crearea partidului politic al clasei muncitoare, luptele în jurul programului său, scindarea partidului ca urmare a influenţei nefaste a ideologiei burgheze în rîndurile muncitorilor — îşi găsesc o largă tratare în lucrarea de faţă. Autoarea a rezervat un spaţiu mare problemelor de politică externă a Franţei mai ales celor referitoare la înjghebarea alianţelor imperialiste şi la expansiunea colonială. V. I. Lenin remarca că nu este întîmplător faptul că în Franţa "... tocmai dezvoltarea deosebit de rapidă a capitalului financiar, o dată cu slăbirea capitalului industrial, a provocat începînd din deceniul al nouălea al secolului trecut o accentuare extremă a politicii anexioniste (colonialiste)" (V. I. Lenin, *Opere*, vol. 22, Edit. P.M.R., 1952, p. 263), care a dus la numeroase conflicte cu marile puteri imperialiste, îndeosebi cu Anglia şi Germania. Pierderea Alsaciei şi Lorenei de catre Franţa a facut să planeze permanent ameninţarea unor noi conflicte militare franco-germane, fapt care a determinat Franţa să încheie alianţe politice-militare cu Rusia şi mai apoi cu Anglia.

La începutul secolului al XX-lea, capitalismul francez a intrat în ultima sa fază, imperialismul. Republica devenise un fel de „monarhie financiară", în care cele „două sute de familii" îşi exercitau controlul asupra economiei, presei şi politicii guvernului, înăsprind în acelaşi timp exploatarea maselor muncitoare, fapt care a dus la o ascuţire deosebită a luptelor de clasă în Franţa.

În ultimul capitol al lucrării sale, Antiuhina-Moskovcenko tratează problemele participării Franţei la primul război mondial şi ale păcii imperialiste care i-a urmat. Acest război a fost din partea Franţei, ca şi a celorlalte părţi beligerante, un război de cotropire, de jaf.

Un număr însemnat de pagini a rezervat autoarea prezentării materialelor documentare folosite, analizei istoriografiei burgheze şi a celei marxist-leniniste. Monografia elaborată de Antiuhina-Moskovcenko se înscrie ca o contribuţie a istoriografiei marxist-leniniste la cunoaşterea istoriei Franţei, fiind o lucrare utilă pentru istorici.

M. P.

JEAN DAUTRY şi LUCIEN SCHELER, *Le Comité Central Républicain des vingt arrondissements de Paris (septembre 1870—mai 1871)*, Paris, Editions Sociales, 1960, 268 <—271> p.

Autorii prezentei lucrări caută să pună în lumină unul din aspectele ignorate pînă acum ale istoriei Parisului revoluţionar din

www.dacoromanica.ro

anii 1870—1871. Este vorba de organizaţia politică numită fie Comitetul central republican al celor 20 de arondismente, fie Delegaţia celor 20 de arondismente. Despre activitatea acestei organizaţii a pomenit încă din 1884 Jules Vallès, într-unul dintre articolele sale publicate în „L'Affiche rouge", subliniind necesitatea scrierii unei istorii a Comitetului celor 20 de arondismente.

Autorii, datorită achiziţiilor recente făcute de unul dintre ei, au putut să adauge la documentarea pînă acum accesibilă, dar foarte puţin folosită asupra Comitetului central republican al celor 20 de arondismente, manuscrise şi circulare litografiate privind direct Comitetul central republican. Noile texte cercetate de autori permit să se acopere lacune importante în informaţiile privind activitatea Comitetului central republican şi, de asemenea, înlesnesc studierea într-o lumină nouă a principalelor episoade din perioada septembrie 1870—mai 1871, care au dus la instaurarea Comunei.

Folosind noua şi totodată bogata documentaţie legată de evenimentele anilor 1870—1871, autorii scot în evidenţă şi unele particularităţi ale Comitetului central republican. Astfel, alături de elemente ale mişcării muncitoreşti socialiste aparţinînd Internaţionalei I, existau şi elemente ale mişcării burghezo-democratice de tradiţie iacobină. Treptat însă, multe elemente nesocialiste au încetat să mai participe la activitatea Comitetului central republican. Totuşi, cei cu adevărat democraţi, chiar nesocialişti fiind, au continuat să se numere printre membrii Comitetului central republican pînă la sfîrşit, cu toată orientarea din ce în ce mai socialistă a Comitetului.

J. Dautry şi L. Scheler subliniază şi lipsa unei ideologii îndeajuns de clare a unora dintre elementele socialiste ale Comitetului, care oscilau între tendinţa de a se organiza ca un partid republican democrat de tip burghez şi tendinţa de a crea o organizaţie muncitorească în afara „politicii". Această a doua tendinţă, arată pe drept cuvînt autorii, era cel puţin tot atît de dăunătoare ca şi prima, deoarece „a nega raporturile dintre clasa muncitoare şi celelalte clase însemna în mod practic punerea clasei muncitoare la remorca adevăratului ei duşman: burghezia".

În sfîrşit, autorii mai relevă că una dintre principalele lipsuri ale Comitetului central republican al celor 20 de arondismente a constat în aceea că el era privit mai mult ca un club de discuţie decît ca un organ de acţiune. Aceasta ducea adeseori la includerea discutării unor probleme deja discutate şi lămurite, ceea ce cauza întîrzieri în elaborarea şi aplicarea hotărîrilor.

S. C.

ANDRÉ LEGUAI, *Les ducs de Bourbon pendant la crise monarchique du XVe siècle—contribution à l'étude des apanages*, Société Les Belles Lettres, Paris, 1962, XVIII+219p.

Lucrarea lui A. Leguai este o analiză a politicii duse de casa de Bourbon într-o perioadă de importanţă deosebită pentru istoria Franţei medievale: cea a crizei feudale de la începutul secolului al XV-lea. Urmărind linia sinuoasă, plină de contradicţii, a evoluţiei atitudinilor ducilor de Bourbon faţă de una sau alta dintre facţiunile feudale în luptă pentru putere, Leguai încearcă să desprindă atît mobilurile permanente, cît şi cauzele temporare ale politicii bourboneze din timpul lui Carol al VI-lea şi Carol al VII-lea. Deşi nu poate fi negat evidentul efort al autorului de a încadra istoria provinciilor Bourbonnais şi Auvergne contextului general al epocii de rebeliune feudală, în cartea sa Leguai nu reuşeşte întotdeauna să afle nota dominantă a situaţiilor studiate, particularităţile locale ale *pays*-urilor din stînga Loirei rămînînd pe primul plan.

După cum reiese atît din lista bibliografică întocmită de autor (p. IX—XVIII), cît şi din notele din interiorul lucrării, informaţia lui Leguai este multilaterală, asimilată cu rîvnă şi conştiinciozitate; un merit, printre altele, al autorului este extinderea considerabilă a categoriilor de izvoare consultate faţă de cer-

www.dacoromanica.ro

cetările anterioare în domeniul istoriei Bourbonnais-ului, prin despuierea metodică a fondurilor Camerei Conturilor şi Parlamentului de la Arhivele Naţionale din Paris, prea puţin utilizate pînă azi.

În introducere („L'état bourbonnais au début du XVe siècle", p. 1—11), A. Leguai prezintă datele generale ale problemei, cauzele şi consecinţele transformării Bourbonnais-ului din domeniu ereditar omagial în apanaj cu ereditate condiţionată, fără a înţelege însă pe deplin adevăratele motive ale evoluţiei de structură a marilor conglomerate feudale în vremea crizei dominaţiei locale. În primul capitol („Le duc de Bourbon et le roi de France", p. 15—39), autorul aduce o contribuţie valoroasă atît la studiul administraţiei financiare a Franţei în timpul regimului florilor de crin (1380/1388—1392/1411), cît şi la cel al relaţiilor dintre marii principi şi Parlament ori corporaţiile pariziene în scurta perioadă de acalmie a mişcărilor urbane (1383—1412); Leguai nu ia însă în consideraţie raporturile atît de complexe dintre administraţia domenială şi cea a locotenenţei regale (*berrichonne* şi *bourbonnaise*), ceea ce constituie o evidentă lacună a lucrării. Începînd cu al doilea capitol („Louis II et la querelle des Armagnacs et des Bourguignons", p. 43—54), A. Leguai renunţă la izvoarele documentare, limitîndu-se la a desprinde politica bourboneză posterioară asasinării ducelui de Orléans numai din datele oferite de cronicari. Încrederea excesivă pe care autorul o acordă unui izvor tendenţios ca *La chronique du bon duc Loys*, îl împiedică să sesizeze în totalitatea sa procesul de constituire a politicii duplicitare bourboneze iniţiate încă din primii ani după accesul lui Ludovic al II-lea la conducerea statului.

În următoarele două capitole (cap. III: „Jean I et la Bourgogne" şi cap. IV: „La période difficile", p. 55—81 şi 83—95), Leguai analizează politica ducală între 1412 (tratatul de la Bourges) şi 1419 (asasinatul de la Montereau), indicînd momentele principale ale sistemului de alianţe temporare şi dezvăluind în acelaşi timp ţelurile adevărate urmărite de Jean I de Bourbon prin penduiarea sistematică între taberele rivale. Leguai însă nu-şi propune să determine cauzele mai adînci ale instabilităţii relaţiilor de alianţa dintre marii feudali în anii critici 1411—1419; de aceea o serie de interpretări făcute în această parte a lucrării apar forţate.

Capitolul al V-lea, „Le problème de la succession d'Auvergne (p. 97—111), prezentînd succint cele mai însemnate etape ale consolidării puterii ducale în Auvergne (1400—1425), nu conţine şi motivarea — necesară într-o atare analiză — a succeselor politicii anexioniste a lui Jean I. În cele două capitole care urmează (VI şi VII), grupate sub titlul sugestiv „Le double jeu" (p. 115—132 şi 133—152), Leguai evocă perioada cea mai caracteristică a politicii unui susţinător moderat al regalităţii ca ducele de Bourbon. Precizînd substratul manevrelor lui Charles de Clermont între regele de la Bourges şi Philippe le Bon, autorul surprinde momentele de seamă ale raporturilor bourboneze cu cele două grupări (burgundă şi regală) pînă după tratatul de la Arras; studiului politicii falimentare a ducelui Charles după izolarea sa prin tratatul de la Arras îi sînt consacrate ultimele capitole (VIII şi IX): „La révolte ouverte" (p. 155—162 şi 163—181). Regretabilă este tratarea superficială a rebeliunilor din 1437 şi 1440; rămîne însă interesantă prezentarea unor date noi asupra colaborării ducelui de Bourbon cu Rodrigo de Villandrando şi Jacques Coeur. Partea finală („Les ambitions et les faiblesses bourbonnaises" p. 183—189), alături de unele concluzii discutabile oferă idei ce merită a fi reţinute, cum ar fi, de pildă, cele referitoare la baza socială a ducilor de Bourbon ori la evoluţia administraţiei domeniale, timid formulate însă. Lucrarea este prevăzută cu o anexă (p. 191—216), ce cuprinde 9 piese justificative din perioada 1394—1448 (bine alese) şi un indice general.

Rămînînd adesea la suprafaţa evenimentelor, analiza lui A. Leguai nu este lipsită de calităţi certe, constituind un aport, modest, dar efectiv, la studiul istoriei feudalismului francez în epoca marii sale crize de transformare. *R. C.*

www.dacoromanica.ro

H. L. TREFOUSSE, *Что произошло в Пирл-Харборе?* (traducere din limba engleză), Moscova, Edit. militară a Ministerului Apărarii al U.R.S.S., 1961, 350 p.

Atacul japonez de la 7 decembrie 1941 asupra bazei maritime militare americane de la Pearl-Harbour a constituit deopotrivă obiectul anchetelor întreprinse de oficialităţile americane pentru fixarea răspunderilor şi tema unei vii dezbateri, concretizată într-un însemnat număr de lucrări, în istoriografia celui de-al doilea război mondial.

Hans Louis Trefousse a strîns într-un volum diverse documente publicate anterior, îndeosebi de provenienţă americană, menite să lămurească împrejurările declanşării războiului în Oceanul Pacific. Documentele sînt precedate de o scurtă introducere a editorului, în care este schiţată istoria relaţiilor japono-americane în faza premergătoare începerii ostilităţilor. Primele două părţi ale volumului, consacrate desfăşurării evenimentelor la Pearl-Harbour şi Washington, sînt cele mai întinse (p. 43 268). Sînt înfăţişate aici, cu unele prescurtări, rapoarte ale contraamiralului Kimmel, comandantul flotei americane din Oceanul Pacific, ale generalului Short, comandantul districtului militar Hawai, precum şi răspunsurile date de un şir de militari americani, martori oculari ai atacului, în faţa comisiei de anchetă; un interes deosebit prezintă raportul lui Henry Stimson, la acea dată ministru de război, însoţit de extrase din însemnările sale zilnice, precum şi răspunsurile generalului George Marshall, care ocupa în acea perioadă postul de şef al statului major al forţelor armate terestre, şi ale unor ofiţeri americani care au lucrat la descifrarea şi traducerea corespondenţei diplomatice japoneze. (După cum se ştie, serviciul de spionaj american izbutise să afle cifrul diplomatic al Japoniei.)

În partea a III-a sînt publicate documente privitoare la pregătirile japoneze în vederea agresiunii în Oceanul Pacific: hotărîrea adoptată la consfătuirea din 2 iulie 1941, ţinută în prezenţa împăratului Hirohito, în care sînt expuse bazele politicii guvernului imperial, ordinea de zi a şedinţei din 6 septembrie 1941 a cabinetului nipon, cuprinzînd în anexă revendicările minime ale Japoniei în tratativele cu S.U.A. şi concesiile maxime oferite în cazul satisfacerii acestora, precum şi extrase din memoriile prinţului Konoye, fost prim-ministru, din jurnalul marchizului Kido, consilier secret imperial, şi din interogatoriul luat de Tribunalul militar internaţional amiralului Nagano şi fostului ministru al flotei militare, Simada.

Partea a IV-a cuprinde documente privind reacţia cercurilor conducătoare ale Germaniei şi Italiei în legătură cu atacul japonez. În afara unor fragmente din pactul tripartit, a căror includere ni se pare de prisos, se află aici un scurt extras din însemnările baronului von Falkenstein (29 octombrie 1940) despre intenţiile lui Hitler de a ataca mai tîrziu Statele Unite, două telegrame din corespondenţa ambasadorului japonez la Berlin, Oshima, cu guvernul imperial, precum şi extrase din interogatoriul luat la Nürenberg lui Joachim von Ribbentrop, fostul ministru de externe al Reichului, şi din jurnalul contelui Ciano, fostul ministru de externe al Italiei.

În ultima parte sînt prezentate documente referitoare la tratativele americano-japoneze în perioada august decembrie 1941: însemnări ale secretarului de stat Cordell Hull, rapoarte şi scrisori ale ambasadorului american la Tokio, J. K. Grew etc.

Traducerea rusă a volumului este însoţită de o prefaţă a generalului-maior N. G. Pavlenko, care înfăţişează clar şi concis condiţiile izbucnirii războiului şi lămureşte motivele aflate la baza hotărîrii guvernului japonez de a ataca, în ciuda politicii sale consecvent antisovietice, mai întîi Statele Unite.

Dintre piesele mai noi, ce sînt de adăugat la dosarul Pearl-Harbour-ului, semnalăm memoriile lui Takeo Joshikava, ofiţer al serviciului de spionaj japonez, care a activat la Honolulu din aprilie 1941 pînă în ziua atacului (7 decembrie), publicate în Statele Unite în *U. S. Naval Institute Proceedings*, decembrie 1960 şi într-o traducere rusă prescurtată în *Военно*

www.dacoromanica.ro

исторический журнал, 1962, nr. 1 (vezi în această privinţă şi interesantele precizări ale lui A. Kovalev, *Еще раз о секретной миссии Есикава*, în „*Военно-исторический журнал*", V (1963), nr. 6, p. 121—124).

Amintim că problemele istoriei războiului din Oceanul Pacific, inclusiv cea a atacului de la Pearl-Harbour, sînt analizate cu pătrundere în ampla lucrare a lui G. N. Sevostianov, *Подготовка войны на Тихом Океане (сентябрь 1939г Декабрь 1941г)*, Moscova, 1962, 592 p.

F.C.

Z. M. SOLONŢOV, *Дипломатическая борьба США за господство на море и противоречия империалистических держав (1918—1945)*, Moscova, IMO, 1962, 416 p.

Monografia lui Z. M. Solonţov, bazată pe un vast material documentar şi bibliografic, constituie o reuşită încercare de a dezvălui contradicţiile dintre ţările imperialiste în lupta pentru dominaţia mărilor. Problema cuceririi celor mai importante căi de comunicaţii maritime pentru dominaţia comerţului mondial a jucat totdeauna în relaţiile internaţionale un rol important.

Apărînd tot timpul principiul conform căruia capacitatea flotei maritime militare britanice trebuia să nu fie mai mică decît capacitatea flotei a doua din cele mai mari puteri maritime, Anglia, „stăpîna mărilor", a reuşit pentru o perioadă îndelungată să domine navigaţia maritimă mondială.

După primul război mondial, superioritatea economică s-a deplasat în Statele Unite ale Americii, ceea ce a atras modificări mari în programul lor maritim. Z. M. Solonţov arată că cercurile monopoliste din S.U.A. au fost convinse că fără crearea marilor forţe maritime militare, care să fie superioare flotei maritime militare a oricărei ţări, fără un mare număr de baze maritime situate în diferite colţuri ale lumii, nu este posibilă stabilirea dominaţiei lor mondiale. Această doctrină a fost formulată pentru prima dată de amiralul american A. Machan la sfîrşitul secolului al XIX-lea (p. 15). Flota maritima militară şi bazele maritime militare trebuiau să asigure controlul asupra celor mai importante căi de comunicaţie maritime, asupra pieţelor mondiale de desfacere, asupra izvoarelor de materii prime şi zonelor de învestire a capitalului.

Începînd încă din timpul războiului pentru independenţa S.U.A., lupta cu Anglia a fost dusă în jurul principiului de „libertate a mărilor". Lozinca „libertăţii mărilor" însemna de fapt înlăturarea preponderenţei maritime a Marii Britanii şi deschiderea tuturor drumurilor maritime pentru comerţul american. De aceea şi Wilson, în cele 14 puncte, a declarat „libertatea absolută a navigaţiei maritime". Însă, după primul război mondial, lupta anglo-americană pentru dominarea mărilor a căpătat o nouă formă. Reflectînd schimbările survenite în urma războiului, reprezentanţii politici nord-americani au luptat mai ales pe cale diplomatică pentru impunerea principiului de „paritate" a forţelor maritime americane cu cele engleze. Pe fondul unei intense curse a înarmărilor navale, între cele două războaie mondiale s-au desfăşurat cîteva conferinţe diplomatice internaţionale, la care au fost discutate probleme maritime: conferinţa de la Washington (1920—1921), conferinţa maritimă de la Geneva (1927) conferinţele de la Londra (1930 şi 1936).

Descriind lucrările conferinţelor sus-menţionate, Z. M. Solonţov demască metodele folosite de diplomaţia statelor imperialiste. Goana înarmărilor maritime a fost mascată neîntrerupt de lozincile pacifiste. El arată cum lozinca dezarmării a fost folosită de S.U.A. pentru a obţine reducerea tonajului existent al forţelor maritime ale Angliei, ceea ce ar fi dus după sine la: 1) reducerea transporturilor de materii prime spre metropolă, cu urmări asupra producţiei industriale engleze; 2) stabilirea unui raport de înarmări maritime într-o proporţie care ar fi dat preponderenţă maritimă S.U.A.

În urma acestei lupte diplomatice, S.U.A. au dobîndit recunoaşterea internaţională a

www.dacoromanica.ro

„paritații" lor față de Anglia, Japonia, Italia și, mai tîrziu, Germania n-au putut dobîndi pe cale diplomatică raportul dorit de forțe maritime militare și au început pregătiri intense pentru război. Lupta pentru preponderența asupra mărilor a provocat o regrupare a forțelor imperialiste pe arena mondială. Ea a contribuit la ruperea vechilor alianțe militare, la stabilirea noilor legături diplomatice și la formarea noilor blocuri militare (pe de o parte axa Berlin-Roma-Tokio, pe de altă parte așa-zisele puteri democratice).

Al doilea război mondial a arătat că operațiile militare pe mare, ca și în timpul primului război mondial, s-au desfășurat în general pe marile magistrale maritime.

În urma războiului, forțele maritime ale Japoniei, Germaniei, Franței și Italiei au fost zdrobite, iar cele ale Angliei slăbite considerabil. Flota maritimă militară a S.U.A. a crescut cantitativ și calitativ, devenind aproape de două ori mai puternică decît cea a Angliei. Astfel, lupta îndelungată s-a sfîrșit cu victoria S.U.A.

Puterea maritimă militară obținută de S.U.A. în urma războiului nu le-a adus însă dominația mondială, deoarece, formarea și întărirea lagărului socialist și creșterea luptei de eliberare națională au barat pentru totdeauna realizarea năzuințelor de dominație mondială ale imperialismului american.

A. L.

BIZANTINOLOGIE]

WERNER OHNSORGE, *Abendland und Byzanz*, Weimar, Böhlhausverlag, 1958, VII +573 p.

Lucrarea de față a cunoscutului cercetător în problema relațiilor dintre Imperiul bizantin și statele feudale occidentale Werner Ohnsorge este în fapt o culegere de studii publicate anterior începînd cu anul 1931. Valoarea deosebită a acestor studii stă în punerea unor probleme istorice fundamentale pe baza unor cercetări minuțioase și speciale de diplomatică bizantină și occidentală. În felul acesta sînt subliniate interesante concluzii, pornind de la o riguroasă tehnică de cercetare a unor documente inedite sau puțin cunoscute.

O problemă asupra căreia autorul stăruie în chip deosebit este cea a alegerii lui Carol cel Mare ca împărat al Occidentului în 800 și, pornind de aici, a cercetării naturii puterii imperiale în Apus în veacul al IX-lea. În studiul intitulat *Orthodoxus Imperator* autorul pune în lumină similitudinile dintre „imperatorul" occidental și „basileul" bizantin în ce privește raporturile dintre stat și biserică, al cărei rol este destul de limitat, alegerea din 800 datorindu-se mai puțin papii și, mai ales, consensului dintre senatul roman, forțele militare și populația Romei. De altfel aceasta a fost situația și în prima jumătate a veacului al IX-lea, pînă cînd, abia în a doua jumătate a acestui secol, ceremonia religioasă a încoronării a devenit un act indispensabil în ce privește legitimarea ocupării tronului imperial problemă dezbătută în studiul *Die Entwicklung der Kaiseridee im IX. Jahrhundert und Süd-Italien*. Werner Ohnsorge însă, în studiul său, nu clarifică problema dacă ceremonia religioasă a încoronării reprezenta un act de formalitate solemnă sau ilustra însuși conținutul raportului de forță dintre puterea imperială și papalitate. Reține de asemenea atenția studiului intitulat *Das Mitkaisertum in der abendländischer Geschichte des früheren Mittelalters*; apropierile pe care autorul le face trebuiau însă completate cu punerea în lumină a unor deosebiri printre care esențială este aceea că instituția coîmpăraților repre-

www.dacoromanica.ro

zenta în Apus un sistem de guvernare, iar în Bizanț în primul rînd o reglementare a succesiunii la tron. În ce privește critica ce se aduce lui Werner Ohnsorge într-o recenzie recentă („Byzantinoslavica", XXII-1, de H. Evert-Kappesowa), că minimalizează rolul patriarhatului în încoronarea împăraților, ni se pare mai degrabă poziția autorului ca justă, deoarece numai în unele împrejurări excepționale acest rol a avut o valoare efectivă.

De o deosebită importanță documentară, fiind un lucru foarte puțin cunoscut pînă acuma, este publicarea și analiza fragmentului păstrat dintr-o scrisoare trimisă în 843 de către împăratul Lothar basileului de la Constantinopol în studiul *Das Kaiserbundnis von 842—844 gegen die Saracenen*. În acest izvor există referirea la primejdia comună pe care o reprezentau musulmanii, ca „dușmani ai creștinității", pentru ambele imperii; este vorba, în fapt, de un proiect de cruciadă a cărui inițiativă se pare că aparține Bizanțului; trebuie remarcat în această privință că Werner Ohnsorge, ca și alți istorici occidentali, ține foarte mult, chiar atunci cînd expunerea faptelor nu o impune în nici un fel, să sublinieze că Bizanțul este cel care a solicitat ajutorul Apusului. În linii mari aceeași poziție se reflectă și în studiile *Otto's III. Legation an Basileios II. von Jahre 998* și *Die Legation des Kaisers Basileios an Heinrich II*, în care se ating unele probleme ale relațiilor germano-bizantine de la sfîrșitul veacului al X-lea și începutul veacului al XI-lea. Este interesantă în această privință confruntarea în ce privește natura relațiilor interstatale, pe planul ideologic, dar și diplomatic, a celor două imperii cu pretenție de hegemonie universală și felul cum alternează tendințele rezolvării luptei pentru hegemonie prin înlăturarea pe calea armelor și tendințele ajungerii la un compromis bazat chiar pe colaborare; în felul acesta se explică de ce la începutul veacului al XI-lea împăratul Henric al II-lea este pînă la urmă obligat să renunțe la orice veleități de universalitate în Răsărit. De altfel, în legătură cu aceste studii, dar și cu altele, noțiunea de confruntare între cele două imperii, între două lumi caracterizate prin deosebiri vădite, este folosită în chip stăruitor de Werner Ohnsorge, alcătuind în felul acesta conținutul pe care el îl acordă noțiunii de interdependență, atît de folosită de bizantinistica din prima jumătate a veacului nostru, și în primul rînd de Nicolae Iorga.

Problema relațiilor dintre cele două imperii în veacul al XII-lea este cercetată de autor în mai multe studii, dintre care cele mai importante sînt următoarele: *Ein Beitrag zur Geschichte Manuels I. von Byzanz*, *Die Bedeutung der deutsch-byzantinischen Beziehungen im XII. Jahrhundert für den deutschen Osten*, *Die Byzanzpolitik Friedrich Barbarossa's und der „Landesverrat" Heinrich des Loewen*. În primul se valorifică o scrisoare a împăratului Manuel I către papa Eugen al III-lea și regele Ludovic al VII-lea al Franței privind reglementarea juridică a cuceririlor teritoriale ce urmau să fie realizate de către cruciada a II-a; se pare că prezența pe lîngă armatele cruciate a unor reprezentanți bizantini cu misiune specială este rezultatul acestei intervenții și al acceptării de către cruciați a unora dintre revendicările bizantine. În al doilea studiu se aduc la lumină fapte foarte puțin cunoscute pînă acum, care arată că Imperiul romano-german în vremea lui Conrad al III-lea înclina către delimitarea sferelor de influență în ce privește relațiile cu Bizanțul, cedînd chiar Ungaria influenței bizantine, pentru a se putea concentra asupra problemelor italiene și a obține chiar o alianță cu Bizanțul împotriva normanzilor. Cu totul deosebită în această privință a fost politica urmașului lui Conrad al III-lea, Frederic I Barbăroșie, ceea ce se subliniază mai ales în cel de-al treilea studiu, în care tendințele antibizantine ale împăratului german sînt cercetate în paralel cu acțiunile împăratului Manuel Comnenul, urmărindu-se fără întrerupere întreținerea unei opoziții feudale antiimperiale în interiorul Germaniei.

Culegerea de studii a lui Werner Ohnsorge, prin caracterul ei special și prin problemele istorice fundamentale privind relațiile dintre Apus și Răsărit în veacurile IX—XII pe care le analizează, reprezintă o certă valoare din

www.dacoromanica.ro

punct de vedere documentar şi ocupă indiscutabil un loc semnificativ în orientarea bizantinisticii contemporane în anumite probleme.

E. St.

E. E. LIPŞIŢ, *Очерки истории византийского общества и культуры VIII—первая половина IX века*, Moscova Leningrad, Edit. Acad. de Ştiinţe a U. R. S. S., 1961, 482 p.

Cercetările din ultimii 20 de ani ale bizantiniştei sovietice E. E. Lipşiţ au ca obiect principal problemele social-economice ale istoriei Bizanţului. Cu privire la aceste probleme autoarea a publicat pînă în prezent numeroase studii şi articole. Lucrarea de faţa, intitulată *Studii privitoare la istoria societăţii şi culturii bizantine din secolul al VIII-lea şi prima jumătate a secolului al IX-lea*, editată de Institutul de istorie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., dezvoltă principalele teze susţinute de această laborioasa cercetătoare în studiile şi articolele sale anterioare.

Cartea cuprinde expuneri documentate cu privire la problemele fundamentale ale istoriei Bizanţului din secolul al VIII-lea şi prima jumătate a secolului al IX-lea. Precedate de o *introducere* (p. 3 17), sînt temeinic studiate pe baza izvoarelor din perioada respectivă a istorici Bizanţului următoarele aspecte: *structura social-economică* (p. 18—131), *mişcările sociale* (p. 132—228), *legislaţia şi dreptul* (p. 229—257), *literatura, ştiinţa şi instrucţia* (p. 258—366), *arta* (p. 367—420). Lucrarea se încheie cu o scurtă *concluzie* (p. 421—422) şi cuprinde în anexe: *o listă a prescurtărilor* (p. 423 424), o amplă *bibliografie* (p. 424—453), *o listă a ilustraţiilor* (p. 454—455), *un indice de nume* (p. 456—472) şi un *indice de materii* (p. 473—481).

Lucrarea are un pronunţat spirit critic, autoarea analizînd profund nu numai interpretările eronate propuse de istoriografia burgheză, ci şi teze susţinute de unii bizantinişti marxişti cu care nu este de acord. Autoarea ajunge la concluzia că există un feudalism bizantin, caracterizat prin extinderea aservirii ţăranilor, prin intensificarea mişcărilor antifeudale, prin criza autorităţii imperiale, manifestată în cursul mişcării iconoclaste, prin transformarea structurală a oraşelor şi prin promovarea ideologiei feudale în literatură şi ştiinţă.

Remarcăm şi cu acest prilej că cercetările sale privitoare la obştea slavă şi rolul ei în formarea feudalismului bizantin au fost traduse în limba germană şi publicate de curînd la Weimar sub titlul *Byzanz und die Slaven* (asupra acestei lucrări au fost informaţi şi cititorii revistei noastre, în „Studii" an. XV, 1962, nr. 4, p. 1 081). La al XII-lea Congres internaţional de studii bizantine care a avut loc la Ohrida în 1961, bizantinistul francez Paul Lemerle a exprimat aprecieri pozitive asupra principalelor teze susţinute de Lipşiţ cu privire la structura oraşului bizantin din secolele VII-IX. (*Rapports complémentaires*, Belgrade-Ochride, 1961, p. 6—7).

Lipşiţ ajunge la concluzia că obştea rurală bizantină din secolele VIII-IX avea caracter teritorial, cu foarte slabe elemente gentilice, şi că în unele regiuni din Asia Mică existau obşti de tip mai arhaic, cu trăsături gentilice mai pronunţate. Autoarea arată că asemenea trăsături se constată şi în structura obştilor slave din Macedonia şi Peloponez. Cercetarea particularităţilor locale ale obştilor săteşti este nouă.

Lipşiţ figurează printre primii cercetători istorici care au studiat ştiinţific problema întăririi comunităţilor rurale bizantine prin influenţa slavilor aşezaţi pe teritoriul imperiului. Societatea bizantină din secolele VI-IX se caracterizează, într-adevăr, prin dăinuirea obştilor săteşti, prin lupta acestora împotriva aservirii feudale şi prin treptata lor subordonare de către statul centralizat bizantin. Colonizarea slavă a întărit clasa ţărănească şi a contribuit la dezvoltarea agriculturii bizantine, începînd chiar din secolul al VII-lea, cînd Bizanţul pierdu grînarul său — Egiptul. Supuse dărilor şi prestaţiilor, obştile săteşti au fost obligate să poarte principala povară a

www.dacoromanica.ro

fiscului bizantin. Armata bizantină era formată în cea mai mare parte din membrii obştilor săteşti. Statul bizantin a avut deci interese puternice pentru a subordona obştile săteşti. Argumentarea autoarei este convingătoare.

Teza care a fost întîmpinată cu rezerve de către bizantinişti a fost cea privitoare la perioada apariţiei relaţiilor feudale în Bizanţ. Combătînd concluziile formulate în lucrările lor de Z. V. Udalţova, A. P. Kajdan şi M. I. Siuzumov, după care în Bizanţ trecerea de la formaţiunea sclavagistă la formaţiunea feudală a avut loc în secolul al VII-lea, Lipşiţ susţine că primele elemente ale relaţiilor feudale au apărut în secolele IV—V, în perioada în care elementele feudalismului timpuriu apăruseră şi în America, Gruzia şi Iran. Trecerea la relaţiile feudale în Bizanţ ar fi fost înlesnită în primul rînd de faptul că sclavia a avut un rol limitat, ţăranii dependenţi din secolele al IV-lea şi al V-lea — denumiţi enapografi în textele legislative — fiind oameni dependenţi, iar nu sclavi. Cercetările istorice, sprijinite în ultimul timp şi de datele arheologice, arată că regimul de aservire în care se găsea ţărănimea bizantină în această perioadă a fost colonatul, sub formele sale variate. Nu este însă dovedită deosebirea dintre colonat şi dependenţa sclavilor cu peculiu din perioada elenistică. Este contestabil şi faptul că parecii bizantini din perioada feudalismului dezvoltat n-ar fi fost decît vechii coloni, cu o dependenţă mai puţin strictă. Se ştie doar că au devenit pareci îndeosebi membrii obştilor săteşti aservite în perioada înfloririi feudalismului.

Trecerea de la sclavagism la feudalism a avut în Bizanţ un caracter lent, încheindu-se în secolul al IX-lea. Această concluzie generală, bazată pe rezultatele cercetărilor actuale, a şi fost formulată de istoriografia sovietică în remarcabila operă colectivă intitulată *Istoria universală*. Se arată în această operă de sinteză că secolele IV-VI din istoria Imperiului roman de Răsărit constituie epoca de destrămare a orînduirii sclavagiste şi se precizează apoi că feudalizarea societăţii bizantine s-a intensificat în secolul al VII-lea şi că marea proprietate feudală s-a dezvoltat prin cotropirea pămînturilor ţărăneşti mai ales în secolele VIII-IX, cînd şi oraşele bizantine se transformă, sub influenţa relaţiilor feudale (*Istoria universală*, vol. III, Bucureşti, 1960, p. 64, 71 şi 196).

Discuţiile purtate de către bizantiniştii sovietici în paginile revistei „Вопросы истории" în anii 1958—1961 cu privire la problemele esenţiale ale istoriei Bizanţului au arătat de asemenea că trecerea de la sclavagism la feudalism a necesitat o perioadă îndelungată. Concluziile dezbaterilor confirmă teza potrivit careia secolul al VII-lea poate fi considerat decisiv pentru feudalizarea societăţii bizantine (*Studierea problemelor fundamentale din istoria social-economică a Bizanţului în bizantinologia sovietică din ultimii ani*, rezultatele discuţiei publicate în „Вопросы истории" nr. 8 din 1961, precum şi în traducere romînească în „Analele romîno-sovietice, seria istorie", nr. 1, din 1962, p. 101—120).

Lipşiţ mai susţine că în procesul feudalizarii societăţii bizantine din secolele IV—VI au intrat şi oraşele. În istoriografia sovietică s-au ridicat obiecţii şi împotriva acestei teze, arătîndu-se că în perioada respectivă marile oraşe bizantine au rămas bastioane ale sistemului sclavagist. În ceea ce priveşte structura oraşului bizantin din secolele VIII—IX, autoarea prezinta argumente convingatoare pentru teza sa privitoare la ruralizarea oraşelor din imperiu şi la caracterul precumpanitor al economiei agrare în această perioadă. Se poate obiecta însă autoarei că unele oraşe bizantine au devenit în aceasta perioadă centre administrative puternice, iar altele, ca de pildă, cele maritime, au continuat să rămînă centre comerciale şi meşteşugăreşti, desfăşurînd activităţi productive proprii aşezărilor urbane. Sîntem de acord cu Lipşiţ că în perioada respectivă trăsăturile caracteristice ale societăţii bizantine trebuie căutate mai mult în economia rurală decît în cea urbană.

Sînt utilizate în această lucrare şi studiile unor istorici şi bizantinişti romîni, ca N. A.

www.dacoromanica.ro

Constantinescu, C. A. Spulber, I. Ştefanescu, O. Tafrali. În compoziţia etnică a societăţii bizantine sînt menţionaţi şi vlahii balcanici. Cartea cuprinde remarcabile ilustraţii utile şi istoricilor romîni pentru cercetarea elementelor artistice care au putut influenţa iconografia şi arta miniaturilor romîneşti de mai tîrziu. Pentru promovarea cercetărilor de istorie bizantină, contribuţia autoarei sovietice este din multe puncte de vedere nouă şi pozitivă.

Gh. C.

* * *, *Византийская книга Эпарха. Вступительная статья, перевод, комментарии М. Я. Сюзюмова*, Moscova, *Изд. восточной литературы*, 1962, 295 p.

Publicarea unei noi ediţii critice a importantului izvor pentru istoria social-economică a Bizanţului pe care îl constituie *Cartea prefectului* este un eveniment însemnat. Ediţia, pregatita de către cunoscutul bizantinist sovietic M. I. Siuziumov, constituie o importanta contribuţie la publicarea unor izvoare ce prezinta organizarea marilor oraşe bizantine.

Ediţia cuprinde o introducere (p. 5 42), unde autorul prezintă succint situaţia Bizanţului în secolul al X-lea, insistînd asupra domniei lui Leon al VI-lea, în timpul căreia apare şi *Cartea prefectului*. Aceasta este o culegere de ordonanţe imperiale ce se referă la corporaţiile meşteşugăreşti şi comerciale din capitala. Ea a fost folosită de către o serie de bizantinişti, în cadrul unor lucrări generale sau speciale, în tratarea problemelor istoriei economice a Bizanţului. Istoricul sovietic face o analiza a cercetarilor bizantiniştilor privind corporaţiile din Constantinopol, atît a celor ale istoricilor burghezi, cît şi a celor marxiste. Veacul al X-lea, în care se observă o deosebita înflorire a meşteşugurilor şi comerţului în Bizanţ, ne arată în acelaşi timp un acut proces de diferenţiere sociala în Constantinopol, controlul strict al statului în ceea ce priveşte producţia şi o serie de alte particularităţi specifice meşteşugurilor şi comerţului din Bizanţ.

Traducerea în limba rusă (p. 45 71) precedă textul grecesc (p. 72—96), publicat după unicul manuscris provenit din veacul al XIV-lea. Autorul face o serie de completări la textul grecesc pe baza altor izvoare.

În cadrul numeroaselor pagini de comentarii (97—267), N. I. Siuziumov discută fiecare articol, expunîndu-şi părerea despre cuprins, pe care îl compară cu alte izvoare, prezintă în mod critic bibliografia. O mare importanţă o au comparaţiile pe care le face cu situaţia din alte perioade ale istoriei bizantine, ceea ce ne permite să avem o imagine mai clara a evoluţiei păturilor sociale orăşeneşti şi a instituţiilor urbane din cadrul societăţii bizantine. Volumul mai cuprinde o listă a izvoarelor, precum şi o bogată informaţie bibliografică a literaturii privind istoria oraşului bizantin (268—276).

Studierea îndeaproape de către bizantinişti a acestui important izvor, integrat organic în cadrul legislaţiei împăraţilor macedoneni, explică mai bine cauzele înfloririi economice a bizanţului în secolul al X-lea, lărgirea relaţiilor comerciale interne şi externe, precum şi o serie de alte momente importante ale procesului de feudalizare care se accelerează tot mai mult în această perioadă. Meşteşugurile şi comerţul i-au dat statului bizantin o splendoare şi o importanţă mondială unică la acea dată în istoria evului mediu.

Gh. Z.

KOSTAS K. KIRRIS, Αἱ γλάσσοι τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας ἀπὸ τῶν ἀρχῶν μέχρι τῆς Δ' σταυροφορίας (Limbile folosite de diplomaţiá bizantină de la începuturile ei pînă la cruciada a IV-a), extras din Σύνδεσμος Ἑλλήνων Φιλολόγων Κύπρου ΣΤΑΣΙΝΟΥ („Uniunea filologilor greci din Cipru-Stasinos"), vol. I, 1963, Nicosia, p. 105 120.

În studiul de faţă istoricul cipriot Kostas K. Kirris prezintă un fragment din comunicarea susţinută la cel de-al XII-lea Congres

www.dacoromanica.ro

internațional de bizantinistică de la Ohrida (septembrie 1961). Autorul își propune să urmărească evoluția folosirii de către diplomația bizantină a limbilor scrise și orale pînă la cruciada a IV-a. K. K. Kirris stabilește că, începînd cu veacul al VI-lea pînă în veacul al X-lea, limba greacă a fost singura limbă oficială folosită de diplomația bizantină, dar începînd din veacul al X-lea și în special după 1204 în documentele diplomatice bizantine apar concomitent două limbi — cea greacă și cea latină. Primii împărați care folosesc limba greacă în relațiile diplomatice ale Răsăritului sînt Arkadios (397) și Teodosie al II-lea (439). După Iustinian (care fiind de origine latină folosea atît el cît și membrii curții sale limba latină), studierea limbii latine în Bizanț aproape că încetează.

În secolul al VI-lea diplomația bizantină folosește două limbi în relațiile cu popoarele cu care vine în contact. Astfel, în tratativele dintre greci și perși se foloseau limbile greacă și persană; la fel se proceda și în cazul tratativelor care se duceau de către bizantini cu armenii, bulgarii, arabii etc.

Autorul arată că în perioada secolelor VI—X în Bizanț nu existau diplomați de carieră (rolul de ambasador revenea adeseori strategilor themelor de graniță); de aceea ei nu erau obligați sa cunoască și alte limbi în afară de cea greacă, deși erau de obicei oameni învățați (de ex. nobili ca Fotios și Leon Hirosfaktis, „care, deși aveau o cultură desăvîrșită, nu erau poligloți"). Necunoscînd limbi străine, diplomații bizantini erau întovărășiți de traducatori (διερμηνέαι), recrutați de obicei din țarile respective și al caror număr crește în veacurile X—XI.

Cu vremea însă, datorită situației politico-militare de la granițe, care impunea o mai bună cunoaștere a vieții popoarelor vecine, autocrația bizantină își îndreaptă atenția spre studierea limbilor străine (așa cum remarcă și Constantin Porfirogenetul în *De administrando imperio*). În acest scop se înființează la Constantinopol în vremea lui Vasile I (867—886) un colegiu pentru studierea limbilor slave. În veacul al XI-lea se observă un interes sporit față de studierea limbii latine din partea clasei dominante, datorită relațiilor ce se stabiliseră cu Apusul și, în special, în urma cruciadelor. Încă din veacul al X-lea numeroase scrisori și documente sînt însoțite de traduceri în limba latina. După 1204 devine o regulă traducerea în limba latină a principalelor documente, scrisori etc.

O. C.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

EMANUEL TURCZYNSKI, *Elemente der rumänischen Volkskunst*, în *Die Volkskultur oder südosteurpäischen Völker Südosteuropa*, Jahrbuch, 6. Band, München, 1962, p. 116 124.

În acest mic studiu autorul subliniază originalitatea și valoarea estetică a artei populare romînești, pe care o considera una dintre cele mai remarcabile din Europa în general și din sud-est în special. O caracteristică asupra căreia înțelege să stăruie este aceea a continuității ce se constată din epoca dacilor pînă în forme de artă populară ale cărei perma-

www.dacoromanica.ro

tracica dinaintea cuceririi romane pînă în timpurile mai noi. De asemenea E. Turczynski consideră că faptul unei restrînse influențe din afară asupra acestei arte populare se datorește în buna măsură stabilității populației romînești, legăturii ei cu pamîntul propriu, în comparație, de pildă, cu alte regiuni unde relațiile comerciale mai intense și acțiunea de industrializare au determinat o anumită instabilitate a populațiilor; din păcate, autorul tinde să îmbrace această realitate și cu o anumită culoare metafizică, potrivit căreia am avut

nenţe s-au caracterizat printr-o puternică rezistenţă faţă de lumea din afara. De mai multe ori autorul, caracterizînd arta noastră populară, stăruie asupra simţului estetic dezvoltat al poporului romîn, asupra dragostei pe care artiştii anonimi şi populari au nutrit-o în ce priveşte opera lor. În acest studiu autorul arată că a folosit în bună măsură lucrările unor cercetatori romîni din trecut sau contemporani, ca A. Tzigara-Samurcaş, Nicolae Iorga, George Oprescu, Florea Bobu-Florescu.

E. St.

ATIYA, AZIZ S., *The Crusade Historiography and Bibliography*, Bloomington, Indiana University Press, 1962, 170 p.

Volumul, constituind o sursă istoriografică şi bibliografică importanta, reprezintă, de fapt, o anexa a lucrării privitoare la problema cruciadelor, lucrare publicată simultan de Indiana University Press.

Profesorul Atiya Aziz, cunoscut medievist — specialist în istoria cruciadelor tîrzii , cuprinde în prima parte a lucrării de faţa principalele surse şi studii referitoare la problemele politice, economice şi culturale ale perioadei cruciadelor. În grupa colecţiilor mari (*monumental collections*) autorul include principalele colecţii de izvoare generale cu indicaţii directe asupra epocii respective: *Recueil des historiens des croisades* (Paris, 1841—1906); *Palestine pilgrims' text* (Londra, 1890—1897); *Archives de l'Orient latin* (Paris, 1881—1884); *Exuviae sacrae Constantinopolitanae* (Geneva—Paris, 1877—1904); *Bibliothèque des croisades* (Paris, 1829) şi *Bibliotheca geographorum arabicorum* (Leiden, 1861—1894).

Prin prezentarea acestor culegeri de izvoare în mod analitic, indicîndu-se în afara datelor bibliografice propriu-zise conţinutul pe volume pentru fiecare colecţie în parte, precum şi prin referiri complete privitoare la noile ediţii sau contribuţii ale istoriografiei recente, lucrarea devine foarte utilă tuturor cercetătorilor medievişti. Dispunerea acestui material într-o suită logică strînsă face ca orientarea cititorului să fie rapidă şi eficace.

Fiecare colecţie de izvoare în parte este prezentată analitic-descriptiv şi fiecărui text de cronică îi sînt rezervate de cele mai multe ori indicaţii bibliografice suplimentare, indicaţii care întregesc în mod complet datele privitoare la textul respectiv. Fiecare subdiviziune a colecţiei este însoţită de note explicative (*additional notes*), note în general rezervate prezentării noilor ediţii critice ale textelor analizate. În felul acesta cercetătorul are prezentate toate datele de ordin istoriografic privitoare la problema generală a cruciadelor, precum şi toate elementele bibliografice referitoare la aceste surse de text.

Partea a II-a a volumului cuprinde indicaţiile bibliografice propriu-zise privitoare la tema enunţată. Bibliografia generală este subdivizată în două capitole, reprezentînd fiecare în parte sursele bibliografice occidentale şi sursele bibliografice arabe sau orientale. În continuare, capitolul rezervat bibliografiei cuprinde urmatoarele teme prezentate analizat pe subdiviziuni: *cronografia şi cronologia* (surse occidentale, bizantine şi arabe), *problemele fundamentale ale epocii* (Roma şi papalitatea, Bizanţul, biserica răsăriteană, mahomedanismul, istoria arabilor), *mişcarea cruciadelor.*

Ultima subdiviziune a bibliografiei, rezervată prezentării datelor referitoare la desfăşurarea propriu-zisă a cruciadelor, prezinta principalele subdiviziuni, dintre care amintim: cruciadele şi Orientul latin, cele opt cruciade şi desfăşurarea lor, cruciada în evul mediu tîrziu, ordinele cu caracter militar şi religios, literatura eroică, cultura islamică (filozofia şi teologia, ştiinţele, arta şi arhitectura, educaţia), comerţul dintre vest şi est, meşteşuguri, geografie, călătorii şi atlasuri. Lucrarea se încheie cu un index alfabetic şi tematic explicativ al principalelor noţiuni şi teme tratate în cadrul volumului.

În introducere autorul remarcă pe scurt caracterul şi importanţa surselor analizate în capitolul de istoriografie, precum şi princi-

www.dacoromanica.ro

palele probleme ale capitolului de bibliografie propriu-zisă.

Necesitatea unor asemenea bibliografii tematice se constată şi din faptul că într-un scurt interval au apărut două bibliografii consacrate aceleiaşi teme (problema cruciadelor), una în limba engleză, prezentată prin rîndurile de faţă, alta în limba germană a lui Hans Eberhard Mayer, *Bibliographie zur Geschichte der Kreuzzüge*, Hannover, Hahnsche Buchhandlung, 1960, XXXII+272 p., mai amplă, intenţia autorului fiind aceea de a cuprinde ansamblul lucrărilor direct sau indirect legate de această temă.

Lucrarea prof. Atiya Aziz este o remarcabilă contribuţie bibliografică referitoare la epoca cruciadelor. Ea este un instrument de lucru necesar oricărui studiu asupra acestui important moment al istoriei medievale.

P. S.

* * * *Südosteuropa-Bibliographie*, vol. II, partea I—II, München, R. Oldenbourg, 1960—1962, 696 p.

Apărută sub redacţie Südost-Institut München, lucrarea de faţă, aşa cum se menţionează în cuvîntul introductiv, se ocupă cu bibliografia axată pe specialităţi, a operelor ştiinţifice, din sud-estul european în perioada 1945—1955. Începută în anul 1945, această publicaţie îşi continuă activitatea prezentînd pe grupuri de ţări atît bibliografia lucrărilor apărute în regiunea menţionată, cît şi lucrările editate în alte ţări. Astfel: volumul I (1945 1950), publicat în 1956, se referă la Slovacia, Romînia, Bulgaria; volumul II include perioada 1951—1955 şi apare în 1960—1962; partea I cuprinde informaţii bibliografice despre Iugoslavia şi Ungaria iar partea a II-a despre Albania, Bulgaria, Romînia şi Slovacia.

Materialul, în mod schematic, apare în aceeaşi compartimentare şi succesiune în toate volumele, doar cu unele variaţii la subdiviziuni: I) *Allgemeines* (Bibliographien); II) *Das Land* (Geologie, Geographie, Botanik und Zoologie în vol. II_2); III) *Bevölkerung* (Gesundheitswesen în vol. II_2); IV) *Geschichte und Politik* (Allgemeines Vorgeschichte, Altertum und Völkerwanderungszeit în vol. II_1; Archäologie und Altertum în vol. II_2; Mittelalter (Byzanz, Neuzeit 1453—1918; Zeitgeschichte 1919—1945, 1945—1955 în vol. II_1; Neuzeit bis 1939, 1939 1955); V) *Sprache und Literatur* (Vörterbuch, Sprachwissenschaft, Literatur wissenschaft în vol. II_2); VI) *Religion und Kirche* (Zyril und Method, Bogomilismus, Ortodoxie, Protestantismus, Gegenwartslage der Kirchen în vol. II_1); VII) *Staat und Recht* (Allgemeines, Rechtsgeschichte, Völkerrecht, Balkanpakt 1953, Staatsrecht, Zivilrecht, Wirtschafts und Sozialrecht în vol. II_1; Albanisches Gewanheitsrecht, Staats und Verwaltungsrecht Strafrecht, Zivilrecht în vol. II_2); VIII) *Wirtschaft und Sozialwesen* (Wirtschafts und Sozialgeschichte, Wirtschaftsgeographie, Wirtschaft seit 1945); IX) *Geistiges und Kulturelles Leben* (Wissenschaft, Schulwesen, Presse und Buchwesen, Kunst, Volkskunde).

Bibliografia nu are un caracter exhaustiv; ea surprinde în analiza ei numai o parte din lucrările de specialitate publicate în ţara noastră. Din acest punct de vedere credem că lucrarea ar fi putut fi mult mai completă dacă autorii ar fi urmărit cele mai importante contribuţii ale istoriografiei romîneşti.

Clasificarea materialului bibliografiat, deşi este făcută pe materii, rămîne, totuşi, relativ arbitrară. Indicaţiile bibliografice redau în majoritatea cazurilor toate elementele necesare identificării şi prezentării ştiinţifice a materialului respectiv. Acolo unde titlul este redactat într-o limbă cu circulaţie mai restrînsă, în paranteze drepte este menţionată traducerea în limba germană. Ar fi fost utile şi unele adnotări de conţinut.

A. I.

Rubrica „Însemnări" a fost întocmită de: I. Chiper, L. Marcu, Fl. Constantiniu, A. Constantinescu, Ş. Papacostea, P. Simionescu, M. Popa, S. Columbeanu, R. Constantinescu, A. Lazea, E. Stănescu, Gh. Cronţ, Gh. Zbuchea, O. Cicanci şi A. Ioachim.

www.dacoromanica.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

* * * **Istoria Romînlei**, vol. I, 831 p. cu 190 fig. + 16 pl., 45 lei, vol. II, 1159 p. + 20 pl., 45 lei.

* * * **Din istoria Transilvaniei**, vol. I, ediția a III-a, 336 p. + 15 pl.; vol. II, ediția a II-a, 552 p. + 1 pl., banderolate, 65,60 lei.

C. DAICOVICIU, E. PETROVICI, GH. ȘTEFAN, **La formation du peuple roumain et de sa langue**, 67 p. + 1 pl., 3,25 lei.

EM. CONDURACHI, **L'archéologie roumaine au XXe siècle**, 104 p. + 18 pl., 7,25 lei.

* * * **Studii și materiale de istorie contemporană**, vol. II, 508 p., 21,90 lei.

* * * **Studii și materiale de istorie modernă**, vol. III, 543 p., 23,50 lei.

* * * **Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 și 1864. Contribuții**, 508 p., 28 lei.

CRITOBUL DIN IMBROS, **Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451—1467.** Ediție de Vasile Grecu, 379 p., 19,60 lei.

PROCOPIUS DIN CAESAREEA, **Războiul cu goții.** Traducere și introducere de H. Mihăescu, 307 p. + 2 pl., 20,40 lei.

* * * **Istoriile domnilor Țării Românești de Radu Popescu Vornicul.** Introducere și ediție critică întocmite de Constantin Grecescu, 340 p., 31 lei.

* * * **Documente privind Unirea Principatelor, vol. I, Documente interne (1834—1857)**, 783 p., 8 pl., 38,30 lei; vol. II, **Rapoartele Consulatului Austriei din Iași (1836—1853)**, 552 p., 32,30 lei.

* * * **Documente privind istoria Romîniei, Răscoala din 1821 — Izvoare narative**, vol. V, 628 p., 23,40 lei.

* * * **Documente privind istoria Romîniei. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (serie nouă)**, vol. I. **Rapoarte consulare ruse (1770—1796). Din „Arhiva politică externă a Rusiei"**, Moscova, 815 p., 43,30 lei.

* * * **Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea**, vol. I, **Țara Românească**, 961 p., 40,20 lei.

CARL GÖLLNER, **Turcica. Die europäische Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts**, I Band, 464 p., 26,50 lei.

* * * **Repertoriul manuscriselor de cronici interne sec. XV—XVIII privind Istoria Romîniei**, întocmit de I. Crăciun și A. Ilieș, 504 p., 27 lei.

ARHEOLOGIE

VLADIMIR DUMITRESCU, **Necropola de incinerație din epoca bronzului de la Cîrna**, 386 p. + CLXIII pl., 89 lei.

D. BERCIU, **Contribuții la problemele neoliticului în Romînia în lumina ultimelor cercetări**, 594 p. + 15 pl., 80 lei.

IORGU STOIAN, **Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis**, 384 p., 48,60 lei.

MIRCEA D. MATEI, **Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava**, 184 p. + 1 pl., 17,30 lei.

www.dacoromanica.ro

Revista apare de 6 ori pe an.

Prețul unui abonament este de 90 lei.

În țară abonamentele se fac la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Orice comandă din străinătate (numere izolate sau abonamente) se face prin:

CARTIMEX

Căsuța poștală 134 — 135

București — R. P. Română

sau prin reprezentanții săi din străinătate.

43 856

Lei 15.—

www.dacoromanica.ro